UNIVERSITATEA TEHNICĂ A MOLDOVEI

FACULTATEA URBANISM ŞI ARHITECTURĂ

DEPARTAMENTUL ARHITECTURĂ

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 72:711.4.03(478-21)(043.3)

TRONCIU SERGIU

CONSTITUIREA ARHITECTURII ORAŞULUI FLUVIAL TIRASPOL

212.01. ARHITECTURA CLĂDIRILOR ŞI EDIFICIILOR

Teză de doctor în arhitectură

Conducător ştiinţific: Nesterov Tamara
dr. în studiul artelor, cercetător ştiinţific coordonator, IPC

Autor: Tronciu Sergiu

CHIŞINĂU, 2019

© Tronciu Sergiu, 2019

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, rusă şi engleză)…… **4**

LISTA ABREVIERILOR……... 7

INTRODUCERE…… 9

1. RIGORILE ŞI VALENŢELE BIBLIOGRAFIEI ŞI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂŢII ARHITECTURALE A ORAŞULUI TIRASPOL... 17

1.1. Resurse bibliografice şi materiale de documentare grafică……..... 17
1.2. Oraşul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură şi urbanism…..... 25
1.3. Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol…… 38
1.4. Concluzii la capitolul 1……... 43

2. SITUAŢIA URBANISTICĂ ŞI ARHITECTURA ORAŞULUI TIRASPOL……... 44

2.1. Fondarea oraşului Tiraspol – centru de judeţ (1792-1928)…….…...……. 44
2.2. Oraşul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940)……...…….……... 59
2.3. Oraşul Tiraspol – oraş în cadrul RSSM (1945-1990)……..……... 62
2.4. Oraşul Tiraspol modern (1991-prezent)……...…….……. 67
2.5. Conluzii la capitolul 2.……..….. 71

3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAŞULUI TIRASPOL 72

3.1. Arhitectura ecleziastică……. 75
3.2. Arhitectura civilă...……..…….. 89
3.3. Arhitectura locativă……... 93
3.4. Conluzii la capitolul 3……... 96

4. DIAGNOSTICA ŞI VALORIFICAREA RELEVANŢEI SPAŢIULUI RIVERAN ÎN ARHITECTURA ORAŞULUI TIRASPOL……..……... 97

4.1. Principiile proiectării arhitecturii şi factorii amplasării edificiilor şi ansamblurilor în oraşul Tiraspol cu elaborarea modelului teoretic……..…….. 97
4.2. Impactul mediului creat arhitectural asupra mediului natural…… 106
4.3. Sistematizarea pe verticală şi orizontală a părţii centrale a oraşului Tiraspol….. 114
4.4. Concluzii la capitolul 4……... 124

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI……... 125

BIBLIOGRAFIE…… 128

ANEXE…… 143

Anexa 1 Rigorile şi valenţele bibliografiei şi metodologia specială a cercetării identităţii arhitecturale a oraşului Tiraspol……. 143
Anexa 2 Situaţia urbanistică şi arhitectura oraşului Tiraspol……... 147
Anexa 3 Analiza tipomorfologică a arhitecturii oraşului Tiraspol…….. 218
Anexa 4 Diagnostica şi valorificarea relevanţei spaţiului riveran în arhitectura or.Tiraspol 246

SURSE BIBLIOGRAFICE, IMAGINI (ANEXE).....…….. 266

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII…….... 278

CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI…….. 279

ADNOTARE

Tronciu Sergiu. ***Constituirea arhitecturii oraşului fluvial Tiraspol***, teză de doctor în arhitectură. Chişinău, 2019. Structura tezei: cercetarea cuprinde 142 pagini text de bază care include: introducerea, 4 capitole, concluzii şi recomandări, bibliografie din 240 de titluri, (volumul total 280 pagini). Rezultatele cercetării au fost publicate în 13 articole ştiinţifice.

Cuvinte-cheie: front la apă, aşezare urbană, binom oraş-apă, arteră acvatică, plan general, aspecte tipomorfologice, dezvoltare urbanistică, arhitectură ecleziastică, edificii publice.

Domeniul de studiu: 212.01. Arhitectura clădirilor şi edificiilor.

Scopul lucrării: elaborarea principiilor de formare a arhitecturii privind elaborarea modelului optim de dezvoltare durabilă a or.Tiraspol, precum şi elucidarea evoluţiei şi dezvoltării urbane şi a arhitecturii oraşului în raport cu factorul primordial al amplasării riverane.

Obiectivele propuse: definirea parametrilor arhitecturali prioritari ai oraşului Tiraspol; stabilirea particularităţilor de formare a modelului teoretic de dezvoltare a oraşului cu evidenţierea etapelor arhitectural-urbană; determinarea dependenţei formării ţesutului urban de cerinţele normative, a repartiţiei sale în diferite zone (fondul locativ, zone industriale, spaţii verzi etc.).

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică: lucrarea reprezintă studiu complex în spaţiul ştiinţific autohton dedicat evoluţiei şi specificului urbanismului şi arhitecturii oraşului. Originalitatea lucrării este determinată de volumul semnificativ al materialelor introduse pentru prima dată în circuitul ştiinţific în scopul sistematizării cronologice şi evoluţiei diacronice a arhitecturii.

Problema ştiinţifică importantă soluţionată: constă în identificarea carcasei arhitectural-urbane şi de zonare funcţională a ţesutului urban în raport cu spaţiul prioritar fluvial. Ca rezultat a fost conturată analiza ţesutului urban cu propuneri de dezvoltare a or.Tiraspol în concordanţă cu raportul dintre carcasa oraşului şi componentele sale principale – obiectivele de arhitectură şi mediul natural, precum şi legăturile compoziţionale dintre malurile râului Nistru.

Semnificaţia teoretică: constă în abordarea relaţiei dintre organismul urban şi mediul natural, componente importante în formarea aspectului arhitectural al unui oraş riveran. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate în valorificarea arhitectural-urbanistică a oraşelor riverane din Republica Moldova, raportate la contextul mediului lor natural.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice: rezultatele cercetării vor putea fi utilizate în procesul de cercetare ştiinţifică. Lucrarea constituie o bază documentară şi un suport metodologic pentru investigaţiile ulterioare în domeniul arhitecturii, urbanisticii şi ingineriei civile. Cercetarea poate servi drept sursă metodică complementară la studierea arhitecturii regiunii.

Valoarea aplicativă a lucrării: reiese din utilizarea rezultatelor studiului la elaborarea planului urbanistic general al oraşului Tiraspol şi al planului de dezvoltare strategică a aşezărilor aferente, precum şi a programelor de construcţie a clădirilor în partea riverană a oraşului.

АННОТАЦИЯ

Трончу Серджиу. ***Формирование архитектуры Тирасполя – города на реке,*** Диссертация на соискание ученой степени доктора архитектуры, Кишинэу, 2019. Диссертация, изложена на 142 стр. текста, содержит: введение, 4 главы, выводы, библиографию из 240 наименований (всего 280 стр.). Результаты исследования были опубликованы в 13 научных статьях.

Ключевые слова: фронт водной артерии, городское поселение, город-река, ген.план, типологические аспекты, градостроительное развитие, культовая архитектура, общ.здания.

Область исследования: 212.01. Архитектура зданий и сооружений.

Цель работы: заключается в разработке принципов формирования архитектуры для получения оптимальной модели устойчивого развития г.Тирасполя, а также выявление архитектурно-градостроительной эволюции города.

Задачи исследования: Определение приоритетных архитектурных параметров города Тирасполя; установление особенностей формирования теоретической модели развития города с выделением архитектурно-градостроительных этапов; определение зависимости формирования городской ткани от нормативных требований территориального зонирования.

Новизна и научная оригинальность работы представляет собой комплексное исследование в отечественном научном пространстве эволюции и специфики развития градостроительства и архитектуры города. Оригинальность работы определяется значительным объёмом материалов, впервые введенных в научный оборот с целью хронологической систематизации.

Решенная научная задача заключается в определении архитектурно-градостроительного каркаса города и его функционального зонирования относительно пространства реки. В результате был проведен анализ городской ткани с предложениями по развитию г. Тирасполя относительно каркаса города и его основных составляющих – архитектурных объектов и природной среды, а также композиционных связей между берегами реки Днестр.

Теоретическое значение состоит в решении проблемы взаимосвязи между городским организмом и природной средой, важных составляющих в формировании архитектурного облика речного города. Результаты могут быть применены при архитектурно-градостроительной оценке прибрежных городов РМ, в контексте их природной составляющей.

Внедрение научных результатов: результаты исследования могут быть использованы в других научных исследованиях. Работа представляет собой документальную базу и методологическую помощь для дальнейших исследований в области архитектуры, городского и гражданского строительства.

Прикладная ценность работы обусловлена применением результатов исследования при разработке генерального плана г.Тирасполя и стратегического плана развития подобных населенных пунктов, а также при строительстве зданий в прибрежной части города.

ANNOTATION

Tronciu Sergiu. ***The establishment of architecture of river city Tiraspol***, PhD thesis for the degree of Doctor of Architecture, Chisinau, 2019. The structure of the work: The research, set out on 142 pages of the main text, contains: introduction, 4 chapters, conclusions, a bibliography of 240 titles (total 280 pages). The results of the research were published in 13 scientific articles.

Keywords: waterfront, urban settlement, aquatic artery, city-river binom, general plan, typomorphological aspects, urban development, ecclesiastical architecture, public buildings.

Field of study: 212.01. Architecture of buildings and edifices.

The aim of the work: is to develop the principles of formation of architecture to obtain the optimal model of sustainable development of the city, as well as to identify the architectural and urban planning evolution of the city in relation to the prime factor of the riverine location.

Research objectives: Determination of priority architectural parameters of the city of Tiraspol; the establishment of features of formation of a theoretical model of the city development with the selection of architectural and town planning stages; determination of the dependence of the formation of urban tissue from the regulatory requirements of territorial division by zones.

Scientific novelty and originality: of the work is a comprehensive study in the native scientific space of the evolution and specifics of the urban and architecture development of the city. The originality of the work is determined by the significant volume of materials, first introduced into scientific circulation for chronological systematization and diachronic evolution of architecture.

The scientific problem solved is the identification of the architectural-urban carcass and the functional zoning of the urban tissue in relation with priority of the river area. As a result, the analysis of urban tissue with proposals for the development of Tiraspol was outlined in accordance with the relationship between the city's housing and its main components - the architectural objectives and the natural environment.

The theoretical significance: is to solve the problem of the relationship between the urban body and the natural environment, important components in the formation of the architectural aspect of the river city. The results of the research can be implemented in the architectural and urban development of the riparian cities of the RM, related to the context of their natural environment.

The Implementation of scientific results: the results of studies can be used in the scientific research process. The work is a documentary base and methodological support for further research in the field of architecture, urban and civil construction. It can serve as an additional methodical source for studying of region architecture.

The applicative value: of the work is due to the application of research results in the development of general urban plan for the city of Tiraspol and the strategic plan for the development of related settlements, as well as in the construction of buildings in the river side of the city.

LISTA ABREVIERILOR

Abrevieri şi denumiri utilizate pentru ţări, regiuni, localităţi

RASSM	Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (în componenţa Ucrainei sovietice de la 12.10.1924, în limba rusă МАССР)
RM	Republica Moldova (din 27.08.1991)
RMN	Republica Moldovenească Nistreană (în limba rusă ПМР)
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (a fost o republică constituentă a Uniunii Sovietice din 2.08.1940-1991, în l.rusă МССР)
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (a existat din 1922 până în 1991, în limba rusă СССР)

Abrevieri şi denumiri utilizate pentru instituţii, organizaţii, asociaţii etc.

AAIRM	Arhiva Agenţiei de inspectare şi restaurare a monumentelor din RM
ANRM	Arhiva Naţională a Republicii Moldova
INCPUP	Institutul Naţional de Cercetări şi Proiectări *Urbanproiect* (fondat la 13.08.1944. În anul 1954, trustul *Молдавстройпроект* şi-a schimbat denumirea în *Модгипрогорсельстрой*, în 1957 – Institut de Stat pentru Proiectări în construcţii *Молдгипрострой,* din 1998 – INCPUP)
IPROCOM	Institutul de PROiectări COMunale de stat (format în 1965, în l.rusă *Молдкоммунпроект*, din 10.04.1967 sunt formate ateliere în cadrul institutului la Bălţi, Bender, Tiraspol, Orhei şi Cahul)
UARM	Uniunea Arhitecţilor din Republica Moldova (fondată la 12.06.1944)

Abrevieri şi denumiri (în l.rusă) utilizate pentru instituţii, organizaţii, asociaţii etc.

ГОРИСПОЛКОМ	ГОРодской ИСПолнительный КОМитет (Organ local al puterii administrative orăşeneşti, primărie)
ГУППИП	Государственное Унитарное Предприятие: Проектный Институт «Приднестровский» (în l.română Institutul de Proiectări din Transnistria)
МАРКИС	Международная Ассоциация Работников Культуры и ИСкусства (Asociaţia Internaţională a lucrătorilor de Cultură şi Artă din Rusia, Ucraina, Belarus, RM, Bulgaria, Germania, Costa Rica şi Israel, formată la Tiraspol în ianuarie 1993)
КНИИПГ	Киевский Научно-Исследовательский Институт Проектирования и Градостроительства (în l.rom. Institutul de Cercetări şi Proiectări din Kiev)

Abrevieri şi denumiri utilizate pentru documentaţia de amenajare, urbanism

Acte, coeficienţi cu caracter normativ (valabile şi pentru Republica Moldova) descrise de Cristina Alpopi în manualul „Elemente de urbanism” [50, p.73-131].

CU Certificat de Urbanism (act prin care se fac cunoscute solicitantului elementele ce caracterizează regimul juridic, economic şi tehnic al unui imobil, stabilite prin documentaţia de urbanism a teritoriului)

CUT Coeficient de Utilizare a Terenului (raport dintre suprafaţa construită desfăşurată a tuturor nivelurilor (Sd) şi suprafaţa terenului (St) [CUT=Sd/St])

PAD Proiect pentru Autorizaţia de Demolare (act de autoritate al administraţiei publice locale care permite desfiinţarea integrală sau parţială a unui imobil în vederea reconstruirii sau reproiectării unei construcţii noi)

POT Procent de Ocupare a Terenului (raportul dintre suprafaţa construită (la sol) a tuturor clădirilor din zonă (suprafaţa totală construită) (**S**tc) şi suprafaţa totală (**S**t) a zonei [POT=(Stc/Stc)×100%])

PUD Plan Urbanistic de Detaliu (documentaţia aferentă PUG şi PUZ cu referiri la POT, CUT şi R)

PUG Plan Urbanistic General (proiect din programul de amenajare şi de dezvoltare a teritoriului. PUG cuprinde analiza, reglementări şi Regulamentul local de urbanism cu suprafeţe din intravilan şi extravilan pe baza cărora se elaborează PUZ şi PUD)

PUZ Plan Urbanistic Zonal (proiect de reglementare specifică detaliată a dezvoltării urbanistice a unei zone din localitate (cu diferite funcţii: locative, servicii, producţie, circulaţie, spaţii verzi etc.) care asigură corelarea cu prevederile PUG)

R Regim de înălţime (raportul dintre suprafaţa construită desfăşurată a tuturor nivelurilor (Sd) şi suprafaţa construită totală la sol (Sct) [R=Sd/ct])

SUD Spaţiu Urban Deschis (spaţiu public deschis şi accesibil publicului, precum străzile, parcurile, pieţele şi alte forme spaţiale care atrag aglomeraţia umană

Abrevieri privind funcţia, profesia, statutul, titlul etc.

AŞP Arhitect Şef al Proiectului (în l.rusă ГАП – Главый Архитектор Проекта)

IŞP Inginer Şef al Proiectului (în l.rusă ГИП – Главный Инженер Проекта)

INTRODUCERE

Concentrarea habitatului pe arterele fluviale de-a lungul istoriei şi cristalizarea aşezărilor riverane comportă impactul dezvoltării paralele a potenţialului vital şi a celui economic, devenind cu timpul centre administrative importante. În RM aceste calităţi le întruneşte pe deplin or.Tiraspol, cu un înalt potenţial uman şi industrial, centru universitar, cultural şi administrativ al Moldovei de Est, cumulând şi potenţialul turistic din zonă: recreaţional, cognitiv-educaţional, ecologic etc. Profilul său multilateral a fost elucidat sub diferite aspecte, dar în elaborările istorico-arhitecturale şi urbanistice particularitatea amplasamentului său pe râul Nistru – factor potenţial major al evoluţiei urbane şi a arhitecturii edificiilor – nu a suscit un interes ştiinţific.

Problema structurii urbane a aşezărilor europene raportată la frontul la apă a râurilor a fost subiectul de studiu al mai multor cercetări de arhitectură. Valoarea elementului natural, pe care o comportă râul la formarea spaţiului urban, a fost abordată în lucrările lui Christian Norberg-Schulz (Norvegia), Herbert Dreiseitl (Germania), A.M.Zahariade şi I.Băncescu (România), Ia.Kosiţki şi V.Vorobiov (Federaţia Rusă). Aceleaşi probleme au fost luate şi în vizorul urbaniştilor sovietici: T.Savarenskaia, V.Baburov, Z.Iarghina, E.Markov, E.Mikulina, A.Oseatinski, V.Vladimirov. De asemenea, arhitectura localităţilor din RSSM amplasate pe Nistru a fost reflectată şi în lucrările cercetătorilor moldoveni: V.Smirnov, I.Griţenko, V.Gorştein ş.a.

Problemele teoretice ale arhitecturii oraşelor fluviale şi ale elementelor de tipologie urbană ale lor au fost formulate în lucrările lui Camillo Sitte, Cezar Lăzărescu, Dreiseith Herbert, V.Antiufeev, O.Zahorov, A.Kuzi, S.Zmeul, B.Mahaniko ş.a.

Elementele de arhitectură peisagistică şi ecologia localităţilor riverane au fost reflectate în lucrările lui Simon Bell, Richard Marshall, A.Vergunov, Z.Tukmanova, A.Belkin, A.Bajenov, V. Vorobiov, G.Rihter, M.Utkin ş.a.

Valorificarea fluviului prin construcţii inginereşti a fost abordată în lucrările lui L.Naifelid, O.Leonov, L.Cernova, I.Lazareva ş.a.

În studiile arhitectural-urbanistice ale savanţilor din Republica Moldova lipsesc însă subiecte de cercetare complexă a arhitecturii oraşului Tiraspol, cu excepţia tezei elaborată de arhitectul, dr. Anatolii Kuzi [118, 119], care s-a referit la perioada sovietică a arhitecturii oraşului Tiraspol. Aceasta face actuală tema de cercetare privind impactul aspectului arhitectural urbanistic al oraşului Tiraspol în raport cu amplasamentul său pe malul fluviului Nistru.

Actualitatea şi importanţa problemei abordate. Oraşele fluviale au fost favorizatele habitatului de-a lungul istoriei, arhitectura lor atrăgând atenţia urbaniştilor, care au evidenţiat caracteristicile specifice în evoluţia lor. Studii similare privind constituirea arhitecturii oraşului

Tiraspol şi analiza tipomorfologică urbană a întregii perioade de existenţă a oraşului, începând de la fondarea în 1792 până în prezent (2018), lipsesc, ceea ce face actuală tema de cercetare pentru arhitectura Republicii Moldova. Problema ştiinţifică importantă soluţionată în teză constă în identificarea carcasei arhitectural-urbane şi de zonare funcţională în raport cu spaţiul prioritar fluvial. Ca rezultat a fost conturată analiza ţesutului urban cu propuneri de dezvoltare a or.Tiraspol în concordanţă cu raportul dintre carcasa oraşului şi componentele sale principale – obiectivele de arhitectură şi mediul natural, cu sistematizarea centrului urban, precum şi legăturile compoziţionale dintre malurile r.Nistru, unul ocupat de locuitori, iar altul – de zona de agrement.

Situaţia în domeniu şi identificarea problemei ştiinţifice de cercetare. Constituirea arhitecturii oraşului Tiraspol în raport cu artera acvatică (fluviul Nistru) nu a fost abordată în publicaţiile ştiinţifice apărute în ţară şi peste hotare. O atenţie deosebită se acordă publicaţiilor din ultimii ani cu caracter similar al analizei binomului oraş-fluviu, devenind vizibile atât lacunele cunoaşterii tipomorfologice în domeniul arhitecturii şi urbanismului oraşului, cât şi elementele redundante (imagini, scheme, vederi etc.), care necesită abordarea problemelor relevante.

Scopul şi obiectivele lucrării. Scopul demersului ştiinţific constă în determinarea constituirii arhitectural-urbanistice a oraşului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pentru elaborarea modelului optim de oraş în concordanţă cu mediul natural acvatic. Pentru atingerea scopului au fost propuse următoarele **obiective**:

- determinarea etapelor arhitectural-urbanistice;
- stabilirea particularităţilor arhitectural-urbane;
- evaluarea organizării urbanistice şi de zonare funcţională a teritoriului în raport cu prezenţa fluviului;
- determinarea formării carcasei şi ţesutului urban în funcţie de cerinţele normative, în zonele interdependente de artera acvatică;
- valorificarea tipomorfologică a ţesutului urban în secţiune diacronică;
- elaborarea modelului teoretic de dezvoltare şi extindere în perspectivă a oraşului.

Metodologia cercetării ştiinţifice. În cercetare au fost folosite metode generale de cercetare ştiinţifică: descriptivă, documentare arhivistică şi metode experimental-specifice domeniului arhitectural-urbanistic: cercetarea frontală a mediului urban istoric, analiza SWOT, reproducerea obiectivelor dispărute prin analiza surselor grafice, metoda cantitativă de analiză a succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban, interviul sociologic, colajul, metode grafoanalitice.

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică. Lucrarea reprezintă un studiu complex al evoluţiei şi specificului arhitectural-urbanistic al oraşului Tiraspol ca problemă ştiinţifică a arhitecturii naţionale. Originalitatea lucrării este determinată de numărul semnificativ al obiectivelor studiate şi sistematizate pe perioade cronologice ale arhitecturii cu elucidarea stilurilor şi a activităţii arhitecţilor, precum şi evaluarea arhitecturii oraşului în corespundere cu exigenţele societăţii civile. Abordarea complexă a problemelor a avut drept scop prognosticul modelului optim de evoluţie urbană şi aspectului arhitectural al oraşului Tiraspol în raport cu parametrii săi principali de constituire.

Semnificaţia teoretică a studiului constă în abordarea relaţiei dintre organismul urban şi mediul natural, componente importante în formarea aspectului arhitectural al unui oraş riveran. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate în dezvoltarea durabilă de planificare a oraşelor similare din Republica Moldova, raportate la contextul mediului lor natural.

Valoarea aplicativă a lucrării reiese din utilizarea rezultatelor studiului la elaborarea PUG al oraşului Tiraspol şi al planului de dezvoltare strategică a aşezărilor aferente, precum şi a programelor de construcţie a clădirilor în partea riverană a oraşului. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate la valorificarea arhitectural-urbanistică a oraşelor riverane din spaţiul pruto-nistrean.

Rezultatele ştiinţifice principale înaintate spre susţinere:

1. Studiul complex al formării specificului arhitectural-urbanistic al oraşului Tiraspol, pe întreaga perioadă a istoriei sale, de la fondare până în prezent.
2. Stabilirea particularităţilor sistemului ecofuncţional al oraşului Tiraspol, definit de identitatea spaţiului urban şi de elementele specifice ale spaţiului urban, în limita intravilanului, împreună cu teritoriile limitrofe, localităţile din hinterland: Parcani, Târnauca, Chiţcani, Blijnii Hutor, Sucleia.
3. Identificarea elementelor de arhitectură, specifice oraşului Tiraspol, fundamentate teoretic şi metodologic, ce reprezintă un reper ştiinţifico-aplicativ pentru elaborarea restructurării şi valorificării arhitecturale a splaiului râului Nistru, apt pentru folosirea lui la cercetarea altor oraşe riverane din Republica Moldova.
4. Fundamentarea teoretică şi elaborarea modelului de dezvoltare durabilă a or.Tiraspol prin conceptualizarea noţiunilor de front la apă, a competenţelor de proiectare urbanistico-arhitecturală profesională, prin aplicarea practicii utilizate în alte oraşe fluviale a standardelor şi normativelor în construcţii cu sublinierea valorică a arterei acvatice, a principiilor şi strategiilor de includere cu utilitate publică activă a zonei riverane în spaţiul urban, cu interacţiunea optimă dintre ţesuturile urbane etc.

5. Sistematizarea tipologică a edificiilor şi prototipurilor lor din patrimoniul arhitectural al oraşului Tiraspol: arhitectura civilă (locuinţe şi clădiri publice), arhitectura ecleziastică (biserici ortodoxe); aspecte comparative ale clădirilor cu arhitectură monumentală (sediul teatrului şi cinematografele).

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Lucrarea constituie o bază documentară şi un suport metodologic pentru investigaţiile ulterioare în domeniul arhitecturii, urbanisticii şi ingineriei civile. La fel, poate servi drept sursă metodică complementară la studierea arhitecturii regiunii, pornind de la creaţia şi aportul arhitecţilor şi urbaniştilor, cu propunerea de utilizare a concluziilor studiului la elaborarea planului urbanistic general al oraşului Tiraspol, precum şi la folosirea pentru scenariile de proiectare a edificiilor în partea riverană. Cercetarea va fi utilă în practica de instruire a studenţilor de la specialitatea Arhitectură; materialele pot fi utilizate ca suport didactic la predarea disciplinelor teoretice şi practice: Proiectarea de arhitectură, Istoria arhitecturii Moldovei ş.a., precum şi drept suport pentru alte cercetări ştiinţifice elaborate în ciclul II (master) şi III (doctorat) în domeniul restaurării, urbanismului, istoriei, arhitectură etc.

Aprobarea rezultatelor ştiinţifice ale cercetării. Rezultatele cercetării au fost implementate în procesul de îndrumare a tezelor de master a studenţilor din UTM cu tematica „Frontul la apă din Republca Moldova”, au fost publicate 13 articole (în volum de 4,93 coli de autor) în reviste ştiinţifice de talie naţională şi internaţională şi prezentate comunicări la 12 forumuri din cadrul Universităţii Tehnice a Moldovei, Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Universităţii „T.Şevcenko” din RMN, Muzeului Bucovinei Suceava, Muzeului Unirii din Iaşi, Muzeului de Istorie şi Etnografie din oraşul Tiraspol etc.

Sumarul compartimentelor tezei. Demersul ştiinţific cuprinde două părţi: partea principală include introducerea, patru capitole, rezultatele cercetării expuse în concluziile generale cu formularea recomandărilor, bibliografie, declaraţia privind asumarea răspunderii şi CV al autorului; partea complementară cuprinde patru anexe dedicate fiecărui capitol din partea principală a tezei.

PARTEA PRINCIPALĂ a tezei include:

Introducerea, în care este expusă importanţa cercetării şi valorificării arhitecturii şi situaţiei urbanistice a oraşului Tiraspol. Demersul ştiinţific este motivat de actualitatea problematicii prin importanţa oraşului situat pe Nistru, cel mai evoluat arhitectural-urbanistic din cele nouă oraşe riverane din componenţa RM. În introducere sunt descrise scopul şi obiectivele tezei, metodologia cercetării ştiinţifice, noutatea ştiinţifică, semnificaţia teoretică, rezultatele ştiinţifice principale înaintate spre susţinere, implementarea rezultatelor ştiinţifice, aprobarea rezultatelor ştiinţifice, valoarea aplicativă şi teoretică, publicaţii şi sumarul tezei.

Capitolul I, intitulat **„Rigorile şi valenţele bibliografiei şi metodologia specială a cercetării identităţii arhitecturale a oraşului Tiraspol”**, sistematizează practica şi experienţa urbanistică a formării oraşelor riverane din diferite ţări ale lumii. Primul subcapitol, **„Resurse bibliografice şi materiale de documentare grafică”** cuprinde:

Experienţa sovietică şi rusă care este importantă pentru determinarea etapelor în care or.Tiraspol a făcut parte din Imperiul Rus, apoi din URSS şi RSSM. Studiile arhitectural-urbanistice ale oraşelor aşezate pe fluvii au fost iniţiate de T.Savarenskaia [154]. Studierea oraşelor fluviale a fost continuată de cercetătorii A.Oseatinski, T.Ciudinova, S.Frolov ş.a.

Experienţa europeană şi românească. Sinteza noţiunii de spaţiu public al oraşelor riverane, valorificată de C.Sitte şi C.Lăzărescu, implementată în cercetarea litoralului românesc în perioada comunistă de I.Băncescu, T.Popescu, D.Cosma, R.Petrescu, şi abordată profund de A.M.Zahariade şi I.Băncescu în proiectul „stART dâmboviţa” (2007).

Experienţa asiatică este cunoscută graţie studiilor arhitectului Ha Dui Ani, axate pe modificarea amplasamentului oraşului Hanoi (Hà Nội) situat pe Râul Roşu (Sông Hồng).

În subcapitolul doi, **„Oraşul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură şi urbanism”** a fost elaborat prin analiza diverselor surse de informare.

Aspecte istorice. Primele descrieri ale or.Tiraspol aparţin lui P.Sumarokov, 1799, A.Şmidt, 1863 ş.a. Istoria oraşului a fost studiată de S.Mareţki, 1958, V.Kuklev, 1972, V.Poluşin, 1995 ş.a.

Materiale şi informaţii grafice. Aspectul or.Tiraspol a fost imortalizat în albumele: „10 ani ai RASSM, 1934; „Raionul Tiraspol”, 1966 etc. şi redat de pictorii A.Foiniţki, Gh.Zâkov ş.a.

Studii şi comunicări. Arhitectura şi urbanismul or.Tiraspol a fost descris de arhitecţii A.Kolotovkin, I.Eltman, G.Pedaş, 1968-1987, V.Smirnov, 1975, E.Bognibov, 1976, A.Belkin, 1976, A.Kuzi, 1987, V.Lupaşcu, 1993, M.Şlapac 2008, 2016. Au fost publicate articole de I.Griţenco şi V.Gorştein, V.Bogdan, V.Cerdanţev, T.Nesterov, M.Şlapac, A.Carpov, S.Tronciu ş.a.

Proiecte arhitectural-urbanistice au fost elaborate în scopul inventarierii or.Tiraspol de INCPUP, 1962-1970. Proiectul de contopire a oraşelor „Aglomeraţia Bender-Tiraspol”, 1971, de Institutul de Proiectări din Kiev (КННИИПГ), folosit ulterior ca bază pentru PUZ, PUG 1985.

Subcapitolul trei, **„Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol”**, cuprinde tipologia cercetării cu implementarea *metodelor generale*: documentarea materialului bibliografic şi arhivistic; anchetarea online; analiza SWOT etc.

Metodele experimentale au fost supuse diferitor probe: metoda succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban; reproducerea fotografiilor obiectivelor dispărute; metoda colajului.

Metodele specifice cuprind: elaborarea modelelor 3D ale obiectivelor dispărute; metoda de expediţie ce presupune inspectarea, controlarea şi cercetarea pe teren a arhitecturii or.Tiraspol.

În capitolul II al tezei, **„Situaţia urbanistică şi arhitectura oraşului Tiraspol”,** sunt descrişi factorii urbanistici principali şi identităţile arhitecturale ale urbei riverane.

Primul subcapitol, **„Fondarea oraşului Tiraspol – centru de judeţ (1792-1928)”,** cuprinde descrierea *factorului urbanistic principal* – fondarea Cetăţii Sredinnaia, edificată după proiectul inginerului militar De-Wollant, 1792, sub supravegherea generalisimului A.Suvorov.

Situaţia urbanistică a fost relevată în urma implementării proiectului urbanistic hipodamic, 1790-1795, luând în consideraţie amplasarea cetăţii, evoluţia ulterioară a oraşului, 1803-1903.

Identitatea arhitecturală a oraşului Tiraspol rezidă în prezenţa patrimoniului imobil istoric, printre care sunt clădirile ecleziastice: Sf.Nicolae, 1792, Sf.Andrei, 1795 etc.; edificiile administrative: Clubul ofiţerilor, 1890 ş.a.; hotelurile: „Passage” şi „Paris”, înc.sec.XIX; casele de locuit ale funcţionarilor; construcţiile inginereşti: Castelul de apă, sf.sec.XVIII, poduri etc.

În subcapitolul doi, intitulat **„Oraşul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940)”,** este evidenţiat specificul perioadei sovietice interbelice. *Factorul urbanistic principal* devine centrul civic – primul ansamblu arhitectural (clădirea teatrului, blocurile de studii), amplasat cu o retragere semnificativă de la frontul la apă, fără a fi sesizată apropierea arterei acvatice.

Situaţia urbanistică, studiată după planurile generale din 1933-1941, conform rezultatelor depistate: structură şi principii de zonare funcţională specifice unui oraş sovietic idealizat.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este subliniată de apariţia edificiilor publice şi locuinţelor cu aspect monumental, specific arhitecturii raţionaliste cu elemente romantice.

În subcapitolul trei, **„Oraşul Tiraspol – oraş în cadrul RSSM (1945-1991)”**, este abordată perioada când în condiţiile realităţilor urbanistice noi se revine la amplasarea obiectivelor în apropierea frontului la apă. *Factorul urbanistic principal* devine Piaţa Suvorov.

Situaţia urbanistică din anii 1962-1985 tatonează ideea de extindere şi apropiere reciprocă a oraşelor Tighina şi Tiraspol, existând posibilităţi reale de reorganizare prin fuziunea acestora.

Identitatea arhitecturală a or. Tiraspol este determinată de apariţia edificiilor publice, componente monumentale ale centrului public urban – Palatul pionierilor, 1980, cinematograful „Tiras”, 1980 etc.; şi a locuinţelor colective de mare înălţime – blocurile din str.*Fediko*, 1985 ş.a.

Subcapitolul patru, **„Oraşul Tiraspol modern (1991-prezent)”**, descrie perioada unde *factorul urbanistic principal* a devenit Complexul sportiv „Sheriff”, iar *situaţia urbanistică* a derulat nereglementar cu amplasarea cartierelor noi în intravilan.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este asigurată de arhitectura ecleziastică nouă (1989-2015), bisericile Sf.Nicolae, Sf.Andrei etc.; instituţiile de învăţământ: Grădiniţa de copii nr.11, Facultatea de Medicină etc.; stabilimente curative: Blocul de chimioterapie, Centrul Mamei şi Copilului; locuinţe colective: cartierul rezidenţial din str.*K.Liebknecht* ş.a.

Capitolul III, **„Analiza tipomorfologică a arhitecturii oraşului Tiraspol”**, expune consecutiv soluţii arhitecturale, structuri optimizate, tipuri de sisteme constructive etc., dar şi folosirea lor din punct de vedere al efectului economic prin utilizarea proiectelor-model.

Primul subcapitol, **„Arhitectura ecleziastică”** relevă, în contextul amplasării noi a bisericilor actuale, apărute după 1989, pierderea tradiţiilor ecleziastice şi arhitectural-urbanistice de edificare în raport cu artera principală a oraşului – fluviul Nistru.

Arhitectura ecleziastică în secţiune diacronică. În sec.XIX, bisericile în Tiraspol erau amplasate de-a lungul străzii principale a urbei, urmând traiectoria lui, cu o dublă etalare a arhitecturii bisericilor, pentru a fi percepute vizual în silueta oraşului atât dinspre fluviu, cât şi dinspre câmp (bisericile Sf.Nicolae, Buna Vestire, Sf.Andrei, capela Sf.Gheorghe etc.).

Studiu de caz: Biserica comemorativă Sf.Andrei din Tiraspol comparată cu alte rotonde (Tempietto, Roma, 1502-1510, Biserica Sf. Spiridon, s.Leţcani, sf.sec.XVIII, şi rotondele din Rusia, Grecia etc.) a scos în evidenţă caracterul comemorativ al clădirii.

În al doilea subcapitol, **„Arhitectura civilă”**, se cercetează aspectul arhitectural al oraşului ca rezultat al amplasării pe teritoriul său a edificiilor publice de importanţă urbană.

Arhitecturii edificiilor publice a oraşului Tiraspol (anii 1950-1980). Drept rezultat al estompării proiectării în spiritul realismului socialist se valorifică programele funcţionale ale edificiilor, spaţiul interior fiind grupat cu încăperile omogene, folosirea noilor materiale de construcţie, răspândirea proiectelor-model de edificii.

Studiu de caz: Edificii de spectacol din oraşul Tiraspol, a determinat fazele de existenţă funcţională a edificiilor pentru spectacol: Faza I – funcţia iniţială (raza de deservire, relaţia plin-gol, stilul arhitectural, perioada edificării (ex.: cinematograful „Tiraspol”, arh.V.Sumişevski, A.Mitiunin, anii 1980); Faza II – funcţia actuală (la unele cu abatere, schimbarea aspectului exterior şi interior în conformitate cu funcţia obţinută (ex.: cinematograful „Revoluţia din Octombrie”, arh.Z.Brod, 1950, transformat în clubul de noapte „Plazma”).

Subcapitolul trei, **„Arhitectura locativă”**, descrie arhitectura locuinţelor din diferite perioade. Planul general până în anii 1920-30 reprezintă carouri care conturează trama stradală.

Locuinţe unifamiliale cu un singur nivel sunt edificate preponderent în partea vestică a oraşul Tiraspol. Caracteristicile similare: compoziţia faţadelor simetrică, centrul compoziţional – golul de uşă sau golul de fereastră.

Arhitectura locuinţelor colective în masă din oraşul Tiraspol, dotate funcţional, din perioada sovietică devin neconfortabile, iar creşterea necontrolată a anexelor, mai ales după anii ’90, modifică negative aspectul lor, atât din punct de vedere estetic al edificiului în parte, cât şi integrării lui în peisajul urban existent.

Capitolul IV, intitulat **„Diagnostica şi dezvoltarea relevanţei spaţiului riveran în arhitectura or.Tiraspol”**, descrie factorii care influenţeză dezvoltarea structurii urbane în diferite perioade, modelând structura şi componenţa diferitor obiective.

Primul subcapitol, **„Principiile de formare a ansamblurilor arhitecturale ale or.Tiraspol”,** identifică urbea în timp prin factori specifici, care au influenţat în mod semnificativ aspectul urban, modelând structura şi componenţa diferitor obiective.

Amplasarea edificiilor publice în partea centrală a oraşului Tiraspol cu faţadele principale orientate spre r.Nistru, cu întipărirea lor în silueta oraşului, percepută dinspre fluviu.

Premise pentru un model teoretic de amplasare a noilor obiective descrie principiile de bază de organizare a edificiilor prin durabilitatea mediului; polifonia spaţială etc.

În subcapitolul doi, **„Analiza impactului mediului creat arhitectural cu mediul natural”**, descrie procesul de analiză a spaţiului urban riveran privind carcasa şi ţesutul lui.

Indicele Funcţia de Activitate Riverană (FAR) reprezintă o măsură de includere funcţional-tehnologică, spaţial-volumetrică etc. a râului Nistru în compoziţia or.Tiraspol.

Sistemul ecofuncţional al oraşului Tiraspol analizat după V.Grigoriev, care depinde de ansamblul elementelor ecologice**,** nu poate fi separat de structura funcţională a mediului urban.

Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional al oraşului Tiraspol format din elementele: obiectivele arhitecturale adaptive, solitare, pe cursivă, în reţea şi în complex.

În subcapitolul trei, **„Analiza sistematizării pe verticală şi orizontală a părţii centrale”**, se expune depistarea erorilor în sistematizarea frontului la apă în oraşul Tiraspol.

Particularităţile arhitecturii clădirilor şi edificiilor în ţesutul urban. Prin intermediul metodei cantitative s-a detrminat dominanta şi accentele arhitecturale în spaţiul urban liniar.

Radiografia or.Tiraspol (Analiza SWOT). Metoda evaluează concomitent factorii de influenţă interni şi externi asupra dezvoltării urbane în raport cu prezenţa fluviului.

Anchetarea online. Prin intermediul chestionarului-tip, plasat online (https://docs.google.com/forms/). Rezultatele anchetării sunt analizate prin metoda „Filtrului”.

În compartimentul **Concluzii generale şi recomandări** sunt reflectate analiza rezultatelor obţinute şi impactul lor asupra studiului tipomorfologic al frontului la apă.

Compartimentul **Bibliografie** cuprinde cercetările similare privind studiul oraşelor fluviale pe tot parcursul elaborării cercetării.

În **PARTEA COMPLEMENTARĂ** a tezei sunt incluse patru anexe intitulate corespunzător capitolelor din partea pricipală. Ele reflectă, prin surse grafice, descrierea arhitectural-artistică a clădirilor, fiind structurate în tabele şi sistematizate pe perioade, stiluri, arhitecţi, artişti plastici ş.a.

1. RIGORILE ŞI VALENŢELE BIBLIOGRAFIEI ŞI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂŢII ARHITECTURALE A ORAŞULUI TIRASPOL

Constituirea arhitecturii oraşului Tiraspol în raport cu artera acvatică (fluviul Nistru) nu a fost abordată în ordine cronologică. O atenţie deosebită se acorda publicaţiilor cu caracter similar binomului oraş-fluviu, devenind vizibile atât lacunele cunoaşterii tipomorfologice în domeniul arhitecturii şi urbanismului oraşului, cât şi elementele redundante (scheme, vederi etc.), care conturează problema ştiinţifică de cercetare ce constă în identificarea carcasei arhitectural-urbane şi de zonare funcţională a ţesutului urban în raport cu spaţiul prioritar fluvial.

Rigorile şi valenţele bibliografiei (tab.A1.1), precum şi metodologia cercetării (tab.A1.2) au accentuat scopul demersului ştiinţific care constă în determinarea constituirii arhitectural-urbanistice a oraşului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pentru elaborarea modelului optim de oraş în concordanţă cu mediul natural acvatic. Pentru atingerea scopului au fost propuse următoarele obiective: determinarea etapelor arhitectural-urbanistice; stabilirea particularităţilor arhitectural-urbane; evaluarea organizării urbanistice şi de zonare funcţională a teritoriului în raport cu prezenţa fluviului; determinarea formării carcasei şi ţesutului urban în funcţie de cerinţele normative, în zonele interdependente de artera acvatică; valorificarea tipomorfologică a ţesutului urban în secţiune diacronică.

1.1. Resurse bibliografice şi materiale de documentare grafică

În subcapitolul dat este sistematizată practica şi experienţa urbanistică a formării oraşelor riverane din diferite ţări ale lumii (schema A1.1), inclusiv experienţa autohtonă a proiectării oraşelor de pe râul Nistru (tab.A2.26).

Experienţa sovietică şi rusă. Definirea temei tezei de doctor a fost determinată de utilitatea teoretică şi practică a studierii şi înțelegerii prin consultarea publicaţiilor de referinţă a Tatianei Savarenskaia (1923-10.01.2003), academician, profesor la Institutul de Arhitectură din Moscova, autorul mai multor lucrări fundamentale legate de urbanismul riveran (laureat al Premiului de Stat al URSS, 1976).

La selectarea direcţiei ştiinţifice şi a temei tezei de doctor a Tatianei Savarenskaia, susţinută în 1964 [153] un rol hotărâtor a avut profesia tatălui ei: F.Savarenski (1881-1946), academician, inginer hidrolog, fondatorul hidrogeologiei inginereşti din Rusia, participant la cercetarea hidrogeologică a teritoriului, militant al păstrării sistemului râurilor mici din Moscova. T. Savarenskaia a extins spectrul geografic al studiului în teza ei dedicată oraşelor riverane din Europa de Vest, America de Nord şi Rusia, descriind caracterul istoric de formare urbană şi atrăgând atenţia asupra perioadei antice şi Evului Mediu. Studiul este realizat în baza analizei

unui număr considerabil de planuri ale localităţilor aşezate pe malul de nord al râurilor, cu faţadele principale ale palatelor şi templelor orientate spre sud ce simboliza viaţa, dinamica, lumina [154, p.51]. Sunt analizate tramele stradale regulate ale mai multor oraşe din perioada Evului Mediu din Europa, apărute pe locul taberelor militare, amplasate pe râuri. Un exemplu elocvent serveşte oraşul german Pirna, 1269, în care strada principală *Schuhgasse* a fost trasată paralel cursului râului Elba [154, p.160]. Artera acvatică a dictat şi amplasarea dominantelor arhitecturale în raport cu râurile pe care sunt aşezate. Drept exemplu pot servi complexul mănăstirii Vydubyţchi (Видубицький монастир, sec.XII), Kiev Pecerskaia Lavra (în l.ucr. Києво-Печерська лавра) şi alte clădiri istorice din Kiev [154, p.227]. Desfăşuratele străzilor la frontul la apă sunt elocvente în cazul muzeului Somerset House din Londra (arh.William Chambers), care ocupă un cartier din or.Londra, cu faţada principală orientată spre râul Temza [155, p.25]. În acelaşi aspect sunt cercetate o serie de oraşe din partea de sud a imperiului Rus, aşezate pe malurile fluviilor, fondate între anii 1760-1800, şi factorul principal al apariţiei acestor oraşe – rolul lor de cetate, fortificaţii edificate conform proiectelor-model [155, p.132, 153].

Râurile au avut rolul de coagulare a populaţiei, cu variate funcţii ale habitatului în Anglia, Franţa, Italia şi Austria [156], descrise de autoare cu elucidarea a trei tendinţe majore în sec.XVII-XIX în dezvoltare a oraşelor: 1. Planimetria teritoriilor orăşeneşti în spiritul clasicismului francez din sec. XVII, influenţat de filozofia lui Rene Descartes [156, p.68]; 2. În Italia spaţiile arhitecturale urbane sunt raportate la scară umană prin folosirea semanticii, de ex: Piaţa Sf.Petru din Roma [156, p.137], unde ovalul colonadei colosale (1656-1667, arhitect Gian Lorenzo Bernini), creează impresia de îmbrăţişare a credincioşilor catolici; 3. Arhitectura în contextul oraşului, realizat în tradiţiile barocului italian în urbanismul din Austria în secolele XVII-XIX [156, p.153].

Prin investigaţiile fundamentale, datele istorice şi metodologia cercetării, T.Savarenskaia a sintetizat problemele teoretice în arta urbanismului în contextul impus de prezenţa râurilor. Studiile publicate ale autoarei au oferit repere clare pentru structura tezei de faţă, privind analiza frontului la apă în limitele oraşului Tiraspol, fiind elaborat planul de lucru cu determinarea cuvintelor-cheie etc.

Apariţia oraşelor ruseşti şi amenajarea lor urbanistică a fost studiată de A.Oseatinski [139], care a elaborat prima lucrare de generalizare a materialelor de cultură urbană a localităţilor de pe mijlocul şi cursul de jos al fluviului cu expoziţia dezvoltării urbane, începând cu faza incipientă până în perioada sovietică a oraşelor Ulianovsk (fostul Simbirsk), Samara (între 1935-1990 numit Kuibâşev), Saratov, Volgograd (Ţariţân 1598–1925, Stalingrad, 1925-1961) şi Astrahan. Similitudini de soluţie urbană cu oraşul Tiraspol constituie formarea lor de la un

nucleu fortificat, mărturie a extinderii Statului Rus prin aşezări militare, afirmaţie argumentată prin desene inedite din arhive şi descrierea cetăţilor Astrahan [139, p.10], fortificaţiei Samara [139, p.17], oraşului-cetate Ţariţân [139, p.21] evoluţia lor în raport cu r.Volga la sfârşitul secolului XIX-începutul secolului XX [139, p.109]. Tot aici expune principiile de proiectare a obiectivelor în oraşul sovietic Saratov (circul, 1928,) [139, p.135-164]; complexul universităţii, 1955, ş.a.). Materialele grafice inedite di arhive, sunt comparabile cu desenele tehnice ale cetăţii de mijloc din Tiraspol şi situaţia lui urbană înainte de 1917.

Rolul arterei acvatice în crearea ansamblurilor arhitecturale urbane riverane, de o individualitate şi expresivitate excepţională, este menţionat de Oleg Zaharov [106]. În descrierea arhitecturii, grădinilor şi spaţiilor verzi din Sankt-Petersburg în raport cu fluviul Neva, sunt evidenţiaţi factorii care au influenţat formarea aspectului urban inedit: 1. Evoluţia continuă a sistemului de fortificare, propus de arh.Jean-Baptiste Alexandre Le Blond [106, p.54]; 2. Oraş-portuar cu mai multe porturi, mari şi mici – loc amenajat pentru descărcarea şi încărcarea mărfurilor amplasate în preajma canalului Neva [106, p.24]; 3. Oraş – capitală, statut obţinut după 11 ani de la fondarea urbei, 1703, rămânând cu acest statut până în 1918, factor ce a contribuit la formarea unui aspect arhitectural-artistic remarcabil al conturului panoramelor [106, p.189]. Este expus rolul şi valoarea râului Neva în formarea identităţii arhitecturale a oraşului Sanct-Petersburg, devenit un model stilistic pentru întregul imperiu Rus [106, p.170].

Problemele de consolidare a malurilor şi apărarea cheiului unui alt mare fluviu – Nipru, sunt abordate de către Victor Vorobiov [92]. În baza cercetărilor impactului fluviului asupra peisajului antropic sporit sunt clasificaţi factorii de dominare a terenului asupra compoziţiei planimetrice urbane, principiu de respectare a cursului râului Nipru la diferite niveluri, de păstrare şi conexiune a localităţilor riverane prin intermediul comunicaţiilor de transport etc. [92, p.8], principii optime de îmbunătăţire a sistemului urban şi a peisajului antropic conform potenţialului de tendinţe privind proiectarea cheiului [92, p.15]. Metode de reconstrucţie: diferenţierea teritoriilor cu funcţii diferite, cu valoare arhitectural-istorică, cu analiza geomorfologică a teritoriului etc. [92, p.19]. În urma cercetării şi valorificării fluviului au fost evidenţiaţi factorii selectaţi la elaborarea modelului de dezvoltare în perspectivă a arhitecturii.

Problema expresivităţii ansamblurilor urbane este analizată de Tatiana Ciudinova [176], cu valorificarea în contextul dezvoltării urbane integrate, studiind în premieră pentru Rusia imaginea de ansamblu a etapelor desfăşurării frontului la apă a centrelor istorice din bazinul acvatic al fluviului Volga, a oraşelor: Yaroslavl, 1071, Kostroma, 1152, Nijni Novgorod, 1221 şi Kazan, 1391 [176, p.10]. În lucrare sunt stabilite criteriile de evaluare a panoramelor urbane, luând în considerare modelele istorice studiate.

Modelul ecologic al sistemului spaţial-volumetric şi funcţional al oraşelor plasate pe şes limitrof râurilor mici este evaluat de Nadejda Lazareva [121] cu cercetarea stării planului urbanistic zonal (PUZ), a ecologiei, a factorilor ce influenţează dezvoltarea oraşelor riverane din regiunea Moscovei [121, p.3], cu analiza contactului vizual al arhitecturii cu artera acvatică şi prezenţa râurilor în oraşe [121, p.7]. Din cercetarea spaţiului urban deschis din 31 de oraşe, printre care Vâsokovsk, Drezna, Ruza, Istra, Iahroma, Mojaisk etc., este formulată teza că frontul la apă din aceste urbe este tratat ca element-cheie în procesul proiectării urbanistice inteligente pentru o dezvoltare durabilă [121, p.21].

Cele mai mari metropole din lume: Moscova, Viena, Berlin, Paris, Londra, Budapesta, Praga, Roma, toate formate pe fluvii, cu relaţia complexă natură-mediu construit, au fost supuse analizelor de Nineli Oselko, cu evidenţierea rolului râului, unul dintre cei mai importanţi factori naturali în formarea structurii urbane. [137]. Drept obiect al cercetării a servit zona aferentă splaiului – subsistem urban cu funcţionare separată, specificul cheiului celor mai mari capitale, fiind luate ca studiu de caz şase oraşe europene [137, p.6] cu recomandarea plasării noilor obiective cu încadrarea în sit, luând în considerare spaţiul riveran.

Funcţionarea sistemului ecologic Oraş-Natură, cu aranjarea în ordine cronologică a conceptelor urbanistice din secolul al XX-lea şi elaborarea tipologică a spaţiului urban deschis (SUD) al oraşelor din Siberia prin evaluarea raportului caracterului antropic şi celui natural, a fost studiat de arhitectul Vladimir Grigoriev [95, p.7]. În rezultatul cercetărilor a fost prezentat modelul teoretic al compatibilităţii urbanizării cu ecologia cu indicarea hotarelor urbane, a axelor compoziţionale ale reliefului: superioare şi inferioare pentru extinderea oraşului [95, p.20]. O atenţie sporită este atribuită focalizării zonelor cu funcţii contrastante: industriale şi recreative, lipsind atenţia asupra aspectului arhitectural al obiectivelor. Sistemului urban (SU) este reprezentat prin formula: SU=(CUN+ŢU+CUT)/BP, unde baza peisagistică (BP) serveşte drept fundament pentru realizarea ţesutului urban (ŢU) şi a carcasei urbane: naturale şi tehnice (CUN şi respectiv CUT). Funcţionarea acestui model depinde de factorul ecologic [95, p.13].

Problema reconstrucţiei corecte a zonelor industriale a fost abordată în 2005 de arhitectul Serghei Frolov [173]. Analizând PUG şi PUZ ale oraşului Volgograd, a fost relevată prezenţa suprafeţei mari a zonei industriale de pe malul fluviului Volga, lungimea frontului industrial constituind cca 35 km (58% din desfăşurata totală a oraşului orientat spre râu) [173, p.3]. Autorul a creat modelul teoretic al redresării arhitecturale care cuprinde două etape: 1) identificarea zonelor de dezvoltare nesemnificativă ca fond de-a lungul axei compoziţionale şi păstrării traficului paralel fluviului cu flancarea elementelor puncte-forme active: accente şi dominante şi procentul de ocupare a teritoriului (POT) redus; 2) formarea imaginii panoramice în baza

carcasei compoziţionale a PUG cu complexuri publice şi centrele sociale amplasate în zona industrială, nefolosită actual, asigurând integrarea lor adecvată în mediul urban prin intermediul recuperării şi reabilitării publice a fostei zone industriale [173, p.15]. În urma cercetării au fost determinate direcţiile strategice de dezvoltare urbană a spaţiilor industriale fluviale din oraşul Volgograd, inclusiv cu formularea sugestiilor practice de reconstrucţie a clădirilor industriale.

Extinderea tipologiei arhitecturii urbane cu funcţii de agrement, odihnă şi turism cu elaborarea recomandărilor pentru organizarea spaţială a formaţiunilor din lunca fluviului Volga cu afluentul său Akhtuba a fost studiată de către Vladimir Antiufeev [80], fiind identificate modelele dezvoltării durabile a urbei riverane [80, p.13].

Problema revitalizării spaţiilor aferente râurilor, ale oraşelor riverane din Rusia prin soluţii, reieşind din compararea lor cu cele din Franţa, este abordată de arhitectul Evghenia Gusikova [97] cu descrierea aspectelor de formare şi utilizare a spaţiilor urbane riverane şi clasificarea lor în dependenţă de Funcţia de Activitate Riverană (FAR), investigaţie elaborată sub aspect istoric, funcţional, ecologic şi sociocultural. Sunt analizate caracteristicile generale şi modelele de dezvoltare a oraşelor istorice înfrăţite din Rusia şi Franţa: Lyon şi Nijni Novgorod, Moscova şi Paris [97, p.9]. Lucrarea este un studiu de revitalizare arhitecturală a spaţiilor riverane din lume bazat pe activitatea funcţiilor limitrofe ale oraşelor, adoptat la etapa actuală, fiind construită o diagramă temporară de formare a obiectivelor arhitecturale recuperabile, luând în considerare metodele moderne [97, p.12]. Sunt propuse modele spaţiale şi soluţii de revitalizare a ariei riverane a spaţiului urban şi recomandări de dezvoltare durabilă a unor zone riverane din oraşul Nijni Novgorod [97, p.24].

Tipologia zonelor riverane cu variante de formare a tramei stradale în funcţie de sistemele antropice: zonelor urbane limitrofe râurilor muntoase, sub-montane şi de câmpie [157, p.30], propunând căi de formare a structurilor urbane noi în funcţie de tipul râului şi a peisajului adiacent a elaborat arhitecta Oxana Sadkovskaia [157, p.35].

Starea ecologică a zonei râului Moscova, cu 437 de afluenţi, jumătate din care sunt captaţi în colectoare de beton, este abordată de inginerul Ilia Dunicikin [103, p.77], cu descrierea stării actuale a fluviului, cu zonele industriale şi terenurile neutilizate, care ocupă 32,4% şi 25,2% din lungimea totală a malurilor. Râul Moscova are un potenţial înalt de agrement, dar splaiurile râurilor mici cu relieful accidentat, precum şi ignorarea contextului ecologic (floră şi faună), creează dificultăţi privind soluţionarea urbanistică a teritoriilor inundabile.

Recomandări privind modul de transformare a zonelor de recreare ale peisajelor urbane ale oraşului Kazan (fluviul Volga, afluentul Kazanka cu lanţul de lacuri Kaban), prin aplicarea unor măsuri concrete de amenajare şi de optimizare a funcţiunilor, au fost elaborate de arhitectul

Zemfira Tukmanova [170, p.69]. În scopul îmbunătăţirii calităţii mediului urban al oraşului Kazan, autoarea propune formarea ecosistemului binom spaţii verzi-apă prin crearea zonelor rezidenţiale în apropierea ariilor amenajate de recreare, cu acordarea unui aspect arhitectural peisajului urban şi mărirea suprafeţei zonelor verzi. Suprafaţa totală a oraşului Kazan în prezent este de 614,163 km², din care spaţiile verzi ocupă o suprafaţă de 10,60 km², ce indică 1,62 m² per locuitor (în raport cu normele recomandate de 10 m² pentru o persoană). Suprafaţa zonelor urbane limitrofe cu ale apei sunt de 58,8 km², ce constituie 8,05% din suprafaţa întregului oraş [170, p.41]. Concluzia mesajului: procesul de extindere teritorială a oraşului reprezintă un moment distructiv pentru mediul natural [170, p.44], proces în devenire ireversibilă.

Principiile de formare a arhitecturii digurilor, luând în considerare poziţia lor într-o structură urbană a oraşului, impactul spaţiilor de frontieră (boundary spaces) cu zonele industriale, funcţiile publice, rezidenţiale, transportul cu evidenţierea dominantei râului ca factor natural [115, p.26] sunt reflectate în articolele arhitecţilor Alexandr Konstantinov [115], Tatiana Demurova [99], Olga Voronina [93]. Potenţialul râurilor mici în mediul urban al aşezărilor mici ruseşti constituia importanţa lor cultural-istorică. Artera acvatică juca un rol social important în egală măsură cu piaţa comercială (târg) sau biserica localităţii. Istoric, râul întrunea diverse funcţii, servind drept loc de întâlnire a locuitorilor, pentru pescuit, agrement, înot etc. Cu o privire critică arhitectul Evghenia Gusikova descrie oraşul Nijni Novgorod, situat pe malul înalt al fluviului Volga cu splaiul destinat pietonilor, dar neorganizat confortabil din cauza lipsei formelor arhitecturale minore, a designului urban şi a amenajării compoziţionale expresive a promenadei [97, p.18]. Tematica este continuată de autor prin compararea caracteristicilor splaiului oraşelor studiate din Rusia (Moscova, Novgorod) şi Franţa (Paris, Lyons) [97, p.23].

Arhitectul Irina Lukomskaia [123], preocupată de problemele actuale de interacţiune dintre arhitectură şi peisaj din văile râurilor din munţii Carpaţi din Ucraina, a subliniat importanţa râului Prut în formarea oraşuluiu Iaremcea, a râului Ceremuşul Negru în formarea oraşului Verhovâna [123, p.7, 11]. Concluzia la care ajunge autoarul constă în faptul că abordarea incorectă a relaţiei dintre arhitectură şi peisajul riveran în localităţile din zonele studiate ale Carpaţilor reprezintă o încălcare a echilibrului ecologic, a aspectului estetic şi a utilităţii funcţionale [123, p.16].

Starea fizică a frontului la apă şi a cheiurilor râului Hudson din New York după uraganul Sandy din 2012, cu clasificarea lor, prezentând conceptul de reconstrucţie al unuia din chei (nr.55), realizat în proiectul arhitectului Thomas Heatherwick [110, p.18] cu descrierea succintă a readucerii axei compoziţionale a parcului paralel râului şi modificarea funcţiei din aglomeraţie industrială în una de agrement, sunt analizate de către C.Karotkaia [110, p.22], cu reflectarea

soluţiilor de extindere a splaiurilor (nr.25 şi 26) cu opţiuni în favoarea a spaţiului public.

Experienţa europeană şi românească. Arhitectul-urbanist austriac Camillo Sitte a elaborat o sinteză a oraşelor despre care s-a afirmat că "*...rezumă principiile artei construirii oraşelor în ideea că oraşul trebuie să ofere locuitorilor săi, în acelaşi timp, atât siguranţa vieţii, cât şi frumosul...*" [65, p.XIX], cu abordarea artei urbanisticii în diferite perioade: antichitate, evul mediu şi renaşterii. Referiri speciale privind deschiderea pieţelor publice în preajma râurilor sunt descrise pentru oraşele Veneţia, Dresda şi Viena cu transformarea SUD în funcţie de accesibilitatea publicului: străzi, parcuri, pieţe şi alte forme spaţiale care atrag aglomeraţia umană. Câteva exemple: combinarea şi raportul a două pieţe din Veneţia: „San Marco" cu „Piazzetta" cu o panoramă inedită către Canalul Grande, Palatul şi piaţa „Zwinger" din Dresda cu comasarea pieţei „Theaterplatz" şi amplasarea superbului debarcader amplasat pe malul Elbei [65, p.52], proiect nerealizat etc. Rolul imaginilor amplifică valoarea informaţiei cu evidenţierea unei opere complete cu unele încercări de rezolvare a perceperii vizuale şi diminuarea erorilor.

Cezar Lăzărescu, în descrierea a 70 de oraşe vizitate personal, a evidenţiat specificul amplasamentului, istoria şi arhitectura lor, grupate în patru subcapitole, în dependenţă de latitudinea geografică [60]: Asia (cu descrierea oraşului indian Agra, situat pe malurile râului Yamuna [60, p. 49]); Africa (cu descrierea oraşului egiptean Cairo, aflat pe malurile Nilului [60, p.68]); Europa (cu descrierea oraşului belgian Gand, amplasat la confluenţa râurilor Lys şi Escaut [60, p. 147]); America (cu descrierea or.Washington, fondat pe râul Potomac [60, p.257]).

Propunerile de amenajări din cadrul proiectului-pilot „stART dâmboviţa", coordonat de Ana Maria Zahariade şi Irina Băncescu [77], reprezintă soluţii de optimizare a relaţiei oraşul Bucureşti-râul Dâmboviţa prin amenajarea adecvată a splaiurilor şi redobândirea frontului la apă ca spaţiu public [77, p.6]. În cadrul proiectului au participat Radu Tudor Ponta, Toader Popescu (date istorice râu); Alexandru Muntean (cronica acţiunilor – workshop); Monica Sebestyen (red spot - iluminarea malurilor), NataliaVitzileos, David Stancu şi studenţi din cadrul UAUIM, Bucureşti. În proiect sunt procesate datele istorice, începând cu anul 1775, când a avut loc marea inundaţie (inundaţiile din 1805, 1855, 1862, 1864 conduc la proiectarea modificării albiei – adâncimea şi geometria – conform proiectului arh. Gr.Cerghez în 1880), urmând prima sistematizare urbană prin săparea canalelor în timpul domnitorului Alexandru Ipsilanti până la ultima intervenţie (1985-1987) cu betonarea cheiului pe o lungime de 10 km, cu o lăţime de 28-38 metri [77, p.16]. În scopul cunoaşterii experienţei similare sunt descrise mai multe exemple de reabilitare a binomului oraş-râu din Europa, cu studii de caz: oraşele europene Paris, Londra, Berlin, Lisabona şi parcul pe Sena la Argenteiul (arh.Michel Corajoud), unul din ele reprezentând un model pentru proiectarea spaţială [77, p.32-33].

În aceeaşi cheie sunt analizate strategiile lucrărilor de curs şi de licenţă elaborate de studenţii Facultăţii Arhitectură, care formau o continuitate în realizarea practică (ex.: proiectul „Eveniment urban" al studenţilor Culea Eliza şi Florea Radu [77, p.51]. Investigaţia, practicată în comun de către lectori şi studenţi, elaborată la un nivel profesionist, corespunzător etapei de instruire la UAUIM, a apărut graţie interesului crescând al societăţii civile faţă de spaţiul public, iar cercetarea concretă a relaţiei oraş-râu, ce serveşte ca exemplu de cercetare similară actuală.

Irina Băncescu relatează istoria, tipologia şi reabilitarea unui spaţiu portuar [52, p.64], analizează proiectul-pilot „stART dâmboviţa" şi autorii acestuia [55, p.348], identifică zonele vulnerabile (comunele Berzasca, Eşelniţa, Liubovca, Cozla) cu situri şi funcţii abandonate [51, p.228], clasifică proiectele concursului european „Europan Europe", punând accentul asupra dominaţiei şi rolului apei ca stimulent al funcţionării adecvate a spaţiului public [53, p.342]. I.Băncescu, în cercetarea problematicii frontului la apă [54], subliniază aspectele evoluţiei litoralului românesc în perioada comunistă şi susţine că „*Binomul apă-pământ este reprezentat în majoritatea culturilor. Frontiera dintre cele două lumi, uscată-umedă, dură-moale, fixă-mobilă este o articulaţie simbolică ce uneşte şi desparte în acelaşi timp. Frontul la apă reprezintă un prag sensibil, care respiră între deschiderea mediului dinamic şi universal al mării (mişcare, flux, peisaj infinit, indefinit, abstract) şi închiderea mediului static şi determinat al pământului (rădăcină, soliditate, memorie, codificare, figurativ). Supapele acestui strat schimbător sunt oraşele, dar şi golfurile sau evenimentele naturale (văi, delte, stânci), toate simbolizând principiul complementarităţii unor elemente aparent contrarii*" [54, p.21]. Este descrisă evoluţia relaţiei oraş-apă de-a lungul timpului, cu reabilitarea ei în diferite oraşe cum ar fi oraşul Lisabona – râul Tejo [54, p.26]. Reieşind din experienţa internaţională, este descrisă tipologia fronturilor la apă în context global: Londra-Tamisa, Bilbao-Nervion, Viena şi Belgrad-Dunărea, Hamburg-Elba etc., raportată la evoluţia acestora, lucrarea fiind finisată cu recomandări privind reabilitarea litoralului românesc [54, p.65, 77].

Modul de reconstrucţie a spaţiului public pe coordonate temporale sincronice, la care adaugă evoluţia caracterului splaiului r.Dâmboviţa a fost analizat de arh.T.Popescu [63, p.130].

Necesitatea revitalizării arhitecturale a fronturilor la apă [57, p.18], a fost cercetată de arh.D.Cosma şi R.Petrescu, care au analizat două studii comparative de caz: or.Genova, unde se află portul cel mai important al Mediteranei, şi experienţa or.Amsterdam, situat pe râurile Amstel şi Ij, urmărindu-se strategia de integralitate a structurilor istorice, continuând cu exemple de revitalizare în oraşele din Europa: Veneţia, Oslo, Stavanger, Bilbao [57, p.18-21].

Experienţa asiatică. Capitala Vietnamului oraşul Hanoi, situat pe malul drept al Râului Roşu (în l.vietnameză Sông Hồng), în scopul elucidării direcţiilor de modificare şi evoluţie a

teritoriilor riverane a fost cercetată de către arh.Ha Dui Ani [174], care a subliniat importanţa acestora în structura oraşelor vietnameze aşezate de-a lungul acestui fluviu [174, p.7]. Firul istoric al capitalei Vietnamului autorul îl împarte în trei perioade, cu o încordare a relaţiei oraş-râu:

1. Oraş de lângă râu (sec.XIX) artera acvatică servind drept limită naturală;
2. Oraşul pe râu (sec.XX) cu formarea zonelor rezidenţiale şi industriale de-a lungul râului;
3. Râul în oraş (sf. sec. XX-înc.sec.XXI), situaţie rezultată din extinderea limitelor oraşului prin contopirea localităţilor suburbane aferente, începând din 2008 [174, p.10].

În consecinţă, autorul a propus principii de planificare urbană prin modelul de transformare şi dezvoltare a zonelor funcţionale riverane [174, p.24], acţiuni ce reies din studiul efectuat şi vor permite capitalei Vietnamului să devină un centru urban modern din Asia de Sud-Est, cu tendinţe relevante pentru dezvoltarea globală.

Extinderea utilizării multifuncţionale datorită industrializării la începutul secolului al XX-lea a localităţilor limitrofe râului Kura (în l. azerbaidjană Kür), cu frontul la apă cunoscut încă din antichitate, pe porţiunea din Azerbaidjan, este studiată de arhitecta Samira Abdullaeva [78], cu abordarea modului de dezvoltare a fiecărui oraş stabilit pe malurile sale: Şirvan, Salyan, Zardab, Ievlah, stabilind legăturile compoziţionale cu configuraţia râului [78, p.16].

Putem constata varietatea şi nivelul studiilor profesionale al frontului la apă în diferite ţări, cu elaborarea soluţiilor oportune în fiecare caz analizat. Obiectivele atinse în cercetările similare au accentuat scopul demersului ştiinţific.

1.2. Oraşul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură şi urbanism

Cercetarea oraşului riveran sub aspect tipomorfolgic a fost efectuată prin analiza bibliografiei, a materialului grafic, datelor istorice şi statistice ale oraşului Tiraspol, cu dispunerea lor în ordine cronologică ce a permis expunerea procesului analitic.

Aspecte istorice. Prima descriere sumară a localităţii Tiraspol aparţine funcţionarului şi scriitorului Pavel Sumarokov, care în anul 1799 a vizitat oraşul, fondat doar 7 ani în urmă. În relatarea călătoriei sale a acordat descrierii or.Tiraspol doar o pagină [168, p.228], fixând date privind nr. populaţiei (350 gospodării), aspectul urban: „*alcătuit dintr-o trama stradală rezultată dintr-o structură ortogonală întinsă pe o lungime de 300 de verste*”. Or.Tiraspol a mai fost descris, la fel de laconic, de istoricul rus Dmitrii Bantysh-Kamensky [83], 1810, de publicistul rus Andrei Storojenko, 1829 [167] şi de consilierul de stat Anatoli Demidov [98] 1837.

Regiunea Oceakov, din care făcea parte şi oraşul Tiraspol, în 1842 este inspectată de Apollon Skalikovski, funcţionar, cercetător şi istoric al evenimentelor din acea perioadă, care relatând despre fondarea celui de al patrulea judeţ – Herson, în care au intrat pământurile de

lângă Nistru, menţionează fortificaţia Sredneia (Sredinnaia/de mijloc), aflată vizavi de cetatea Bender/Tighinaîn: „…*Acesta este Tiraspolul actual. De mijloc – cetatea Tiraspol, fondată în anul 1793*…” [161, p.3], cu o populaţie de 6000 locuitori în anii 1837-1840 [159, p.12], mărime considerabilă pentru un oraş de 50 ani vechime. În curând, în 1850, acelaşi autor cercetătorul publică lucrarea în care indică 6 629 locuitori din 1844 [160, p.225].

În anul 1863 a fost editată colecţia de materiale şi date statistice privitor la gubernia Herson, din care făcea parte oraşul Tiraspol, alcătuită din informaţiile colectate de ofiţerul Statului Major al Rusiei Alexandr Şmidt [177, p.761], care devine principala sursă şi de informaţii veridice cu privire la oraşul Tiraspol. Astfel, în 1857 erau construite patru clădiri pentru funcţionari, cinci edificii publice din piatră, două biserici (una din lemn), 888 locuinţe individuale (826 din lemn), 16 unităţi comerciale (15 din lemn), 95 gherete (40 din lemn), precum şi descrierea succintă a cetăţii [177, p.764-765]. O atenţie deosebită acordă oraşului Tiraspol Alexandru Afanasiev-Ciujbinski, descriindu-l în trei compartimente: 9, 10, 11 [81].

Istoria or.Tiraspol şi a teritoriilor limitrofe a fost studiată şi descrisă şi de către Serghei Mareţki [126], constând din trei compartimente: amplasarea geografică cu specificul climateric al zonei; demografia şi populaţia din Stepa Oceakov [126, p.17], premisele elansării oraşului Tiraspolul în perioada sovietică (1920-1941) cu enumerarea diferitor funcţii: transport, comerţ, industrie [126, p.62] şi viaţa cultural-publică [126, p.83]. Monografia este prima sursă dedicată oraşului pe râul Nistru, ce comportând informaţii ale autorilor care au scris anterior despre Tiraspol: istorici, scriitori şi geografi, menţionaţi mai sus: P.Sumarokov, A.Skalikovsky, A.Şmidt, A. Berg, O. Dibrova, A.Udaliţov ş.a., dar noi surse în cercetarea ştiinţifică n-au fost introduse.

Prima monografie colectivă cu privire la istoria or.Tiraspol, 1967, un studiu structurat şi sistematizat, bazat pe literatura memorialistică şi date statistice ale lui A.Şmidt, şi, mai ales pe monografia lui S.Mareţki. lucrarea este completată cu documente inedite depistate în arhive, date statistice detaliate, descrieri geografice scrice de C.Sluţkaia, I.Kotenko, V.Zapadaev şi P.Petric [162, p.14], materiale grafice colectate de ofiţerii Statului Major General. O atenţie deosebită a fost acordată analizei economiei în reconstrucţia oraşului în perioada socialismului [162, p.119].

Istoria localităţii cu procesarea datelor privind populaţia, industria, fotofixarea celor mai reprezentative obiective arhitecturale este descrisă de V.Kuklev [120, p.1]**.** Descrierea istoriei oraşului Tiraspol, bazată pe cercetarea materialelor inedite: o bogată listă de documente, cărţi, dosare din bibliotecile, muzeele şi arhivele Rusiei, Ucrainei, a fost publicată de Vladimir Poluşin într-o monografie din trei volume: „Тирасполь на грани столетий” [147, 148, 149]. Informaţiile care converg tangenţial spre patrimoniul arhitectural şi urbanistic vor fi menţionateîn subcapitolul destinat literaturii speciale de arhitectură.

Cronologia oraşului sistematizată de muzeografii Marina Kaşleva şi Ala Melniciuk [111], precum şi istoria de formare şi poziţionare în sit a muzeelor din Transnistria cu privire la conţinutul expoziţiilor. Sunt reflectate succint date din istoria Tiraspolului [111, p.10], iar prin prisma imaginilor fotografice în monografie este evidenţiat evidenţiază patrimoniul istoric şi cultural, şi descris aspectul actual al sediului muzeului, situat în fosta Clădire a Nobilimii (construită în 1870), filiala muzeului cetăţii Tiraspol cu reconstrucţia Bastionului Sf.Vladimir [111, p.11], finisat la 14.11.2014 ş.a.

Instituţiile muzeale din or.Tiraspol şi activitatea lor sunt descrise de Ala Meliniciuk [132]. Printre puţinele reprezentări ale arhitecturii vechi se află ilustraţia poştală cu fostul hotel „Paris", clădire care găzduieşte Muzeul de cavalerie „G.Kotovski" [132, p.35], construit în sec.XIX, Bastionul Sf.Vladimir, datând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea [132, p.39] ş.a. Astfel, putem constata că imobilele dispărute, au obţinut funcţii noi.

Materiale şi informaţii grafice (imagini istorice: desen, gravuri, fotografii, picturi). Aspectul oraşului Tiraspol a fost imortalizat în 1934 în albumul jubiliar editat în trei limbi [76], conţinând imagini inedite ale arhitecturii oraşului (tab.A2.17). Albumul include proiectul Teatrului dramatic [76, p.12], vederi ale Teatrului de vară [76, p.125], ale blocurilor locuinţelor colective, precum şi mostre ale arhitecturii industriale: fabrica de conserve „Pavel Tcacenkco" şi turnul de apă [76, p.54] etc., obiective arhitecturale apărute în intervalul de timp respectiv.

Identitatea arhitectural-artistică a oraşului Tiraspol în diferite perioade a fost fixată în pictură, prezentată prin prisma artistului plastic Alexandr Foiniţki (tab.A2.14), publicate în filada-catalog care a reflectat aspectul urban al oraşului Tiraspol la înc. sec.XX, interbelic şi transformările de după 1945 [134] printr-o serie de peisaje: „Fosta casă de cultură din Tiraspol", 1930, „Tiraspolul în schele", 1935 (construcţia sediului teatral), „Institutul de învăţători din Tiraspol", 1936 (cu vederea spre piaţa Fânului (în l.rusă Сенная площадь)) ş.a., cu redarea stării de spaţiu urban deschis (SUD) [134, p.15-18]. O altă serie de lucrări cu genericul „Podurile peste Nistru", executate în acuarelă în anii 1948, 1949, în ulei (1960-1970), indică în detalii construcţia podului de lemn, apoi arcul suplu din beton armat şi metal, care leagă malurile fluviului [134, p.29]. Pictorul este autorul portretelor intelectualilor din RSSM (arh. Gheorghe Balan 1949, 1950, a prof. Serghei Mareţki, 1957), autorul descrierii istorice şi geografice a or.Tiraspol ş.a. Graţie creaţiei plastice a pictorului A. Foiniţki poate fi studiată arhitectura clădirilor dispărute din oraş. Pictorul a folosit plein-air cu mare iscusinţă, redând în detalii, în scopul sugerării atmosferei specifice peisajului urban, fluvial cu puţine niveluri.

Pictorul Alexandr Foiniţki a locuit în Tiraspol peste 40 ani, fiind considerat „pictor-cronicar" al oraşului [107], creaţia sa plastică ilustrând transformările în timp ale oraşului.

Datorită picturilor sale „Tiraspolul se construieşte”, 1932, „Primăvara. Construcţia teatrului în Tiraspol”, 1935, „1 Mai. Parada în Tiraspol”, 1925 [107, p.348] ş.a. A.Foiniţki poate fi considerat pictorul oraşului dispărut, imortalizând prin opera sa aspectul oraşului. În albume sunt adunate schiţe ale bazarului vechi cu locuinţele într-un nivel, lipite strâns una de alta, amplasate compoziţional neuniform, distruse pentru a elibera locul în scopul amenajării pieţei publice „Suvorov”. Cronica fixării spiritului locului a fost continuată de discipolii pictorului Mihail Rudenko, Viktor Radovan, Ghenadi Zâkov [35-44] ş.a. care au redat atmosfera şi lumina peisajului urban fluvial, formând caracterul specific al or.Tiraspol (tab.A2.15).

În imaginile fotografice din albumul-catalog cu titlul „Raionul Tiraspol” este fixat aspectul oraşului refăcut, atins benefic de transformările petrecute între timp, cu o descriere succintă a centrului administrativ al raionului, dar fără a fi descrisă arhitectura lui [150, p.3,4].

Opera plasticianului Mihail Balan [104] prezintă SUD al oraşului Tiraspolul din diferite perioade: „Vedere din strada T.Şevcenco, colţ R.Luxemburg”, 1959, „Strada Kolodeznaia, intersecţie cu strada T.Şevcenko”, 1992, „Vechiul colţişor al Tiraspolului”, 1993 [104, p.2, 9-11], „Biserica Acoperământul Maicii Domnului în construcţie”, 1992 ş.a. Străzile liniştite, de la marginea oraşului, panorame pictate în diferite perioade ale anului, cu o varietate de compoziţii şi perspective ce reflectă arhitectura dispărută.

Arhitectura Tiraspolului de la inceputul sec.XX este reprezentată în filada alcătuită de Tamara Doroh [102], cercetoare a Muzeului de Istorie şi Etnografie din oraşul Tiraspol, cu unele reproduceri (Casa Cârmuirii Zemstvei ţinutale, biserica Sf. Nicolae etc. [102, p.6, 10]), şi imagini din albumul jubiliar „10 лет АМССР” (1934). Autoarea, în paralel, editează o altă filadă cu ilustraţii intitulată „Trecutul istoric al oraşului Tiraspol” (în l.rusă „Историческое прошлое Тирасполя (Тирасполь начала века)”) şi pliantul „Cetatea Tiraspol” (în l.rusă „Тираспольская Крепость”) cu informaţii generale privind fortăreaţa, editate cu prilejul a 200 ani de la fondarea cetăţii. Aceeaşi apreciere a arhitecturii tiraspolene se observă în lucrarea „Mozaicul urban. Eseu foto despre or.Tiraspol” (în l.rusă „Городская мозаика. Фотоочерк о Тирасполе”, 1993), accentul fiind pus pe evocarea personalităţilor celebre din or.Tiraspol, manifestate în diferite domenii cum ar fi savanţii N.Zelinski, M.Larionov ş.a.

În pliantul cu poezii şi ilustraţii, dedicate aniversării a 218 ani ai oraşului (pictorul Vasili Rudeaga, text Ala Melniciuk [152], proiect susţinut de asociaţia МАРКИС), este accentuat iluminatul arhitectural-decorativ al clădirilor reprezentative, expunere pitorească care câştigă tot mai mult interes pe plan naţional. În 13 pânze sunt reproduse „Catedrala Naşterea Domnului”, 1999, „Primăria”, 2008, „Strada Iunosti”, 2009, „Casa-muzeu N. Zelinski”, 2010 etc., este reflectată, în diferite faze ale zilei, după exemplul impresioniştilor, viaţa oraşului seară şi seria de

picturi „Tiraspolul ziua”, 2008. Accentuarea aspectului arhitectural este obţinută prin intermediul iluminatului artificial, prin jocul de lumini şi umbre, contraste cromatice.

Albumul-catalog editat de Ala Melniciuk [128] începe cu harta geografică a regiunii Oceakov elaborată de Franz de Volan (1791) [128, p.6, 7], incluzând descrierea istorică a regiunii, cu imagini istorice combinate cu poze oferite de Uniunea Artiştilor Fotografi din Transnistria (A.Palamari, V.Ivanov, M.Bronştein, B.Adjam, V.Rumeanţeva, A.Palamari-junior, precum şi imagini retuşate din fondurile Muzeului din oraşul Tiraspol). Firul istoric descris este întrerupt de perioada anilor 1970-1980.

Arhitectura ecleziastică din regiunea Transnistria, datând din secolele XVIII-XXI, a fost fixată în fotografii (60 imagini) de Alexandr Palamari, Vladimir Ivanov, Mihail Blonştein şi Piotr Curteanu [140] în timpul a 11 expediţii. Arhitectura ecleziastică a or.Tiraspol este reprezentată în fotografii şi imagini aeriene ale clădirilor construite recent: catedrala Naşterea Domnului, 1999, bisericile Sf.Andrei, 1997, Acoperământul Maicii Domnului, 1998, prezentările fiind lipsite de demersul arhitectural descriptiv.

Prin intermediul materialului ilustrativ bogat şi a discursului istoric laconic arhitectura oraşului la înc.sec.XIX este prezentată în albumul-catalog jubiliar, dedicat aniversării a 220 ani ai or.Tiraspol, alcătuit de muzeografii Ala Melniciuk şi Vera Bondareva [131]. Sunt reprezentate clădirile istorice: Castelul de Apă, fotografie realizată de Societatea pe acţiuni Granberg din Stockholm; Biserica Acoperământul Maicii Domnului [131, p.6, 7]; arhitectura industrială modernă – cea mai mare Crescătorie de sturioni din Europa „Aquatir Sturgeon Complex”; Complexul serelor de trandafiri [131, p.130] etc.); Complexul sportiv „Sheriff” [131, p.238-241] şi alte obiective, dar în album este omisă veriga arhitecturii tiraspolene din perioada sovietică.

Studii publicate (monografii, teze). Prima analiză cu nuanţe tipomorfologice urbane în RSSM privind principalele oraşe ale republicii, inclusiv a or.Tiraspol, a fost redată succint de arhitecţii Gai Pedaş şi Iosif Eltman [141], începând cu primii ani postbelici, atenţia principală fiind focusată pe reconstrucţia edificiilor agroindustriale (făbricile de conserve şi vinificare) în vederea redresării situaţiei economice precare în care se afla oraşul. În preajma acestor obiective au fost construite un şir de locuinţe colective, aflate orientativ între zona gării şi str. *Lenin*, în curând acest nou ţesut urban fiind numit „Kirov”, ce s-a alipit ca un nou sector locativ al or.Tiraspol [141, p.32]. În conformitate cu planul general elaborat în 1953, arh.I.Şmurun, S.Vasiliev [141, p.33] s-a început reconstrucţia arterei principale, str.*25 Octombrie 1917*, şi renovarea hotelului din preajma Pieţei Teatrale. Tot în acest an începe şi construcţia Casei de Cultură Orăşeneşti (str.*25 Octombrie 1917* nr.54. Construirea masivă a locuinţelor colective, amplasate în cartierele paralele străzii principale, ţinându-se cont de stilistica arhitecturii din

timpul respectiv şi în corespundere cu conceptul urbanistic al oraşului, a început în 1956. Edificarea cartierelor alăturate Pieţei Borodino (în premieră amplasarea locuinţelor în zigzag, cu orientarea faţadelor înguste ale edificiilor spre str.*K.Libneht*) cu accese comode, luând în calcul raza de deservire a edificiilor publice, aliniament, precum şi partea economică, s-a realizat în 1959. Sectorul „Kalkatovaia Balka" a fost construit în ritm rapid între anii 1959-1965, ocupând o suprafaţă de circa de 50 ha [141, p.33] cu deplasarea spre magistrala *Odessa*.

Concomitent cu descrierea evoluţiei complexe a localităţilor RSSM, şi a caracteristicilor arhitectural-artistice ale obiectivelor reprezentative, cu accentuarea realizărilor din perioada sovietică a republicii, în monografia colectivă a arhitecţilor Anatol Kolotovkin, Iosif Eltman şi Gai Pedaş, din 1973 [113] a fost menţionată pozitiv elaborarea PUG în anul 1953 pentru or.Tiraspol [113, p.14] (arh.V.Alexandrov şi I.Şmurun). Ediţia dată doar populariza arhitectura perioadei fără depistarea erorilor comise la proiectarea edificiilor noi şi punerea în valoare a obiectivelor istorice dispărute. Sunt menţionaţi arhitecţii L.Moghilevski, A.Ambarţumean, V.Vaisbein cu activitate practică în cadrul INCPUP, care au proiectat în 1970 noi locuinţe colective cu 5 niveluri pentru zonele seismice, inclusiv în Tiraspol [113, p.42]. În monografie este menţionat artistul plastic Aurel David, care în tehnica sgraffito a executat friza sculptată în relief a Teatrului dramatic din oraşul Tiraspol [113, p.47].

Analiza urbanistică şi arhitecturală a oraşului Tiraspol a fost efectuată de Victor Smirnov rezultatul cercetărilor fiind susţinute în teza de doctorat 1970 şi publicate în monografia „Градостроительство Молдавии XIX-XX вв.", 1975. Descriind succint oraşul, începând de la formarea sa [165, p.3], cu redarea situaţiei urbanistice, autorul caracterizează or.Tiraspol ca un oraş provincial cu o singură arteră principală [165, p.13], menţionând ca fenomen progresiv pentru oraşele Basarabiei de la începutul secolului al XIX-lea folosirea principiilor urbanismului rusesc şi arhitectura neoclasică: reţeaua stradală ortogonală cu cartiere rectangulare, dimensiunile cartierelor, scara proporţiilor etc. [165, p.13]. Este reprodus primul PUG cu inventarierea oraşului, 1945, în elaborarea căruia a fost ignorat relieful sitului. Autorul atrage atenţia, pentru prima dată în studierea or.Tiraspol, la prezenţa arterei acvatice – fluviul Nistru în partea centrală a urbei şi interdependenţa dintre fluviu şi trama stradală. Avansează ideea de apropiere reciprocă a oraşelor Bender şi Tiraspol prin extindere teritorială, considerând că există posibilităţi reale de reorganizare prin contopirea lor [165, p.104], ce a format mai târziu punctul de pornire a studiului de cercetare a Aglomeraţiei Tiraspol-Bender [7, 8] executat de КННИИПГ, 1971, or.Kiev. Soluţia fuziunii acestor oraşe a rămas doar la nivel de cercetare.

Aspectul peisagistic al oraşului a fost în atenţia arhitectului Alexandr Belkin [85], care în urma cercetărilor peisagistice ale lui P.Leontiev („Парки Молдавии", 1962), V.Smirnov,

N.Bolişakov, Iu.Gusev, B. Holdenko, unde au fost accentuate problemele designului peisagistic din RSSM, scrie *„... senzaţia inundării oraşelor în verdeaţă este asigurată de proiectarea curţilor şi străzilor, dar masivele spaţiilor verzi lasă de dorit...”* [85, p.5]. În Tiraspol, spaţiile verzi ocupă o suprafaţă de 21 ha (2 parcuri) şi frontul verde, spaţiul bufer liniar, de-a lungul Nistrului, pe o lungime de 3-4 km [85, p.48], unde 97% din populaţie se odihnesc în spaţiile verzi limitrofe Nistrului (date de N.Bolişakov). Prezenţa fluviul devine dominantă în proiectarea PUD al părţii centrale, arh.A.Minaev (1970-1980). La fel, este susţinut conceptul de contopire a oraşelor Tiraspol şi Tighina printr-o zonă cu spaţii verzi [85, p.47].

Sculptura lui S. Kirov serveşte drept centru compoziţional al parcului cu acelaşi nume (S=6 ha) amplasat pe teritoriul cimitirului reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova [85, p.93].

Un alt parc, fondat în 1961 în inima urbei, este parcul „Biruinţa” întins pe o suprafaţă de 6 ha, dreptunghiular în plan, cu sculptura lui G.Kotovski (Sculptor Lazăr Dubinovschi, 1960) plasată la intersecţia diagonalelor, evidenţiat cu o alee inelară, cu diametrul 30 metri, parc reconstruit în 1969 de G.Cisteakova în cadrul filialei IPROCOM din or.Tiraspol [85, p.94].

Arhitectul Eugen Bognibov [88] descrie succint arhitectura din stânga Nistrului, reflectând dezvoltarea arhitecturii RSSM, cu durata de 30 ani, fiind grupată în trei perioade. În prima etapă, interbelică în componenţa URSS, sunt analizate edificiile publice care conturează reconstrucţia or.Tiraspol din anii 1928-1940 [88, p.4]; în a doua etapă: edificarea masivă a edificiilor publice, cu un spectru larg de funcţii: şcoli, spitale, sedii administrative etc. [88, p.8]; în a treia etapă (1950-1970), drept rezultat al estompării proiectării în spiritul curentului stilistic al realismului socialist în arhitectura clădirilor se vor scoate în evidenţă programele funcţionale ale edificiilor, gruparea încăperilor omogene, varietatea numărului de niveluri, folosirea noilor materiale de construcţie, răspândirea proiectelor-model de edificii etc. Cel mai reprezentativ edificiu public în această perioadă a devenit Casa de cultură, realizată după acelaşi proiect-model în or.Chişinău, Bălţi, Cahul, Râbniţa şi Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10].

Arhitectura locuinţelor din Tiraspol a fost descrisă în lucrarea dedicată locuinţelor colective, proiectate în masă pentru toate oraşele din URSS, descrise de Boris Veimarn şi Leonid Zingher [108, p.318], cu evidenţierea echipei arhitecţilor din care făceau parte A.Ambarţumean, S.Vasiliev, G.Letventali, D.Palatnic, V.Smirnov, I.Şmurun, care 1952 au elaborat o serie de proiecte-model de blocuri locative cu multe etaje, cu mai multe tronsoane tipologic specifice zonei climaterice din RSSM, devenite caracteristice şi oraşului Tiraspol.

Piaţa Teatrului, fondată în 1936, a devenit un nou centru urban al oraşului Tiraspol, format din sediul Teatrului de Dramă, arh.G.Gotghelf, complexul Institutului Pedagogic, arh. M.Petrov şi D.Kovalenko, acesta fiind primul ansamblu arhitectural sovietic din RSSM [91]. La

începutul anilor ’50, în legătură cu edificarea stabilimentelor publice şi cu funcţia administrativă au fost proiectate centre administrativ-teritoriale în or.Tiraspol – AŞP S.Vasiliev [91, p. 429-430].

Boris Veimarn, Leonid Zingher şi Oleg Soposinski [109] caracterizează arta decorativă în RSSM între anii 1955-1965 prin sinteza dintre funcţia şi decorul obiectivelor arhitecturale. În condiţiile creşterii masive a fondului locativ, precum şi a edificiilor cu menire publică, concomitent cu micşorarea la maximum a utilizării decorului, o atenţie deosebită revine artei decorative care a accentuat arhitectura acestei perioade. În anii ’70, locuinţele colective proiectate în cadrul INCPUP (arh.A.Kireev, A.Vaisbein, A.Gordeev, A.Kolotovkin) formează ansamblurile arhitecturale, grupate în centrele locale împreună cu edificiile publice, fiind realizate după proiecte-model: grădiniţă-creşă pentru 320 copii, arh.D.Palatnic, proiectul şcolii pentru 624 de elevi, arh.A.Kalinenko, utilizate în oraşul Tiraspol [109, p. 344].

Ediţia a II-a a monografiei colective [114] a fost completată cu altă prezentare istorică a arhitecturii şi urbanismului or.Tiraspol, autori Anatolii Kolotovkin, Semion Şoihet şi Iosif Eltman. Oraşul este descris în capitolul II, figurând în calitate de capitală a RASSM, fiind menţionată activitatea arhitecţilor G.Gotghelf, M.Petrov, G.Kovalenko, G.Balan, D.Palatnic [114, p. 47], care au participat la proiectarea diferitor obiective cu funcţie publică (Teatrul Dramatic, Institutul Pedagogic, Şcoala Superioară de Agricultură). Sunt indicate noile tendinţe în proiectarea după model a blocurilor de locuit (cu 9 niveluri) pentru oraşul de pe Nistru, fiind remarcată seria 143-MT (arhitecţi A.Gordeev, S.Şoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev [114, p.137]) cu utilizare şi în alte oraşe din RSSM; a blocurilor cu apartamente în tehnica betonului monolit din strada *25 Octombrie 1917*, cu 14-16 niveluri (arh.V.Sumişevski) [114, p.147]; folosirea în premieră a felsite-lui (rocă de origine vulcanică sub forma unui amestec de cristale de cuarţ mici) şi ortoclazului, folosită în interiorul casei de cultură a fabricii de cusut [114, p. 169] proiectată de I.Saulenko, A. Boiarciuk. Sunt menţionate ca obiective arhitecturale reuşite cinematograful „Tiras” şi Palatul Pionierilor (arh.V.Sumişevski, A.Mitiunin, V.Severinov) [114, p.178].

Aspectul arhitectural al or.Tiraspol din perioada sovietică interbelică este valorificat prin studiile tezei de doctorat a arhitectului Anatoli Kuzi [117]. Limitele cronologice şi aria localităţilor din RASSM, cuprind cercetarea arhitecturii oraşelor: Balta, Kotovsk, Camenca, Grigoriopol, Jura etc., 70% la sută dedicat oraşului Tiraspol. Este descris PUG de reconstrucţie şi dezvoltare a capitalei, elaborat în 1937 din studiu fiind dedicat e echipa Direcţiei de proiectări în arhitectură (în l.rusă АПУ) din or.Kiev sub conducerea lui P.Haustov, arh.D.Pilipenko, ing.I.Kornet [117, p.39]. Sunt reproduse proiectele locuinţelor colective (arh. Matlac, Bersan) [117, p.71], În teză sunt analizate şi descrise clădirile cu menire publică proiectate în această perioadă (Casa Miliţiei – arh.M.Petrov, sediul Băncii urbane – arh.N.Gulavski, Gara feroviară –

arh.B.Tandarin, sediul Comitetului executiv central RASSM – arh.G.Balan ş.a.) [117, p.51, arhitectura industrială (Fabrica de vin şi coniac – arh.I.Kornet, ing.Radiola) [117, p.87]. Teza este dotată cu material ilustrativ sistematizat în obiective arhitecturale existente şi dispărute. Cercetarea dată este unica lucrare cu situaţia studiată din punct de vedere urbanistic, arhitectural şi stilistic, cu minimum de informaţii privitor la aspectul arhitecturii ecleziastice, care deja era distrusă în timpul efectuării studiului respectiv, privită prin prisma ideologiei oficiale a regimului totalitar al URSS [117, p.69]. Dat fiind penuria bibliografică privind arhitectura or.Tiraspol, ca întindere temporală şi spaţială, cercetarea lui A.Kuzi este unica pentru RM.

Patrimoniul arhitectural industrial din RM este analizat şi sistematizat de arhitectectul Valeriu Lupaşcu [125] cu descrierea particularităţilor urbanistice, economice, sociale, precum şi clasificarea complexuri agroindustriale cu amplasamentul lor în marea majoritate în limitele oraşului, ocupând terenuri periferice la o distanţă de 5-10 km de la centrul oraşului (complexul agroindustrial „Selecţie" din or.Bălţi, „Vierul" – Chişinău, „Nistru" – Tiraspol) [125, p.3]. Complexuri studiate sunt clasificate şi redate grafic în 3 tipuri: liniar, dispersat şi central – acestui tip i se atribuie complexul de cercetare şi selecţie „Nistru" din oraşul Tiraspol) [125, p.17] cu analiza urbană multicriterială a centrelor de cercetare. Obiectivul lucrării reprezintă identificarea etapelor-cheie în dezvoltarea centrelor de cercetare agroindustrială.

Parcursul istoric (1792-1917) al oraşului Tiraspol este urmărit şi descris de doctorul în filologie Vladimir Poluşin [147, 148, 149]. Monografia reflectă viaţa socială, economică, culturală a oraşului Tiraspol. Situaţia urbană din 1829 [147, p.98], 1842 [147, p.159], 1863 [147, p.227], 1883 [147, p.100], 1889 [147, p.89] cu prezentarea hotarelor urbane după hărţile oraşului executate în 1799 (autor Şarjinski), 1811 [147, p.152], 1816 [147, p.138], 1903-1907 [147, p.95]. Sunt descrise bisericile dispărute ale oraşului: biserica militară a regimentului Jitomir nr. 56 [147, p.406], Acoperământul Maicii Domnului [147, p.251, 404], Sf.Andrei [147, p.405], catedrala Sf.Nicolae [147, p.401], edificiul gimnaziului pentru fete [147, p.271], clădirea poştei-telegraf [147, p.311], gara feroviară [147, p.320] etc. şi Cetatea de mijloc – Sredinnaia [147, p.67, 71, 74]. O parte semnificativă a lucrării este dedicată descrierii fluviului navigabil, fiind efectuată o expediţie ecologică pe Nistru şi cercetate revărsările lui periodice [147, p.322-345]. Volumul trei reprezintă ghidul bibliografic al studiului, autorul folosind o bogată sursă de informaţie: documente, cărţi, dosare din bibliotecile, muzeele şi arhivele Rusiei, Ucrainei şi Republicii M,oldova reuşind să sintetizeze caracteristicile momentelor cruciale din istoria devenirii oraşului Tiraspol, dar cu o descriere insuficientă, uneori incorectă, a aprecierii aspectului arhitectural (exemplu: descrierea bisericii regimentului Jitomir nr.56 [147, p.406]. Monografia este un reper monumental utilizat la descrierea multilaterală a urbei în cercetarea

noastră la capitolul istoria arhitecturii or.Tiraspol până în anul 1917.

Aspectul arhitecturii industriale din Tiraspol, şi anume, a Fabricii de vinuri şi coniac „Kvint" (fondată în 1897), este descris succint de istoricul Oleg Baev [82]. Etapele principale de extindere: (în 1899 – depozitul de filtrare nr.9 din or.Tiraspol cu o suprafaţă de 5,120 m.p. [82, p.37], reconstrucţia, faza I din 1926-1935 [82, p.58], faza a II-a, anii 1936-1941 [82, p.63]. În anii 1945-1948 începe o nouă etapă de reconstrucţie a fabricii cu construcţia locuinţelor colective (sub conducerea lui N.Sulimov [82, p.84], cu modernizarea procesului tehnologic şi cu reconstrucţia capitală a stabilimentului (ing. L.Zabrodski, A.Râkunin, A. Florea ş.a.), 1961-1964 [82, p.217]), etapa modernă 1995-1997 – construcţia magazinului de firmă şi a hotelului (ing.A.Golovniţkaia [82, p.338]). Cartea cuprinde imagini unice (blocurile distruse, 1946 [82, p.68, 68, 99] şi construcţia blocului administrativ [82, p.223]).

Specificul urbanismului oraşului Tiraspol este analizat de Mariana Şlapac [66] prin compararea între ele a schemelor planurilor generale, datând din sec. XIX, cu cele din secolul XX, anii 1945, 1947, 1969, anii 1980-1989 (INCPUP) [66, p. 64, 215, 219, 227, 247]. Autoarea urmăreşte procesul de construire a oraşelor din RM pe parcursul secolelor prin generalizare şi sistematizare, punând în circulaţie toate materialele teoretice şi practice cunoscute în domeniul artei urbanismului. Oraşul Tiraspol este descris succint [66, p.176, 178, 197, 205], în baza cercetărilor lui V.Smirnov, A.Colotovkin, A.Kuzi et al., monografia redând o imagine de ansamblu a arhitecturii şi urbanismului Tiraspolului, mai mult pentru perioada sovietică a aflării lui în componenţa RSSM.

Cetăţile bastionare din Moldova, specificul urbanismului şi a cetăţii de mijloc din oraşul Tiraspol sunt accentuate de Mariana Şlapac [66, p.185-192].

Studii publicate (articole, rezumate etc.). În rezumatele comunicărilor în domeniul arhitecturii şi urbanismului la conferinţele din cadrul Institutului Politehnic „S.Lazo" a fost preluată şi continuată ideea contopirii oraşelor riverane de pe r.Nistru: Bender, Tiraspol, Rezina, Râbniţa abordată de arh.V.Smirnov [166, p.271] şi I.Griţenko [96, p.313] prin comasarea zonelor industriale şi comunicaţiilor de transport ale localităţilor cu un număr de 500 mii de locuitori, iar dezvoltarea centrului public în oraşe şi amenajarea lui cu dotările socio-culturale pentru comunităţile locale a fost aprofundată de V.Gorştein [94, p.398].

Arhitecţii A.Kuzi [119, p.81, 83, 104] şi V.Bocaciov au expus date privind cele mai reuşite proiecte din RSSM la ediţia a IV-a a concursului arhitectural din URSS. Au fost prezentate proiecte dintre care două pentru or.Tiraspol: Hotelul „Cocostârc" (în l. rusă „Аист") pentru 320 locuri, arh.S.Homa, A.Filipovici, E.Androsenco, V.Cojocaru, ing.V.Hiubner; complexul comercial, arh. V.Capli, V. Repeniuc, ing.T.Dercacenco.

O serie de comunicări sunt publicate în volumul „Из истории родного города”, dedicat istoriei oraşului, alcătuitor muzeograful N.Vakula de la Muzeul de Istorie din or. Tiraspol, în care scrie despre caracteristicile r.Nistru şi transportul pe apă (două feriboturi cu capacitatea de 50 persoane, sec.XIX; podul pietonal, 1970; navele „Любовь”, 1847 şi „Мария”, 1864 [90, p.3]), precum şi despre formele arhitecturale mici (sculpturi) şi amplasamentul lor în sit [89, p.50]. Istoricul E.Marunea a adus în atenţia publică istoria proiectării cetăţii Tiraspol de ing. Franţ de Wollant [127, p.1]. Factorul urbanistic remarcabil pentru dezvoltarea economică a or.Tiraspol a fost proiectarea tronsonului de cale ferată Odessa-Tiraspol de arh. belgian Ziuber (1857-1871), menţionat de istoricul V.Sirik [158, p.37]. Date istorice privind bisericile ortodoxe [130, p.9], precum şi aspectul istoric al oraşului sunt prezentate de A.Melniciuk [130, p.3].

O serie de factori ce au influenţat formarea arhitecturii şi aspectul estetic al oraşului fluvial au fost abordată de arhitecţi V.Bogdan şi I.Lunkari, lectori ai Universităţii T.Şevcenko din Transnistria [87, p.74]. Lectorul de la acB.Filimonov descrie ansamblurile arhitecturale principale din or.Tiraspol [172, p.84], privite prin evoluţia lor istorică (ex.: reconstrucţia pieţei principale cu amplasarea monumentului ecvestru al generalisimului A.V.Suvorov, 1978).

În revista „Mesager istoric din Transnistria” (în l.rusă „Исторический вестник ПМР”) au fost publicate articole de istoricul T.Ţaran [175, p.76] cu descriera istoriei catedralei Sf.Nicolae (cu schimbarea în 1935 a funcţiei iniţiale în cinematograf, ulterior distrusă complet, 1935. Monumentele de for public din Tiraspol: Complexul Memorial, 1972, arh.A.Fişbein, G.Faifermaher şi reconstrucţia din 1989, arh.A.Narolski; Obeliscul din sectorul „Borodino”, 1969, consacrat aniversării a 25 ani ai descrise de criticul în artă N.Pogolşa [142, p.83].

În cadrul conferinţei „Patrimoniul Transnistriei” au fost abordate şi teme dedicate arhitecturii or.Tiraspol. Analiza stilurilor Art Noveau, constructivismul sovietic al edificiilor construite în perioada RASSM, stilul neoclasic şi tendinţele stilistice din sec.XX privite în contextul situaţiei urbane actuale descrise de arh.I.Lunkari [124, p.108]. Arhitecta O.Rudakova a comentat starea actuală a cimitirelor din Tiraspol şi amplasarea lor în oraş, utilizând date istorice, analizate în raport cu regulamentele respective în vigoare [151, p.119]. Istoricii A.Krivenko, R.Simancenko şi V.Cerdanţev au identificat cinci perioade în care s-au păstrat monumente istorice: sf.sec.XVIII, sec.XIX-înc.sec.XX, 1924-1940, 1940-1990, 1990-2010, iar obiectivele arhitecturale le-au grupat în categorii: dispărute, reconstruite şi existente [116, p.30].

Proiectul Irinei Koloidenko şi Nadejdei Pogolşa (şefa Departamentului Patrimoniu Cultural, Muzeul de Istorie din or.Tiraspol) „Istoria Tiraspolului” publicat în revista „Caravana” popularizează aspectul estetic, precum şi firul istoric de dezvoltare al oraşului divizat astfel:

1. Istoria străzilor cu amplasarea obiectivelor arhitecturale (strada *Puşkin* [112, p.7], istoria

Parcului „Biruinţa” (în l.rusă „Победа”) concept de arh. Alexei Sciusev, care a vizitat oraşul Tiraspol în 1947 [143, p.16]);

2. Persoane marcante: arhitecţi, pictori, sculptori [144, p.11] (creaţia arh. Mihail Petrov ş.a.);
3. Istoria edificiilor expresive (bis. regimentului nr.56 distrusă în 1954, bastionul Sf.Vladimir), [145, p.10], sunt descrise uzinele „Electromaş”, 1958 şi „Kirov, 1924 [146, p.6] etc.

Oraşele Otaci, Soroca, Camenca, Rezina, Râbniţa, Dubăsari, Bender şi Tiraspol au fost clasificate după anul formării, trama stradală, dezvoltarea urbană etc. de S.Tronciu şi T.Nesterov [74, p.155]. Într-unul din articolele semnat de S.Tronciu este descris experimentul cu depistarea dominantei arhitecturale după metoda E.Beleaeva [73, p.214]. Autorul tezei, în premieră tipologică, clasifică cronologic tipul boltirii, prezenţa clopotniţei, situaţia actuală a bisericilor comemorative din RM şi biserica-rotondă distrusă din or.Tiraspol (efectuând o comparaţie prin prisma proporţiilor, dimensiunilor, timpului şi locului amplasării [70, p.220]).

Despre urbanistul, arhitectul şi constructorul de cetăţi François Paul Sainte de Wollant scrie arh.M.Şlapac [67, p.36] şi o serie de articolele destinate oraşului fluvial [68, p.25] în care descrie cetatea Tiraspol şi plasează materiale grafice din 1793, 1795, 1796, 1827 ale fortăreţei. Arhitectura ecleziastică din urbea riverană este analizată de autorul tezei [71, p.137] în comparaţie cu edificiile dispărute în context cu artera acvatică şi amplasarea construcţiilor noi. Tema arhitecturii edificiilor de cult, care face parte din cea a rotondei, a fost continuată în demersul ştiinţific de autorul tezei şi cercetat conform materialului grafic modelat în 3D [72, p.151]. Seria de articole conţine date ştiinţifice, în limba română, de importanţă naţională, acesta fiind încă un moment ce face actuală tema de cercetare.

Specificul caselor de locuit în tratarea arhitecturii prerevoluţionare (casa avocatului Sliunkov, casa comerciantului Epifanov etc.) este cercetat de arh.I.Litvinciuk [122, p.6].

Articolele selectate, publicaţiile din ultimii ani şi inserate în subcapitolul dat reprezintă mesajul tematic succint elaborat într-un limbaj profesionist (îndeosebi de arhitecţi) care a contribuit semnificativ la cercetarea arhitecturii oraşului fluvial Tiraspol.

Proiecte arhitectural-urbanistice. În scopul cunoaşterii fondului de construcţii al oraşului Tiraspol, în anul 1962 a fost creat un dosar special nr.159 „Fişa de inventariere a or.Tiraspol” [1-5] de către proiectanţii INCPUP din Chişinău. Descrierea succintă a fondului construit istoric din acest dosar conţine informaţii privind numărul de niveluri ale clădirilor, materialul de construcţie, configuraţia şi tipul acoperişului, starea fizică a edificiilor, adresa concretă a obiectivelor cercetate. Cercetarea fondului construit se efectua pe sectoarele oraşului ce permitea identificarea obiectivelor juxtapuse, care conturează imaginea oraşului reprezentată în schema situaţiei existente, 1965. Dosarul nr.159 Tiraspol (în l.rusă Объект №159/80.899.

г.Тирасполь) a fost revăzut şi actualizat, servind drept reper PUD al centrului oraşului Tiraspol, elaborat în 1970 [6] şi PUZ din 1989 [10, 11, 12].

Totalitatea actelor şi documentelor dosarului nr.159 Tiraspol (conceput în 1962) din cadrul INCPUP au fost folosite în 1980 la proiectarea PUD al centrului oraşului Tiraspol condus de arhitect-şef de poiect (AŞP) V.Sokolov, arhitect superior I.Mihalachi, arhitecţii I.Karpova şi L.Bronzeli. Proiectul este constituit din două volume:

- Volumul nr.1. Memoriu explicativ. O atenţie deosebită se atrage compartimentelor inginereşti (cu partea grafică: scheme, reţele inginereşti, plan general, perspective) – 80% din cercetare, iar soluţia urbanistică este determinată doar de date statistice [6, p.9, 43];
- Volumul nr.2. Fişa de inventariere din anul 1962.

În anul 1971 a fost elaborat Proiectul „Aglomeraţia Tiraspol-Bender" (în l.rusă „Тираспольско-Бендерская Агломерация") de către specialiştii КННИИПГ din Kiev, care au propus reorganizarea urbană a acestor două oraşe riverane prin contopirea lor într-o singură unitate omogenă, împreună cu localităţile limitrofe. Rezultatele cercetărilor au fost fixate în două volume: partea grafică (scheme: evaluarea teritoriilor pentru edificare CUT, justificarea limitelor aglomeraţiei, PUZ, spaţii verzi şi de agrement, transport, edificii şi reţelele inginereşti) şi memoriul explicativ, alcătuit din compartimentele: limitele aglomeraţiei, caracteristicile naturale, condiţiile şi potenţialul agroindustrial, date demografice, soluţia arhitectural-urbanistică, funcţiuni de deservire, spaţii verzi şi de agrement, transport public, concluzii şi recomandări. Proiectul a fost dirijat de conducerea Atelierului de proiectare în arhitectură nr.1 din componenţa Institutului Moldghiprostroi, AŞP T.Dovjenko şi IŞP N.Seliţer. Ideea fuziunii acestor două oraşe a fost inspirată graţie amplasării lor în raport urbanistic cu fluviul, care le desparte pe o distanţă nesemnificativă, între care s-au format legături comode cu transportul auto, feroviar şi fluvial, concentrării unităţilor industriale [7, p.12] şi a potenţialului demografic cu migrarea temporală din localităţile rurale alăturate. PUD al oraşelor Tiraspol şi Bender, executate anterior de urbaniştii INCPUP, sunt supuse criticii, invocându-se insuficienta soluţionare a delimitării funcţional-planimetrice a teritoriului urban, în cazul dezvoltării simultane [9, p.30]. Sunt clasificate tipomorfologic localităţile în cazul contopirii oraşelor [9, p.39] şi descrise pădurile de luncă combinate cu meandrul pitoresc al râului Nistru, care ar forma o zonă de odihnă pentru populaţia aglomeraţiei [9, p.55]. Sunt elaborate şi sistematizate grafic, tabele, procesate date demografice privind migrarea şi creşterea potenţialului industrial etc. în vederea implementării unor strategii de dezvoltare pe termen scurt, mediu şi lung. Studiul este bazat pe cercetări cu executarea schemelor minuţioase, dar ideea şi soluţia urbanistică nu au fost realizate.

În dosarul nr.12290 (transferat la arhiva 24.08.1985 din cadrul INCPUP) este expus

programul de proiectare şi cercetare solicitat de Comitetul de Stat pentru Construcţii RSSM (în l.rusă ГОССТРОЙ МССР – organul central de administrare şi management al construcţiilor 1950-1991) cu titlul „PUG de dezvoltare a oraşului Tiraspol până în anul 2000”. Proiectul a fost monitorizat de conducătorul Atelierului de proiectări în arhitectură I.Mihalachi şi de AŞP B.Miseliski. La baza programului de proiectare a fost folosit cel din 1983 cu unele modificări ale sarcinilor fundamentale; analiza datelor demografice (154,1 mii locuitori), concentrate în patru sectoare urbane, potenţialul industrial – 124 întreprinderi şi organizaţii [9, p.5] etc. Potenţialul industrial din oraşele Bender şi Tiraspol prezenta 25% din cel total al RSSM [9, p.6]. Conform bilanţului, teritoriul suprafeţei oraşului în 1983 constituia 2623 ha, cu majorarea până la 3629 ha în anul 2000 [9, p.61]. Calculul reţelei obiectivelor publice este prezentat prin prelucrarea datelor sub formă tabelară, care nu corespunde numărului locuitorilor cu un deficit de 81,5% pentru grădiniţele de copii, 59.4% – şcoli, 56.2% – cinematografe etc. [9, p.16]. Cercetarea şi executarea grafică a fost continuată în anul 1989 de acelaşi grup profesional.

Programul de proiectare pentru PUG şi dezvoltarea oraşului Tiraspol până în anul 2000 (dosarul nr.12290 din 24.05.1985) în anul 1989 a fost modificat şi completat de administraţia urbană a or.Tiraspol (ГОРИСПОЛКОМ), arhitect-şef al oraşului A.Narolski, primar V.Kudreavţev, viceprimar B.Bogdanov, cu eliminarea localităţilor periferice Blijnii Hutor şi Sucleia [11, p.5] şi stabilirea hotarelor privind extinderea teritorială a oraşului. Proiectul a fost executat în cadrul INCPUP şi transferat la arhiva instituţiei (10 noiembrie 1989). Propunerea includea proiectul de reglementare a zonei industriale din Tiraspol executat de INCPUP, dosarul nr.2689 din 1983 [11, p.32]. La baza propunerii au stat datele geologice la scara 1:5000, executate în anul 1980. Ultimimele scheme cu analiza situaţiei existente pentru or.Tiraspol au fost efecuate în 1996, dosarul nr.14254/96 [13].

1.3. Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol

Metodologia cercetării tezei de doctorat este variată, dar pentru studiul respectiv au fost folosite metode generale de cercetare experimentale şi metode specifice (tab.A1.2).

Metodele generale de cercetare: activităţi caracteristice nu numai pentru formularea, verificarea ipotezelor şi modelelor conceptuale sau reale în domeniul arhitecturii şi urbanismului, dar şi pentru alte sectoare ale ştiinţei (schema A1.2).

Metoda comparativ-istorică. Această metodă a fost folosită pe larg în istorie, lingvistică, etnografie, sociologie, drept, critică literară. În cazul cercetării urbei riverane metoda permite analiza rezultatelor imaginii mult mai complete. Metoda comparativ-istorică a urbei riverane, în varianta aprofundată de N.Smolenski [164], se efectuează sub trei aspecte: 1) analogia NU

presupune o analiză, ci transferarea directă a conceptului de la un obiect la altul (fără descifrarea caracteristicilor) [164, p.233]; 2) accentuarea caracteristicilor conţinutului identificabil al obiectului cercetat. În acest caz, se compară fenomene sau obiecte de acelaşi ordin [164, p.234]; 3) tipologia analizează prin comparare [164, p.235] cu evidenţierea tipurilor fenomenelor sau obiectelor de acelaşi ordin. Din acest unghi de vedere, arhitectura şi dezvoltarea urbană a or.Tiraspol este împărţită astfel: perceperea în timp şi spaţiu. Aceasta, în primul rând, permite compararea diferitor oraşe cu amplasament similar din RM şi peste hotare, în al doilea rând, comparaţia istorică şi tipologică ce explică similaritatea sau contrastul diferitor fenomene (ex.: trama stradală, configuraţiile geometrice limitrofe râului etc.), iar în al treilea rând, metoda comparativ-istorică explică similitudinea fenomenelor de origine (formare) a frontului la apă (condiţii de geneză – în cazul nostru cetatea bastionară şi dezvoltarea urbei).

Metoda documentării. Colectarea şi sistematizarea materialului de arhivă, a materialului bibliografic este valabilă pentru toate compartimentele cercetării. Conform documentelor, or.Tiraspol a avut statut diferit în timp, ceea ce permite a cerceta procesul de extindere a oraşului după datele documentate, prin analiza surselor bibliografice (memoriile explicative) din dosarele fondurilor ANRM, INCPUP ş.a. În etapa dată de cercetare a fost folosită metoda „Analizei content" (din l.eng. content – conţinut, folosită iniţial doar în ştiinţele sociale în anii 1930-1940 de sociologii americani H.Lasswell şi B.Berelson). Datorită tipului său, metoda este una de sinteză a studierii informaţiei textuale şi grafice prin caracterizare şi regularitate strictă [178], clasificându-se astfel:

- *analiza content cantitativă* – utilizarea expresiilor matematice şi statistice pentru analizarea matricei cu o multitudine de date. La începutul textului sunt elaborate unităţi de analiză (unitatea de bază a analizei serveşte cuvântul [178]);
- *analiza content calitativă* – studierea calitativă a informaţiei în esenţă şi interpretarea profesională a rezultatelor (obiectul analizei content calitativă pot fi unităţile semantice care evaluează fenomenul, stilul de exprimare etc.). Analiza calitativă a textului studiul se exprimă prin convertirea informaţiei în date statistice şi indicatori calitativi.

Interviul – metodă generală de cercetare [178] aplicată în ştiinţele socioumane, dar şi în desfăşurarea demersului interactiv. Există câteva metode de alegere a respondenţilor, şi anume:

- *Snowball sampling* (din l.eng. – bulgăr de zăpadă) presupune selectarea respondenţilor experţi prin alegerea deliberată. După V.Dobrenikov şi A.Kravcenko [101], particularităţile metodei constau în faptul că fiecare din următorul respondent este ales după orientarea expertului în interviul anterior. Noul interviu indică cum putem găsi experţi în domeniu, iar proba creşte cu fiecare pas, ca un bulgăre de zăpadă [101, p.110].

- *Filtrul* – metodă care constă în chestionarea la întâmplare şi deseori indiferent de prezenţa cercetătorului. Exemple de sondaje spontane pot servi chestionarea cu ajutorul mass-media, reţelelor de socializare etc. [101, p.111]. Principalul dezavantaj al metodei constă în faptul că dintr-o multitudine de răspunsuri este greu de filtrat ideile şi propunerile calitative.

În cazul demersului ştiinţific au fost folosite interviurile: anchetarea online analizată prin metoda „Filtrului", destinat publicului larg, şi interviul în profunzime cu experţi prin intermediul metodei „Snowball sampling".

- *Anchetarea online* – chestionarul-tip (chestionarul precum şi rezultatele sunt analizate în capitolul IV) destinat locuitorilor şi oaspeţilor or.Tiraspol, plasat online pe diferite reţele de socializare din RM prin intermediul formularului plasat pe *https://docs.google.com/forms/* [181]. Rezultatele statistice au caracter mai mult colectiv, fiind obiective şi subiective. Filtrate şi sistematizate, am obţinut date în plus ale opiniei publice despre spaţiul splaiului r.Nistru privind cunoaşterea dezvoltării frontului la apă.
- *Interviul în profunzime* (face-to-face) cu experţi în domeniul arhitecturii: A.Kuzi, P.Iablonski, E.Smolin, A.Calarasciuc ş.a.; arhitecţi şi ingineri practici: arhitect-şef al INCPUP Iu.Povar, arhitect-şef al TIRPROIECT Iu.Glemba, arhitect-şef al ГУППИП V.Radionov; mediul academic: lectorii Universităţii „T.Şevcenco" din Tiraspol O.Bobeico, T.Ciudina şi V.Bogdan, profesorii de la Universitatea UAUIM din Bucureşti A.M.Zahariade şi I.Băncescu; domeniul picturii: membii Asociaţiei pictorilor din Transnistria V.Radovanov, Gh.Rudenko; domeniul istoriei: directorul Muzeului de Istorie din or.Tiraspol A.Meliniciuk; Asociaţia „Достояние Приднестровья" I.Litvinciuk, R.Namaşco ş.a. a permis conturarea şi identificarea urbei riverane cu precizarea datelor, proiectelor, autorilor etc. Avantajul metodei constă în flexibilitatea, posibilitatea de a obţine informaţia specifică domeniului la fiecare întrebare, precum şi cu oferirea materialelor din arhivele personale.

Analiza SWOT sau radiografia urbei riverane Tiraspol (metoda a fost folosită pentru prima dată la Harvard în 1963 [105, p.59-62], autor A.Kenneth). Metoda evaluează concomitent factorii de influenţă interni şi externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezenţa fluviului, precum şi amplasarea obiectivelor arhitecturale în relaţia cu fondul existent construit. Varianta deplină a analizei SWOT a or.Tiraspol pentru diferite compartimente (aspect arhitectural, transport, turism) este descrisă în capitolul IV al tezei. Prezenta radiografie constituie temelia realizării strategiei de dezvoltare durabilă a frontului la apă.

Metode experimentale. Prin intermediul experimentelor, în cercetarea identităţii or.Tiraspol (schema A1.2) se obţin rezultate semnificative cu valoare aplicativă valabilă pentru cercetările similare de arhitectură şi urbanism. Acţiunile prevăzute determină soluţii privind rezolvarea experimentală a problemelor depistate pe parcursul studierii dezvoltării arhitecturii.

Metoda cantitativă de analiză a succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban. Prin intermediul metodei cantitative se identifică cu exactitate dominantele arhitecturale şi accentele din fondalul clădirilor şi edificiilor construite în diferite perioade. După G.Broadbent ş.a., *„omul percepe mediul său înconjurător şi este la fel de important pentru înţelegerea ambientului ca şi ambientul în sine”* [75, p.157], cu identificarea fiecărui element, interconexiunea şi amplasarea lor în situl existent. Experimentul din cadrul cercetării identifică spaţiul urban concret (fragmentul str.*25 Octombrie 1917*) cu determinarea elementelor care formează ţesutul urban.

Colajul este o metoda artistică ce constă în compunerea unei imagini prin lipirea unor fotografiii din diferite perioade sau crearea posibilităţilor virtuale de încadrare a soluţiei spaţial-volumetrice (ex.: biserica Acoperământul Maicii Domnului, foto – sec. XIX) de dimensiuni potrivite în situaţia prestabilită (cu imaginea scuarului Casei de Cultură Orăşeneşti, foto – 2010). Metoda este valabilă pentru arhitectura dispărută, precum şi pentru încadrarea în sit a proiectelor futuristice (capitolul II, III) cu determinarea dimensiunilor şi proporţiilor reale în situl existent ale obiectivului propus. În teză sunt folosite colaje cunoscute, dar şi cele executate de autor prin intermediul programului „Adobe Photoshop”.

Metoda reproducerii obiectivelor dispărute prin intermediul programului „Autodesk ImageModeler” (soft cu compatibilitate cu alte programe „Autodesk” şi familia „AutoCAD”) permite crearea modelelor tridimensionale plus depunerea (prin extracţie) texturii doar din fotografii. Programul oferă asimilarea uşoară a etapelor de operare şi nu prezintă dificultăţi, are un mecanism de gradare după punctele de reper dintr-o imagine (sau mai multe imagini – panoramice), se colectează modelul tridimensional, plus la aceasta este posibilă măsurarea distanţei şi a unghiului dintre două puncte, folosind o gamă de instrumente.

Metode specifice de cercetare. Se raportează la nivel aplicativ, valorificând atributele şi valenţele metodelor generale şi celor de experiment cu accentuarea scopului tezei (schema A1.2).

Prelucrarea materialului grafic. Metoda presupune prelucrarea copiilor, fotografiilor şi imaginilor istorice găsite pe parcursul cercetării prin intermediul programului „Adobe Photoshop” şi executarea noilor scheme urbane, schemelor zonării funcţionale, tipologice etc. cu ajutorul softului „OpenStreetMap” (proiect în regim open source cu o bază de date geografice colectate mai mult de dispozitive GPS) şi programelor vectoriale „AutoCAD” şi „CorelDRAW”.

Analiza surselor grafice. Aspectele tipomorfolgice se datorează examinării materialului grafic şi dispunerii în ordinea succesiunii în timp. Sursele grafic se împart astfel:

- *Transformarea urbană* – cuprinde planuri generale (1792-1989) cu posibilitatea de a observa amplasarea, reconstruirea şi demolarea unor obiective, la fel şi redenumirea străzilor, schimbarea liniilor roşii ce a condus la transformarea tramei stradale, organizarea circulaţiei transportului public, acceselor pietonale, amenajarea teritoriului (spaţiilor verzi), deservirea socială, culturală, R, PUG, PUZ, POT, PAD etc.
- *Valorificarea arhitecturii* – prin importanţa istorică, culturală sau arhitecturală a obiectivelor redate în fotografiile istorice, precum şi picturile, schiţele rare ale lui A.Foiniţki (1930-1940). Ele permit revederea registrului monumentelor prin prisma profesionist-obiectivă, grupând tipologic toate edificiile astfel: locuinţe – individuale şi colective; clădiri publice – ecleziastice, educaţie, transport, cultură, comerciale etc.
- *Examinarea proiectelor obiectivelor arhitecturale* – prin amplasament, valorificarea relaţiilor: ambient-arhitectură nouă, semantică-funcţiune, fluviu-spaţiu public etc. Sunt analizate proiecte executate de instituţii, firme şi organizaţii („INCPUP", „AHO Евразийская интеграция", „PoliFaur ş.a.). Analiza lor a completat tipologic metoda istorico-comparativă; rezultatele obţinute sunt expuse în capitolul II, III.

Realizarea modelelor 3D. În baza desenelor tehnice: faţade, plane, secţiuni etc. Metoda permite vizualizarea obiectivelor noi, renunţând la metoda de machetare, favorizând bibliotecile digitale şi executarea cu plasarea pe viitor on-line (prin programe SketchUp şi AutoCAD).

Metoda de expediţie include inspectarea, controlarea şi cercetarea urbelor riverane. În cadrul cercetării au fost examinate oraşe din Ungaria: pe Dunăre – Budapesta, Vişegrad (04.2014); Austria – Viena (05.2014); România pe Dâmboviţa – Bucureşti (2010, 2015), RM: pe Nistru – Soroca, Rezina, Râbniţa, Bender, Tiraspol cu analiza schimbării aspectului arhitectural. Compartimentul dat cuprinde trei grupuri:

- *imagini, fotografii personale* (2009-2018), panorame, desfăşurate de-a lungul străzilor, clădirilor etc., precum şi fixarea splaiului tiraspolean;
- *imagini, fotografii profesionale* cu o rezoluţie sporită şi retuşare calitativă, cu aspect artistic expresiv şi dinamica perceperii vizuale fotografiate prin intermediul aparatajului specializat cu indicarea autorului, datei (perioada) şi sursei;
- *copii ale fotografiilor şi imaginilor istorice* retuşate pe parcursul cercetării în biblioteci, arhivele de stat şi personale (arhitecţi, pictori ş.a) cu indicarea autorului şi sursei.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Programul de cercetare al tezei include analiza evoluţiei or.Tiraspol prin influenţele interculturale şi politice din diferite perioade şi relaţia centru-periferie a urbei riverane. Cercetarea fundamentală a urbei şi a patrimoniului arhitectural, raportate la artera acvatică, confirmate de studiul habitatului istoric bazat pe modelele teoretice folosite în experienţa cercetătorilor din Rusia, România, practica oraşelor fluviale europene, permit racordarea cercetărilor similare la oraşul Tiraspol şi alte oraşe din Republica Moldova (tab.A2.26).

Clasificarea şi ordonarea cronologică a bibliografiei face vizibile atât lacunele (arhitecţi, stiluri, tipologie etc.), cât şi folosirea elementelor redundante (imagini, scheme, vederi), remarcându-se direcţiile de abordare ale arhitecturii oraşului. În acest sens lipsesc studii similare, cu excepţia obiectivelor studiate din perioada interbelică sovietică (1924-1940), ceea ce face actual acest demers ştiinţific. Analiza critică a bibliografiei autohtone la tema tezei, cu date din domeniul istoriei şi geografiei, condiţionează elaborarea unor principii analitice şi corelative care ar putea fi aplicate la descrierea mediului urban al or.Tiraspol în vederea cunoaşterii profunde a contextului urban existent şi pe parcursul anilor, fiind făcute propuneri pentru dezvoltarea urbei.

În baza surselor utilizate (schema A1.1), autorul tezei ierarhizează şi clasifică în mod obiectiv materialele colectate pentru definirea integrativă a caracterului morfologic, pentru determinarea principiilor specifice ale constituirii aspectului arhitectural al urbei riverane. În capitolul I, literatura reprezintă o trăsătură esenţială în contextul obiectului de cercetare privind aspectele arhitectural-istorice documentate din arhivele ANRM, INCPUP etc. În acest capitol au fost definite şi analizate tipomorfologic fragmente complexe de ţesut urban şi conexiunile dintre ele prin compararea dezvoltării altor oraşe fluviale şi experienţei din străinătate.

Însuşirea şi folosirea metodologiei de abordare pentru dezvoltarea durabilă a or.Tiraspol şi parcurgerea tuturor etapelor de cercetare, bineînţeles, adaptate la cerinţele de cercetare similare ale unui oraş fluvial, metodologie corelată cu acumularea cunoştinţelor în urma concluziilor teoreticienilor atât autohtoni, cât şi a celor de peste hotare a condiţionat studiul de caz al binomului fluviu-oraş a permis a trage următoarele concluzii:

- reglementarea etapelor elaborate şi stabilirea potenţialului de dezvoltare durabilă şi a strategiei pe viitor concordate cu problemele actuale, atribuindu-le o structură raţională şi ordine consecutivă;
- asigurarea transmiterii mesajului privind obiectul cercetării – identitatea oaşului Tiraspol prin utilizarea exclusivă a metodelor speciale.

Aşadar, este evidentă necesitatea unui studiu privind morfologia urbană riverană ca instrument de înţelegere prin prisma analizei părţilor sale componente faţă de râul Nistru.

2. SITUAŢIA URBANISTICĂ ŞI ARHITECTURA ORAŞULUI TIRASPOL

Procesul de formare a oraşului este expus în baza studierii surselor concrete, care vizează procesul de constituire şi dezvoltare urbană şi aspectul arhitectural, aflate la institutele de proiectare din RM, în ANRM, Muzeul de Istorie şi Etnografie din Tiraspol (MIET) etc. Subcapitolele corespund etapelor parcurse de oraş (schema A2.1, A4.2):

- fondarea oraşului Tiraspol – centru de judeţ (1792-1928);
- oraşul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940);
- oraşul Tiraspol – oraş în cadrul RSSM (1945-1989);
- Oraşul Tiraspol modern (1990-prezent).

2.1. Fondarea şi dezvoltarea a oraşului Tiraspol (1792-1928)

Despre teritoriile guberniei ruseşti a fost menţionat în Decretul din 22.03.1764 [147, p.57]. În 1760-1800, oraşele din partea de sud a Rusiei au fost reconstruite pentru întărirea liniei fortificate de pe Nipru: Azov pe râul Don şi Taganrog, oraş şi port la Marea Azov, alte localităţi militare transformate în civile: Bahmut, Slaveansk etc. Un alt tip de oraş – „Vorstadt" (din l.germ. aşezare în afara cetăţii sau suburbia unui oraş) [155, p.153] a fost proiectat pe pământ viran cu funcţia de pază a hotarului pe râul Nistru (tab.A2.3): Tiraspol (cetatea Sredinnaia), Ovidiopol (cetatea Adjider), Odessa (cetatea Hadjibei) (tab.A2.4) ş.a.

Tiraspol este oraş relativ tânăr, situat pe malul stâng al fluviului Nistru, apărut în legătură cu fondarea în 1792 a cetăţii Sredinnaia (rom.=Cetatea de mijloc), un *vorstadt,* destinat locuirii muncitorilor folosiţi pentru „lucrul la cetate". Doar în 1795, când au fost finalizate lucrările principale ale cetăţii şi deja a obţinut statutul de oraş [147, p.70], localitatea va lua toponimul în spiritul modei neoclasiciste de atunci (schema A4.2). La numele antic al fluviului Nistru (Tyras) s-a adăugat termenul oraş (polis), însemnând deci „oraş pe Tyras" Tiraspol [127, p.17].

Factorul urbanistic principal – Cetatea de mijloc. Pentru a întări noile hotare ale Imperiului Rus în 1792 [117, p.32], pe malul stâng al fluviului Nistru a început construcţia Cetăţii de mijloc [162, p.17] sub supravegherea generalisimului Alexandru Suvorov, secundat de generalul De-Wollant [67, p.37], inginer al armatei ruse. Un ajutor semnificativ în edificare a oferit cneazul Grigori Volkonski, comandantul trupelor militare de pe Nistru [147, p.71]. Tiraspol a fost fondat în locul satului Sucleia, aflat cu trei verste mai jos pe Nistru de la Bender/Tighina, conform proiectului guvernatorului Kahovski, aprobat de Ecaterina a II-a la 21.11.1792 [117, p.32] (tab.A2.1). Cetatea Sredinnaia a fost construită după regulile de fortificare bastionată: bastioane şi redute în jurul cărora era ridicat un val (meterez) de pământ

după care urma un şanţ larg, orientat spre exterior [127, p.17]. În interiorul cetăţii se amplasau cazarme ale soldaţilor, casa comandantului, un spital militar, beciuri pentru substanţe explozive (pulbere, praf de puşcă), un şir de depozite şi magazii. Aspectul cetăţii era încununat de biserica Sf.Andrei. Pe planul cetăţii (darea de seamă a lucrărilor executate, 1796 [68, p.189] erau indicate opt bastioane: Vladimir, Pavel, Piotr, Gheorghi, Niocolai, Vasili, Slava, Pobedonoseţ; semibastioanele: Ioan şi Alexandr şi pieţele de arme: Elena, Olga, Maria, Ekaterina şi Alexandra [69, p.26]. Accesul în cetate era asigurat prin trei porţi principale: Herson, Bratslav şi de vest.

Cetatea Tiraspol în anul 1800 a primit calificativul obiectiv militar de clasa II [69, p.190], una dintre cele 58 de fortificaţii ale regiunii Kiev [147, p.72] şi era recunoscută drept cea mai puternică fortăreaţă din partea de sud-vest a Rusiei, însă nu au fost ocazii să fie utilizată funcţia ei de apărare. În primăvara anului 1800, generalul militar Pavel Suhleten, inginer-militar, a evaluat starea fizică a cetăţii, cerând alocarea a 266000 de ruble pentru îmbrăcarea bastioanelor şi redutelor fortăreţei în piatră, bani care nu au mai fost alocaţi [147, p.73]. După vizita de inspectare a fortificaţiei de către Comitetul strategic al Rusiei, la 15.07.1835 cetatea a fost desfiinţată ca obiect militar (tab.A2.5).

Prezintă interes arhitectural proiectul de reconstrucţie şi perfecţionare a potenţialului militar al cetăţii executat de inginer-căpitanul Treteski, confirmat la 02.04.1856 în oraşul Odessa. Soluţia nouă presupunea extinderea cetăţii, preponderent spre nord, fiind demolate 12 depozite ale departamentului artilerie, lucrările fiind verificate pe data de 10.03.1857 de inginerul locotenent-colonel Skvorţov.

În timpul represiunilor din anii ’30 ai secolului XX, NKVD a folosit vestigiile cetăţii drept local al execuţiilor în masă, actualmente fiind ocupat de sectorul locativ „Borodino”. Conform planului de dezvoltare al acestui sector, confirmat la 15.01.1979, este indicat primul eşalon de construcţie a caselor colective cu 9 niveluri şi sunt propuse pentru al doilea eşalon blocuri de locuit cu înălţimea de peste 16 niveluri, dar rămase doar în proiect.

Zona de protecţie a fortificaţiei bastionare Sredinnaia, cu statut de monument de istorie şi arhitectură de valoare naţională, a fost mărită prin hotărârea Comitetului Executiv al Sovietului Orăşenesc din Tiraspol (Proces-verbal nr. 21 din 25.10.1978). Concomitent cu această hotărâre au fost analizate dările de seamă privind etapele lucrărilor de construcţie şi reparaţie a cetăţii Triraspol [49].

În toate sursele este indicat că din componenţa cetăţii de mijloc a rămas doar bastionul Sf.Vladimir, dar din planul geodezic, executat în 1933 (tab.A.2.6), se poate constata că pe teritoriul cetăţii s-au păstrat încă câteva construcţii, dar care au fost incluse în masivul de locuinţe construite pe teritoriul fortificaţiei după desfiinţarea ei şi demolarea construcţiilor.

Astfel, este depistată casa de locuit a ofiţerilor unităţii militare cu apartamentele slujitorilor spitalului militar din cadrul cetăţii (str-la *Raevski*, nr.4); beciul pentru muniţii (praf de puşcă) al bastionului Sfântului Vladimir (str.*Fedko*, nr.28, bastionul, din primăvara lui 2014, găzduieşte două instituţii: filiala Muzeului de Istorie din or.Tiraspol şi locaşul bisericii ortodoxe), mai exact cazarma soldaţilor [147, p.72] (stradela *Raevski*, nr.11). După datele cartografice din 1933, planul edificiului corespunde datelor cartografice actuale.

Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol reprezintă o structură ortogonală alcătuită din cartiere rectangulare, ordonate de-a lungul străzilor, orientate paralel arterei acvatice, implementate în partea centrală a oraşului. Factorul urbanistic principal este cetatea de pământ – monument de arhitectură secolului XVIII, configuraţia planimetrică (poligon stelat) în contrast cu reţeaua stradală (tab.A2.7).

Imperiului Rus, la înc.sec.XVIII, în domeniul urbanismului ducea o politică orientată spre deschiderea implementării realizărilor europene în arhitectură şi arte în vederea satisfacerii normelor antiincendiare, sanitare (contra epidemiilor) şi zonificării pe funcţiuni. Oraşele noi erau fondate pe loc viran în sistem urbanistic hipodamic cu străzile reciproc perpendiculare şi cartiere rectangulare, ce satisfăceau exigenţele de organizare a unei urbe moderne. Oraşele concepute în acest sistem urbanistic erau uşor de proiectat, apoi realizate şi verificate de către o comisie specială în construcţii [138, p.8] împreună cu poliţia. Noile tendinţe urbanistice în proiectarea oraşelor regulate ţineau cont şi de aspectul estetic: respectarea liniilor roşii, compoziţia faţadelor-model, regim de înălţime [138, p.9]. Acest sistem avea anumite avantaje în valorificarea noilor teritorii, mai ales în partea de sud-vest cucerite de Imperiul Rus, în condiţiile lipsei urbaniştilor şi arhitecţilor, dispărând necesitatea de proiectare individuală pentru fiecare caz. Proiectul-model, fiind executat la nivel profesional, permitea utilizarea materialelor de construcţie locale, iar proiectele-tip ale faţadelor-model impuneau un regim oportun de înălţime (la sf. anilor ’30 sec.XVII au fost folosite pe larg metode de proiectare tipizată în masă a cartierilor urbane). Datorită sistemului constructiv-urbanistic bine coordonat, pe parcursul sec. XVIII, într-un ritm rapid a crescut semnificativ numărul de localităţi urbane [138, p.10] realizate în spiritul tradiţiilor clasiciste ale urbanismului rusesc.

Oraşul Tiraspol nu este o excepţie, fiind situat în zona de stepă pe un relief relativ liniştit, ceea ce a permis implementarea cu succes a conceptului clasicist rus. Configuraţia, în special a părţilor separate, şi în general a planului urbanistic, este definită de condiţiile naturale ale amplasamentului, climei, de gabaritele şi configuraţia cartierelor de locuit şi de contextul istoric. Teritoriul urbei are formă alungită spre est-vest apropiat tangenţial în partea de sud de meandrul Nistrului, unde a fost planificat centrul oraşului. Axa principală a oraşului a devenit strada

Почтовая (actuală str.*25 Octombrie 1917* (tab.A2.2)), porţiune a drumului de poştă mai vechi, care trecea prin Sucleia Veche.

O situaţie similară oraşului Tiraspol au traversat toate oraşele apărute în jurul cetăţilor de pe râul Volga în perioada sec.XVI-XVII (ex.: oraşele Astrahan, arh.I.Vârokov [138, p.10], Samara [138, p.18], oraşul-cetate Ţariţân [138, p.21]). În comparaţie cu alte oraşe din RM, care s-au dezvoltat spontan din localităţile rurale, aflate la intersecţia căilor comerciale şi pe lângă punctele strategice de pe râurile Prut şi Nistru, cu formarea în etapa medievală a tramei lor stradale [61, p.6], oraşul Tiraspol a fost proiectat concomitent cu cetatea Sredinnaia. Scopul apariţiei tandemului cetate-oraş era întărirea hotarelor sud-vestice ale Imperiului Rus, ce s-a realizat după un proiect cristalizat în urma elaborării a două variante de amplasament. La baza proiectului a fost pusă reţeaua de cartiere rectangulare, urmărindu-se tradiţiile urbanistice clasiciste caracteristice oraşelor ruseşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, contrastând cu forma cetăţii, ovală în plan şi sinuoasă din cauza bastioanelor.

- *Varianta nr.1 a proiectului urbanistic* [49] (tab.A2.8). Vorstadt-ul era preconizat să fie constituit din două suburbii: una amplasată spre vest de cetate la o distanţă de 400 stânjeni (cca. 860 m), pe un loc limitrof albiei vechi a Nistrului, în apropierea actualului sat Târnauca, iar a doua suburbie – la 300 stânjeni (ca. 650 m), spre est, în partea opusă cetăţii, pe locul oraşului existent [117, p.32]. Suburbia de vest era alcătuită din 45 cartiere dreptunghiulare, formate la interesecţia a şase străzi longitudinale şi şase străzi perpendiculare, frânte la mijloc pentru a corespunde meandrului format de albia veche a râului Nistru. Suburbia de est, amplasată pe vatra satului Sucleia Veche) [117, p.32], ocupa un loc mai avantajos din punct de vedere strategic şi al orientării după părţile cardinale. Aşezat în axa unei cotituri largi a râului Nistru, orientată spre sud, care avansase adânc în malul stâng, aducând cu el depresiuni inundabile şi palustre, greu de parcurs, meandrul, ca o buclă lată, deschidea în faţa localităţii un orizont larg, favorizând localitatea cu apă, aer şi soare. Această suburbie (47 de cartiere dreptunghiulare) a fost formată la intersecţia străzilor longitudinale, paralele malului nordic al meandrului şi celor perpendiculare, formându-se 6x8 şiruri de cartiere. Grila ortogonală în partea centrală era lacunară: pe acolo curgea pârâul, unde se formase o depresiune numită „Limanul Sec” (în l.rusă Сухой Лиман). În ambele suburbii au fost propuse pieţe cu deschidere spre fluviu.
- *Varianta nr.II a proiectului urbanistic* (tab.A2.8), aprobată de Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei, printr-un rescript secret adresat generalisimului A.Suvorov la 21.11.1792 [147, p.61]. În această variantă, localizarea or.Tiraspol a fost acceptată pe

locul suburbiei de la est de cetate, elaborată în variantă nr.I. Oraşul ocupa un teren închis într-un dreptunghi, alcătuit din cartiere rectangulare (12x11), o parte din care ar fi trebuit să revină pe meandrul de pe malul drept al râului, dar care era palustru, şi mai ales, aparţinea unui stat beligerant, pe Nistru trecând frontiera dintre Rusia şi Poarta Otomană. Astfel, numărul total de cartiere ale oraşului din varianta definitivă a fost egalat cu cel rezultat din sumarea cartierelor ambelor suburbii din varianta nr.1. În acest scop, oraşul a fost prelungit spre est cu patru şiruri de cartiere şi spre sud – cu cinci rânduri de cartiere, axa centrală a oraşului fiind păstrată în zona „Limanului Sec". Cursul Nistrului, trama stradală ordonată, în care strada principală coincidea cu calea de acces direct spre cetatea bastionară, împreună cu zona „Limanului Sec", amplasat asimetric, sunt factorii care au determinat particularităţile urbane individuale ale oraşului în etapa iniţială. Concepţia urbanistică nu are legătură compoziţională cu cetatea, ele fiind percepute ca elemente morfologice independente (cu geometria lor efectuată în contrast).

În planul general din 1792, în centrul localităţii era propusă edificarea primăriei, bisericii amplasate pe o axă compoziţională, iar spre sud-est – piaţa comercială (tab.A2.7). Includerea în proiect a propunerilor de construire a bisericilor armeneşti sugerează componenţa demografică eterogenă a locuitorilor noului oraş, printre care au fost armeni, evrei, lipoveni ş.a.

În 1795, or.Tiraspol deja avea statut de oraş-reşedinţă a judeţului, dar în care predominau casele construite din lut ce nu erau trainice. Doar la sf.sec.XVIII a început să apară zidăria din piatră şi cărămidă, clădirile obţinând o stilistică specifică clasicismului rus.

În raportul anual cu privire la starea lucrărilor de edificare a cetăţii a fost inclus planul general al lucrărilor pentru anul 1795 (tab.A2.8) din care reiese finalizarea lucrărilor principale la fortificaţie şi a celor 42 parcele din cele 47 conform proiectului urbanistic al oraşului, pe care au fost ridicate construcţii: cartierele XI, XIII, XV, XVI, XIX, XXIII-XVII şi XXIX. Sunt indicate edificiile publice care formau elementele-cheie ale vieţii urbane, precum: biserica satului Sucleia Veche, prin axa căreia a fost trasată strada principală a oraşului *25 Octombrie 1917*; a fost indicat locul propus pentru amplasarea bisericii noi a şcolii evreieşti; pavilioanele comerciale; locul fântânilor ş.a. amplasamentul cărora era perceput drept dominante ale siluetei urbane în raport cu artera acvatică. Raportul grafic cu releveul lucrărilor executate, semnat de inginerul locotenent-colonel Andrei fon der Planiţ, redă cu mare exactitate reţeaua stradală, păstrată până astăzi, realizând primul plan general al or.Tiraspol.

În planul general din 1803 (tab.A2.8), în raportul lucrărilor de edificare a cetăţii se indică cartierele cu construcţiile edificate din piatră. Materialul grafic din 31.01.1803 este reprezentat de două planuri generale cu explicaţia semnelor convenţionale, iar o atenţie deosebită este atrasă

construcţiilor din cadrul cetăţii (profilurile digurilor, schimbarea acoperişurilor la diferite obiective, executarea bastioanelor „Vladimir” şi „Petru”), cu descrierea lucrărilor de finisare etc. Urbanistic sunt soluţionate 6 cartiere limitrofe cetăţii şi 29 aflate în partea estică. Dominantele urbane reprezintă o arhitectură ecleziastică: biserica Acoperământul Macii Domnului construită în cartierul XV (parcela nr.28 conform planului general din1795); catedrala nefinisată Sf.Nicolae în cartierul X (parcela nr.32); biserica lipovenească şi două capele (una construită din nuiele şi lut acoperită cu stuf, alta nefinisată din piatră, cartierul XIII). Este indicată şi fosta biserică a satului Sucleia Veche; sinagoga – cartierul XXXXIII; edificii publice: depozitul trezoreriei (cartierul III); pavilioane comerciale înşiruite (cartierele IV-VI, XII, XV, XVI); sediul administrativ (cartierul VII) etc., precum şi locuinţe individuale. Sunt indicate distanţele (în verste) ale acceselor cu localităţile: Bender – 7; Târnauca – 2; Komarovskaia balka – 7; Dubăsari – 60; Balta – 120; Odessa – 120. S-a format definitiv şi accesul în oraş are loc în raport cu trama stradală. Căile de acces în oraş, comparativ cu planul general din 1795, sunt marcate în premieră, cu configuraţia lor liberă, contrastând cu soluţia urbanistică rigidă trasată strict geometric.

Releveul „Cetatea Tiraspol şi planul Vorstadt-ului”, 1826, [47] reprezintă oraşul sub forma unui dreptunghi alcătuit din carouri (12x11), o parte a căruia ar fi trebuit să continue pe malul drept al r.Nistru, pe peninsula formată de cotitura fluviului, dar din cauza că aceasta parte aparţinea altui stat, ele sunt omise din numărul total de cartiere (tab.A2.8). Explicaţia legendei şi a semnelor convenţionale nu se deosebeşte semnificativ de celea din 1803, La fel se poate menţiona detalierea şi amplasarea mai exactă a edificiilor [147, p.75].

Raportul din 23.09.1847 (tab.A2.8) include planul general al oraşului (partea vestică, cartierul II, parcelele 4-7 (conform planului din 1795)). Acest cartier are funcţia de deservire a spitalului militar, cu includerea bucătăriei, băii, spălătoriei, gheţăriei etc. La fel, sunt indicate 12 depozite ale departamentului de artilerie, amplasate pe axa de simetrie a cetăţii, în afara ei, spre nord. Releveele sunt executate de conductorul de clasa a II-a Kalinin sub conducerea lui A.Lehner [221]. În raport sunt descrise străzile părţii centrale, care au fost presurate (acoperite) cu cojile spinoase ale caştanilor de apă care creşteau în Nistru [147, p.99].

În planul general din 1853 (tab.A2.8), executat de Ivanov, Buiniţki, Baruzdin şi Sokolov, sunt indicate lucrări de amenajare a teritoriului urban – construcţia podului peste zona palustră „Limanul Sec”, prezenţa căruia împărţea anterior oraşul în două părţi: vestică şi estică şi făcea anevoioasă legăturile dintre ele. În releveu sunt indicate construcţiile noi apărute: oficiul poştal, azilul, judecătoria judeţeană, casa poliţiei şi penitenciarul (în l.rusă Городской Острог), care se aflau în apropierea biserica Acoperământul Maicii Domnului. Oraşul a fost extins prin noi cartiere în partea de sud-est, iar biserica veche a fostului sat Sucleia demolată. Aceasta a eliberat

traseul străzii, devenind artera principală a oraşului, legând cetatea cu localităţile limitrofe.

Planul general din 1877 [220] este parte componentă a hărţii topografice militare a Imperiului Rus (tab.A2.8) executată sub conducerea lui T.Schubert [219] şi P.Tuchkov [218]. Oraşul a fost extins cu cartiere rectangulare în partea de sud-vest, cu frângerea în unghi a accesului ce lega suburbiile Sucleia Nouă şi Grebenniki (unde ulterior se va forma piaţa „Fânului", actualmente „Teatrală"). În planul dat, spre nord de oraş este indicată prezenţa căii ferate, proiectul căreia fusese elaborat de ing.Ziuber. Proiectul a fost elaborat în trei etape: 1) Staţia Razdelinaia-Tiraspol, 1867; 2) Tiraspol-Bender, 1870; 3) Bender-Chişinău, 1871 [147, p.318], conform contractului încheiat în 1846. Linia de cale ferată a fost construită de baronul Unghern-Ştreinberg [147, p.317].

Releveul planului or.Tiraspol (tab.A2.8), executat în 1903 (confirmat de inspectorul de terenuri M.Gajulo [24, 25]), include şi suburbiile oraşului „Кирпичная" (în l.rom. Cărămidară), „Закрепостная" (în l.rom. După cetate) şi „Калкатовая Балка" (în l.rom. Vâceaua Călcată) [117, p.34]. Mai mult de un secol oraşul, practic, nu s-a extins peste teritoriul rezervat în 1792, doar cu câteva noi cartiere spre nord-est, unde a fost construită gara feroviară. În tabelul edificiilor publice principale edificate sunt indicate: sediul zemstvei, banca orăşenească, stabilimente curative (spitalul zemstvei, spitalul evreiesc), edificii de instruire (două gimnazii, colegiul privat al lui Atran etc.), hoteluri („Petersburg", „Paris", „Palais Royal"), oficiul poliţiei etc. În premieră sunt indicate denumirile tuturor străzilor.

Analizând planurile generale ale or.Tiraspol (1792-1903), putem constata implementarea cu maximă exactitate a tramei stradale. Spaţiul din interiorul cartierelor, accesul în clădiri, deservirea lor şi amplasarea dependinţelor – rămâneau chestiuni urbanistice nesoluţionate [28]. Doar în ultimul plan, elaborat în anul 1903, s-a încercat să se reglementeze problemele urbane prin atribuirea străzilor denumirilor, reprezentarea cu precizie a cartierelor, precum şi căutarea amplasării optime a edificiilor de importanţă urbană pe teritoriul oraşului [117, p.34].

Acest plan a servit drept bază a proiectării reţelelor de telefonie (proiectul a fost elaborat de ing.Şiller în or.Odessa, 1906, aprobat la Herson în 1907 [147, p.423]) şi electricitate, 1914.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este exprimată prin valenţele arhitectural-artistice ale clădirilor descrise în raport cu amplasarea lor din punct de vedere istoric, în baza sursei istorice de V.Poluşin [147, 148, 149], S.Mareţki ş.a. O parte a materialelor grafice (relevee arhitecturale) au fost executate în cadrul practicii de studenţii Catedrei Arhitectură a Universităţii „T.Şevcenko" din or.Tiraspol. Identitatea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol rezidă în prezenţa arhitecturii sale istorice, oferind oraşului o imagine inedită (tab.A2.17), redată inspirat în panoramele pictorului A.Foiniţki [34, 35, 45, 46].

Arhitectura ecleziastică din judeţul Tiraspol (parte componentă a eparhiei Herson). În 1859 existau 71 locaşuri de cult religios creştin [147, p.401]. În oraş a fost elaborat un sistem de reţea cu instituţii la nivel de prestări servicii, precum şi la nivel spiritual – biserici [148, p.573]. Pe planul or.Tiraspol erau indicate trei biserici şi componentele sale urbane, fără legătură compoziţională între ele, cetatea Sredinnaia şi cartierele dreptunghiulare, care astăzi formează zona istorică a oraşului – sectorul Centru. În conformitate cu datele anului 1902, în judeţ locuiau 206.568 de persoane dintre care 139.705 erau creştini [147, p.406], fără a se preciza numărul de ortodocşi, catolici şi lipoveni. În şapte ani, în 1909, numărul enoriaşilor a atins cifra de 240.528 [147, p.407]. În conformitate cu datele statistice oficiale, în acest timp în or.Tiraspol existau cinci biserici ortodoxe: Sf.Nicolae, cel mai vechi locaş din localitate (fig.A3.2); Acoperământul Maicii Domnului, aflată în centrul oraşului (tab.A3.4); Sf.Andrei, biserica militară, amplasată în cetatea Sredinnaia (tab.A3.4); Botezul Domnului, biserica militară a diviziunii nr.56 Jitomir (tab.A3.4), amplasată în partea de nord-vest a urbei; Sf.Ştefan, bis.militară a diviziunii nr.22 Astrahan, amplasată în partea de sud-vest a oraşului. Dintr-un registru aparte al judeţului [147, p.411] se cunoaşte că în oraş funcţionau două bisericii de rit vechi rus (lipoveneşti): Acoperemântul Maicii Domnului, fondată în 1900, şi Maica Domnului din Kazan, construită în fostul sat Ploskoe, azi suburbie a oraşului. Cercetarea frontală a oraşului a depistat o biserică creştină de rit occidental, aflându-se în centrul diocezei romano-catolice şi evanghelice.

Arhitectura edificiilor publice: comerciale, administrative, hoteluri etc. Edificiile publice sunt elemente-cheie ale oraşului sau oricărei localităţi rurale. Oraşul Tiraspolul în perioada dată nu este o excepţie. Aici găsim o varietate de edificii publice cu diferite funcţii arhitectura cărora ne impresionează şi astăzi, la fel ca şi locuinţele din perioada respectivă. Merită să fie revăzut Registrul Monumentelor de Istorie şi Arhitectură din oraşul Tiraspol.

Arhitectura edificiilor administrative. Casa zemstvei, 1903 (fig.A2.12), una dintre cele mai notabile clădiri din or.Tiraspol pentru perioada respectivă, situată pe colţul cartierului la intersecţia str.*Puşkin* (nr.18) şi *Dnestrovski.* Construcţia edificiului (s-au cheltuit 25,305 ruble 25 copeici [148, p.594]) a fost supravegheată de inginerul Anton Skorupko. În 1921-1940 clădirea adăpostea sediul armatei de frontieră nr.25 din RSSAM. Clădirea reflectă o anumită fază de dezvoltare a arhitecturii oraşului provincial din sudul regiunii Herson. Edificată într-un nivel, construit din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă cu divizări similare vilei urbane a moşierului Nicolai Orlai din or.Tiraspol. Compoziţia simetrică a faţadei principale este decorată cu două rezalite laterale cu frontoane triunghiulare, cu partea superioară bogat decorată. Axa compoziţiei trece prin frontonul pe timpanul căruia a fost amplasat golul circular. Cu mare măiestrie sunt zidite din piatră elementele arhitecturale: cornişa, pilaştrii, denticulele şi brâul decoratv din

cărămidă aşezată pe muchie (în l.rusă „поребрик”). Grinzile geamurilor sunt executate din cărămidă, partea superioară a lor în arc cu evidenţierea cheii de boltă din piatră. Spaţiul dintre frontoane este umplut cu baluştri despărţiţi prin coloane decorative. În perioada sovietică au fost distruse balustrada, frontoanele şi adăugat nivelul doi, la fel a fost schimbată şi funcţia, devenind sediul Ministerului Sănătăţii şi Protecţiei Sociale (fig.A2.13).

De problemele amenajării oraşului se ocupa consiliul local al oraşului Tiraspol (tab.A2.10) condus de Semion Timcenko [148, p.574] cu sediul situat pe str.*Lunacearski* nr.24 (fosta str.*Sobornaia*) cu faţada principală care ocupă aproape jumătate de cartier pe str.*Sverdlov* (fosta str.*Bazarnaia*). Edificiul este construit la sf.sec.XIX în tradiţiile clasicismului. Compoziţia faţadei este împărţită în trei registre pe verticală cu evidenţierea pilaştrilor frontonului triunghiular ce încununează partea centrală a intrării principale. Pe orizontală parterul este divizat rustic. Localul găzduia sectorul nr.1 al poliţiei [148, p.531] şi pompierii. Actualmente se păstrează turnul de supraveghere a incendiilor [148, p.297].

Edificiul asociaţiei (clubul) ofiţerilor, 1890 (tab.A2.10) regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, situat în str.*Karl Marx* nr.1, A (fosta str.*Krasnoiarskaia* (schema A2.2)), construit în tradiţiile arhitecturii judeţului Tiraspol. Unietajată, compoziţia simplistă simetrică are trei registre (trei geamuri – registrul din mijloc, laterale câte un gol), este distrusă prin alipirea intrării în edificiu amplasat în dreapta faţadei principale. Accesul este încununat de cornişa profilată a frontonului şi accentuat prin copertina din metal forjat cu stilistica similară a porţilor ce delimitează accesul în curte. Elementele decorative sunt: denticule sub cornişa profilată, piatră de boltă la geamuri şi nişele rectangulare sub fiecare gol de geam. Actualmente, clădirea găzduieşte şcoala de pregătire olimpică a copiilor în domeniul şahului şi ciclismului.

Pe strada *K.Liebknecht* nr.231,A (fosta strada *Remeslennaia*) a fost situată Cancelaria regimentului Astrahan [148, p.539]. Edificat la sf.sec.XIX, clădirea este marcată prin scara şi detalierea elementelor arhitecturale. Stilistica permite să definim stilul neoclasic provincial (tab.A2.10). Compoziţia faţadei este simetrică, decorată cu trei frontoane triunghiulare cu trei goluri circulare amplasate pe timpane. Portalul principal cu acces în edificiu este accentuat prin pilaştri, baza şi capitelul servesc drept cornişă profilată. Ancadramentele golurilor sunt laconice cu evidenţierea cheii de boltă. Cercevelele geamurilor, uşa din stejar, vasistasul decorat cu motive florale executate din metal, precum şi copertina sunt distruse.

Casa adunării obşteşti (tab.A2.10) amplasată pe str.*25 Octombrie 1917* nr.46 (fosta str.*Pokrovskaia*). Monument istoric în stil neoclasic cu elemente ale stilului Art Nouveau, construită în anii 1870 [111, p.12]. La înc.sec.XX, funcţia clădirii era destinată edificiilor pentru spectacol [147, p.485]. În data de 20.02.1920 aici a avut loc primul congres al Sovietelor din

judeţul Tiraspol [148, p.753]. Este compus prin comasarea a două edificii cu proporţiile divizărilor diferite. Este modificat aspectul iniţial al treptelor ce duc la intrarea principală, acoperişul, precum şi copertina, toate fiind plasate asimetric pe faţada principală. Ferestrele volumului din dreapta sunt în arc accentuate prin ancadrament simplist şi pilaştri între ele. Actualmente, edificiul găzduieşte sediul principal al Muzeului de Istorie din or.Tiraspol.

Întrunirile reprezentanţilor păturii sociale înstărite la înc.sec.XX aveau loc în Casa adunărilor nobilimii [148, p.542], situată la intersecţia str.*25 Octombrie 1917*, nr.98 (fosta str.*Pokrovskaia*) şi str.*Kotovscki* (fosta str.*Dvoreanskaia*), edificată în sec.XIX (tab.A2.10). Iniţial avea două niveluri cu rezalitul cu şase geamuri încununat cu frontonul triunghiular puţin ieşit din linia faţadei. Golurile ferestrelor la parter rectangulare, la etaj – semicirculare sunt accentuate prin ancadramente. Funcţia actuală – comercială, iar aspectul iniţial al edificiului este parţial distrus şi ascuns sub materialul compozit etalbond.

Pentru petrecerea timpului liber a oamenilor de afaceri a fost construit clubul comercianţilor (în l.rusă Купеческий клуб) la intersecţia str.*25 Octombrie 1917* nr.75 (fosta str.*Pokrovskaia*) şi *Kotovski* (fosta str.*Dvoreanskaia*) [147, p.478]. Iniţial era o clădire cu un etaj, faţada căreia a fost simetrică în stil clasic cu trei frontoane, cele de colţ – triunghiulare (tab.A2.10). Clădirea a fost reconstruită de trei ori: faza I – în anii 1930 a fost adăugat etajul doi, aspectul exterior, precum şi funcţia au fost modificate în policlinică, conform proiectului arh.Petrov, în stil clasic proletariat (aticuri, pilaştri, ancadramente simpliste). Faza II – reconstrucţia pe orizontală; în anii 1960 clădirea a fost extinsă spre str.*Lunacearski*. Faza III – reconstrucţia aspectului exterior din 2014-2015 a edificiului a condiţionat pierderea elementelor arhitecturale, fiind înlocuite cu decor din polioritan care nu reflectă perioada în care a fost construit. Actualmente, imobilul găzduieşte instituţia medicală de consultaţii şi tratament.

Arhitectura edificiilor de învăţământ. Un timp îndelungat se credea că nivelul educaţiei în Rusia ţaristă a fost foarte scăzut şi numai după revoluţia bolşevică din 1917 populaţia învăţa carte (învăţământul a devenit unul de masă, dar acest fapt nu înseamna şi calitatea acestuia). Cu toate acestea, învăţământul a fost tratat foarte serios (ex.: biografiile cercetătorilor din Rusia ţaristă, politicieni, militari – oameni inteligenţi, erudiţi care cunoşteau mai multe limbi), care pe timpuri nu a fost obligatoriu. Edificiile educative au apărut în Transnistria la înc.sec.XIX (în judeţul Tiraspol, pentru anul 1898 erau 130 şcoli [147, p.287]), iar în oraş prima şcoală a fost deschisă la 01.08.1812. Conform planului general din 1903 (tab.A2.11), sunt indicate 10 edificii de învăţământ (dintre care 2 gimnazii şi 1 colegiu privat al lui Atran), unde îşi făceau studiile 15% din nr.total de locuitori din oraş [162, p.17], apr.2000 elevi şi 50 profesori [126, p.31].

Şcoala din str.*25 Octombrie 1917* nr.98 (fosta str.*Pokrovskaia*), deschisă în 1898 (anexa

A2, tab.13). Iniţial în două niveluri, cu ferestrele la parter rectangulare, la etaj – semicirculare, accentuate prin ancadramente. Era amplasată în clădirea vecină – Casa adunărilor nobilimii, urmând să fie ambele comasate în anii 1960. Funcţia la fel a fost schimbată în comercială. Aspectul nu reflectă perioada în care a fost edificată.

Gimnaziul de fete, 1900 (fig.A2.14), a fost deschis la 24.02.1893 ca treaptă de pregătire spre admitere la studiile liceale [147, p.280]. Sediul gimnaziului a fost localizat (în 1901) în noua clădire construită pe banii orăşeneşti. Este un imobil cu destinaţie educativă, amplasat la colţul cartierului, mărginit de str.*Bocikovski* nr.2 (fosta stradelă *Krasnâi*) şi str.*25 Октября 1917* (fosta str.*Pokrovskaia*), aliniat liniilor roşii ale acestor străzi. Clădire edificată în tradiţii ale arhitecturii tiraspolene, construcţia fiind coordonată de arhitectul principal, inginerul zemstvei Anton Skorupko. Gimnaziul avea două niveluri şi un demisol. Structura planimetrică interioară – una obişnuită tip coridor, pe ambele părţi ale căruia se înşirau cabinete de studii. Aspectul exterior reprezintă o compoziţie simetrică cu trei rezalite plate. Rezalitele laterale, compuse din 14 goluri de ferestre (câte 7 la fiecare nivel). În rezalitul central ieşit din linia planului rectangular, la parter, se afla intrarea festivă, la etaj trei goluri mari de ferestre în arc de cerc cu cercevele din lemn bogat decorate (actualmente distruse). Construită din piatră de calcar îmbinat cu brâul decorativ şi grinzile geamurilor executate din cărămidă. Gimnaziul a fost transformat în Şcoala muncitorilor nr.1 la 11.07.1919. Între anii 1932-1934 a fost transformată în liceul rus nr.10. În 1935-1936 prima promoţie de 10 clase. Iniţial avea un plan alungit (în perioada sovietică compoziţia volumetrică se extinde). În 1961 (şcoala a fost numită N.Zelinski, care a marcat în acelaşi an jubileul de 100 ani de la naşterea chimistului, în curte a fost amplasat bustul lui) s-a construit un bloc nou de studii. În 1968 A.Foiniţki a donat şcolii o colecţie de picturi. În 1987 a fost construit un bloc cu bibliotecă şi o sală sportivă. Din septembrie 1991 liceul nr.6 a căpătat statutul gimnaziului cu profil real, cu studii aprofundate în limba engleză (fig.A2.15).

Colegiul cu profil real pentru băieţi (tab.A2.11) situat pe str.*25 Octombrie 1917* fondat în august 1812 şi reorganizat în colegiul cu profil real în 1872. Imobilul este construit cu un nivel şi un demisol amplasat pe o pantă. Structura planimetrică interioară conţine 21 de încăperi printre care: o cameră de rugăciuni (p-u clasa a VII-a), cancelarie, camere p-u clasele I-VI, clasa de desen, sala sportivă, sala p-u studiu de istoria naturii, bibliotecă, biroul inspectorului şi medicului, recepţia etc. [147, p.282]. Aspectul exterior reprezintă o compoziţie asimetrică cu trei rezalite plate, primul compus din intrarea de gală şi şase goluri de ferestre rectangulare, cel din centru – şapte goluri, ultimul rezalit cu o înălţime mai mare şi patru goluri mai mari de ferestre în arc de cerc – toate decorate cu ancadramente. Primele două rezalite sunt accentuate prin brâuri profilate pe orizontală. Colegiul avea şi o curte interioară de 777 stânjeni pătraţi [147, p.282]. În

1935-1936 edificiul este extins pe verticală, prin adăugarea etajului pe două registre ale edificiului, funcţie modificată (ianuarie 1937) în Casa Pionierilor. În 1941 casa şi-a încetat activitatea, iar în 1944 a fost aruncată în aer de nemţii în retragere. În 1987 a fost construit blocul cu bibliotecă şi sală de gimnastică din complexul gimnaziului cu profil real nr.6.

În noiembrie 1921, oraşul Tiraspol avea 306 instituţii de învăţământ (din care 284 şcoli) şi 38 biblioteci [147, p.294]. Ele erau amplasate în clădiri cu o arhitectură specifică perioadei, multe din ele au fost distruse în timpul războiului sau demolate, înlocuite cu altele, conform Normelor şi Regulilor în Construcţii (NRC II-65-73) „Școli generale și școli-internat” (în l.rusă СНиП II-65-73, Общеобразовательные школы и школы-интернаты) din perioada sovietică.

Arhitectura hotelieră reprezintă mozaicul insulelor istorice amplasate în situl urban existent cu specificul tipologic al timpului. O filă remarcabilă revine arhitecturii hoteliere. În 1910, în oraşul Tiraspol erau amplasate peste 20 hoteluri (11 hanuri) printre care: „European”, „Petersburg”, „Nord”, „Louvre”, „Passage”, „Palais Royal” etc. [148, p.517]. Pentru o reşedinţă judeţeană prezenţa numărului mare de hoteluri a fost impresionant. Cererea mare se manifestă datorită: 1) dezvoltării economiei prin vizitarea comercianţilor, boierilor etc.; 2) nobilimii, funcţionarilor, consilierilor care vizitau oraşul la congrese şi reuniuni; 3) nr. mare de militari.

Hotelul „Passage” (deschis la 01.11.1914) edificat vizavi de cinematograful „Victoria” [148, p.518], amplasat în casa boierilor (tab.A2.12), fraţilor Guberer cu adresa actuală str.*25 Octombrie 1917* nr.78. (fosta str.*Pokrovskaia* nr.15). Hotelul cu două etaje este dotat cu mobilier comod, frizerie, telefon, camere de baie, spălătorie de rufe [148, p.518]. Exteriorul edificiului este decorat cu elemente în stilul Art Nouveau, care în perioada respectivă deja a atins apogeul în alte oraşe mari din Rusia. Suprafaţa faţadei este bazată pe principii clasice de proiectare: simetrie, axă compoziţională prin golul intrării principale. Împărţit în trei registre (a câte trei ferestre fiecare), pe verticală despărţite prin pilaştri semicirculari. Partea centrală a clădirii este încununată cu parapetul străpuns de goluri rectangulare amplasat între două frontoane (plastica cornişelor, colonadei, decor caracteristice Art Nouveau). Aspectul exterior al parterului (schimbarea intrării, materialului de finisaj – etalbond [217]) precum şi funcţia s-a schimbat radical în bookmaker-ul „Bombay”.

Respectabilul hotel „Paris” (tab.A2.12), actualul Muzeu de Cavalerie G.Kotovski, este una dintre puţinele insule ale arhitecturii construite în sec.XIX. Situat la intersecţia străzilor *25 Octombrie 1917* nr.34 (fosta str.*Pokrovskaia*) cu str.*Manoilov* (fosta str.*Privoznaia*) [148, p.543]. Clădirea rămasă reprezintă aproximativ o treime din complexul hotelier, alte clădiri au fost demolate în perioada sovietică. Planul general din 1933 indică clădirile nonrezidenţiale cu funcţie de depozitare şi grajd p-u cai. Clădirea are un demisol şi beciuri impresionante cu gheţari

din râul Nistru pentru stocarea produselor alimentare. Camerele erau încălzite cu sobe, apa şi lumânările erau livrate de slujitorii hotelului. Hangiul hotelului a fost negustorul Kiselev, iniţialele căruia sunt executate din fier forjat pe copertina intrării amplasată pe colţul teşit al edificiului [148, p.543].

Hanul lui A.Kuzneţov (boier, comerciant, vânzător de porci [148, p.534]) din str.*Şevcenko* (fosta str.*Kolodeznaia*) nr.7 este construit în 1917 (tab.A2.12). Casa este decorată în tradiţiile stilului clasic. Sub panta acoperişului este situată cornişa masivă cu profil compus din plintă şi toros. Brâul de suporturi decorative în şir metric accentuează simetria compoziţională a edificiului. Partea de jos a geamurilor este subliniată de cornişa comună la etaj şi separat sub fiecare gol la parter. Majoritatea cercevelelor sunt native. Despărţirea dintre niveluri se datorează brâului de cornişă cu denticule. Pereţii sunt întăriţi prin tije metalice amplasate perpendicular pereţilor longitudinali, metodă caracteristică anilor 1910. Pilaştrii laterali la parter sunt decoraţi cu elemente decorative din fier forjat. Locuinţa a supravieţuit. În 1987 se propunea demolarea ei în vederea construcţiei hotelului cu posibilitatea lărgirii splaiului.

Hanul „Ursu" (în l.rusă „Медведь") (tab.A2.12) amplasat la intersecţia str.*R.Luxemburg* nr.10 (fosta str.*Ceasovennaia*) şi *Şevcenko* (fosta str.*Kolodeynaia* nr.7) [148, p.534]. Drumul care duce spre Mălăieşti era supraîncărcat de restaurante, hanuri etc. Anume aici a fost construit localul dat la intersecţia secolelor XIX şi XX, autorul proiectului fiind Anton Skorupko (detalii similare cu casa zemstvei, gimnaziului de fete ş.a.). Demisolul clădirii avea funcţie de restaurant, la etaj se închiriau odăile. Pereţii hanului erau edificaţi din piatră de calcar, grinzile geamurilor din cărămidă aranjate tip pană cu evidenţierea cheii de boltă. La fel din 2 rânduri de cărămidă, este construită partea de jos a cornişei. Pereţii nu au fost tencuiţi, accentuând măiestria zidirii şi factura materialului. Pilaştrii şi ancadramentele golurilor sunt decorate rustic. Edificiul a fost demolat în aprilie 2014 în vederea unui complex locativ cu multe niveluri.

Amplasamentul hotelurilor era binevenit pentru târgul „Svalocinaia Ploşadi" în zona centrală Suhoi Liman, unde se vindeau porci, cai, fân etc. [148, p.545]. În oraşul Tiraspol, precum şi în toată Rusia, hotelurile au funcţionat în conformitate cu Regulamentul „Skra" (regulament cu includerea informaţiei despre condiţiile de şedere, plata, securitatea la incendiu, regulamentul intern şi chiar bunele maniere la masă).

Clădirile comerciale tip calcan (sau calcanul commercial – unitate tipologică în arhitectura rusă care apare în sec.XVIII, faţadele cărora au fost decorate cu arcade sau colonade în stil clasic) amplasate de-a lungul străzii principale reprezintă o carte de vizită a oricărei foste reşedinţe judeţene din trecut. Drept exemplu servesc „Shopping Arcade" din oraşele Rostov-pe-Don, 1830; Vologda, sec.XVIII; Klin, sec.XVIII; Vladimir, Reazan, Mstsislaw (Belorusia);

Odessa (Ucraina) etc. (fig.A2.18). Cartierul din str.*25 Octombrie*, cuprins între str.*Şevcenko* şi *Lunacearski,* reprezintă un pasaj comercial „Pokrovski" cu o lungime de aproximativ 100 metri, construit în 1914 (trezoreria oraşului a cheltuit 4808 ruble 41 copeici [216]) sub conducerea consilierului Grigori Olişevski (primarul or.Tiraspol 1906-1917). Compexul ocupă latura unui cartier, are planul în formă de careu, aliniat cu faţada alungită la linia roşie a străzii cu rezalitul central al primului cinematograf din or.Tiraspol „Iliuzion" (fig.A2.17). Complexul comercial includea redacţia ziarului „Dnestrovski Krai" [148, p.517] şi diferite magazine. Pasajul a fost construit în stil eclectic, ce combină elemente din diferite stiluri. Printre acestea se numără elementele clasicismului, detalii caracteristice arhitecturii antice: triglife, ghirlande, pilaştri. Acest complex comercial crea o armonie aparte, cu un confort psihologic şi estetic la un nivel înalt, având un etaj. Datorită coloristicii uniforme, stricteţei şi raţionalităţii proporţiilor etalate arhitecturii obiectivelor, în silueta oraşului se oferă o continuitate şi legătură cu ambientul. Pasajul deja este demolat în aprilie 2014 în vederea complexului locativ (fig.A2.16).

Arhitectura caselor de locuit din oraşul Tiraspol până în anii '20 ai sec.XIX reprezintă carouri care conturează şi accentuează trama rectangulară a urbei riverane (tab.A2.9). În 1907, în oraş existau 4305 curţi cu 26119 locuitori [148, p.515]. Interes arhitectural însă prezintă locuinţele nobilimii, slujitorilor bisericii şi intelectualilor din zonă (fig.A2.5). Preponderent ele sunt unietajate, iar unele din ele sunt comasate la parter cu funcţii comerciale (sau publice) la etaj (sau mansardă) cu funcţia locativă (schema A2.3).

Locuinţe colective, unele cu funcţii publice (tab.A2.9), au fost edificate preponderent în partea estică a or.Tiraspol [148, p.519], drept axă servind pârâul „Limanul Sec", cu amplasarea lor pe str.*Şevcenko* şi *Sverdlov* cu caracteristici similare: tronsonul dotat cu scară ce duce la apartamentele aflate la etaj, cele de la parter cu ieşiri separate în curte (fig.A2.9, A2.10).

Aceste locuinţe sunt remarcabile nu numai prin arhitectura lor aparte, dar pentru întregul Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraş provincial. De asemenea, se pune accent pe identitatea oraşului. Având în vedere istoria bogată, clădirile merită să fie înscrise în Registrul monumentelor de importanţă naţională şi locală, cu crearea zonei de protecţie pentru a asigura conservarea acestora (descrierea succină a locuinţelor se găseşte în anexa 2 p.162-174).

Arhitectura construcţiilor inginereşti. O parte componentă în vederea asigurării confortului în orice localitate sunt construcţiile inginereşti [215], iar dacă acestea prezintă şi interes estetico-artistic şi istoric, valoarea lor arhitecturală creşte. Podurile, accesele etc. erau edificate după un proiect-model, adaptat la sit, sub conducerea strictă a Comisiei construcţiilor capitale (în l.rusă Комисия каменного строения) [138, p.80].

Podul din piatră (tab.A2.13) edificat în sec.XIX, situat pe str.*25 Octombrie 1917*.

Necesitatea acestei construcţii inginereşti a fost dictată de factorii principali: declivitatea terenului şi prezenţa arterei acvatice. Podul unea partea vestică a oraşului Tiraspol cu cea estică, numită „Monastârok” (în l.rusă Монастырок [148, p.519]), care erau despărţite de pârâul „Limanul Sec”. În planul general al oraşului Tiraspol (Raportul din 21.11.1853) se observă mărirea podului în lungime şi respectiv înălţime (indicat în premieră în 1795, podul de mici dimensiuni). În 1912, podul a fost ornamentat din ambele părţi cu arcuri de triumf (scenariul de gală se datorează aniversării a 100 ani de la războiul din 1812 [148, p.520]). Puntea a servit drept acces până la începutul anilor 1970, după care pârâul a fost ascuns într-o cutie de beton, iar spaţiul dat a fost acoperit cu pământ compactat, creând spaţiul artificial al Pieţei Suvorov.

Castelul de apă [214], 1891-1894, (tab.A2.13) a fost construit în cadrul primului apeduct [213] pe teritoriul fostei uzine „Tkacenko”. Iniţial avea trei etaje (aproximativ 15 metri) amplasat pe axa compoziţională a str.*Puşkin*. Planul turnului este octogonal, cu pereţi din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă. Imobilul este divizat pe verticală în patru registre: soclul şi trei niveluri despărţite prin cornişe bogat decorate. Registrele, sub forma unor etaje, sunt divizate prin geamuri, unele din ele opace (nişe) cu partea superioară în arc din bolţari de cărămidă. Ultimul registru este rezolvat în cele mai frumoase tradiţii ale arhitecturii tiraspolene. O valoare deosebită reprezintă elementele arhitecturale: cornişa, pilaştrii – similare cu plastica faţadelor castelului de apă (1909, arh.A.Fiodorov) din oraşul Celeabinsk, str.*Vorovskogo* [148, p.928]. După 1922, turnul a fost parţial distrus [148, p.928]. În 1946-1947, turnul a fost modificat, fiindu-i adăugat un nivel – rezervor consolidat prin coloane de beton amplasate la fiecare muchie, ieşit din forma planului, legate printr-un inel în partea superioară, cu goluri rectangulare, nişe umplute, iar aspectul iniţial practic total pierdut. Actualmene, edificiul este părăsit (se propune reconstrucţia lui şi amplasarea în el a sediului Muzeului or.Tiraspol) [228].

Valorificarea râului ca acces navigabil se datorează feribotului în partea centrală a oraşului, debarcaderului şi podului plutitor (tab.A2.13). În 1869, Ministerul de Accese (în l.rusă Министерство Путей Сообщения) emite ordinul „Cu privire la stabilirea rezidenţilor din Tiraspol a debarcaderului de pe râul Nistru” [148, p.338]. În 1913 este unul dintre cele cinci râuri din Rusia pe care s-a transportat un număr mare de mărfuri şi pasageri (189750 persoane) [148, p.342]. Plutele de altădată erau formate din trunchiuri de copac şi scânduri (preponderent din brad şi stejar) prinse împreună [148, p.338]. Malurile au fost întărite de mai multe ori din cauza revărsărilor dese ale fluviului Nistru, precum şi proiectarea răstoacelor (în 1914, după proiectele de consolidare a malurilor elaborate la Kiev). Amplasarea acestor construcţii inginereşti cu mici abateri rămâne neschimbată şi astăzi, funcţionând în regim normal.

2.2. Oraşul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940)

În anii 1914-1920, în timpul războiului imperialist, revoluţiei, războiului civil au fost distruse multe clădiri şi instalaţii tehnice şi industriale. Autorităţile de la Kremlin, la 12.10.1924, în componenţa Ucrainei Sovietice au format RSSAM, care cuprindea raioanele RM plus raioanele regiunii Odesa (Ananiev, Balta, Bârzula, Codâma, Cruteni, Ocna Roşie şi Pesceana). Capitala executivă a republicii fiind or.Balta (1924-1929) transferată apoi la Tiraspol (1929-1940).

Factorul urbanistic principal – noul centru civic, ansamblul arhitectural al Universităţii din Tiraspol. Este un exemplu de soluţionare a faţadelor în anfiladă (tab.A2.17). Blocurile centrale ale universităţii (construite în 1937) sunt executate în stilul constructivismului. Complexul cu blocurile de studii este direct legat cu piaţa teatrală. În faţa intrărilor în universitate sunt plasate pe de o parte monumentul lui T.G.Şevcenko (1981), iar pe partea opusă monumentul studenţilor şi profesorilor, care au căzut în al doilea război mondial. Principalul element şi dominanta al ansamblului este clădirea Teatrului Dramatic (tab.A2.16), str.*25 Octombrie* 1917 nr.130 (iniţial Teatrul Republican „Maxim Gorki”), arhitect G.Gotghelf, 1934-1936 (fig.A2.20) care, împreună cu blocurile de studii ale Institutului Pedagogic (arhitect M.Petrov), formează una din cele patru pieţe ale urbei – Piaţa Teatrală (schema A2.1).

Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol. Odată cu schimbarea statutului (în 1929 oraşul a devenit capitala RSSAM) s-a format prima organizaţie de construcţii „Moldstroi” (în l.rusă Молдстрой) cu noi sarcini de edificare a fabricilor [26], locuinţelor şi diferitor edificii publice (cu scop cultural, educaţiv etc.). Primii paşi face şi arhitectura. În 1930 se formează atelierul de proiectări MoldAPU (în l.rusă Молдавское Архитектурно-Планировочное Управление, МолдАПУ). În această perioadă, la sistematizarea or.Tiraspol s-a lucrat intens şi practic încontinuu [117, p.38], cu încercarea de a crea în URSS o viaţă socialist-colectivă nouă într-un oraş ideal sovietic [135], (ex. *Planul dezvoltării teritoriale* din anul 1937).

Planul general al or.Tiraspol, 1933 (sc.1:10000), ing.Lev Zorin şi Valentin Kocio (tab.A2.18), a fost elaborat la Institutul „Діпромісто” (fondat la 12.09.1930, Institutul de Cercetări şi Proiectări Urbane din Ucraina) din Odessa. Planul reprezintă indicarea edificiilor noi proiectate în perioada respectivă cu imobilele existente prin semne convenţionale (nr. de niveluri este indicat prin numărul de puncte, suprafeţele haşurate – construcţiile din lemn, haşurate în două direcţii – din piatră, albe – din lut compactat, cele negre – locunţe, albe – publice). Sunt indicate construcţii noi: sediul Teatrului dramatic, blocurile de studii ale Institutului Pedagogic etc. Arhitectura ecleziastică este înlocuită cu alte construcţii sau terenuri îngrădite. Acest plan nu este complet, lipsesc trei planşe (partea nord-estică) [48]. Documentul

este prelucrat prin calibrare de centrul de cercetare Monitoring (în l.rusă ООО НПЦ Мониторинг), cartograful Rostislav Simacenko.

Planul general al or.Tiraspol (captarea de luncă), 1934 (tab.A2.18), îndeplinit pentru proiectul de aprovizionare cu apă şi canalizare conţine semne convenţionale: hidranţi antiincendiari, bazine de acumulare, fitinguri pentru conducte de apă, prize la captarea apei, cişmele, toate pentru aprovizionarea edificiilor publice principale: Teatrul dramatic, blocurile de studii ale Institutului Pedagogic, Casa adunărilor nobilimii etc. şi reprezintă faza nr.1 de proiectare a proiectului de consolidare a malului râului Nistru din 1935.

Planul general de aprovionare cu apă şi canalizare al or.Tiraspol, 1935 elaborat de Institutul de proiectări (în l.rusă Укркоммунводстрой) este parte componentă a proiectului de consolidare a malului r.Nistru (tab.A2.18). Putem observa schimbarea configuraţiei geometrice a râului şi propunerea de a mări cartierele în partea sud-estică a oraşului. Biserica Sf.Nicolae apare în actualul plan general, fiind demolată în 1931 [175, p.78]. Sunt indicate fântânile arteziene situate în cartiere şi bazinele de acumulare a apei – de-a lungul frontului acvatic al râului Nistru. Planul a fost redactat prin calibrare de arh.S.Tronciu şi R.Andronic (18.03.2018).

PUG de reconstrucţie şi dezvoltare a capitalei din 1937 (tab.A2.18) a fost executat sub supravegherea arh.D.Pilipenko şi ing.I.Cornet [117, p.38]. Acesta a fost realizat cu participarea AŞP P.Haustov din oraşul Kiev.

Harta or.Tiraspol din 1941 [212] este parte componentă a hărţii militare „Rußland (Bessarabien)”, sc.1:25000, „Sonderausgabe” (Germania). A fost executată în baza planului de tragere sc.1:20000, în 1920, de Institutul Geografic Militar din România. Planul este efectuat cu abateri: 1. În 1941, edificiile bisericilor erau deja aruncate în aer (apr.1930); 2. Numărul cartierilor indicate – 70 şi geometria lor (în comparaţie cu 113 de cartiere din 1903); 3. În 1930, cetatea parţial era distrusă (în schimb planşa nr.6071 este dotată cu semne convenţionale).

Identitatea arhitecturală a oraşului Tiraspol în anii 1924-1941 se datorează faptului devenirii oraşului capitală a RASSM, dezvoltându-se industria de construcţie. În 1937 este construit primul bloc de studii al Institutului Pedagogic, arhitect M. Petrov; Teatrul Dramatic Republican „M.Gorki” (tab.A2.16), arh.G.Gotghelf; şcoli, hoteluri, spitale şi clădiri rezidenţiale. În anii 1930 au fost distruse bisericile Acoperământul Maicii Domnului şi Sf. Nicolae.

Arhitectura în detaliu este valorificată şi sistematizată în teza de doctor „Particularităţile formării arhitecturii moldoveneşti” (în l.rusă Становление Молдавской архитектуры, 1924-1940-е гг.) de Anatoli Kuzi. Demersul cercetării sistematizează tipologic arhitectura localităţilor RASSM (din or.Balta, Kotovsk, Camenca, Grigoropol, Dubăsari, Jura etc.), oraşului Tiraspol revenindu-i cca 70% din lucrare. Teza este dotată cu material ilustrativ de valoare, sistematizat în

obiective arhitecturale păstrate, dispărute şi doar proiectate. Putem considera cercetarea dată ca unica lucrare cu situaţia studiată din punct de vedere urbanistic, arhitectural şi stilistic, cu minim detalii la aspectul arhitecturii ecleziastice distruse în timpul respectiv, privită prin prisma ideologiei oficiale a regimului totalitar al URSS [117, p.69]. În ceea ce priveşte analiza arhitecturii tiraspoleane în timp şi spaţiu, cercetarea este unica pentru RM, ceea ce face actuală cercetarea, aducând un plus de valoare cunoaşterii specificului identităţii oraşul fluvial.

Arhitectura prin prisma artei plastice. Opera pictorului din RSSM Alexandr Foiniţki reflectă viaţa or.Tiraspol, precum şi problemele acute ale întregului popor din tânăra RSSAM [211] prin picturile sale: Tiraspolul se construieşte, 1932; Peisaj cu pavilion, 1935 [45, 46], Construcţia teatrului în Tiraspol, 1935 etc. A locuit în urbea riverană peste 40 ani şi este numit pictor-cronicar al or.Tiraspol, creaţia lui reflectând oraşul cu toate transformările în timp, poate fi considerat pictorul oraşului dispărut, imortalizând prin opera sa perioada renovărilor în masă.

Arhitectura edificiilor publice. Sunt cercetate obiective publice (Casa miliţiei, arh.M.Petrov; edificiul băncii, arh.N.Gulavski; Gara feroviară, arh.B.Tandarin; Clădirea comitetului executiv central RASSM, arh.G.Balan ş.a. [117, p.51]), este evidenţiată arhitectura industrială (ex. fabrica de vin şi coniac, ing.I.Kornet, constr.Radiola) [117, p.87].

Autorul ansamblului arhitectural Complexul Teatral din or.Tiraspol, arh.G.Gotghelf, s-a încadrat pe parcursul timpului, alături de oamenii de teatru, în căutarea soluţiilor spaţiale, plastice [64, p.282] corespunzătoare înnoirilor gândirii artistice din anii ’30 ai sec.XX. Edificiul teatrului este primul obiectiv cu funcţia special amenajată în vederea reprezentării spectacolelor şi un amplasament unic în RM, finalizând axa compoziţională (artera principală str.*25 Octombrie 1917*). Compoziţia spaţial-volumetrică este compactă, simetric soluţionată în stilul neoclasic. Artistul plastic A.David, în tehnica sgraffito, a executat friza sculptată în relief a Teatrului Dramatic din oraşul Tiraspol. În 1963, clădirea este reabilitată după proiectul arhitecţilor I.Şmurun, şi D.Palatnic [117, p.70] cu funcţia intactă a obiectivului.

Arhitectura edificiilor de învăţământ. În perioada respectivă au fost edificate şcoli de cultură generală după proiecte-model. Cel mai reprezentativ este proiectul Nr.104 executat de Institutul de proiectări din Ucraina (în l.ucr. Шкілпроект НКО, УСРР), soluţionat în stilul clasicism monumental sovietic, cu faţada principală simetrică, în trei etaje, cu nişe semicirculare în registrele laterale. Destinat pentru Ucraina, după acest proiect au fost edificate peste 20 şcoli (fig.A2.25). În or.Tiraspol au fost edificate trei şcoli în anii ’30 ai sec.XX: şcoala nr.11 din str.*K.Liebknech* nr.185; liceul teoretic ucrainean (fosta şcoală nr.1) din str.*K.Marx* nr.14; şcoala nr.2 (sf.a.1940-1964), str.*Lunacearski* nr.26, reconstruită în 1986-1987 în Palatul Stării Civile de arh.A.Naroliski, ing. M.Solovei (fig.A2.24).

Arhitectura caselor de locuit. La fel sunt indicate proiectele locuinţelor colective din str.*25 Octombrie 1917*, căminele destinate muncitorilor întreprinderilor industriale din oraşul Tiraspol (fig.A2.21-A2.23), arh.Matlac, Bersan, D.Palatnic [117, p.71]. În anii 1941-1944 au fost distruse locuinţe colective, clădiri publice, edificii şi întreprinderi industriale.

2.3. Oraşul Tiraspol – oraş în cadrul RSSM (1945-1990)

În cel de-al doilea război mondial, oraşul fluvial a fost masiv distrus. În primul deceniu de după război a început perioada de recuperare (reconstrucţia întreprinderilor distruse, a caselor de locuit, şcolilor, spitalelor, precum şi construirea edificiilor noi după planul aprobat în 1947, arhitect I. Şmurun [113, p.37]), şi formarea noilor industrii: ingingineria mecanică în construirea de maşini (Întreprinderea Ălectromaş, în l.rusă Электромаш, 1959) şi industria uşoară (fabrica „Tirotex", 1972). În perioada de renovare a oraşului, 1944-1970, râului Nistru din îi revine statutul principalului element compoziţional al urbei. Aceste materiale se regăsec în arhivele ANRM (Arhiva Naţională a Republicii Moldova [27, 29-32]) şi INCPUP [9-12].

Proiectul planului general de detaliu al centrului or.Tiraspol a fost elaborat de INCPUP (sub conducerea arh.A.Minaev), care revendica relaţiile ubanistice cu cele naturale, plasarea masivelor de locuinţe, clădirilor publice cu diferite funcţii (educaţie, comerţ, medicină, cultură, edificii social-economice etc.). Oraşul se dezvoltă în ritmuri rapide. Până la sfârşitul anilor '80 ai sec.XX oraşul avea o populaţie record de peste 200 mii locuitori [228]).

Factorul urbanistic principal – Piaţa Suvorov (tab.A2.19). Dacă în perioada când or.Tiraspol a fost capitala RASSM (1929-1940) factorul principal era considerat noul centru civic deplasat de la artera acvatică de-a lungul străzii principale *25 Octombrie 1917* cu obiectivele principale (cu diverse funcţii), ignorând importanţa r.Nistru ca factor natural şi urbanistic, în noua filă a istoriei proiectării de ansamblu arhitecţii sovietici valorifică spaţiul splaiului şi zonei limitrofe în partea centrală, iar zona „Limanului Sec" este considerată inoportună pentru edificarea clădirilor (schema A2.1). O variantă de renovare din anii 1950 a Pieţei Suvorov din or.Tiraspol este soluţionată în stilul clasicismului stalinist postbelic (proiect nerealizat).

Piaţa este redenumită în 1992 Alexandr Suvorov (iniţial, până în anii 1930, se numea Piaţa Pocrovskaia în preajma bis.Acoperământul Maicii Domnului; în anii 1950 pe locul parvisului bisericii, adaptat la o platformă pompoasă, asemănătoare cu podiumul mausoleului din Moscova, piaţa a fost redenumită Stalinskaia Konstituţia; în anii 1970 – Piaţa Constituţiei Sovietice") şi a devenit elementul urbanistic important în raport cu râul Nistru şi locul manifestaţiilor principale ale întregului oraş şi localităţilor din zonă (tab.A2.19).

Aspectul vizual cu caracteristici actuale rămâne neschimbat după reconstrucţia din anii 1970. Această reconstrucţie a mărit esenţial suprafaţa pieţei (33 x 386 m. – 13120 m.p.). Monumentul ecvestru al generalisimului A.Suvorov [209] inaugurat la 23.11.1979 (sculptorii Vladimir şi Valentin Artamonov, arh.Ia.Drujinin şi Iu.Cisteakov) a devenit centrul compoziţional al sitului urbanistic şi simbolul oraşului (tab.A2.19). Perimetrul Pieţei Suvorov este ocupat de Memorialul Gloriei, edificii publice construite în perioade diferite. Spaţiul pieţei a fost extins în aprilie 2014, adăugând o bandă pentru transport între str.*Naberejnâi* şi str.*Şevcenko.*

Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol, precum şi morfologia aşezării a fost cercetată de arhitectul Viktor Smirnov în 1969 (schema A2.4). Autorul atrage atenţia, în premieră în studierea oraşului Tiraspol, la prezenţa arterei acvatice – fluviul Nistru în partea centrală a urbei şi interdependenţa dintre fluviu şi trama stradală. Autorul explică tendinţa de extindere reciprocă a oraşelor Bender şi Tiraspol cu posibilitatea fuziunii lor [165, p.104].

O versiune a proiectului reorganizării urbane a aglomeraraţiei formate din oraşele Tiraspol şi Bender a fost executată de institutele КННИИПГ" din or.Kiev şi INCPUP din or.Chişinău, în 1971. Proiectul clasifică tipomorfologic zonele în cazul contopirii acestor oraşe [8, p.39], justifică hotarele, CUT, POT, accesele, cu indicarea spaţiilor verzi ale arterei acvatice în vederea reorganizării zonei de odihnă [8, p.55], concentrării unităţilor industriale [7, p.12] şi aprecierea potenţialului demografic şi al resurselor de muncă din zonă (schema A2.5).

În paralel cu proiectul fuziunii s-a lucrat asupra PUD al centrului oraşului Tiraspol, 1970 [6], arh.V.Sokolov, I.Mihalachi, I.Karpova, L.Bronzeli, în baza cunoaşterii fondului construit al oraşului după: 1) PUG din 1953, arh.V.Alexandrov şi I.Şmurun [113, p.14]; 2) fişa de inventariere a or.Tiraspol, 1962 [1-3]. Totalitatea dosarelor (acte şi documente) au fost elaborate în cadrul INCPUP.

În proiectul nr.12290, 1985, din cadrul INCPUP este expus programul la elaborarea PUG şi dezvoltarea Tiraspolului până în anul 2000 (fig.A2.27). Proiectul a fost monitorizat de arh.I.Mihalachi, B.Miseliski. La baza programului de proiectare a stat PUD al centrului or.Tiraspol din 1970 şi PUZ din 1980 (fig.A2.26). Proiectul conţine date privind bilanţul teritoriului oraşului (pentru anul 1983 – 2623 ha, 2000 – 3629 ha) [9, p.61]; calculul reţelei obiectivelor publice sub formă tabelară [9, p.16] etc. În 1989, acelaşi grup profesional a elaborat PUG şi dezvoltarea oraşului. Propunerea includea proiectul de reglementare a zonei industriale în raport cu zona spaţiilor verzi din Tiraspol (tab.A2.20), proiectul nr.2689 din 1983.

Zona spaţiilor verzi. În Tiraspol, spaţiile verzi ocupă o suprafaţă de 21 ha (2 parcuri) şi frontul verde, spaţiul bufer liniar, de-a lungul Nistrului, pe o lungime 3-4 km [85, p.48], unde 97% din populaţie se odihneşte în spaţiile verzi limitrofe Nistrului (date ale arh.N.Bolişakov).

Prezenţa fluviul devine dominantă în proiectarea PUD al părţii centrale, arh.A.Minaev (1970-1980). Alexandr Belkin (schema A2.6) în cercetarea sa susţine conceptul de contopire a oraşului Tiraspol şi oraşului Bender printr-o schemă cu evidenţierea spaţiilor verzi [85, p.47] care diferă de conceptul susţinut de arhitectul Victor Smirnov.

Grădina publică „S.Kirov" are o suprafaţă de 6 ha (tab.A2.25), situată, practic, în centrul oraşului, aproape de Gara Feroviară, între str.*Manoilov,* str.*9 ianuarie* şi str.*Lenin.* Proiectul parcului „S. Kirov" a fost elaborat în anul 1933 de arh. A.Korobov şi E.Benevolenski. Parcul reprezintă un poligon neregulat cu monumentul lui Serghei Kirov situat la intersecţia diagonalelor aleilor şi serveşte drept centru compoziţional al parcului amplasat pe teritoriul fostului cimitir, reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova [85, p.93]. Accentul sitului l-a constituit până în anii 2010 arcul-poartă înlocuit de clopotniţa complexului monastic cu biserica Vedenski-Pahomie, situată în centrul acestui parc în locul monumentului.

Grădina publică „Biruinţa", numită în cinstea biruinţei poporului sovietic în Marele Război pentru Apărarea Patriei (în l.rusă Победа), concept arh.A.Sciusev, 1947, fondată în 1961 în inima urbei pe str.*Mira*, se extinde pe o suprafaţă de 6 ha, dreptunghi în plan, cu monumentul lui G.Kotovski (sculptor Lazăr Dubinovschi, 1960), prin acelaşi procedeu – intersecţia aleilor, evidenţiat cu o alee inelară, cu diametrul 30 metri, reconstruit în 1969 de G.Cisteakova în filiala din Tiraspol a IPROCOM [85, p.94]. Accesul în parc este prin poarta în stilul clasicismului sovietic (tab.A2.25). Proiectul de amenajare a grădinii include zona cu utilaj pentru atracţii. În 1987 a fost amenajat un havuz, în 2000 – Teatrul de vară.

Identitatea arhitecturală a oraşului Tiraspol în perioada respectivă se schimbă rapid cu tendinţe ale aspectului arhitectural similare oraşelor din RSSM şi întreaga URSS. Începând cu primii ani postbelici, atenţia principală este focusată pe reconstrucţia edificiilor agroindustriale (făbricile de conserve şi vinificare) în vederea redresării situaţiei economice precare în care se afla oraşul Tiraspol. În preajma acestor obiective, în Tiraspol au fost construite un şir de locuinţe colective, orientativ în zona gării şi str.*Lenin*. În curând acest nou ţesut urban fiind numit „Kirov", ce s-a alipit la oraş ca un nou sector locativ [141, p.32]. Reconstrucţia arterei principale a început cu renovarea hotelului din preajma Pieţei Teatrale (*str.25 Octombrie 1917* nr.114) în conformitate cu planul general elaborat în 1953, arh.I.Şmurun, S.Vasiliev [141, p.33]. În 1956 a început construirea masivă a locuinţelor colective amplasate în cartierele alăturate Pieţei Borodino, iar sectorul „Kalkatovaia Balka" a fost construit între anii 1959-1965, ocupând o suprafaţă de circa 50 ha, cu deplasarea spre vest (schema A4.2).

Arhitectura edificiilor publice. Dezvoltarea arhitecturii edificiilor publice a oraşului Tiraspol (1950-1980), drept rezultat al estompării proiectării în spiritul realismului socialist,

valorifică evidenţa programelor funcţionale ale edificiilor, spaţiul interior fiind grupat cu încăperile omogene, varietatea numărului de niveluri, folosirea noilor materiale de construcţie, răspândirea proiectelor-model de edificii etc. Cel mai prezent proiect al edificiilor publice a devenit proiectul-model al Casei de cultură, realizat în oraşele Chişinău, Bălţi, Cahul şi Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10].

Arhitectura edificiilor administrative. Piaţa Teatrului, fondată în 1936, a devenit un nou centru urban al or.Tiraspol, format din sediul Teatrului, arh.G.Gotghelf, complexul Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, şi clădirea Şcolii Superioare de Agricultură, arh. D.Kovalenko, fiind primul ansamblu arhitectural sovietic din RSSM menţionat de I.Varticean [91, p.429]. La începutul anilor ’50, sec.X, în legătură cu edificarea stabilimentelor publice şi cu funcţie administrativă în or.Tiraspol au fost proiectate centre administrativ-teritoriale – Casa Sfatului (în l.rusă Дом Советов, str.*25 Octombrie 1917* nr.101, arh.S.Vasiliev, 1953). Edificiul conţine un şir de coloane masive pe toată înălţimea volumului şi un turn ascuţit, ceea ce este caracteristic stilului arhitectural din perioada stalinistă (clasicism sovietic monumental). În perioada sovietică, Casa Sfatului reprezenta unul din simbolurile oraşului. Clădirea grandioasă serveşte drept fondal pentru plasarea tradiţională a monumentului lui V.Lenin plasat pe o axă perpendiculară clădirii. Ansamblul arhitectural este accentuat de construcţiile (oglindite, cu faţade absolut identice) plasate vizavi. Spaţiul dat este dictat de o simetrie completă şi rezolvat într-o scară unică.

Clădirile comerciale sunt construite în majoritatea cazurilor după proiecte-model pentru întreg spaţiul RSSM, cu adaptarea aliniamentului la sit. Drept exemplu serveşte Alimentara din cartierul cuprins între str.*K.Liebknecht* şi *Sovetskaia* proiectat de arh. D.Palatnic, Kulikov, 1976 [18]. Un al proiect nerealizat – Complexul comercial „Tiras” (Magazinul universal central cu spaţiile comerciale), amplasat în cartierul care are 100 metri (în l.rusă numit în popor стометровка), la intersecţia străzilor *25 Octombrie 1917* şi *Şevcenko*, arh.V.Capli, V.Repeniuk, ing.T.Dercacenko [119, p.83]. Cartierul dat încă în 1986 a devenit o problemă pentru urbanişti şi arhitecţi din cauza pârâului „Limanul Sec” şi arhitecturii pasajului comercial „Pokrovski”, înc.sec.XX, nevalorificat în perioada respectivă (tab.A2.23).

Edificii pentru spectacol. Autorul tezei determină două caracteristici funcţionale ale edificiilor pentru spectacol: cea iniţială şi cea actuală (la unele cu abateri). Instituţiilor publice pentru spectacol li se acordă o mare atenţie, deoarece ele servesc drept dominante şi accente de formare a centrului cultural al oricărui oraş (schema A3.4).

Cinematograful „Revoluţia din Octombrie”, edificat în anii 1960 după proiect-model (1949), arh.Z.Brod, soluţionat în stilul realismului socialist. Cinematograful şi-a încheiat existenţa ca obiectiv de spectacole în anii 1990, fiind transformat în clubul de noapte „Plazma”.

Cinematografele „Sputnik” şi „Iunosti” sunt construite după proiect-model (lipsite de valenţe artistice) cu aspect exterior simplist care reprezintă rezultatul luptei cu decorul în arhitectura din anii 1960-1970 în toată URSS (fig.A3.3).

Cinematograful „Tiraspol”, unicul cinematograf din oraş, funcţia rămânând neschimbată şi actualmente, construit în 1980 în centrul urbei riverane de arh.V.Sumişevski, este o realizare arhitecturală cu valenţe artistice novatoare pentru perioda respectivă. Faţadele cinematrografului sunt orientate spre râul Nistru, principiu valabil nu numai pentru edificiile pentru spectacol, dar şi pentru alte edificii publice de importanţă urbană din oraşul Tiraspol (fig.A3.4).

Arhitectura edificiilor de învăţământ se formează împreună cu locuinţele colective, fiind grupate în interiorul cartierelor rezidenţiale, sunt realizate după proiecte-model de grădiniţă-creşă, arh.D.Palatnic, şi proiectul şcolii medii, arh.A.Kalinenko [109, p.344].

Palatul de creaţie pentru copii şi tineret (fostul Palat al Pionierilor, 1980) reprezintă proiectul-model 264-19-5 cu capacitatea de 340 persoane, arh.T.Zaikina, V.Buinov, ing.A.Kolesnikov, în 1970 elaborat de Institutul de proiectări din Moscova (în l.rusă ЦНИИЭТ учебных зданий) care a stat la baza proiectului Palatului Pionierilor din or.Tiraspol, arh.V. Sumişevski, Sokolinikov, Mitiunin, ing.Blinder din INCPUP (tab.A2.21).

Şcoala de muzică pentru copii „Piotr Ceaikovski”, str.*25 Octombrie 1917* nr.59, se amplasează pe fundamentul penitenciarului edificat la sf.sec.XIX (conform suprapunerii planului actual cu planul din 1903). Proiectul nr. 12144, cuprinde 4 variante de renovare a şcolii muzicale cu comasarea Palatului de cultură, situat în str.*25 Octombrie 1917* nr.54. La [14-18] soluţionarea compoziţiei spaţial-volumetrice au participat arh.A.Koltovkin, S.Şoihet, A.Cerdanţev, A.Dubrovski, A.Turanski, L.Iarovenco, S.Proskureakov şi inginerii G.Bondari, N.Rubanskaia din cadrul INCPUP, 1981 (tab.A2.22).

Arhitectura caselor de locuit. În perioada respectivă, proiectele sunt alese din catalogul proiectelor-model recomandate pentru edificarea locuinţelor colective în conformitate cu zona climaterică, normele în vigoare, păstrând soluţiile constructiv-planimetrice [114, p.147] ale blocurilor cu 9, 14-16 niveluri (seria 143-07/1.2 şi 143-09/1.2 [23]) şi adaptarea nodului acceselor pe verticală (casa scării şi ascensorul), arh.A.Gordeev, S.Şoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev [114, p.137]. Drept exemplu serveşte casa cu 16 niveluri (2 tronsoane – 128 apartamente) din panouri prefabricate din str.*Fedko*.

Arhitectura industrială cu particularităţile urbanistice ale complexelor industriale se împarte în două categorii: amplasament pe teren intravilan la o distanţă de 5-10 km de la centrul oraşului (complexul de cercetare şi selecţie „Nistru” [125, p.3] şi amplasament cu aliniamentul direct la arterele de transport de interes urban (edificiul fostei Tipografii, str.*25 Octombrie 1917*).

Fabrica de vinuri şi coniac „Kvint”, 1897, datorită modernizării procesului tehnologic, s-a extins (în 1899 s-a mărit depozitul de filtrare: S=5,120 m² [82, p.37]), luând în consideraţie etapele principale de reconstrucţie: faza I din 1926-1935 [82, p.58]; faza a II-a din 1936-1941 [82, p.63]; faza a III-a din 1945-1948 – extinderea locuinţelor colective pentru colaboratori [82, p.84] (ing.L.Zabrodski, A.Râkunin, A.Florea ş.a., 1961-1964).

Administraţia întreprinderilor industriale încearcă să folosească spaţiile teritoriale pentru amplasarea edificiilor pentru spectacol (case de cultură) drept exemplu servind proiectul palatului fabricii de cusut „Tirotex” (în l.rusă ПХБО Тираспольский хлопчатобумажное Объединение [20]), unde este soluţionat numai aspectul exterior, dar şi interiorul proiectat de I.Saulenko, A. Boiarciuk [114, p.169] cu folosirea felsite-lui.

2.4. Oraşul Tiraspol modern (1991-prezent)

În ultimele două decenii, dezvoltarea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol derulează nereglementat şi arbitrar. În Registrul monumentelor arhitectural-istorice al Transnistriei [196] (cu date succinte: anul, amplasamentul, adresa juridică, autorul) în oraşul Tiraspol sunt protejate 66 obiective: 15 de importanţă naţională (7 – monumente şi ansambluri de arhitectură; 7 – monumente de istorie şi artă monumentală şi un monument al naturii); 51 de importanţă locală (20 – monumente şi ansambluri de arhitectură; 31 – monumente de istorie şi artă monumentală).

Confruntând Registrul monumentelor cu aspectul arhitectural al oraşul Tiraspol, se conturează convingerea că patrimoniul construit al oraşului n-a fost studiat frontal, n-au fost clasate drept monumente multe din clădirile oraşului ce-i atribuie particularitatea sa inconfundabilă de oraş riveran. O parte din obiective din acest Registru, în ultimii ani, au fost distruse. Sediul Facultăţii Medicină (fosta „Casa Miliţiei”, 1934, arh.M.Petrov), situat pe str.*25 Octombrie 1917* nr.9, monument de importanţă locală (nr.43 din registru), a fost demolat în iulie 2015 pentru a se construi pe locul acesteia clădirea unei bănci comerciale.

Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol actualmente este controlată de organizaţiile ГОРИСПОЛКОМ şi ГУППИП şi se desfăşoară teritorial spre periferii, fără valorificarea arhitectural-urbanistică a teritoriului din zona istorică centrală. PUG elaborat de INCPUP în 1989 este depăşit de schimbările petrecute în ultimii ani în oraş sub acţiunea factorilor sociali, economici şi necesităţilor populaţiei.

Aşa-numită „partea istorică” centrală a oraşul Tiraspol, „inima” lui, reprezintă cea mai aglomerată în sens rutier şi public zonă urbană, atrăgătoare pentru investiţiile capitale, amplasarea oficiilor bancare, unităţilor cu spaţii comerciale, locuinţelor colective, cu obţinerea

rapidă a supraveniturilor prin construirea acestor edificii. În goană pentru profit imediat, frontul la apă al oraşului este neglijat şi rămâne nevalorificat. Plasarea obiectivelor în apropierea malului r.Nistru, problemă dificil de realizat din punct de vedere ingineresc şi tehnologic, mai suferă şi din cauza crizei de specialişti calificaţi în domeniile cercetării, proiectării, edificării, exploatării etc., splaiul rămânând neamenajat ambiental, interesul investiţional deplasându-se odată cu extinderea în partea de nord-vest şi nord-est.

Unele fragmente urbanistice ale or.Tiraspol sunt soluţionate optimal, noile mari complexuri de interes public şi industrial plasate pe teritorii virane (complexul sportiv „Sheriff," crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex" etc.) au contribuit la dezvoltarea reţelei rutiere şi tramei stradale, axate pe schema formată istoric cu preîntâmpinarea supraîncărcării lor în timpul meciurilor, concertelor, vizitelor etc. Amplasarea lor în direcţia spre or.Tighina reprezintă implementarea proiectului de comasare a acestor două oraşe, aşezate vizavi în scopul formării unei aglomeraţii (concept de V.Smirnov, 1969, susţinut ulterior de I.Griţenko [96]).

Factorul urbanistic principal a devenit Complexul sportiv „Sheriff", arhitect Piotr Iablonski (tab.A2.27), ce prezintă un nou cartier amplasat în extravilan, orientat în direcţia oraşului Bender, care reprezintă o nouă imagine modernă a urbei. Ansamblul este dictat de axa vizuală principală, trasată perpendicular accesului principal ce duce spre oraşul Tiraspol şi ocupă o suprafaţă de 40 ha, unde sunt amplasate obiectivele: Arena principală – 120x80 m, 12746 spectatori, 2002; arena mică – 105x68 m, 8914 spectatori, 2002; arena acoperită – 113x74 m, 3570 spectatori, 2004; bazinul olimpic acoperit, 415 spectatori. La fel, paralel axei principale pe de o parte sunt amplasate: un hotel de 5 stele (demolat fără să fie dat în exploatare în 2014); clubul de tenis (8 terenuri deschise); parcări şi Academia fotbalului cu echipamentul necesar. Complexul este unicat pentru RM, realizat conform exigenţelor internaţionale privind dimensiunile terenurilor sportive, marcaj şi echipament dotat necesar (schema A2.1).

Identitatea arhitecturală a oraşului Tiraspol este exprimată prin clasificarea tipologică a obiectivelor şi complexelor principale construite după separarea Transnistriei de RM care evidenţiază specificul şi particularităţile individuale ale noii arhitecturi a or.Tiraspol. Majoritatea acestor clădiri, dominând prin parametrii fizici şi formă, devin accente verticale pe străzile principale ale oraşului, impunându-se prin elemente de stilistică şi gamă cromatică comună, răspunzând unei perceperi vizuale optime, iar scara lor schimbă spiritul istoric al locului.

Arhitectura de cult. În Transnistria, după datele Ministerului de Justiţie al RMN, sunt înregistrate 148 edificii de cult religios (peste 100 biserici ortodoxe subordonate Patriarhiei ruse, 3 lipoveneşti şi o sinagogă). La sfârşitul celui de-al doilea mileniu de istorie creştină şi după destrămarea imperiului sovietic, cu ideologia bazată pe ateismul agresiv, or.Tiraspol a redevenit

centrul vieţii spirituale, dar demolarea clădirilor ecleziastice a condus la folosirea fostului lor amplasament pentru alte edificii publice. Stilistica clădirilor noi este diferită de cea veche, cu tendinţa de subliniere a filierei arhitecturii Rusiei premongole, deşi clădiri cu o astfel de vechime nu au fost atestate la est de r.Nistru. Semnificativă este, în contextul pierderii tradiţiilor ecleziastice şi arhitectural-urbanistice, amplasarea nouă a bisericilor actuale în raport cu artera principală a oraşului. În sec.XIX, bisericile în or.Tiraspol erau amplasate de-a lungul străzii principale a urbei (schema A3.2), fiind o porţiune a vechiului trac de tranzit Chişinău-Odessa, percepute vizual în silueta oraşului atât dinspre fluviu (fig.A3.1), cât şi dinspre câmp. După 1989 ele au fost amplasate în mijlocul masivelor de locuit, în locuri retrase de centrele de atracţie publică (schema A3.3).

Edificiile publice cu satisfacerea treptată a exigenţelor societăţii civile – administrare, educaţie, cultură, sport, sub presiunea factorilor economici, climaterici etc., contribuie permanent la varietatea lor tipologică cu ramificarea şi diversificarea destinaţiei deservirii publice colective.

Edificiile administrative. Oficiul central al companiei „Sheriff" (tab.A2.28) este în faza de construcţie. Cartierul Tipografiei din str.*25 Octombrie 1917* nr.99 este eliberat în vederea acestui obiectiv amplasat pe o linie cu Primăria oraşului (arh.S.Vasiliev, 1956). Edificiul primăriei era considerată dominanta străzii. Odată cu finalizarea acestui imobil, această subordonare va fi distrusă. Divizările, arhitectonica, aspectul exterior, cromatica, POT şi R vor scoate obiectivul dat în evidenţă şi va domina situl din inima Tiraspolului, totodată, diminuând arhitectura din ambient. Complexul este proiectat de Compania „Polifaur", or.Chişinău, 2014 (arh.D.Afanasiev, A.Kalaraşciuk, M.Maidan, ing.O.Borşcenko).

Studiul organizaţiei nonprofit „Integrarea eurasiatică" (în l.rusă АНО Евразийская интеграция) împreună cu Compania de Construcţii din or.Moscova (în l.rusă ИнжСтройЭксперт), în baza analizei situaţiei socioeconomice din RMN, precum şi a experienţei altor organizaţii străine, ce operează în spaţiul postsovietic, oferă regiunii proiecte sociale pe domenii: de îngrijire a sănătăţii, învăţământului preşcolar, primar şi celui superior.

În ceea ce priveşte construcţia şi reconstrucţia, este necesară o abordare integrată, care ar permite să se ia în considerare cerinţele privind economia şi populaţia ţării, posibilităţile de întreţinere (inclusiv recalificarea pentru lucrările pe echipamente moderne).

Instituţiile de învăţământ. Grădiniţa de copiii nr.11 (tab. A2.30) din str.*Negruzzi* nr.3A şi Facultatea Medicină (tab. A2.29), 2013, amplasată pe str.*Mira* nr.33 (în cartierul orăşelului medical) asigură relaţia medici-practici şi studenţi la specializările respective. Ambele obiective nu au aspect arhitectural expresiv, fiind proiectate de specialişti la distanţă (Organizaţia nonprofit „Integrarea eurasiatică"), care nu reflectă spiritul locului.

Stabilimentele curative reprezintă un vector de dezvoltare, formând extinderea complexelor construite. Aceste obiective au fost proiectate de Compania „ИнжСтройЭксперт”:

- Centrul perinatal al Mamei şi Copilului (tab.A2.32) situat în str.*1 Mai* nr.58, 2014, pe 1,06 ha, Sconstr.2090.5 m.p. (capacitatea potenţială 100 locuri/pat). Volumul este proiectat conform standardelor în construcţii, respectând procesul tehnologic.
- Spitalul pentru copii (tab.A2.33), 2013, situat pe 0,73 ha cu Sconstr.1934 m.p. (capacitatea potenţială 102 locuri/pat). Este un volum dreptunghiular în plan, cu casa scării ieşită din conturul planului cu patru etaje: parterul este destinat secţiei de internare şi reanimare, etajulului 1 şi 2 îi revine secţia chirurgie, la etajul 3 – blocul de operare. Edificiul este îmbrăcat în etalbond, cu divizarea pe verticală a fâşiilor oranj şi negru. Ambele obiective sunt situate pe teritoriul limitrof maternităţii construite în anii 1980.
- Blocul Chimioterapie (tab.A2.31), str.*Mira* nr.33, 2013. Imobilul este situat pe teritoriul orăşelului medical din or.Tiraspol. Terenul supus proiectării are 0,23 ha amplasat în apropierea Facultăţii Medicină, formând un ansamblu integral.

Locuinţe colective. Zonele cu locuinţe sunt compuse din diferite tipuri: funcţie, caracter al locuinţelor (individuale, colective mici, medii sau mari, locuinţe hibride); tip de ţesut urban: omogen rezidenţial cu sau fără echipamente publice etc., care propun o viziune nouă de a redescoperi farmecul locuirii urbane la înălţime.

Complexul rezidenţial de case unitronsonate (4,5 ha) construit în sectorul „Borodino”, str.*K.Liebknecht* nr.157/1-9 [208], aproape de fosta cetate „Tiraspol”, arh.A.Kalaraşciuk, M.Maidan, ing.O.Borşcenko, proiect în cadrul biroului „Polifaur”, or. Chişinău, (tab.A2.36). Casele sunt amplasate astfel, încât să se creeze o curte spaţioasă în apropierea fiecărui tronson, cu terenuri de joacă, elementele designului peisajer, zone de agrement, terenuri sportive. Toate tronsoanele (la număr 9) cu 5 etaje şi mansardă cu două niveluri sunt soluţionate într-un stil şi gamă arhitecturală. Aspectul confortabil şi spaţios reprezintă unul dintre punctele care diferenţiază blocurile de locuinţă colectivă de blocurile locative construite în perioada sovietică.. Prin proiectarea individuală, spaţiul interior flexibil poate fi adaptat la necesităţile locatarilor, oferindu-le acestora posibilitatea de a-şi defini individualitatea proprie.

Un alt complex rezidenţial, 2014, proiectat de acelaşi grup de arhitecţi din compania „Polifaur”, or.Chişinău, în sectorul numit în popor „O sută de metri” din str.*25 Octombrie 1917* nr.69a, cuprins între str.*Şevchenko* şi str.*Lunacharski* (tab.A2.35), este eliberat de pasajul comercial construit la înc.secXX, în vederea caselor înşiruite (multitronsonate) în cascadă (de la 4 până la 9 etaje – ultimele niveluri dotate cu apartcnamente în 2 etaje), cu funcţii de desrvire socială (filiala băncii, spaţii comerciale, oficii), parcare subterană (tab.A2.34).

2.5. Conluzii la capitolul 2

În urma parcurgerii acestor perioade de dezvoltare a oraşului fluvial Tiraspol se poate concluziona că intervenţia în zona splaiului Nistru şi spaţiului limitrof se poate face prin refuncţionalizare (schimbând parţial funcţia), prin edificarea unor obiective arhitecturale noi (de interes urban şi, de ce nu, naţional), completând spaţiul neamenajat actual al splaiului râului Nistru, sau prin amplasarea unor imobile singulare, oferind noi dominante arhitecturale şi schimbând conturul perceperii vizuale.

Analizând aspectul arhitectural variabil în ritmuri rapide, putem constata că oraşul Tiraspol îşi schimbă aspectul, fiind cel mai schimbător oraş din Republica Moldova, dar îşi pierde identitatea arhitectural-artistică (ex.: distrugerea arhitecturii ecleziastice în perioada sovietică, 1930-1950), eliberarea cartierelor rezidenţiale pentru construirrea obiectivelor din anii 1980, fiind „rase" totalmente Cinematograful „Tiras", Palatul Pionierilor etc. Amplasarea cartierelor rezidenţiale, edificiilor publice principale în zona centrală, distrugând arhitectura nevalorificată de experţii în domeniu (cartierul unde a fost demolat pasajul comercial „Pokrovski", înc.sec.XX)

Astfel, prin prisma dezvoltării urbane şi arhitecturale a oraşului fluvial Tiraspol, se poate efectua analiza principiilor caracteristice pentru crearea modelului treoretic de dezvoltare a urbei riverane, privit ca martor inegalabil al identităţii oraşului Tiraspol.

PUD şi PUZ, POT ale or.Tiraspol necesită actualizare, precum şi schemele spaţiilor verzi, regimul de înălţime acceselor (trama stradală existentă nu mai fluidizează traficul mare) unde rămân valabile problemele nesoluţionate ale oraşului, şi anume:

- raţionalizarea şi eficientizarea utilizării spaţiului aferent în vederea amenajării splaiului râului Nistru;
- reorganizarea zonelor neamenajate, des abandonate pentru a răspunde cerinţelor: acces direct fără obstacole la apă, edificii cu atragerea locuitorilor şi turiştilor (restaurante, muzee etc.) ce ar permite accentuarea individualităţii prin reflectarea arhitecturii în apă;
- extinderea frontului la apă, cu arhitectura novatoare, prin amenajarea unor suprafeţe noi, artificiale, conservând partea centrală cu trama stradală intactă, fără introducerea în aceasta a contrastului dinamic, cu posibilitatea pe viitor de a stabili în Tiraspol hotarele zonei istorice.

Analiza materiei brute exprimată prin fondul construit, abandonat, reconstruit etc. va permite modificarea sau demolarea, extinderea sau voinţa prealabilă de a conserva un anumit număr de obiective arhitecturale ale trecutului pentru a crea o arhitectură cu sens şi esenţă.

3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAŞULUI TIRASPOL

Tipologia arhitecturii, mai exact tipologia clădirilor, reprezintă nu doar repetarea consecutivă a soluţiilor arhitecturale, cu abateri, planuri şi structuri optimizate, zonarea funcţională pe verticală şi orizontală, proces tehnologic principal şi secundar, tipuri de sisteme constructive, dar şi folosirea din punct de vedere al efectului economic, prin utilizarea obiectivelor arhitecturale-tip sau proiectelor-model. Clasificarea tipomorfologică a obiectivelor arhitecturale se apreciază după următoarele criterii fundamentale:

- durata de exploatare: edificii constante – case locative şi edificii cu deservire publică servicii; temporare – hoteluri şi pensiuni; sezoniere – utilizate în agricultură, pescuit etc;
- structura spaţial-volumetrică: tip tronson – turnuri sau tronsoane repetate; tip coridor; pe cursivă; case înşiruite; structuri mixte cu caracteristici pe verticală;
- soluţii constructive: din panouri prefabricate, monolit, combinate ş.a.

Clasificarea sistematică [229] poate fi continuată şi avansată datorită sofisticării arhitecturii bazată pe caracteristicile climatice, regionale, tradiţionale, peisaj etc.

Arhitectura edificiilor reprezentative, unice, incomparabile şi inconfundabile, nu acceptă repetarea compoziţiilor spaţial-volumetrice arhitecturale, deşi în domeniul proiectării arhitecturale şi urbane sovietice pentru tot arealul spaţiului teritorial au fost utilizate proiecte-model, mai ales la construirea fondului locativ al locuinţelor colective, arhitectura edificiilor social-culturale, de deservire, industriale, agricole, care au fost promovate şi recomandate pentru edificarea lor cu evoluţia sau limitarea elementelor decorativ-plastice raportate la aspectul exterior al faţadelor.

Republica Moldova, precum şi oraşul Tiraspol, nu este o excepţie. În urbea riverană de la constituirea ei, începând cu fondarea şi dezvoltarea oraşului, au fost folosite principii şi procedee caracteristice clasicismului rus. Proiectarea cetăţii bastionare Sredinnaia [69, p.186] (de mijloc) s-a efectuat după regulile fortificării şi Vorstadt-ului (oraşului), cu trama stradală rectangulară, ambele elemente adaptate la mediul natural şi taolei râului Nistru.

Arhitectura oraşului fluvial s-a dezvoltat în paralel cu morfologia tipologică a proiectelor-model pentru diferite edificii, accentuând caracterul specific şi designul Landscape cu caracter direct în amenajările spaţiilor publice, având la bază un proiect de urbanism, îmbinate cu serviciile de peisagistică.

Numărul mare de proiecte-model (tipizate) a sporit edificarea în ritmuri rapide a oraşelor în prima jumătate a sec.XIX [138, p.81]. Acest fapt a condus la editarea unei seriei de albume (1809-1812) cu proiecte de faţade-tip în oraşul Sankt-Petersburg (titlul albumului în l.rusă

Собрание фасадов, Его Императорским Величеством высочайше апробированных для частных строений в городах Росийской империи). Albumul nr.I şi II editate în anul 1809 conţin câte 100 proiecte-model fiecare, volumul III şi IV finalizate în anul 1812 – 124 de proiecte, albumul V – proiecte de porţi şi îngrădiri. Multe din proiectele faţadelor-model le regăsim şi în arhitectura oraşului Tiraspol.

Analiza tipomorfologică compoziţională a faţadelor din perioada mij.sec.XVIII-înc.sec.XX în Tiraspol reprezintă două tipuri de compoziţii: 1. Compoziţie echilibrată simetrică simplă sau compusă cu una sau mai multe axe (principală pe mijloc şi laterale secundare) cu un număr par de goluri ale ferestrelor şi intrarea deseori încununată cu un fronton (tab.A3.1), păstrând principiile şirului metric simplu; 2. Compoziţie asimetrică cu axa prin golul intrării principale deplasată lateral şi cu un număr impar de geamuri, accentuând regulile şirului metric compus (tab.A3.1).

Tipomorfologia elementelor decorative şi plastica faţadelor (tab.A3.2) este preponderent dictată de proiectele faţadelor-model din albumurile menţionate anterior, precum şi de curentul eclectic regional, care s-a manifestat prin divizările elementelor arhitecturale folosite la decorarea lor: de încununare a faţadelor (timpanele frontoanelor, grile metalice decorative ş.a.), ancadramentele uşilor şi golurilor de geamuri, pilaştri etc.

Edificarea oraşelor, inspectarea lucrărilor de extindere, reconstrucţie erau strict controlate de Comisia construcţii capitale constituită printr-un ordin în 1763 de Ecaterina a II-a. Pentru prima dată această comisie era formată în 1762 doar pentru oraşele Moscova şi Sankt-Petersburg, apoi şi pentru 300 de oraşe din Rusia [139, p.63].

Realitatea însă a introdus corectările sale, luând în consideraţie proiectele faţadelor-model, care conţineau doar peretele amplasat la linia roşie (proprietarul nu avea dreptul la modificările aspectului exterior cu faţada orientată spre stradă, în schimb, interiorul cartierului era adaptat la necesităţile personale [138, p.39]. Rezultatul a condus la densitatea sporită a teritoriilor ocupate de construcţii şi la zonarea funcţională incorectă (legături greşite: locuinţă-industrie, locuinţă-comerţ etc.). Amplasarea funcţional-arhitecturală din perioada respectivă a fost descrisă în ziarul „Тираспольский листок”, 1913: “*În toate oraşele, în scopul evitării incendiilor de foc, întreprinderile, fabricile, trebuie să fie amplasate la marginea localităţilor, în situaţia noastră, depozitarea materialelor explozive care se păstreză în curţile locuinţelor strâns învecinate, acoperite cu stuf sau lemn...”*. La înc.sec.XX, analizând planul general al oraşului Tiraspol, constatăm o deservire neuniformă a funcţiilor cu caracter diferit.

O nouă etapă analizată tipomorfologic privind arhitectura fiecărui obiectiv în parte, precum şi a ţesutului urban, îi revine oraşului Tiraspol odată cu schimbarea statutului de capitală

a urbei în 1929. Organizaţia de stat „Moldstroi” (în l.rusă Молдстрой) elaborează o serie de proiecte-model pentru edificarea în masă a clădirilor cu diferite funcţii: locuinţe, edificii publice şi agroindustriale. Autorităţile de la Kremlin încercau să creeze în URSS o viaţă într-un Oraş-Model-Ideal-Sovietic. Începutul servea şi capitala RASSM, oraşul Tiraspol, cu principiii ubanistice clasice perioadei. Primul ansamblu arhitectural de importanţă naţională finaliza strada principală cu deplasare semnificativă de la artera acvatică (r.Nistru). Noul centru civic cuprindea blocurile de studii ale Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, oglindite în plan, cu faţade soluţionate în anfiladă caracteristice constructivismului, care au subordonat divizările de bază ale principalului element – dominanta ansamblului arhitectural – edificiul Teatrului Dramatic, arh.G.Gotghelf, 1934-1936. Elementele ansamblului sunt legate între ele cu Piaţa Teatrală – Nadejda Aroneţkaia (tab.A2.17).

Arhitecţii şi urbaniştii sovietici revin (1945-1980) cu principii tipomorfologice în valorificarea splaiului râului Nistru şi părţii limitrofe „Limanul Sec” considerată inoportună pentru amlasarea edifiicilor cu funcţii diferite. Piaţa Suvorov a devenit elementul urbanistic important pentru orice tip de manifestări. Monumentului ecvestru al lui A.Suvorov îi revine statutul de simbol al oraşului fluvial Tiraspol. Perimetrul pieţei este multifucţional şi include:

- complexul Memorial de la Tiraspol al ostașilor căzuți pentru eliberarea orașului „Gloria Militară” [210], autorii proiectului inițial (1969, inaugurat în 1972) – sculptorul Leonid Fișbein (1909-2010) și arhitectul Gari Faifermaher (mai târziu Fife, 1942-2002);
- scuarul în numele lui François Wollant cu aleea principală deschide perspectiva cu vedere spre statuia ecvestră monumentală. Scuarul se întinde paralel cu bulevardul principal al Tiraspolului și malul Nistrului până la pod (cu dimensiunile 250x100 m.). La intrarea în scuar din partea prospectului sunt plasate un șir de sculpturi, cele mai semnificative dintre ele fiind busturile lui François Wollant și cel al Ecaterinei a II-a;
- edificiul muzeului MIET (Casa adunării obşteşti (tab.A2.12) amplasat pe strada *25 Octombrie 1917* nr.46 construit în anii 1870;
- gimnaziul cu profil real, cu studii aprofundate în engleză (fostul Gimnaziu de fete, 1900) la colţul cartierului, strada *Bocikovski* nr.2 şi strada *25 Octombrie 1917*;
- casa de cultură, 1953 [141, p.41], pe adresa str.*25 Octombrie 1917* nr.54, amplasată în scuarul unde a fost demolat teatrul de vară, arh.M.Petrov (anii 1930) şi biserica Acoperământul Maicii Domnului (tab.A2.22);
- Palatul de creaţie pentru copii şi tineret construit în 1980, arh.V.Sumişevski, fostul Palat al Pionierilor (tab.A2.21);

- Cinematograful Tiraspol (cu trei săli) construit în 1983, după proiectul lui V Sumişevski, str.*25 Octombrie 1917* nr.58, (fig.A3.4);
- Locuinţele colective din stradela *Naberejnâi* nr.1 cu 9 niveluri, arhitect I.Zagoreţki, anii 1970, şi cu 5 niveluri cu poziţionarea axei longitudinale perpendicular Pieţei Suvorov.
- Casa Guvernului şi Consiliului Suprem al Transnistriei (în l.rusă Горком Коммунистической партии Молдавии [19]), arhitect S.Homa anul 1980, (tab.A2.24).

Importanţa zonelor şi obiectivelor arhitecturale principale amplasate perimetral pieţei Suvorov indică încă o dată importanţa prezenţei râului Nistru. Principiul dat este caracteristic întregii perioade URSS pâna în anii ’90, sec.XX, privid ocuparea spaţiilor în vederea edificiilor de importanţă urbană din inima oraşului. Imaginea arhitectural-artistică a oraşului fluvial conţine rezultatul analizei tipomorfologice (amplasarea, tipologia, funcţia lor în ţesutul urban etc.).

Procedeul dat este ignorat de arhitecţi în vederea amplasării edificiilor publice în zona centrală a oraşului Tiraspol după anul 1990. Imaginea artistică a oraşului fluvial reprezintă rezultatul amplasării edificiilor publice de importanţă urbană, tipologia social-culturală, interconexiunea diferitor funcţii ale ţesutului urban raportate la mediul natural.

În contextul pierderii tradiţiilor de amplasare a obiectivelor arhitecturale în raport cu bulevardul principal al oraşului (vechiul tract de tranzit Chişinău-Odessa), urmând traiectoria meandrului fluviului Nistru, cu etalarea arhitecturii în silueta urbei, edifiiciile sunt amplasate aleatoriu, la întâmplare, fără legătură între ele şi PUG, şi PUZ (care actualmente lipsesc).

3.1. Arhitectura ecleziastică

Arhitectura ecleziastică în secţiune diacronică. În judeţul Tiraspol, în anul 1859 (schema A3.1) erau 71 biserici [147, p.401] care deserveau 206.568 locuitori dintre care 139.705 erau creştini, date din 1902, [147, p.406]. În conformitate cu datele oficiale, până în anii 1930, în oraşul Tiraspol existau cinci biserici ortodoxe, două bisericii lipoveneşti, o biserică creştină de rit occidental, în oraş aflându-se centrul diocezei romano-catolice şi evanghelice (după Registrul judeţului Tiraspol [147, p.411]).

Biserica Sfântul Nicolae (tab.A3.3) se afla, practic, în centul istoric al urbei, la intersecţia străzilor *Sverdlov* şi *Lunacearski*, unde s-au perindat mai multe locaşuri ale satului Sucleia Veche. Se ştie că una din ultimele biserici săteşti (1787-1791) a fost arsă de tătari [175, p.76] în timpul războiului ruso-turc. În 1792 era ridicată din lemn şi acoperită cu stuf de băştinaşii şi cazacii, care s-au aşezat aici printre primii după fondarea aşezării riverane [147, p.401]. Când în anul 1795 a fost finalizată construcţia cetăţii de mijloc, clădirea, tot din lemn şi stuf, devine Biserică-Vorstadt. Fiind singurul locaş de cult din oraş, conform ordinului din 18 decembrie

1797, biserica devine principalul edificiu de cult din Tiraspol. Construcţia în piatră a bisericii a început în 1804, locul fiind sfinţit de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni [175, p.76]. În 1909, reconstruită practic din temelie, capătă un aspect nou (conform Registrului catedralei Sf.Nicolae, în l.rusă Ведомость церкви Св.Николаевской Соборной, состоящей в Тираспольском уезде, Херсонской епархии) similar curentului de arhitectură ecleziastică influenţat de catedrala Alexandr Nevski (dominanta oraşului Sofia, catedrală patriarhală a Bisericii Ortodoxe Bulgare) construită între anii 1904-1912 în stil neobizantin, după arhitectul Alexandr Pomeranţev (1849-1918). Există doar o imagine fotografică a ei (înc.sec.XX), ridicată din cărămidă roşie, încununată cu o cupolă, pe un plan cruciform, cu clopotniţa dinspre vest, accentuând axa longitudinală a compoziţiei spaţial-volumetrice. Silueta este înviorată de două turle – a naosului şi clopotniţei, voluminoase, cu cornişele în volane din arhivoltele ferestrelor de la tamburul turlei, cu golurile ferestrelor şi uşilor în arc cilindric. Folosirea cărămizii la pereţi şi a învelitorii acoperişului în felii cu muchiile în relief constituie o bogăţie policromă şi de factură (fig.A3.2). În 1931, cupolele au fost date jos de administraţia sovietică de la Tiraspol – capitala RSSAM, funcţionând ca un locaş de cinema [175, p.78]. Pe locul catedralei, în 1936 s-a construit şcoala de cultură generală, actualul Oficiu al Stării Civile, în spiritul stilului empiric sovietic.

Biserica Acoperământul Macii Domnului (tab.A2.14, A3.4) este plasată în centrul oraşului, pe strada *25 Octombrie1917* (în l.rusă Покрова Пресвятой Богородицы). În luna decembrie 1798, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a permis autorităţilor de la Tiraspol a construi biserica lipoveană cu hramul Acoperământul Macii Domnului. Iniţial locaşul a fost construit din lemn, dar pe o fundaţie de piatră. Prima biserică construită pe acest loc, situată în inima oraşului, nu se deosebea de o casă de locuit [147, p.404]. În 1813, lângă edificiul vechi a început construirea unei biserici de piatră. Ea avea o structură spaţială simplă, dar tradiţională pentru bisericile ruseşti din perioada neoclasică cu elemente rectangulare ale planului. În axa longitudinală a navei sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniţei, ambele mai înguste, ce sugerează planului forma crucii (tab.A3.3). Aspectul exterior era dominat de înălţimea clopotniţei cu trei niveluri pătrate în plan şi turla octogonală deasupra naosului. Ramurile laterale ale crucii planimetrice erau decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare, susţinute de patru pilaştri, între care erau amplasate în două registre goluri de ferestre: jos rectangulare, sus – circulare. Clădirea nu s-a păstrat, fiind distrusă în 1930. Locul ei nu a fost ocupat de altă construcţie, ci a fost amenajată o piaţă care serveşte drept spaţiu public mai întâi pentru edificiul teatrului (arh.G.Kovalenko), apoi pentru casa orăşenească de cultură**.** În apropiere, în unul din cartierele limitrofe, a fost construită Catedrala Naşterea Domnului.

Capela-monument (tab.A3.3) dedicată 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea al Rusiei (1877-1878, în l.rusă Часовня Александра II); costul estimat al capelei constituie 3500 ruble (o parte din bani a fost alocată de administraţia oraşului [147, p.418]; a fost edificată în timp restrâns (trei luni) în vecinătate cu biserica Acoperământul Macii Domnului (actualul locul este ocupat de scuarul cinematografului „Tiraspol"). Primele pietre la temelia viitoarei capele au fost puse la manifestarea solemnă de mareşalul nobilimii L.Iukovski şi primarul oraşului Tiraspol G.Olişevski pe data de 03.08.1913 [147, p.417]. Imagini ale capelei din trecut nu s-au păstrat, dar datorită schiţei în tuş a lui Alexandr Foiniţki din anii 1930 (tab.A2.14), unde pictorul perfect cu mare atenţie, redă perfect proporţiile bisericii Acoperământul Maicii Domnului (în l.rusă Покровская), putem presupune planimetria ei şi determina stilul arhitectural, precum şi descrie aspectul exterior al capelei. Monumentul după tipologia planului este punctiform (cu presupunere de tip rotondă) cu ramurile laterale ale crucii planimetrice decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare, încununată de o cupolă sferică cu patru lucarne semicirculare opace. Prin ordinul din 28.03.1931, soarta catedralei, precum şi a capelei, era hotărâtă în vederea construcţiei teatrului [147, p.421] pentru muncitorii din oraşul sovietic – capitala tinerei RSSAM.

Biserica Sfântul Andrei (în l.rusă Андрей Первозванный) din cetatea Sredinnaia (tab.A3.4) astăzi este sectorul „Borodino" al oraşului Tiraspol, unde şcoala de cultură generală nr.17 reprezintă centrul compoziţional, în locul căreia cândva era amplasată biserica militară, ce reprezenta dominanta principală a complexului fortificat. După datele cartografice putem constata exact locul amplasării locaşului sfânt – spaţiul dintre strada *Fedko* şi blocul de locuit (str.*Fedko* nr.18). În 1792, pe malul stâng al fluviului a început construcţia cetăţii şi a bisericii cu hramul Sfântul Andrei, sub supravegherea lui Alexandr Suvorov şi a inginerului-general al armatei ruse Franţ der Vollan [172, p.84]. Locaşul deservea nu numai soldaţii răniţi şi bolnavi, dar şi locuitorii din zonele alipite cetăţii. Compoziţia spaţial-volumetrică reprezintă o rotondă încununată de o cupolă sferică, la care era alipit, la vest, volumul clopotniţei. Zidită din piatră albă, biserica era percepută vizual din mai multe părţi ale oraşului, în jurul ei fiind sădiţi pomi fructiferi – meri şi peri [147, p.405]. Biserica avea o structură spaţială simplă, dar tradiţională pentru bisericile ruseşti din perioada neoclasică cu elemente rectangulare ale pereţilor laterali. În axa longitudinală a navei circulare sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniţei, ambele având aceleaşi mărimi ce sugerează planului forma crucii. Aspectul exterior era dominat de înălţimea clopotniţei cu două niveluri pătrate în plan. Clădirea se distinge prin unitatea stilistică a bisericii şi clopotniţei. Ramurile laterale ale crucii planimetrice erau decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare. Un element care a accentuat forma circulară a

edificiului a fost curtea bisericii la fel circulară, cu îngrădirea văruită. Decorul bisericii nu a fost abundent, el a fost dictat de forme stricte, accentuând simetria faţadelor, reieşind din simetria planului. Pereţii laterali erau decoraţi cu porticuri, încununaţi cu frontoane triunghiulare, sub care se aflau intrările laterale, puţin înglobate, susţinute de pilaştri laterali de colţ, între care erau amplasate goluri de ferestre şi uşi semicirculare. Biserica a fost tencuită, iar pe fundalul pereţilor se evidenţiau pilaştrii şi antablamentul bisericii. Această rotondă este comparată tipologic (dimensiuni, proporţii, poziţionare în sit etc.) cu altele din Basarabia şi bisericile comemorative de peste hotare.

Biserica Botezul Domnului (tab.A3.4) a diviziunii nr.56 Jitomir (în l.rusă Житомирский 56-й пехотный полк) a fost amplasată în partea nord-estică a oraşului, aferentă fortăreţei Sredinnaia, deservind diviziunea Jitomir, dar şi o treime din populaţia urbei [129]. A fost construită după un model elaborat pentru bisericile din unităţile militare ale armatei ruse (Dispoziţia de la 23.01.1900), care satisfăcea următoarele exigenţe: locaş spaţios din piatră; excluderea elementelor arhitecturale excesive; cost cât mai mic posibil. Autorul proiectului bisericii militare a fost ales F.M.Verjbiţki. Etapa de proiectare a acestui proiect-model a durat până la 1.11.1901, când a fost aprobat de către Comisia construcţiilor capitale din oraşul Moscova. După acest proiect-model, în Imperiul Rus, până în anul 1917, au fost ridicate peste 60 de edificii similare în diferite aşezări cu contingent militar (Moscova; Rostov; Pskov; Barnaul; Zamostie (Polonia); Baku (Azerbaidjan); Ghiumri, biserica din cetatea Kars reconstruită ulterior ca moschee (Armenia); Şiauliai (Lituania); Tiraspol etc.). Biserica militară din Tiraspol cu hramul Botezul Domnului a fost finalizată în 1904 pentru diviziunea nr.56 Jitomir, care s-a stabilit permanent în Tiraspol în 1888. Arhitectura bisericii reflecta stilul rus (eclectismul târziu) de la începutul sec.XX. Planul este extins de-a lungul axei: de la absida pentagonală, cu volumul navei, străpuns de goluri în arc alungit, trapeza şi pridvorul cu clopotniţa octogonală, acoperită cu un cort. Decorul exterior abundă în detalii din arhitectura rusă cu motivul kokoşnik-ului şi zakomara. Biserica respectivă este unul dintre primele obiective dotate cu elictricitate din oraşul Tiraspol împreună cu alte edificii ale regimentului nr.56.Jitomir (lucrări conduse de inginerul G.Pistoli în noiembrie 1913 [148, p.509]).

Biserica militară Sfântul Ştefan a diviziunii nr.22 Astrahan (în l.rusă Астраханский 8-й драгунский полк) în 1890 diviziunii i s-a prermis şederea permanentă în judeţul Tiraspol) a fost amplasată la intersecţia stăzii *Bazarnaia* cu stradela *Melinicinâi* (cazarmele regimentului au ocupat teritoriul actual al sectorului „Krasnâe Kazarmî"), iniţial fiind arendată în acest scop casa individuală a lui Ciapolâga. Construcţia găzduia până la 200 persoane. Clădirea a fost distrusă în anii '30 ai secolului trecut. Pe acest loc (anii '60), actualmente pe strada *Sverdlov,* se află

clădirea bibliotecii municipale [147, p.406].

Din edificiile menţionate nu a supravieţuit nici un obiectiv. O cauză a lichidării lor a a fost ideologia ateistă şi a doua – amplasamentul lor – în capitala republicii, care le atribuia monumentalitate şi importanţă urbanistică neagreată în perioada socialistă. Unele au fost demolate şi înlocuite cu clădiri cu destinaţie socială, altele, cum ar fi biserica romano-catolică (sau evanghelică), au rezistat de la demolarea structurii lor materiale, dar rolul lor a fost minimalizat, prefăcute în spaţii depozitare. Numai o biserică de rit vechi rus „Pokrovskaia" (în l.rusă Покровская) a fost păstrată ca să funcţioneze pentru comunitatea lipovenilor pe toată perioada sovietică, situată în str.*Lunacearskogo* nr.29 (finalizată la 01.08.1914).

După destrămarea Uniunii Sovietice, unde ideologia se baza pe ateismul agresiv, religia a cunoscut o dinamică impresionantă. Oraşul Tiraspol din nou devine centru al vieţii spirituale. Demolarea ahitecturii ecleziastice a condus la folosirea spaţiilor în favoarea altor clădiri publice. Nici una din bisericile noi nu repetă elementele şi stilistica celor distruse.

Conform recensământului din 2014, în oraş locuiesc 133807 persoane, peste 60% din ei fiind creştini ortodocşi [230]. În Oraşul Tiraspol, după anii '90, sec.XX, au fost construite 9 biserici şi 2 capele ortodoxe (vor fi descrise în detaliu), 1 biserică lipovenească, 1 sinagogă, 1 biserică romano-catolică (Sf.Treime); 1 biserică evanghelică-luterană, 1 biserică protestantă (Hristos Mântuitorul), 2 biserici adventiste de ziua a şaptea („Maranafa" şi „Emannuil").

Biserica Acoperământul Maicii Domnului (tab.A3.5) este situată în partea de sud-vest a oraşului, într-un masiv locativ, pe str.*Kutuzov* nr.201, accesul principal fiind din str.*Krasnodonskaia*. Nefiind posibil a obţine amplasarea veche a bisericii în partea centrală a oraşului, pentru reconstrucţia ei a fost alocat în 1989 un teren în sectorul Kalkatovaia Balka (în l.rusă Калкатовая балка), spaţiu de acumulare a deşeurilor din cartierele rezidenţiale adiacente – o câmpie acoperită cu stuf, inundată în timpul precipitaţiilor, cuprinsă dintr-o parte de complexul penitenciarului, iar pe de altă parte – de pârâul Svetlâi (în l.rusă Светлый) format de şuvoiul ploilor şi numit în popor „Gapciucika" (în l.rusă Гапчучка).

Pe teritoriul bisericii, cu o suprafaţă de circa 0,57 ha, în afara bisericii, cu un parc şi lac, se mai află un complex de clădiri cu câteva anexe gospodăreşti, ce au servit drept adăpost pentru administraţia ecleziastică până în timpul construcţiei în centrul oraşului a catedralei Naşterea Domnului şi a sediului Eparhiei. Construcţia bisericii, soluţionată în două niveluri, a început în 1989 după proiectul arhitectului A.N.Cerdanţev, cu arhitectura în spiritul arhitecturii ruseşti, edificată între anii 1993-1998. Accesul în biserică este monumental, cu urcarea pe o scară exterioară în trei rampe, mărginită de parapet, accentuând plastica arhitecturală a locaşului.

Compoziţia spaţială este dominată de volumul principal al bisericii, ridicat pe un plan dreptunghiular, cu un pridvor alipit în partea sud-est, prin care are loc intrarea în biserică, şi clopotniţa patrulaterală în plan, anexată din partea de sud-vest a intrării. Asemănarea cu bisericile ruseşti este accentuată de încununarea clădirii cu un coronament din nouă turle, dominat de cupole în forma bulbului de ceapă, dintre care turla centrală domină prin volum şi înălţime.

Catedrala Naşterea Domnului este situată în centrul oraşului, pe strada *Karl Marx* nr.79-81, ridicată în apropiere de fostul loc al amplasării bisericii cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, demolată în perioada sovietică, fosta dominantă a centrului urban (tab.A3.5). Catedrala este parte componentă a complexului ecleziastic din care fac parte sediul Eparhiei de Tiraspol şi Dubăsari situat pe str.*Şevcenko* nr.25.

Complexul urbanistic cuprinde: clădirea administrativă, edificii cu spaţii cu diverse funcţii (bibliotecă bisericească, chilii, spaţii pentru botez şi o şcoală duminicală), edificate după proiectul arhitectului Piotr Iablonski. La 01.09.1998 a fost pusă piatra de colţ a temeliei catedralei, construcţia fiind finisată la 16.01.2000. Arhitectura catedralei, cu planul de tip cruce greacă înscrisă pe un plan dreptunghiular, extins de-a lungul axei longitudinale, a fost soluţionată în spiritul arhitecturii ruseşti. Faţada este împodobită cu detalii, dintre care cel mai utilizat rămâne motivul „kokoşnik-ului" (sau „zakomara"). Volumul principal este încununat cu un coronament din cinci turle, dintre care patru sunt oarbe şi dimensiuni mici.

Biserica Sfântul Nicolae sau *biserica Forţelor Militare Maritime*, în popor numită „Kazacia" (în l.rusă Казачья церковь) este situată în partea centrală a oraşului Tiraspol, stradela *Gorplavni* nr.3, amplasată cel mai aproape de artera acvatică în raport cu alte biserici (tab.A3.5). Terenul alocat şi proiectul arhitectural au fost aprobate de administraţia locală în anul 1989, biserica fiind amplasată limitrof zonei feribotului, ce leagă malurile Nistrului, teritoriu care avea anterior funcţia de depozitare a cărbunelui pentru Centrul de terapie cu prestarea activităţilor în folosul comunităţii (în URSS şi unele ţări postsovietice, în l.rusă ЛТП Лечебно-трудовой профилакторий). Aspectul exterior este dominat de clopotniţa în două niveluri construită din cărămidă roşie.

Biserica Buna Vestire (în l.rusă Благовещенская церковь) este situată în partea de nord-est a oraşului (tab.A3.5), în centrul sectorului Kirpicinaia Slobodka, str.*Partizanskaia* nr.77, care la începutul secolului XX era o suburbie a oraşului Tiraspol, aflată la sud de zona centrală istorică, slab populată, cu caracter suburban, inundată de vegetaţie. Cu timpul, această porţiune a crescut în dimensiuni, trecând prin etapa de sistematizare în cartiere rezidenţiale cu păstrarea tendinţei de dezvoltare a localităţii pe orizontală, mărginită din partea de vest de sectorul Belâe Kazarmî, iar din partea de sud-est – de sectorul Krasnâe Kazarmî, aflate pe teritoriul vechii cetăţi

bastionare. Lucrările de construcţie a bisericii cu hramul „Buna Vestire” au început în august 2005, pe un teren amplasat la intersecţia străzilor *Partizanskaia* şi *9 Ianuarie*. Biserica are şi ea un aspect tradiţional pentru arhitectura ecleziastică din Imperiul Rus: constă dintr-un volum cubiform, încununat de o turlă octogonală, cu absida semicirculară a altarului decroşată la est şi clopotniţa amplasată în faţa intrării la vest. Prin faţada laterală de sud a bisericii, paralelă str.*Partizanskaia*, a fost soluţionată o intrare direct în naos, căreia i s-a atribuit rolul accesului principal în locaşul de cult, precedat de un portic cu patru coloane, ridicat pe un podium cu trepte, cu aspect artizanal. Pereţii laterali sunt decoraţi cu porticuri încununate cu frontoane triunghiulare.

Biserica Sfântul Andrei (tab.A3.5) a fost construită în 1997 în apropierea locului fostei biserici militare Botezul Domnului a diviziunii nr.56 Jitomir, cantonată în cetatea Sredinnaia. Biserica actuală este situată pe teritoriul Armatei a 14-a ruse, arhitectura căreia a fost realizată după proiecte-model de biserici caracteristice pentru secolul XIX (arh. A.Miliutenko, ing.Iu.Nesterenko). Biserica constă dintr-un volum dominant cubic, acoperit piramidal şi încununat cu o cupolă de tip baroc ucrainean, ridicată pe un tambur scund, legată printr-o trapeză joasă cu clopotniţa în trei niveluri, acoperită cu o piramidă octogonală, dominată de o cupolă mică în forma bulbului de ceapă.

Biserica Întâmpinarea Domnului (tab.A3.5) este construită pe teritoriul mănăstirii de măici „Sviato-Vvedensko-Pahomiev” (în l.rusă Введенско-Пахомиев монастырь), fondată în partea de nord a oraşului Tiraspol, în centrul grădinii publice „Kirov”, la intersecţia aleilor principale a fostului cimitir militar (a unităţilor Armatei Ruse imperiale staţionate în or.Tiraspol) şi orăşenesc din apropierea catedralei Sf.Nicolae. Intrarea în parc, amenajată festiv în anii 1960-1970 printr-o poartă sub forma unui arc de triumf cu trei goluri de trecere în arc, la începutul anului 2011 a fost demolată. În locul ei a fost construită o poartă-clopotniţă, care pentru partea inferioară a repetat schema compoziţională a vechii intrări cu trei goluri, dar deasupra căreia au fort ridicate trei turle de clopotniţe alcătuite fiecare dintr-o cameră a clopotelor, încununate cu câte o turlă cu cupole în forma bulbului ce ceapă.

Capela Sfântul Gheorghe (în l.rusă Часовня Георгия Победоносца) edificată în memoria militarilor căzuţi în războaie (tab.A3.5), amplasată pe teritoriul Memorialului „Gloria Militară” între anii 2010-2011 (concept Iu.Nilov, prin contribuţiile voluntare ale întreprinderilor şi organizaţiilor din Transnistria), cu arhitectura soluţionată în spiritul arhitecturii vechi ruseşti, este o replică creativă a capelei comemorative de la memorialul „Poklonnaia Gora” (în l.rusă Поклонная Гора), Moscova, şi a capelei din cimitirul militar, oraşul Bender, dar cu o elansare verticală pronunţată şi forma cupolei ce ilustrează ideea pusă la baza proiectului – imaginea unei

lumânări cu flacăra eternă, proiect realizat de Institutul de proiectări „Gorproiect”. Pereţii exteriori sunt decoraţi cu mozaic din smalt, adus din Italia, sub îndrumarea pictorului Ia.Balandiuha (Lvov, Ucraina). Domul acoperişului şi crucea sunt executate din oţel inoxidabil (meşteri din oraşul Cerkasî, Ucraina). Interiorul şi catapeteasma capelei sunt relizate de arhitectul V.Krâlov şi pictorul A.Bugrineţ.

Capela Yaroslav cel Înţelept (în l.rusă Часовня Ярослава Мудроro) este situată pe teritoriul cimitirului „nou” în partea vestică a oraşului Tiraspol (tab.A3.5). A fost finisată în 2013. Edificiul în plan reprezintă un pătrat cu pereţii în semiarc. Prototipul proiectului este capela Sf.A.Nevski (2003) din oraşul Zlatoust, Rusia. Amenajarea teritoriului include esplanada împodobită cu peluze şi zone verzi perene, precum şi locuri de parcare pentru autoturisme.

Silueta obiectivelor de arhitectură ecleziastică, cu perceperea vizuală dinspre râul Nistru, a căpătat o nouă configuraţie. Cupolele bisericii Sf.Nicolae şi capelei Sf.Gheorghe, amplasate în apropierea splaiului, cu reflectarea lor în oglinda apei, devin dominante ale edificiilor de cult, restul obiectivelor fiind deplasate de artera acvatică în cartierele rezidenţiale. Aspectul lor exterior reflectă formele şi decorul specific arhitecturii ruse, ceea ce nu este caracteristic aspectului artistic şi istoric al localităţii.

Studiu de caz: Biserica comemorativă Sf.Andrei din Tiraspol cu nucleul de rotondă comparată cu rotondele istorice. În acest studiu sunt analizate caracteristicile de formare a unor tipuri de edificii: Biserica Sf.Andrei din cetatea Sredinnaia care reprezintă tipul bisericii-rotondă (tab.A3.4), distrusă în perioada sovietică, şi edificiile pentru spectacol, cu o arhitectură inedită, prin aspectele comparative tipologice cu alte edificii din RM şi peste hotarele ei.

Forma planului rotondelor este circulară, cercul fiind cel mai vechi simbol pictural asociat cu semne ce reprezintă sisteme astrale solare, imagini ale Universului, soarelui şi lunii. Valoarea universală a formei circulare este şi un simbol al armoniei lumii, întruchipat în cele mai vechi monumente comemorative cum sunt cromlehurile, cel mai vestit – Stonehenge. Cercul este şi un simbol al mişcării, al scurgerii ciclice, repetate a timpului.

Nu este întâmplător apariţia tipului de rotondă în arhitectură. Rotondă – construcţie de zidărie de plan circular, având deseori acoperişul în formă de cupolă [206].

Cele mai elegante rotonde cu pterome (coloane exterioare) au împrumutat caracteristicile peripterului, fiind specifice arhitecturii antice elene (numite tholos) şi celei romane, dedicate de regulă zeiţei Vesta, ocrotitoarea căminului (tab.A3.5). Cea mai veche dintre construcţiile circulare este tholosul din Delphi (anul 580 î.Hr.), cu dimensiuni foarte mici (diametrul stilobatului 6,2 m) cu pteroma din 13 coloane monolite, care conţine toate elementele ordinului doric [84, p.63]. În aceeaşi categorie a rotondelor trebuie inclus Arsenionul din insula

Samothraki (Grecia), consacrat tuturor Marilor Zei, o rotondă elenistică, fără pteromă [84, p.354]. Printre cele mai renumite temple circulare sunt Templul Vestei în Forumul Roman, edificiul circular al lui Hercule de la „Taur forum", precum şi templul-rotondă de la Tivoli (cu diametrul 14 m). La acelaşi tip de clădiri se atribuie monumentul lui Lisakrat din Atena (edificat în 334 î.Hr.), Panteonul (templul „Tuturor zeilor") diametrul interior 43 m (tab.A3.6) etc.

După cum se observă, clădirile de plan circular, templele de tip tholos şi de rotondă aveau funcţii comemorative, ridicate pentru a evoca amintirea unor evenimente importante, personalităţi marcante. De cele mai dese ori erau dedicate zeilor. Acest tip este acceptat şi în creştinism. Posibil, drept model pentru rotondele creştine a servit construcţia de către împărăteasa Elena a Bizanţului a bisericii ridicate deasupra mormântului lui Iisus Hristos la Ierusalim (325-326). Acest tip de edificiu circular în plan, încununat de cupolă, s-a răspândit de la Ierusalim şi în Occident şi în Orientul Apropiat (tab.A3.6).

În estetica Renaşterii, formele circulare dominate de cupole au fost utilizate frecvent, fiind considerate cele mai perfecte, care reflectă armonia Universului. Arhitecţii Filippo Brunelleschi, Leon Batista Alberti, Donato Bramante au proiectat edificii circulare în plan. Cel mai cunoscut şi repetat edificiu a fost Tempietto (capelă – în ital.), realizat de Bramante (1502-1510) pentru a comemora locul morţii Sfântului Petru (tab.A3.6). Rafael a inclus un „templu antic", în pictura „Logodna Fecioarei Maria" (1504), clădire ce reprezintă, în primul rând, un simbol şi doar apoi manifestul noii idei arhitecturale.

Cea mai veche biserică de piatră din România reprezintă o rotondă (comuna Geoagiu, judeţul Hunedoara, finele secolului al XI-lea) amplasată pe teritoriul cimitirului [204]. Biserica-rotondă „Sf. Spiridon" (sau „rotundă"), s.Leţcani (construită de Constantin Balş la sf. sec. XVIII sau înc. sec. XIX) este un unicat, influenţată de neoclasicismul rusesc [205]. Singura biserică rotundă din Bucureşti este paraclisul Ghika Tei ("Teiul Doamnei", 1833) pe terenul palatului, unde familia Ghika avea o moşie [201].

Primele proiecte de biserici de tip rotondă pe teritoriul Rusiei au fost propuse la sfârşitul secolului al XVIII de celebrul arhitect rus Matei Fiodor Kazakov. Unul din proiectele-model realizate de acest arhitect a fost biserica Sf. Treime (satul Bondari, regiunea Tambov, 1836): un imens turn rotund acoperit cu o cupolă, deasupra căreia este plasată clopotniţa. De acelaşi autor este proiectată biserica "Cosma şi Damian" (or. Moscova, 1793). Compoziţia spaţială a bisericii este neobişnuită – patru volume cilindrice acoperite cu cupole şi volumul prismatic al clopotniţei [202]. Un alt arhitect, care a folosit planuri circulare pentru edificii de cult, a fost graficianul, poetul şi traducătorul Nicolai Alexandrovici Livov. A proiectat biserica „Sf. Mc. Ecaterina" (or. Valdai, 1793), o rotondă [203], fiind un element al complexului palatului Ecaterinei a II-a. La

fel, arhitectul a proiectat mai multe edificii de cult în diferite oraşe şi sate ale Rusiei.

Şi pe teritoriul Basarabiei, la fel, au fost ridicate biserici de tip rotondă – comemorative. În lucrare sunt caracterizate edificiile de cult urbane amplasate pe diferite teritorii: în partea de nord – oraşul Ungheni (plasat pe râul Prut); centru – Chişinău pe râul Bâc; la sud – Tiraspol pe râul Nistru. Dar sunt şi biserici edificate în diferite sate din Republica Moldova (tab.A3.7).

Biserica "Sfântul Mucenic Gheorghe" este situată în satul Ciuciulea, raionul Glodeni. Rotonda se află în partea de nord a localităţii. A fost edificată din piatră în anul 1831 din cheltuiala boierului Mihail Buznea [100, p.179]. Planul bisericii este compus din forme geometrice pure: un dreptunghi cu laturile de 20 x 9 m străpuns de un puternic inel circular al naosului acoperit cu o cupolă (tab.A3.7). Faţadele sunt decorate cu pilaştri şi entablamentul finalizat simplist. Locaşul este acoperit cu tablă zincată. Ansamblul include poarta bisericii turn-clopotniţă la o distanţă de 30 metri de biserică.

Biserica „Duminica Tuturor Sfinţilor" din satul Drujineni, raionul Făleşti. Edificată în 1831, este situată pe un deal la marginea de est a localităţii. Construită din piatră şi tencuită, după aspectul exterior nu se atribuie rotondelor, forma fiind ascunsă în interiorul bisericii. Este o biserică cu planul în formă de cruce (tab.A3.7), alcătuit tradiţional din trei compartimente: naos – circular, absida altarului şi pronaos – dreptunghiular. Locurile intersecţiei ramurilor crucii în exterior sunt decorate cu pilaştri rotunjiţi, fiind evidenţiate de la suprafaţa netedă a pereţilor. Antablamentul este încoronat cu cornişă profilată [100, p.734]. Bolta navei este ascunsă sub un acoperiş în pante, iar conturul cilindrului este vizibil doar din interiorul bisericii.

Biserica „Acoperământul Maicii Domnului", satul Valea Adâncă, raionul Camenca. Lucrările de construcţie au început în sec. XVII. Biserica este compusă din volumul cilindric al naosului cu diametrul exterior de 12,5 metri şi două elemente rectangulare (apsida altarului şi pronaosul-clopotniţă) de dimensiuni mai mici, lipite opus la volumul circular al rotondei [100, p.374]. Intrarea principală repreintă o nişă a porticului susţinut de două semicoloane din partea de vest, iar cele secundare, direct în naos (nord şi sud). Cupola naosului este susţinută de tamburul octogonal plasat pe cilindrul pereţilor. Cupola octogonală, precum şi acoperişul clopotniţei sunt încununate de cupole sub forma bulbului de ceapă (tab.A3.7).

Biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva" situată în satul Zăzuleni, raionul Râbniţa. Edificată în anul 1854, reprezintă un edificiu cu planul strict simetric specific bisericilor din Rusia. Compoziţia spaţial-volumetrică a bisericii a fost compusă din juxtapunerea a două volume: o rotondă încununată de o cupolă sferică, la care era alipit la vest al doilea volum pronaos în plan pătrat. Pereţii laterali sunt decoraţi cu porticuri încununate cu frontoane triunghiulare sub care se află intrările laterale. În prezent rotonda este în ruine (tab.A3.7).

Biserica „Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena”, situată în oraşul Chişinău, sectorul Râşcani. Pe parcursul secolelor a fost şi biserică de cimitir a satului Visterniceni. Construită de Constantin Râşcanu în 1777 cu hramul „Învierea Domnului”. Se rezideşte biserica în 1834, totodată schimbând hramul bisericii. Biserica este compusă dintr-un naos oval, aproape circular, cu absida altarului semicirculară la est şi un pronaos pătrat la vest (tab.A3.7), deasupra căruia a fost înălţată clopotniţa cu deschideri în arc, acoperită piramidal. Aspectul exterior al bisericii lasă impresia unei biserici de tip triconc [200]. Decoraţia plastică exterioară a clădirii este luată din arsenalul neoclasicismului, rezumându-se la prezenţa unei cornişe cu muluri la ancadramentele dreptunghiulare ale ferestrelor şi uşilor.

Paraclisul „Sfântul Alexandr Nevski”. Este situată în partea centrală a oraşului fluvial Ungheni. În anul 1877, ţarul Rusiei Alexandru II a efectuat o trecere în revistă a trupelor ruseşti dislocate la Ungheni. În cinstea acestui eveniment a fost construită şi o biserică cu hramul „Sf.A.Nevski” [169, p.138]. În plan biserica reprezintă o compoziţie simetrică cu următoarele elemente: pronaos (aproape pătrat), naos (în interior bolta semisferică se sprijină direct pe pereţii naosului) şi altarul cu absida pentagonală (tab.A3.7). Problema simetriei construcţiei a fost soluţionată prin ridicarea a patru turnuleţe, octogonale în secţiune, care flanchează câte două turnul clopotniţei şi absida altarului, cu funcţia de proscomidie şi diaconic. Formele rotunde ale ferestrelor, precum şi ancadramentele profilate în acoladă, sunt întâlnite nu numai în volumul principal, dar şi la turnul-clopotniţă. Partea de jos a cilindrului, precum şi a elementelor alipite sunt decorate cu brâie profilate care întregesc ansamblul.

Biserica „Duminica Tuturor Sfinţilor” este situată pe teritoriul Cimitirului Central (strada *Alexei Mateevici* nr.11), oraşul Chişinău. Nefiind înconjurată de alte clădiri, bisericii îi revine mult mai multă măreţie şi grandoare [56, p.80]. Construcţia capelei a început în 1818, având hramul Sfântului Nicolae, planul fiind ales de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni [197]. Transformată în biserică cu parohie, au fost executate lucrări de rezidire. Spaţiul fostei galerii exterioare a fost inclus în interiorul bisericii, peretele circular, în scopul integrării, străpuns prin arcade, transformat în piloni, care susţin tamburul cupolei (tab.A3.7). În 1880 a fost alipită clopotniţa şi un spaţiu intermediar. Sub clădire se află o criptă vastă, care repetă forma circulară a planului a cărei boltă se sprijină pe un pilon masiv central. La exterior edificiul este compus din două volume: clopotniţa în trei niveluri, construită în 1880, şi cupola naosului. A fost reconstruită în anii 1939-1942 de către arhitectul N.Mertz [198]. La exterior pereţii sunt decoraţi cu ancadramente şi cornişe simple. Aspectul actual a rămas neschimbat după ultima alipire a clopotniţei. În perioada sovietică biserica a ţinut slujbe şi a funcţionat în regim normal.

Biserica „Sfântul Andrei”. Pentru a întări noile hotare ale imperiului, în 1792, pe malul stâng al fluviului Nistru a început construcţia cetăţii de mijloc şi a bisericii (1793-1795), sub supravegherea generalisimului Alexandru Suvorov şi inginerului militar Franţ De Vollant [172, p.84]. Datorită acestui fapt a şi apărut oraşul Tiraspol. Zidită din piatră albă, biserica era percepută vizual din mai multe părţi ale oraşului, în jurul ei fiind sădiţi pomi fructiferi – meri şi peri [148, p.405]. În axa longitudinală a navei circulare sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniţei, ambele având aceleaşi mărimi ce sugerează planului forma crucii (tab.A3.4). Aspectul exterior era dominat de înălţimea clopotniţei cu două niveluri pătrate în plan. Pereţii laterali erau decoraţi cu porticuri, încununaţi cu frontoane triunghiulare susţinute de pilaştri laterali de colţ. În timpul represiunilor din anii ’30 ai secolului XX, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (fostul minister de Interne al Uniunii Sovietice, în l.rusă НКВД – Народный Комиссариат Внутренних Дел) a transformat vestigiile cetăţii în loc al execuţiilor în masă. Actualmente, din cetatea de mijloc a supravieţuit bastionul Sf.Vladimir, restul fiind ocupat de sectorul cu funcţie locativă în 9 şi 5 niveluri.

Templul rotund reflectă perfecţiunea de cerc, care este perfecţiunea divină în obiectivele grupate după amplasament, perioada edificarii, dimensiuni, proporţii, dimensiuni pe care le putem compara (tab.3.1).

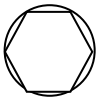
Şi în Basarabia, deosebit de solicitată la sf. sec XVII-înc.sec.XIX, era observat tipul bisericii de tip rotondă [58, p.147], folosit limitrof conacelor boiereşti (în satul Ciuciulea), ca edificii comemorative (în oraşele Ungheni şi Tiraspol) sau paraclise în cadrul cimitirelor (în satele Valea Adâncă, Drujineni şi în oraşul Chişinău).

Arhitectura rotondelor din diferite perioade, pe care o comparăm printr-o privire în ansamblu, este o invitaţie de a evalua propria activitate în meseria de arhitect, dar şi de a ne raporta la contextul sitului contemporan, în acelaşi timp raportându-ne la moştenirea culturală căreia îi aparţinem.

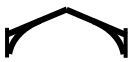
Perfecţiunea rapoartelor, şlefuirea imaginilor şi purificarea compoziţiei spaţial-volumetrice, precum edificarea templelor comemorative s-au făcut pentru bisericile-rotonde în decursul secolelor. Bisericile de tip rotondă din Basarabia reprezintă o sinteză între arhitectura antică şi cea a Renaşterii, cu elemente specifice bisericilor din Rusia.

Rotondele, prin logica şi similitudinea planurilor, profund ancorate într-o continuitate şi într-o tradiţie menţinută vie, datorită memoriilor valorilor patriarhale, încearcă să justifice fiecare monument istoric în cheia unei moşteniri legitime de către fiecare generaţie, începând cu cele mai vechi rotonde, în cazul nostru, de pe teritoriul Basarabiei – biserica „Sfântul Andrei” din cetatea de mijloc din oraşul Tiraspol.

Tabelul nr.3.1. Caracteristicile generale ale bisericilor-rotonde

Nr. d/o	***Hramul bisericii-rotonde***	***Relaţia de vecinătate, amplasament***	***Anul edificării bisericii***	***Diametrul în metri şi forma***	***Prezenţa clopotniţei***	***Tipul acoperi-rii navei***
1	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***
Republica Moldova						
1	Sfântul Andrei (actualmente distrusă)	Oraşul Tiraspol, cetatea Sredinnaia	1793	Interior 13,6 Exterior 15,6	Iniţial	
2	Sfântul Alexandr Nevski	Oraşul Ungheni, partea centrală a urbei	1905	Interior 13,2 m Exterior 16	Iniţial	
3	Duminica Tuturor Sfinţilor	Oraşul Chişinău, Cimitirul Central Armenesc	1818-1829	Interior 9,4 Exterior 12,5	Alipită în 1863	
4	Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena	Oraşul Chişinău, sectorul Râşcani, cimitir	(1777) 1834	8,6 x 8 	Iniţial	
5	Biserica Tuturor Sfinţilor	Satul Drujineni, raionul Făleşti, cimitir	1831	Interior 8,8	Iniţial	
6	Acoperământul Maicii Domnului	Satul Valea Adâncă, raionul Camenca	Sf. sec. XVII	Exterior 12,5 	Iniţial	
7	Sfânta Cuvioasa Parascheva	Satul Zăzuleni, raionul Râbniţa	1854	Exterior 12	Pe teritoriu (demolată)	
8	Sfântul Mucenic Gheorghe	Satul Ciuciulea, raionul Glodeni, conacul G.G.Leondari	1831	Interior 9 Exterior 12,4	La o distanţă de 30 m de volum	

Continuarea tabelului nr.3.1.

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
			România			
9	Biserica Geoagiu	comuna Geoagiu, jud.Hunedoara, cimitir	≈ 1077-1095	Interior 5,5	Deasupra navei circulare	
10	Sfântul Spiridon (Biserica Rotundă)	satul Leţcani jud.Iaşi, limitrof cimitirului	Sf. sec. XVIII ≈ 1795	Exterior 12,4	Iniţial	
11	Teiul Doamnei Ghika	Oraşul Bucureşti, moşia familiei Ghika	1833	Interior 13,6 Exterior 16	Integrată în ziduri	
			Rusia			
12	Biserica Cosma şi Damian	oraşul Moscova, limitrof casei lui M.R.Hlebnikov	1793	Interior 9 Exterior 11	Iniţial	
13	Biserica Sfânta Treime	Satul Bondari, regiunea Tambov, moşia familiei Lion	1839	Exterior 12,4	Deasupra navei circulare	
14	Sfântă Muceniţa Ecaterina	Oraşul Valdai palatul Ecaterinei a II-a	1793	Interior 12	Pe teritoriul complexului	
			Grecia			
15	Arsenionul (Arsinoeon)	Insula Samothrace, Grecia	≈ anul 281 î.Hr.	Exterior 19	-	
			Italia			
16	Panteonul – Templul Tuturor Zeilor	Oraşul Roma	anul 124	43	-	
17	Tempieto de San Pietro in Montorio	Oraşul Roma	1502-1510	Exterior 9	-	

3.2. Arhitectura civilă

Dezvoltarea arhitecturii edificiilor publice. Edificiile publice reprezintă elementele-cheie ale oraşului, care accentuează identitatea unică a habitatului. Acest procedeu este valabil pentru orice oraş sau localitate rurală. Oraşul fluvial Tiraspol nu este o excepţie. Aici găsim edificii cu diferite funcţii: hoteliere, administrative, comerciale etc.

Atitudinea conducerii sovietice privind tipologia arhitecturală a edificiilor publice în toată URSS după moartea lui I.Stalin (5.03.1953) a fost radical shimbată. Datorită Decretului nr.1871 din 04.11.1955 „Lupta cu decorul în arhitectură" s-a încheiat epoca clasicismului monumental sovietic. Deja în decembrie 1954, la Adunarea Generală a Constructorilor (în.l.rusă Всесоюзное Совещание Строителей), elementele arhitecturale ale faţadelor, precum şi planimetria complicată a fost puternic criticată.

S-a decis elaborarea noilor metode, principii de proiectare şi aplicarea lor în practica industrializată în favoarea creșterii ritmului edificării clădirilor publice. Se pune accent pe gruparea încăperilor cu funcţii similare, spaţii unificate după geometrie şi suprafaţă, la fel se normează R, POT, CUT etc. pentru elaborarea proiectelor-model (ex. proiectul Casei de cultură realizat în oarşele Chişinău, Bălţi, Cahul şi Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10]).

Acest fapt a influenţat direct asupra picturii monumentale care împreună cu arhitectura locului au conlucrat la formarea spațiului public urban (străzi, pieţe). În oraşul Tiraspol ca și în alte orașe ale fostei RSMM a fost creat Consiliului Artistic Orăşenesc împreună cu cel din cadrul UARM (la fel ca şi în alte oraşe: Chişinău, Bălţi, Bender) care se ocupa cu examinarea proiectelor şi a lucrărilor în domeniul picturii monumentale. Au fost elaborate proiecte complexe de sinteză între arhitectură, pictură şi arte decorativ-aplicate.

În premieră, în arealul ţării apar compoziţii realizate în tehnica sgraffito (ex.: friza de pe faţada Teatrului Dramatic (arh.G.Gotghelf) executată în 1965 de pictorul A.David. Compiziţia inspirată de opera literară „Bătrâna Izerghil" (M.Gorki) a fost asimetric amplasată pe faţada principală simetrică, ilustrându-l pe eroul principal Danko. N.Podlesnaia scrie despre friza dată scrie: *„Artistul realizează această friză într-o cheie convenţional simbolică, utilizând un limbaj grafic ce a dus la ascetismul formei artistice."* [62, p.249-250], actualmente panoul este distrus (fig.A2.19). O altă tehinică a artei monumentale îmbinată cu arhitectura proiectelor-model din oraşul fluvial Tiraspol în perioada sovietică reprezintă tehnica mozaicului (ex.: mozaicul din bucăţi de sticlă colorată amplasat pe faţada fabricii de mobilă din or.Tiraspol, str.*Şevcenko* nr.66, mijlocul anilor '70, de A.David, [62, p.213]; panoul „A.Suvorov" în holul Palatului de Cultură din or.Tiraspol str. *25 Octombrie 1917* nr.96, de V.Novikov, 1976 [62, p.256] etc.).

Studiu de caz: Edificii pentru spectacol din oraşul Tiraspol. În teza de faţă autorul determină mai multe etape de dezvoltare a urbei riverane, precum şi fazele de existenţă funcţională a edificiilor publice. Pentru cele de spectacol au fost casificate astfel:

- Etapa primară – funcţia iniţială (raza de deservire, R, relaţia plin-gol, stilul arhitectural, perioada edificării etc.);
- Etapa stării obiectivului în prezent – funcţia actuală (la unele cu abatere, schimbarea aspectului exterior şi interior în conformitate cu funcţia deţinută actualmente). Edificiului în faza dată îi revine, prin analogie cu organismele biologice [64, p.73], forma generală neschimbată, dar cu o corecţie funcţională internă şi abateri în aspectul exterior. Relaţiile dintre artă şi viaţa cotidiană sunt complexe, uneori parcurgând drumuri separate, dar prezentând o varietate de impacte reciproce [64, p.5]. Edificiile pentru spectacol se modifică, mutaţiile şi metamorfozele lor corespunzând transformărilor social-economice.

Instituţiilor publice pentru spectacol li se acordă o atenţie deosebită în acel plan urbanistic de detaliu, deoarece (în medie) fiecare locuitor al oraşului vizita cinematografele şi teatrul de 17 ori pe an, de două ori mai mult decât vizitarea celorlalte unităţi de divertisment [79, p.202]. La fel ele serveau dominante şi accente, formând centrele social-culturale ale oricărui oraş din arealul Uniunii Sovietice. În or.Tiraspol au fost construite 4 cinematografe.

Cinematograful „Revoluţia din Octombrie”, situat pe strada *Sverdlov* nr.47 (tab.A3.8), edificat în anii ’60 ai sec.XX după proiect-model (1949) pentru 300 spectatori, autorul căruia este arhitectul Zoia Brod (proiectul a obţinut premiul de gradul – I, URSS, 1950), soluţionat în stilul Realismului Socialist [197]. Cinematograful a fost ridicat pe un podium din trepte, ce-i conferă edificiului monumentalitate. Planul clădirii este rectangular, cu faţada îngustă perpendiculară străzii *Lenin*.

Faţada principală este soluţionată monumental, cu un portic-nişă central situat în axa de simetrie, alcătuit din două coloane circulare cu elementele capitelului ionic şi simbolurile regimului totalitar comunist (seceră, ciocan, stea, struguri, snopi de grâu etc.), flancate de doi pilaştri pătraţi în secţiune, soluţionaţi în aceeaşi cheie stilistică.

În URSS, asemenea edificii au fost edificate într-un număr de peste 150 (actualmente funcţia deseori fiind adaptată la diferite destinaţii: de cult, centre de cercetări, muzee etc.). Numai pe teritoriul RSSM au fost edificate 2 cinematografe: în oraşul Tiraspol şi în satul Târnauca, r-l Slobozia (aflat doar la 3 km de la or.Tiraspol, edificat în aceeaşi perioadă, actualmente este în stare avariată şi necesită restaurare capitală). Cinematograful din urbea riverană şi-a încheiat funcţia ca obiectiv pentru spectacol în 1990, fiind transformat în clubul de noapte „Plazma”.

Cinematograful „Sputnik” (din l.rusă спутник – satelit) situat pe bulevardul *Gagarin* nr.4, construit în 1965, după proiect-model, lipsit de valenţe artistice, cu aspect exterior simplist ca rezultat al luptei cu decorul în arhitectură. Edificiul a fost transmis în anii ’90 Univesităţii „Taras Şevcenko” din Transnistria, cu funcţia de Centrul de creaţie studenţesc „Sfinţii Apostoli Chiril şi Metodie” (fig.A3.3).

Cinematograful „Iunosti” (din l.rusă юность – adolescenţă), amplasat în sectorul „Okteabrski” (actuala Kalkatovaia Balka), strada *Odessa* nr.68. Edificiul este construit în anul 1971 (fig.A3.3), cu compoziţia planului rectangular în partea superioară a parterului decorat cu brâu de flori stilizate (preluat din arta populară).

Cinematograful a fost reconstruit în anii ’90. Actualmente funcţia este preluată de Centrul de divertisment şi agrement „*Oscar”* (clubul non-stop de biliard, săli pentru jocuri de noroc şi ruletă pneumatică, baruri, cafenea, terase).

Cinematograful „Tiraspol”, unicul cinematograf din oraşul Tiraspol care şi-a păstrat funcţia iniţială, situat pe str.*25 Octombrie 1917* nr. 58. Edificat în anii ’70-80, sec.XX în centrul urbei riverane de arhitectul V.Sumişevski, este o realizare arhitecturală cu valenţe artistice novatoare pentru perioada respectivă. Edificiul dat cuprinde trei săli (100, 300 şi 600 spectatori), care sunt unite la parter printr-un vestibul polivalent [114, p.178].

Compoziţia planului reprezintă intersecţia poligoanelor hexagonale (fig.A3.4), formând o curte interioară deschisă. Sălile cinematografului sunt renovate (2003-2004) cu echipamente digitale moderne (care oferă calitatea imaginii și a sunetului: ecrane cinematografice polarizate cu argint, proiectoare digitale de ultimă generație (Barco); sistem audio de reproducere spațială (Dolby Digital Surround EX), sistem 3D [231] etc.

Exteriorul edificiului are o plastică expresivă datorită planului cu divizări geometrice stricte şi jocului umbră-lumină. Sunt menţionate ca obiective arhitecturale reuşite cinematograful „Tiraspol” şi Palatul Pionierilor, arhitecţi V.Sumişevski, A.Mitiunin şi V.Severinov) [114, p.178]. Aceste obiective sunt parte componentă a conturului Pieţei „A.Suvorov” (fig.A3.4).

Graţie amplasării edificiilor principale pentru spectacol din oraşul Tiraspol, ele sunt orientate cu faţadele principale (de gală) spre râul Nistru de-a lungul străzii principale (anexa A3. fig.2), cu etalarea arhitecturii obiectivelor în silueta oraşului.

Veneraţia cinematografelor arterei acvatice indică încă o dată subordonanţa şi importanţa ei. Acest procedeu este caracteristic şi pentru amplasarea altor edificii publice din zona centrală a oraşului Tiraspol. Aspectul arhitectural al oraşului riveran este rezultatul amplasării edificiilor publice de importanţă urbană (schema A3.4).

Analiza tipomorfologică privind amplasarea edifiiciilor publice în partea centrală a oraşului Tiraspol a determinat ansamblurile arhitecturale principale ale urbei. Ele reprezintă o sinteză a obiectivelor arhitecturale îmbinată cu artă monumentală. Aceste ansambluri sunt grupate şi sistematizate astfel:

1. Compoziţii urbane cu simetrie şi caracter terminat (concepute cu amplasarea obiectivelor, monumentelor, formelor arhitecturale mici pe axul principal al ansamblului arhitectural):

- *Piaţa din faţa Consiliului Suprem al RMN* (intersecţia străzilor *25 Octombrie 1917* şi *Dnestrovskaia*) Principalul element – casa Guvernului şi Consiliului Suprem al Transnistriei (fosta clădire a Partidului Comuniştilor din RSSM în l.rusă Горком Коммунистической партии Молдавии), arh. S.Homa, Dubrovski, Burnos, ing. Bondari, din cadrul INCPUP UrbanProiect,1980 [19]. Monumentul lui Lenin (sculptor I. Tompski) este amplasat pe axul clădirii (tab.A2.24). Clădirea finalizată în 1987, ca dominantă spaţială cu 7-5 etaje, era incompatibilă cu proporţiile oraşului, cu o populaţie de 200.000 locuitori, fondul construit al căruia avea un număr mic şi mediu de niveluri.
- *Ansamblul arhitectural Casa Sfatului* situat în strada *25 Octombrie 1917* nr.101, arhitect S.Vasiliev, edificat în 1953 (în perioada sovietică edificiul era considerat simbolul oraşului). Însăşi edificiul conţine un şir de coloane masive pe toată înălţimea volumului şi un turn ascuţit, ceea ce este caracteristic stilului arhitectural din perioada stalinistă. Clădirea grandioasă serveşte drept fundal pentru plasarea tradiţională a monumentului lui Vladimir Lenin, plasat pe axul perpendicular al clădirii şi străzii principale. Ansamblul arhitectural este „semiînchis” de construcţiile (oglindite, cu faţade absolut identice) plasate vizavi. Spaţiul dat este dictat de o simetrie completă şi rezolvat într-o scară unică. Ansamblul are caracter terminat.
- *Ansamblul arhitectural al Universităţii din Tiraspol.* Este un exemplu de soluţionare a faţadelor în anfiladă. Blocurile centrale ale universităţii, construite în 1937, sunt soluţionate arhitectural în stilul constructivismului. Complexul universitar cu blocurile de studii este direct legat cu Piaţa Teatrală (tab.A2.17). Principalul element, dominanta ansamblului Pieţei Teatrale, este clădirea Teatrului Dramatic (1936, arh. G.Gotghelf).

2. Compoziţii urbane asimetrice (concept cu caracter evolutiv al spaţiului urban respectiv cu amplasarea obiectivelor în diferite perioade, monumentelor, formelor arhitecturale mici (în mod aleatoriu sau adaptiv ansamblului arhitectural)). Principale sunt:

- *Piaţa Alexandr Suvorov* (stradela *Bocikovski*, strada *Şevcenko*) reprezintă ansamblul urbanistic central format din clădiri istorice, completat cu edificii publice, dezvoltat în

cadrul mediului natural, alcătuit din parcuri, spaţii verzi, în care intră ca cel mai important component artera fluviului Nistru (tab.A2.19). Centrul compoziţional – monumentul ecvestru (23 tone, înălţimea de 9 m.). În curtea liceului nr.6 (actualmente gimnaziul cu profil real) este amplasat monumentul savantului N.Zelinski (sculptor S.Ostrovskaia, 1981), vizavi de clădirea şcolii, se află muzeul cu acelaşi nume (deschis în 1987) şi Muzeul de Istorie (deschis în 1984). Paralel străzii principale este situat Memorialul Gloriei, 1972. În 1980 este construit Palatul Pionierilor (tab.A2.21) şi cinematograful „Tiraspol" (fig.A3.4), arhitect V. Sumişevski. Tot aici este amplasată Casa de cultură (tab.A2.22), construită în 1950 în locul bisericii Acoperământul Maicii Domnului.

- *Unicul bulevard din oraşul Tiraspol* cu pietonală amplasată pe mijloc este denumit în memoria lui Iuri Gagarin. Centrul compoziţional al bulevardului îl constituie bustul cosmonautului, iar în faţa intrărilor în blocurile de studii a universităţii sunt plasate pe de o parte monumentul lui T.Şevcenko (1981), iar pe partea opusă – monumentul studenţilor şi profesorilor care au căzut în al doilea război mondial.
- *Complexul sportiv Sheriff* reprezintă un nou cartier amplasat după limitele oraşului, extins spre oraşul Bender, formând o nouă imagine modernă a urbei. Ansamblul ocupă o suprafaţă de 40 ha, fiind perceput vizual de pe axa principală, trasată perpendicular drumului principal de acces în Tiraspol. Pe această axă sunt amplasate principalele obiective ale complexului: arena principală – 120x80 m, 13300 spectatori, 2002; arena mică 105x68 m, 9300 spectatori, 2002; arena acoperită – 113x74 m, 3570 spectatori, 2004; bazinul olimpic acoperit, 415 spectatori, 2013. Paralel axei principale, pe de o parte a axei, sunt amplasate corturi de tenis; iar pe de alta parcări şi Colegiul sportiv.
- *Ansamblul Pieţei Borodino* situat în scuarul străzii *K.Liebkneht*. În centrul pieţei este amplasat monumentul comandatului M.Kutuzov (sculptor V.Kuzneţov, 1997). Piaţa a fost denumită în memoria regimentului nr.56.Jitomir şi regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, care au locuit pe teritoriul dat şi au participat la bătălia de la Borodino din 1812. Edificiul principal în acest ansamblu este Casa Ofiţerilor.

3.3. Arhitectura locativă

Locuinţele unifamiliale cu un singur nivel. A fost analizată amplasarea obiectivelor (sf.sec.XVIII-înc.sec.XIX) preponderent în partea de vest a oraşului (drept axă serveşte podul din piatră edificat în sec.XIX [148, p.519]) pe străzile *Puşkin, Dnestrovski*, *K.Marx, 25 octombrie 1917* şi *Hristoforov* cu caracteristicile similare:

- compoziţia faţadelor cu simetrie axială (tab.A3.1). În axa centrală deseori este propus un rezalit încununat cu un fronton (ex.: casa de locuit a lui Ivan Sorokopudov, sf.sec.XIX) dominat de tumbe care intrau în componenţa parapetului din grilaje metalice (ex.: locuinţa preotului F.Mahno, 1890), sau din piatră (ex. vila lui N.Orlai, sf.sec.XIX);
- compoziţia asimetrică axială (tab.A3.1) cu centrul compoziţional – golul de uşă sau ferastră (ex.: casa lui N.Zelinski, sf.sec.XVIII; casa lui V.Rogovoi, anii 1870-80 etc.);
- ferestrele sunt alungite, rectangulare (mai rar în segment de arc – vila urbană a lui N.Orlai), au ancadramente cu bolţarul central evidenţiat (locuinţa lui I.Sorokopudov);
- partea superioară a pereţilor este terminată printr-o friză bogat profilată (ex.: casa ofiţerului P.Liprandi, aprox.1823).

Locuinţe colective unele cu funcţii publice (sf.sec.XVIII-înc.sec.XIX) edificate în partea estică a or.Tiraspol [148, p.519], pe str.*Şevcenko* şi *Sverdlov* (tab.A2.9) cu paramerii:

- compoziţia faţadelor cu simetrie axială (ex.: casa de locuit a ofiţerilor unităţii militare din str. *Raevski* nr.4., prima jum.sec.XIX);
- tronsonul dotat cu scară ce duce la apartamentele aflate la etaj (tab.A2.9), cele de la parter cu ieşiri separate în curte (ex. locuinţa lui S.Kizer în două niveluri construită în anii 1904-1909, strada *Şevcenko* nr.12, A);
- careul locunţelor colective care subliniază cartierele rectangulare ale părţii centrale a oraşului, formând curţi (ex.: casa de raport a lui Falikevici în str.*Sverdlov* nr.15).

Aceste locuinţe identifică aspectul arhitectural-artistic al oraşului Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraş provincial de mici dimensiuni, sunt analizate prin clasificare tipomorfologică, fixare foto şi realizarea releveelor, cu posibilitatea de ale introduce în Registrul monumentelor de importanţă locală cu crearea zonei de protecţie.

Locuinţe colective. În perioada anilor ’30-50, sec.XX, ideile arhitecturale și urbanistice erau dominate de ideile regimului totalitar pentru a crea un nou Oraş Ideal Sovietic în vederea răspândirii ideologiei politice. Locuinţele sunt construite în perioada conducerii lui I.Stalin, după proiecte-model elaborate de INCPUP şi Institutul de Cercetări şi Proiectări КННИИПГ din Kiev.

Obiectivele date reflectă esența perioadei de tranziție de la constructivism „clasicism proletar” (accentuat prin geometria și simplitatea formelor caracteristică anilor ’20) spre stilul imperial stalinist al anilor postbelici. Bineînțeles, victoria în cel de-al doilea război mondial a devenit o sursă de inspirație pentru renașterea statului. Arhitectura, scara, decorul etc accentuează puterea URSS (ex.: locuinţele colective (cămine) din str.*25 Octombrie 1917* destinate muncitorilor întreprinderilor industriale, arh.Matlac, Bersan, D.Palatnic [117, p.71]; în

stilul clasicism sovietic monumental, cu decorul abundent al parapetului (flori stilizate din piatră) este soluţionată casa de locuit din str.*Lenin* nr.22, arhitect V.Smirnov, anii ’60, sec.XX).

După cel de-al doilea război mondial, între anii 1955-1965, în condiţiile asigurării masive a cetăţenilor cu spaţiu locativ, edificiile au caracteristicile exprimate astfel:

- prin norme care sunt respectate: spaţiu minim pentru fiecare persoană (Legea nr. N 2718-X din 03.06.83 cu privire la locuinţe din RSSM [238]) care cu timpul a ajuns de la 6 m.p. la 9 m.p. (ex.: proiecte-model de blocuri locative cu cinci niveluri, arhitecţi L.Moghilevski, A.Ambarţumean ş.a. [112, p.42]; seria 143-MT, nouă niveluri, arhitecţi A.Gordeev, S.Şoihet, A.Kolotovkin ş.a. [113, p.137];
- locuirea la blocuri lipsite de valenţe artistice, dar cu acces la infrastructură socială. Apar o serie de servicii accesibile tuturor (locuinţe din beton monolit cu 14-16 niveluri din str.*25 Octombrie 1917*, arh.V.Sumişevski [114, p.147]).

În urma luptei contra decorului în arhitectură se atrage o atenţie deosebită picturii monumentale aprobate de Consiliul Artistic Orăşenesc care desfăşura planul de „Propagandă monumentală” prin intermediul panourilor diferite pe faţadele pereţilor opaci ai locuinţelor colective amplasate spre arterele de importanţă urbană [62].

Se remarcă două panouri cu tematica „Culesul roadei”, în 1968, executate în tehnica sgraffito de A.David pe faţadele transversale a două blocuri de locuit din orasul Tiraspol, str.*25 Octombrie 1917* nr.72 şi str.*Şevcenko* nr.21. Simetria bilaterală a acestor faţade şi compoziţia similară accentuează semnificaţia spaţiului public al Pieţei A.Suvorov şi străzii principale a oraşului fluvial Tiraspol.

Despre aceste lucrări N.Podlesnaia scrie: *„Toate simbolurile componente, precum pomul încărcat cu roade, figurile dansatorilor prinşi în horă, cârduri de cocostârci în zbor pe fundalul cerului înstelat, apele ondulate ale Nistrului, sunt organizate circular şi subordonate plastic. Claritatea compoziţiei, ritmul şi precizia miscărilor tinerilor antrenaţi în horă se leagă expresiv şi organic cu noul stil constructiv al arhitecturii timpului”* [62, p.107-108].

Proiectele rezidenţiale colective elaborate după 2014 reuşesc să contrazică moştenirea apăsătoare a programului dezvoltării masive, strict funcţionaliste din perioada comunistă, Locuinţele colective cercetate în teză (capitolul 2) se remarcă prin calitatea arhitecturii şi a locuirii la bloc, redescoperind farmecul locuirii urbane la înălţime (ex.: complexele rezidenţiale din str.*K.Liebknecht* nr.157/1-9 [208] şi str.*25 Octombrie 1917* nr.69, a. Ambele complexe sunt proiectate de către Biroul de proiectare „Polifaur” din oraşul Chişinău, arh.A.Kalaraşciuk, M.Maidan, ing.O.Borşcenko).

3.4. Concluzii la capitolul 3

În unele perioade din istoria oraşului Tiraspol a fost exagerată repetarea proiectelor-model ale edificiilor, în perioada actuală clădirile fiind proiectate individual, mai ales cele amplasate pe faleza râului Nistru cu importanţă urbanistică şi pondere monumentală deosebită în raport cu mediul natural.

Analizând aspectul arhitectural variabil în diferite perioade, chiar dacă şi se proiecta după proiectele-model, arhitecţii şi artiştii plastici în perioada sovietică încercau să efectueze aliniamentul la mediul ambiant, schimbând plastica faţadelor, ritmul divizărilor, jocul dintre suprafeţele opace şi sticlă, umbră şi lumină etc.

Drept exemplu serveşte proiectul-model nr.264-19-5 pentru Palatul Pionierilor cu capacitatea de 340 persoane (arhitecţi T.Zaikina, V.Buinov, inginer A.Kolesnikov), proiectat în 1970 de Institutul de Proiectări din Moscova (în l.rusă ЦНИИЭТ учебных зданий), care a stat şi la baza proiectului Palatului de creaţie pentru copii şi tineret din strada *25 Octombrie 1917*, construit în 1980, după proiectul arhitecţilor V.Sumişevski, Sokolinikov, Mitiunin, inginer Blinder din cadrul INCPUP.

Tipologia formelor mediului arhitectural, desigur, respectă o serie de principii şi metode cum ar fi: ergonomia mediului proiectat; metodele proiectării compoziţiei spaţial-volumetrice; principii constructive adaptate la cerinţele funcţional-tehnologice.

Astfel, prin prisma tipologiei arhitecturale a unor prototipuri de proiecte din oraşul riveran, privită ca unul din aspectele constituirii aspectului inegalabil al identităţii or.Tiraspol, sunt folosite şi azi structuri tipice ale proiectelor-model. Drept exemplu serveşte arhitectura din or.Tiraspol a locuinţelor colective şi individuale; arhitectura industrială – crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex”, serele de trandafiri; edificiile sportive – construcţia pneumatică a patinoarului „Snejinka” etc.

În acest capitol este expusă sistematizarea şi clasificarea prin comparare a unor obiective arhitecturale (biserici-rotonde, cinematografe) prin adaptarea la binomul oraş-apă, ca reper pentru organizarea raţională a proiectării urbanistice şi arhitecturale. Compartimentul include principiile de bază ale abordării arhitecturii privind crearea spaţiului cu perceperea unică identificabilă.

Cercetarea obiectivelor conform proiectelor-model permite a clasifica competent aceste elemente în vederea noului model de extindere şi dezvoltare durabilă a oraşului Tiraspol, care reprezintă cheia succesului.

4. DIAGNOSTICAREA ŞI DEZVOLTAREA RELEVANŢEI SPAŢIULUI FLUVIAL ÎN ARHITECTURA ORAŞULUI TIRASPOL

Formarea ţesutului urban în preajma splaiului râului Nistru a oraşului Tiraspol în diferite perioade a prezintat un interes sporit pentru incrustarea diferitor funcţii urbane: administrativ-sociale, locuinţe individuale şi colective cu mediul natural pentru agrement (scuaruri, parcuri, grădini), comemorativ (complexuri memoriale, monumente etc.), fiind amplasate doar în partea stângă a fluviului. În mod tradiţional, zonele aferente zonei centrale a oraşului, în trecut precum şi în prezent, sunt folosite pentru agricultură şi pescuit, cu folosirea la minim a transportului navigabil. Păstrarea aceloraşi relaţii ca în faza incipientă a localităţii încetinesc dezvoltarea legăturilor relevante secolului XXI.

Caracteristicile extinderii noilor sectoare ale oraşului nu ameliorează vulnerabilitatea părţii centrale a oraşului în perioadele inundaţiilor sau ale scăderii bruşte a nivelului apei râului Nistru, marcând inoportunitatea edificării clădirilor în apropierea arterei râului. În baza cercetării impactului arhitecturii oraşului Tiraspol asupra peisajului antropic al fluviului Nistru au fost analizate următoarele principii:

- dominarea configuraţiei terenului liber în preajma splaiului r.Nistru asupra compoziţiei planimetrico-urbanistice existente a oraşului;
- păstrarea şi conexiunea zonei urbane centrale (format istoric) cu zonele rezidenţiale periferice prin intermediul tramei stradale, acceselor pietonale etc.

Au fost formulate principiile modelului teoretic privind evoluţia optimă a sistemului urban şi a peisajului antropic conform tendinţelor proiectării splaiului. La fel, a fost descrisă faza incipientă prin variate metode: diferenţierea teritoriilor cu funcţii diferite, în dependenţă de valoarea arhitectural-istorică, analiza pe verticală şi orizontală a ţesutului urban din partea centrală a oraşului etc. În urma cercetării s-au evidenţiat factorii importanţi ai elaborării modelului de dezvoltare în perspectivă a arhitecturii malului „colonizat” (în cazul or.Tiraspol îmbrăcat în beton pe o distanţă 1,8 km, malul stâng al râului Nistru este dominat de spaţiile publice urbane deschise).

4.1. Principiile proiectării arhitecturii şi factorii amplasării edificiilor şi ansamblurilor în oraşul Tiraspol cu elaborarea modelului teoretic

Factori specifici ce au influenţat la dezvoltarea arhitecturii în diferite perioade, modelând structura şi componenţa diferitor obiective, precum şi a întregului ţesut urban la identificarea oraşului Tiraspol în timp (schema A4.1):

Factori naturali. Din punct de vedere istoric, organizarea spaţială a oraşului era dominată de traiectoria cursului cu meandre a fluviului Nistru, care servea drept mijloc de comunicare navală (transport de pasageri şi mărfuri) şi protecţie (fortificată prin construirea cetăţii). Amplasat pe un teren relativ elevat cu funcţii diverse, dezvoltarea oraşului a fost dictată de factorii antropici şi naturali ai aşezării. Frontul la apă era considerat ca teritoriu inadmisibil pentru construcţii din cauza inundărilor sezoniere şi a condiţiilor de inaccesibilitate. În anii 1980, valorificarea fluviului este propusă prin noi soluţii urbanistice, devenind elementul-cheie.

Factori extrapolitici. Împărţirea istorică teritorială a RM în partea stângă şi dreaptă a r.Nistru a devenit linia de demarcaţie (prin intermediul fluviului) în diferite perioade care a condus la marginalizarea utilizării depline a potenţialului fluvial. Din 1792, Nistrul a contribuit la întărirea hotarului de sud-vest al Imperiului Rus (formarea Vorstadt-ului în apropierea cetăţii Sredinnaia în 1792); apoi formarea RASSM în 1924, o republică de frontieră, cu tendinţa de a exprima, prin aspectul arhitectural, o capitală (1929-1940) exemplară şi de succes prin ideile socialist-idealiste ale URSS; obţinerea statutului de capitală (02.09.1990) a autoproclamatei RMN, ceea ce a contribuit nefast la elaborarea concepţiei valorificării spaţiului acvatic în contextul urban al oraşului Tiraspol.

Factori politici interni. Amenajarea arhitectural-urbanistică a oraşului Tiraspol, în diferite etape ale istoriei sale, a fost susţinută de conducerea statului şi financiar-material, şi cu cadre de înaltă specialitate în domeniul arhitecturii şi urbanismului. În perioada Imperiului Rus au activat inginerii militari: François de Wollant (1792), A.Planiţ (1795), Fedoseev (1803), Evdokimov (1830), Efimov (1856), Scvorţov (1856), Treteski (1865) ş.a. În perioada RSS Ucraineană costul construcţiilor din tânăra RSSAM a constituit 52% din bugetul total [117, p.25], fiind edificate după proiectele executate de urbaniştii şi arhitecţii (anii 1970) P.Haustov, D.Pilipenko, I.Kornet ş.a. Noi tendinţe în domeniul proiectării sunt remarcate în perioada anilor 1980, după proiectele realizate de arh. A.Gordeev, S.Şoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev ş.a.

Factori economici. Din punct de vedere economic şi politic, Imperiul Rus avea nevoie de ieşire la mările Neagră şi Mediterană. Amplasarea industriei cu acces la artera acvatică pe tot parcursul dezvoltării oraşului a avut un impact important asupra extinderii ţesutului urban.

Expresivitate arhitectural-artistică. Facilitatea amplasării edificiilor cu faţadele principale spre artera acvatică cu deschiderea spaţiilor urbane prin scuaruri şi grădini – principiu respectat în trecut, accentuat în perioada sovietică, ignorat actualmente. Cel mai caracteristic exemplu de valorificare a spaţiului splaiului reprezintă piaţa principală „A.Suvorov” [209] (autorii sculpturii ecvestre sunt fraţii Vladimir şi Valentin Artamonov, arhitecţi Ia.Drujinin şi Iu.Cisteakov), cristalizând soluţia compoziţională a pieţei şi legătura cu fluviul Nistru.

Principiile de formare a ansamblurilor arhitecturale ale oraşului Tiraspol. Râul Nistru îi oferă urbei un deosebit farmec şi originalitate. Banda lată a fluviului mărgineşte tangenţial oraşul în partea sud-vestică, formând meandrul, cu cotul orientat spre oraş. Pe malul drept a fost amenajată o zonă pitorească de agrement cu plajă şi grădini. Compoziţia spaţial-urbanistică a or.Tiraspol, amplasat pe malul stâng, din punct de vedere al dezvoltării oraşului, a traversat 10 etape, care au influenţat în mod semnificativ aspectul arhitectural. Acestea sunt:

I. *Anii 1792-1795.* Fondarea oraşului şi începutul construcţiei cetăţii Sredinnaia. Actualmente, porţiunea veche a cetăţii s-a păstrat în limitele străzilor *Pravda, Fediko* şi *Raevski*. Sistematizarea planimetrică a aşezării iniţiale a fost efectuată în spirit neoclasic: un masiv din cartiere rectangulare axate pe artera principală, care asigura accesul spre cetate, trasată tangenţial cotului format al arterei acvatice. Astfel, factorul urbanistic principal a fost fondarea cetăţii raportată la fluviul Nistru (tab.A2.5).

II. *Anii 1795-1805.* Localitatea a obţinut statut de oraş judeţean. Clădirea principală – biserica Sf.Nicolae, edificată iniţial din lemn, 1795, mai târziu – din piatră, 1804, 1909.

III. *Anul 1806.* Oraşul Tiraspol este numit reşedinţă a unităţii teritoriale şi administrative Herson. Apare a doua biserică, Acoperământul Maicii Domnului (tab.A3.4), iniţial din lemn, în 1816 reconstruită din piatră (arhitect anonim), amplasată central, la colţul cartierului, format la intersecţia străzilor actuale *25 Octombrie 1917* şi *Şevcenko*. În oraş au apărut clădiri de cult eterodoxe. Lipovenii au ridicat biserica de rit vechi rus executată din lemn, iar coloniştii germani – au construit biserica luterană.

IV. *Anii 1861-1914.* Au avut loc cele mai importante schimbări structurale în viaţa urbană a oraşului Tiraspol, cea mai importantă fiind accelerarea dezvoltării economice. Factorii care au impulsionat dezvoltarea industrială au fost creşterea potenţialului uman ca urmare a abolirii iobăgiei şi a migrării populaţiei rurale în oraş, a conectării oraşului la reţeaua feroviară din Imperiul Rus prin construcţia căii ferate Odessa-Tiraspol (1857-1871), la care se adaugă şi organizarea navigaţiei fluviale pe Nistru în 1881 cu amenajarea albiei râului. Spaţiul urban este valorificat prin apariţia edificiilor monumentale (în 1882 a fost ridicată biserica militară a regimentului Jitomir nr.56 (tab.A3.4), iar în 1911 – inaugurat monumentul comemorativ în cinstea regimentului respectiv).

V. *Anii 1914-1924.* În primul război mondial, apoi a revoluţiei din 1917 şi a războiului civil, au fost distruse multe clădiri şi întreprinderi industriale.

VI. *Anii 1924-1941*. După formarea RASSM din cadrul URSS, or.Tiraspol devine capitală (1929-1941) cu o dezvoltare impetuoasă a construcţiilor noi, printre care domină sediile

instituţiilor administrative, edificiilor publice şi a clădirilor de locuit. În 1937 a fost construit blocul de studii al Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, Teatrul Dramatic „M.Gorki", arh.G.Gotghelf (tab.A2.16), şcoli, hoteluri, spitale. Odată cu răspândirea ideologiei comuniste şi a ateismului agresiv începe lupta cu religia, fiind distruse bisericile Acoperământul Maicii Domnului şi Sf.Nicolae.

VII. *Anii 1941-1944*. În timpul celui de al doilea război mondial oraşul Tiraspol a suferit enorm, fiind distruse multe locuinţe, clădiri publice şi întreprinderi industriale.

VIII. *Anii 1944-1970*. În perioada de refacere a oraşului are loc reconstrucţia întreprinderilor distruse, locuinţelor, şcolilor, spitalelor, construirea edificiilor noi. În 1963 este restabilit sediul Teatrului Dramatic „M.Gorki", arh. I.Şmurun, D. Palatnic (fig.A2.20), dar continuă implementarea ideologiei ateismului agresiv, distrugând bis. regimentului Jitomir în 1970.

IX. *Anii 1970-1990.* Apariţia transportului electric a condus la modificarea acceselor oraşului, iar dezvoltarea industriei de construcţii prefabricate a modificat silueta oraşului prin apariţia blocurilor de locuit cu 9-16 etaje. În 1977 a fost reamenajată Piaţa A.Suvorov şi demolat podul ce lega părţile de vest şi de est ale oraşului, iar pârâul închis într-un tunel subteran, astfel consolidându-se malul râului Nistru. În 1980, pe noua piaţă publică formată cu deschidere spre albia Nistrului, este construit Palatul Pionierilor (tab.A2.21), cinematograful „Tiraspol", arh.V.Sumişevski (fig.A3.4).

X. *Anii 1990-prezent.* În 1990, după destrămarea URSS, oraşului îi revine statutul de capitală a nerecunoscutei formaţiuni statale RMN. Inaugurarea primului stadion din complexul sportiv „Sheriff", 2002. În 2011 este înregistrată cea mai mare crescătorie de sturioni din UE „Aquatir Sturgeon Complex".

Premise pentru un model teoretic de amplasare a noilor obiective. Primul model teoretic de dezvoltare a oraşului Tiraspol, elaborat prin analiza urbanistică şi arhitecturală, a fost efectuat de arh.V.Smirnov (schema A4.4), în care a atras atenţia la conexiunea fluviului cu trama stradală, la fel şi tendinţele fuziunii oraşelor Bender şi Tiraspol [165, p.104]. Reorganizarea aceasta a fost studiată şi de Institutul de cercetare КННИИПГ în or.Kiev, 1971 (schema A4.5).

Analiza tuturor factorilor şi principiilor arhitecturale care au influenţat amplasarea obiectivelor în spaţiul or.Tiraspol permite să formulăm cerinţe privind proiectarea, conturarea şi dezvoltarea noilor principii privind modelul teoretic (tab.A4.1), care poate fi folosit la implementarea şi elaborarea PUG şi PUZ. Principiile de organizarea a spaţiilor arhitecturale noi relevă principiile de constituire şi evoluţie a modelelor, cu prezentarea nomenclatorului pentru tipologia principiilor şi edificiilor cu regim de funcţionare diferit cum ar fi:

- edificarea tipurilor de obiective cu posibilitatea amplasării în zonele de apă;
- utilizarea structurilor în mediile cu un nivel ridicat de apă subteran;
- adaptarea construcţiilor şi complexurilor la spaţiile supuse inundării;
- protecţia prin intermediul noilor diguri, pereţi de sprijin etc.;
- expresivitatea aspectului arhitectural al splaiului Nistru.

Efectuând analiza zonei care constituie studiul de caz al tezei de faţă privind splaiul Nistru, sunt stabilite principiile de bază ale organizării arhitectural-spaţiale a oraşului Tiraspol (tab4.1).

Tabelul nr.4.1. Modelul teoretic de amplasare a obiectivelor arhitecturale

Principiile de bază de organizare a noului model teoretic				
Durabilitatea Mediului (DM)	***Polifonia Spaţială (SP)***	***Diversitatea Funcţională (DF)***	***Mobilitatea Spaţială (MS)***	***Exresivitatea Arhitecturală (EA)***
reprezintă procesul de modificare, evoluţie cu valorificarea eficientă a resurselor naturale	constituie necesitatea unei interacţiuni de simbioză între peisajul natural existent şi crearea spaţiilor urbane noi	implică disponibilitatea uniformă a obiectivelor noi (de interes naţional, urban şi local) în zona supusă cercetării	asigură oportunităţile de a regla, transporta, demonta sau transforma arhitectura statică	constă în formarea unui mediu la nivel elocvent artistic şi estetic cu evocarea imaginilor cu caracter unic

Principiul Durabilităţii Mediului (DM) şi a priorităţilor peisajului ecourban al oraşului Tiraspol. Dezvoltarea durabilă [233] reprezintă procesul de modificare şi evoluţie, unde valorificarea eficientă a resurselor naturale, paralel cu investiţiile şi inovaţiile tehnologice, precum şi construcţiile şi instalaţiile inginereşti moderne, în mod creator îmbinându-se simultan şi armonios, satisfac cerinţele habitatului (schema A4.6).

Odată cu dezvoltarea infrastructurii la nivel de inginerie şi tehnologie, Arhitectura Durabilă urmăreşte următoarele principii:

- utilizarea eficientă a resurselor alternative de energie arhicunoscute [234];
- conservarea energiei – necesitate impusă de costurile mari ale energiei de orice tip, care se mai obţine şi prin reabilitarea termică a edificiilor existente;
- reutilizarea materialelor de construcţii reciclate;

- păstrarea microclimatului confortabil (de ex.: la plasarea etajelor sub cota terenului – 1,5 metri, temperatura este constantă de 11° C etc.).

Principiul DM în contextul oraşului Tiraspol constă în expunerea de proiectare etică, în atitudinea faţă de artera acvatică principală a RM, luând în consideraţie indicatorii urbanistici POT şi CUT pentru folosirea oportună a ţesutului urban. Trebuie elaborate soluţii arhitectural-urbanistice pe o perioadă îndelungată de timp pentru continuitatea bunăstării ecologice corecte şi adecvate a oraşului fluvial în partea de sud-est a oraşului Tiraspol, conform PUG, 1985.

Principiul DM aplicat la or.Tiraspol rezidă în soluţiile facilităţilor obiectivelor arhitecturale noi cu prezenţa la maxim posibilă a mediului natural, cu accente deosebite privind evidenţierea şi prezenţa râului. Este necesar să se dezvolte o structură funcţională în baza zonificării şi proiectării reţelei de recreare şi turism, o analiză cuprinzătoare a zonei de studiu.

Pentru cele mai valoroase site-uri (teritoriile amplasate limitrof Nistrului) se recomandă să se dezvolte pe verticală regimul de înălţime (R) sporit, cu compoziţia planurilor clădirilor compacte în scopul de a minimiza impactul anorganic (activităţi antropice) asupra zonei naturale unice, cu peisaje pitoreşti nepoluate cu deschidere spre natură. Scopul proiectării durabile a or.Tiraspol constă în educarea conceptuală a specialiştilor din domeniu prin următorii factori:

- economici: creşterea potenţialului de investiţii, stabilitate prin eficienţa folosirii spaţiilor nefolosite actual (ex.: teritoriul fostei uzine „Kirov” plasată în partea centrală poate fi transformat în zonă de agrement);
- sociali: luarea în consideraţie a nivelului de trai al populaţiei cu necesităţile vitale şi spirituale adaptate la sec.XXI (ex.: foişorul de apă părăsit poate fi reconstruit şi adaptat la funcţia de muzeu al or.Tiraspol, drept exemplu serveşte utilizarea clădirii similare pentru muzeu din or.Chişinău), protejarea patrimoniului construit (cu însemnătate arhitectural-artistică şi istorică – vestigiile cetăţii Sredinnaia, arhitectura ecleziastică etc.);
- ecologici: formarea noului ţesut urban prin colonizarea malurilor fluviului Nistru, evitând la maxim poluarea biodiversităţii existente (pădurea din partea dreaptă a fluviului).

Principiul Polifoniei Spaţiale (PS), termen muzical, în arhitectură a fost folosit de V.Antiufeev [80] – reprezintă necesitatea unei interacţiuni de simbioză între peisajul natural existent şi crearea spaţiilor urbane (edificiilor arhitecturale). Peisajul natural reprezintă modelul de proces sau materie primă pentru modelarea în domeniul arhitecturii şi urbanismului. Kevin Lynch constata că omul are o imagine oarecare asupra mediului, imagine ce rezultă din senzaţiile imediate şi din memoria experienţei. Această imagine, fie mediul construit sau cel natural, oferă oamenilor securitate vitală şi echilibru emoţional. Principiul PS poate fi transpus în registrul

emoţional, exprimat prin conceptul de peisaj natural-artificial-urban (schema A4.6).

Peisajul urban al or.Tiraspol este format din scene arhitecturale ce reflectă relaţii armonioase (edificii civile cu faţadele orientate spre Nistru) şi conflictuale, procentual 70% la 100% (obiective arhitecturale solitare, ignorând situaţia mediului natural, în contrast), pe care omul le percepe ca mediu mai mult artificial. Atât mediul artificial, cât şi cel natural rezultă din dorinţa umanităţii de a modela şi a controla întreg spaţiul riveran urban.

Principiul PS în ceea ce priveşte oraşul Tiraspol presupune amplasarea tipologică a obiectivelor arhitecturale, în funcţie de localizarea diferitelor tipuri de peisaj în zona de studiu. Este recomandabilă varietatea de combinaţii ale edificiilor de agrement şi turism în strânsă interacţiune cu râul Nistru. Principiul PS în acest context rezidă în includerea atentă a arhitecturii noi în mediul natural existent cu accentuarea peisajului şi este marcat prin factorii:

- naturali: testarea direcţiei cotiturii râului Nistru cu amplasarea ţesutului urban doar pe o singură parte a fluviului, conexiunea pădurii, relieful practic monoton şi domol, cu văi largi şi frecvente alunecări de teren. Peisajul natural trebuie cercetat obiectiv şi sensibil în vederea evoluţiei oraşului Tiraspol;
- culturali: analizarea valorilor ce au evoluat în spaţiu şi timp, supuse proceselor dinamice, percepute diferit de oameni, în funcţie de rolul fluviului Nistru: hotar, acces navigabil, plajă etc.; la aceste funcţii se adaugă perceperea unei aşezări urbane dezvoltate în exemplul altor oraşe europene, sesizarea frontului arhitectural la apă etc. Identitatea oraşului depinde de factura arhitecturii noi, de modul şi locul amplasării în relaţie cu râul.

Principiul Diversităţii Funcţionale (DF) implică disponibilitatea uniformă a obiectivelor arhitecturale noi în zona supusă cercetării, combinate în diferite situri, rapoarte la artera acvatică. Peisajul urban privit prin prisma principiului DF reprezintă experienţa vizuală urbană, luând în considerare multifuncţionalitatea spaţiului urban. Astăzi arhitectura se defineşte prin conjuncturi funcţionale la nivel social şi la întregul spectru urban în condiţiile transformărilor (pozitive şi negative) cotidiene (schema A4.6).

Valoarea utilitară a arhitecturii în oraşul Tiraspol se datorează modului şi locului ocupat în spaţiul urban riveran, distanţa faţă de râu, acces în raport cu diferite regimuri semnificative (cetatea şi Vorstadt-ul – în stadiul de formare şi dezvoltare, până la extinderea oraşului cu noul complex sportiv „Seriff” – anii 2000), cu legături ale tramei stradale rectangulare a părţii centrale.

Principiul DF în contextul oraşului Tiraspol admite diversitatea şi situarea noilor obiective, cu posibilitatea modificării funcţiei pe parcursul exploatării/utilizării, întru-un sistem cu legătură de comunicare reciprocă format din următoarele:

- elemente dominante: complexe urbanistice de interes internaţional şi naţional cu funcţii publice, expresivitate arhitectural-artistică, infrastructură dezvoltată unde nu se normează raza de deservire (ex.: integrarea în ţesutul urban al Muzeului Guggenheim din Bilbao);
- elemente însoţitoare: reprezintă veriga comună formată din edificii de interes urban, disponibilitatea (raza de deservire – 1,5 ore) cu destinaţii diverse: publice (clădiri administrative, oficii etc.) sau locuinţe colective (ex.: splaiul Dunării în oraşul Budapesta; zona malurilor a fost înscrisă în lista patrimoniului cultural mondial UNESCO (categoria culturală II, în 1987) pentru cel mai remarcabil splai amenajat;
- elemente complementare: clădiri şi instalaţii inginereşti care conturează modelul teoretic şi satisfac necesităţile locuitorilor şi oaspeţilor oraşului (cafenele, poduri, terase etc.).

Principiul Mobilităţii Spaţiale (MS) asigură iniţial în procesul proiectării oportunităţile de a regla, transporta, transforma arhitectura statică racordată la condiţiile modificate: statut social, economic, sau pentru a schimba starea de spirit (schema A4.6). Obiectivele mobile pot fi transferate cu uşurinţă din zonele supuse pericolului perturbărilor mediului natural (scăderea bruscă a nivelului apei în râu, ieşirea din matcă şi revărsarea peste maluri) pe teritoriile stabile. La acest capitol şi-au adus aportul arhitecţii sovietici Gh.Krutikov – proiectul de diplomă „Oraşul zburător”, 1928; N.Ladovski, K.Melnikov, arhitecţii-urbanişti ruşi: N.Saprâkina, D.Airapetov, S.Zavarihin ş.a. În Japonia, problemele arhitecturii mobile au fost studiate de K.Kikutake, K.Kurokawa, K.Tange ş.a. Forumul CIAM (International Congress of Modern Architecture organizat de cercetătorii-utopişti: P.Maymont (proiect „Oraş Spaţial”, anii 1970; „Orașe Plutitoare”, 1959), Frei Paul Otto ş.a. La aceste conferinţe (11 ediţii organizate în perioada 1929-1959) au fost analizate o serie de proiecte ale aşezărilor mobile şi proiectate de grupul „Archigram” format din P.Cook (aşezare mobilă „Plug-in-City”, 1964 [235]), R.Herron (Proiectul The Walking City, 1964 [236]), D.Crompton, M.Webb, D.Greene ş.a.

Acest principiu poate fi aplicat la posibilităţile or.Tiraspol de a le strămuta obiectivele arhitecturale în timpul revărsării zonelor inundabile ale r.Nistru. De asemenea, utilizarea arhitecturii mobile va condiţiona demontarea rapidă cu scutirea sarcinii antropogene a teritoriului valoros. Aşadar, putem identifica o serie de obiective mobile care sunt clasificate tipologic astfel:

- edificii mobile: proiecte noi ce prevăd iniţial posibilitatea de a schimba interiorul sau exteriorul conform condiţiilor actuale necesare, fără a modifica total volumul şi parametrii obiectivului prin transformarea funcţiei adoptate. În plus, costurile materialelor, timpul necesar şi forţele de muncă pentru a efectua aceste modificări ar trebui să fie reduse la minimum, în caz contrar, procesul devine similar cu unul de reconstrucţie;

- mobilier urban mobil: ansamblul de elemente cu destinaţie funcţională, comercială, decorativă etc., amplasate în SUD, va contura identitatea or.Tiraspol (mobilier de odihnă: bănci, scaune; layout urban (delimitare urbană): rampe de acces, pereţi de sprijin; instalaţii de iluminat: stradal, decorativ; de comunicare: publicitate, indicatoare; elemente de comerţ stradal: chioşcuri pentru flori, presă etc.; amplasarea obiectelor de artă monumentală);
- umplerea specifică [136, p.180] a interiorului urban o reprezintă oamenii şi elementele de transport, care creează un aspect deosebit al oraşului fluvial. Zonele de adunare a mulţimii (splaiul Nistrului) sau a traficului intens (automobile, bărci etc.) reprezintă unul dintre cele mai importante efecte vizuale în diferite stări ale oraşului (sărbători, manifestaţii etc.).

Principiul Expresivităţii Arhitecturale (EA) constă în formarea unui mediu urban artistic şi estetic creat cu evocarea imaginilor cu caracter unic, excepţional şi incomparabil. Atingerea obiectivelor acestui deziderat se datorează realizării arhitecturii cu aspect modern în contrast, pe teritoriile virane, sau în conformitate cu tradiţiile istorice ale regiunii (zonei istorice a oraşului), folosind divizările şi proporţiile elementelor etnografice prin accentuarea exteriorului sau interiorului, tehnicile tradiţionale ale edificării regionale (schema A4.6).

Arhitectura regională a or.Tiraspol se inspiră din propriul trecut arhitectural mai mult în stil eclectic; ideile reluării expresiei „genius loci" (din latină – spiritul locului, în religia vechii Rome, era înţeles ca spiritul protector al unui loc). În utilizarea contemporană se referă la atmosfera distinctă a unei locaţii [237]); căutarea culturală prin stabilirea tipurilor formale, spaţiale, decorative. Ansamblul de aspecte relatat mai sus identifică oraşul la momentul actual. Evaluarea arhitecturii regionale în ultimele decenii la Tiraspol a fost dictată de cerinţele şi opinia persoanelor oficiale, beneficiarilor şi industriei construcţiilor, care a condus la apariţia cartierelor cu caracter tipizat, lipsite de valenţe artistice, ocupând nejustificat teritorii valoroase urbanistic.

Prin intermediul principiului EA vor fi abordate tematici vizând conservarea patrimoniului arhitectural, valorificarea sitului natural în preajma r.Nistru, revitalizarea în perspectivă a cetăţii, reabilitarea spaţiului public aparţinând structurii istorice a oraşului Tiraspol, crearea unor trasee memoriale pentru reconsiderarea unor obiective arhitecturale, care actualmente nu sunt incluse în Registrul de monumente ale oraşului. Conectarea integrată a acestor aspecte va sta la baza valorificării noilor teritorii în planul dezvoltării durabile a oraşului Tiraspol, cu potenţarea calităţilor peisajului. Obiectivele noi vor fi percepute considerând semnificaţia formei arhitecturale, aprecierea şi identificarea echilibrului în relaţiile armonioase (prin similitudine sau contrast), înscrise şi adaptate condiţiilor zonei supuse cercetării, prin intermediul palierelor percepţiei şi semnificaţiei formei arhitecturale [58, p.29]:

- palierul universal: se bazează pe experienţe şi semnificaţii caracteristice comune omului şi

atitudinea lui faţă de frontul la apă, precum şi de râu, prin analiza experienţei mondiale a proiectării arhitecturii oraşelor fluviale (Paris – Sena, Budapesta – Dunărea, S.Petersburg – Neva, Bucureşti – Dâmboviţa etc.) în paralel cu arhitectura tiraspoleană;

- palierul cultural-simbolic: derivat din semnificaţii şi experienţe folosite la proiectarea şi utilizarea spaţiilor riverane în RM transmise prin istoria şi dezvoltarea oraşelor plasate pe râul Nistru (Otaci, Soroca, Camenca, Râbniţa, Rezina, Dubăsari, Tighina) şi Prut (Ungheni şi Cahul), prin cercetarea tramei stradale, POT şi PUT, dispunerea edificiilor publice raportate la artera acvatică;
- palierul individual: bazat pe experienţele şi semnificaţiile scenariilor folosite la proiectarea edificiilor personalizate ale or.Tiraspol prin identitatea şi accentuarea mediului natural, în special al râului Nistru. Acest palier este caracterizat de ipostazele complementare ale formei arhitecturale, relaţiile dintre forme ca părţi ale unei compoziţii arhitectural-urbane.

4.2. Impactul mediului arhitectural creat asupra mediului natural

Pentru a descrie procesul de analiză a spaţiului urban riveran privind carcasa şi ţesutul lui (prin intermediul actelor cu caracter normativ CUT, POT etc.) vom preciza rolul semnificativ al termenului *front la apă*, care reprezintă zona de contact dintre siturile urbane şi cele naturale adiacente râului, ce servesc drept bază pentru analiza peisajului arhitectural şi a *faţadei* râului (panorama oglinzii, în cazul dat a Nistrului), ce necesită o abordare specială privind dezvoltarea compoziţiei estetice urbane. După D.Cosma, termenul "*fronturi la apă sintetizează condiţia topologică a spaţiului de legătură dintre elementar urban şi cel natural. Acest spaţiu, aflat la limita apei şi a uscatului, a fost întotdeauna unul nesigur şi hibrid, un domeniu controversat, în care fiecare dintre cele două elemente încearcă să-şi impună personalitatea. Fronturile la apă reprezintă locul în care se nasc disputele şi întrebările asupra formei materiale, pe care trebuie să şi-o însuşească spaţiul, în contactul său nemijlocit cu natura"* [57, p.202].

În cazul or.Tiraspol, frontul la apă (zona de contact) constituie o distanţă de 1800 metri, unde preponderent este colonizat malul stâng al r.Nistru, cu dominaţia spaţiilor publice urbane virane. Zona falezei cu potenţial urban şi peisagistic nu face parte din tendinţele recente de dezvoltare durabilă a oraşului. Spaţiul major de dotări (locuinţe colective cu regim de înălţimi variat, terase, cafenele etc.) coincide cu principalele accese spre apă, iar în mai multe cazuri acestea lipsesc. Situaţia urbană necontrolată a frontului la apă nu are posibilităţi de a ajunge până la apă şi de a accentua starea de nedefinire, lipsa identităţii şi viziunii privind evoluţia capabilă de manifestare a splaiului. Partea sud-estică a oraşului este ocupată de suprafeţe agricole, iar faleza este abandonată, cu digurile de protecţie prost întreţinute.

Pentru corectarea situaţiei actuale şi diminuarea erorilor vizuale, funcţionale, de acces etc., în subcapitolul dat sunt expuse şi analizate activitatea funcţională a splaiului, sistemul eco-funcţional al oraşului Tiraspol şi premisele privind modelele teoretice ale dezvoltării justificate a falezei şi teritoriilor adiacente cu recomandări spre implementarea lor în practică.

Indicele Funcţia de Activitate Riverană (FAR) al spaţiilor urbane, propus de arhitectul E.Gusikova reprezintă o măsură de includere funcţional-tehnologică, spaţial-volumetrică şi social-culturală a arterei acvatice în compoziţia şi structura oraşului, cu legături (accese) longitudinale şi transversale ale ţesutului urban, oferind conexiuni funcţionale între zonele urbanizate şi mediul natural (schema A4.9). FAR al or.Tiraspol contribuie la definirea tipologică a obiectivelor ce formează spaţiul public riveran prin îndestularea şi varietatea funcţională, prin compararea cu alte spaţii regenerate prin exemple practice din alte oraşe. Indicele dat este exprimat prin intensitatea de vizite (formula 4.1) şi depinde în mod direct de influenţarea factorilor, care formează structura spaţial-volumetrică a zonei riverane:

$$FAR = i\ (V, E, F, P, T, E), \tag{4.1}$$

unde: i – intensitatea de vizitare a spaţiului; V – indicatorul de impact vizual confortabil; E – caracteristicile estetice ale spaţiului; F – numărul de zone funcţionale şi activitatea lor; P – accesibilitate pentru pietoni (accese comode şi consumatoare în timp); T – tipologia obiectivului arhitectural; E – nr. de evenimente şi scenarii organizate în spaţiul dat [97, p.14].

Folosirea spaţiului fluvial şi analiza plasării obiectivelor arhitecturale, precum şi organizarea spaţiilor publice deschise din zonă permit definirea şi distribuţia lor relativ uniformă de-a lungul malului (în exemplul oraşelor europene). În or.Tiraspol se observă o situaţie pronunţat discretă, cu izolarea obiectivelor arhitecturale percepute separat (în afara scuarului „De Vollan") prin umplerea spontană cu funcţii neomogene (situri industriale, plajă, hotel etc.), aglomerarea depozitelor de deşeuri în partea sud-estică a malului stâng al Nistrului, cu splaiul neamenajat şi nevalorificat la justa valoare. Studiul FAR a permis identificarea erorilor urbanistice şi arhitecturale prin intermediul principilor urbanistice principale, ce constituie 60% din nivelul indiceului FAR (tab. A4.2).

În baza acestor principii a fost efectuată analiza FAR a ansamblurilor arhitecturale ale oraşelor Tiraspol, Budapesta, Moscova şi Paris (tab.4.2) Pentru mărirea indicelui FAR, în Tiraspol se propune o nouă soluţie în zona riverană care ar accentua rolul important al comunicaţiilor în zona pietonală în formarea splaiului râului pentru regenerarea obiectivelor arhitecturale (Hotelul „Аист", cafeneaua „Сказка" etc.), fiind depăşite barierele de transport şi asigurat accesul spre râu. Soluţia arhitectural-urbanistică va cuprinde: prevalenţa vectorului

transversal de dezvoltare a acceselor pietonale cu ieşirea la oglinda apei; crearea legăturilor de comunicare între malurile r.Nistru (poduri, feriboturi, telecabine); organizarea liberă a circulaţiei în spaţiu (evitând diferite bariere, intersecţii ale diferitor fluxuri ale zonelor funcţionale); formarea spaţiilor multifuncţionale multenivelate, în funcţie de scopul urmărit.

Tabelul 4.2. Analiza indecilui FAR al spaţiilor riverane existente în diferite oraşe

Oraşe fluviale	***Idndecele FAR*** / ***Obiectivul (complexul) arh.***	***Accesibilitate mobilă***	***Confortabi-litate urbană***	***Expresivitate arhitecturală***	***Diversitate funcţională***	***Varietate de legături***	***Feedback vizual***	***Polifonie spaţială***	***Total Nivel FAR (k)***
Tiraspol	Scuarul „Franţ de Vollan”	-	-	+/-	+	-	+/-	-	**25**
	Complexul Memorial „Gloria Militară”	-	-	-	+	-	-	+/-	**15**
	Hotelul „Аист” str. *Naberejnâi* nr.3	-	-	-	+	-	-	-	**10**
	Biserica Sf. Nicolae str.*Gorplavni* nr.3	+/-	-	-	-	-	+/-	-	**10**
	Feribotul	-	-	-	+/-	-	-	+/-	**10**
Budapesta	Teatrul Naţional	+/-	+	+	+	+	+	-	**80**
	Centrul comercial Balna (CET)	-	-	+/-	+	-	+/-	-	**25**
Moscova*	Complexul „Красные холмы”	-	+/-	+	+	-	-	-	**40**
	Catedrala cu hramul Hristos Mântuitorul	+	+	+	+	+	+	-	**90**
Paris*	Biblioteca naţională franceză (BNF)	+	+	+	+	+	+	-	**90**
	Muzeul Luvru, d'Orsay, grădinile Tuileries	+	+	+	-	-	+	-	**70**
Valoarea (k)		+	+	+	+	+	+	+	**Total**
		20	**20**	**20**	**10**	**10**	**10**	**10**	**100**

* Oraşe studiate de arh. E.Gusikova

O privire de ansamblu asupra formării istorice a splaiului Nistrului a arătat că spaţiul riveran în toate perioadele istorice a fost zonă activă de utilitate publică. În anii 1970-1980, odată cu dezvoltarea industriei, conexiunea longitudinală a oraşului Tiraspol faţă de râu a progresat cu tendinţa recuperării legăturilor perpendiculare (amenajarea splaiului în partea centrală). După FAR obţinut (conform criteriilor din tab.4.2) putem constata lipsa caracteristicilor locului, disponibilităţile acceselor utilizatorilor şi simbiozei dintre spaţiul natural şi cel construit.

Analizând FAR şi soluţiile urbanistice de integrare şi regenerare a frontului la apă din diferite oraşe, putem identifica următoarele metode de bază:

- imitarea plasticii geografic-naturale şi crearea formei plastice arhitecturale a obiectivului (ex.: Muzeul Guggenheim din Bilbao, r.Nervion, Spania, arh. F.Gehry, 1997);
- plasarea obiectivelor pe oglinda apei (ex.: Clădirea Ministerului de Finanţe (Bercy) din Paris, Franţa, arh. P.Chemetov ş.a., 1989; restaurant-vapor, Tiraspol, anii 1980);
- transformarea edificiului în splai al arterei acvatice sau trecerii lente în partea componentă a malului (ex.: Oslo – Opera House amplasată pe malul golful Oslofjorden (Norvegia), proiectat de biroul Snøhetta);
- parte componentă a peisajului, includerea obiectivelor în spaţiul natural (ex.: Muzeul Le Musée du quai Branly din Paris, r.Sena, Franţa, arh. J.Nouvel, 2006);
- obiective edificate în contrast (masă, culoare, formă etc.) cu împrejurimile natural existente (ex.: Teatrul Naţional din Budapesta, r.Dunărea, Ungaria, arh. M.Siklos, 2002).

Sistemul ecofuncţional al oraşului Tiraspol. Scara analizei sistemului ecofuncţional depinde de hotarele şi dimensiunile teritoriului supus cercetării, precum şi de obiectivele stabilite. Ansamblul elementelor ecologice nu poate fi separat de structura funcţională a mediului urban, precum şi teritoriile limitrofe (localităţile Parcani, Târnauca, Chiţcani ş.a.) care reprezintă arealul unde oraşul îşi externalizează problemele ecologice, creând astfel peisaje degradate. Starea sistemului ecofuncţional al oraşului Tiraspol este definită de următoarele:

- identitatea spaţiului urban – evoluţia istorică (1792-prezent), cadru fizico-geografic, cu hotarele stabilite şi patrimoniul cultural (material şi cel imaterial);
- elementele specifice ale spaţiului urban – date demografice (cu datele incluse ale localităţilor limitrofe), caracteristicile socioeconomice, modul şi suprafeţele disponibile pentru utilizarea terenului şi omogenitatea zonării funcţionale (schema A4.3).

Binomul Oraş-Natură a fost analizat de arhitectul V.Grigoriev [95], care poate fi aplicat şi în cercetarea oraşului Tiraspol, aspectelor cronologice de formare a conceptului urban prin evaluarea caracterului tehnic (antropic) şi organic (natural), care a stabilit hotarele urbei riverane.

Modelul teoretic al Sistemului Urban (SU) după V.Grigoriev este reprezentat simbolic prin formula 4.2.

$$SU = \frac{CNU + ŢU + CTU}{BP}, \tag{4.2}$$

unde: Baza Peisajeră (BP) serveşte fundamentul pentru realizarea Ţesutului Urban (ŢU) şi Carcaselor Naturale/Tehnice Urbane (CNU şi respectiv CTU) [95, p.13]. Funcţionarea adecvată a acestui model depinde de factorul ecologic (formula 4.3). În cazul oraşului Tiraspol, Sistemul Urban se calculează în procente, conform studiului zonării funcţionale (schema A4.3). Se constată din Baza Peisajeră BP=100% că doar 20,95% revine CNU.

$$SU_{Tiraspol} = \frac{CNU(20.95\%) + ŢU(64.52\%) + CTU(14.53\%)}{BP(100\%)55.56 km.p.} \tag{4.3}$$

Avantajul unui studiu complex şi minuţios al Sistemului Urban pentru oraşul Tiraspol, racordat la fiecare nivel structural al noului model ecofuncţional (schema A4.8), oferă o imagine de ansamblu a dinamicii: spaţiale – teritoriale şi temporale – de la fondare până la dezvoltarea durabilă, cu legătura cauză-efect. Sistemul dat permite cercetarea diacronică a fenomenelor şi proceselor prin consultarea datelor istorice, cartografice, demografice etc.

Analizând toate palierele structurale ale sistemului ecofuncţional (tab.A4.3), putem stabili etapele caracteristice ale modelului teoretic de dezvoltare durabilă a oraşului Tiraspol:

1. Examinarea ţesutului urban, omogenitatea şi saturarea prin obiectivele arhitecturale cu funcţie de deservire. Depistarea teritoriilor problematice ocupate de clădirile rezidenţiale (cu diferit regim de înălţimi), edificii şi complexe industriale, publice (cu raza de deservire a cartierelor rezidenţiale) şi spaţiile de recreare şi de agrement.
2. Identificarea obiectivlor din carcasa spaţiilor naturale actuale: Parcurile Kirov, Biruinţa, Dendrologic; Bulevardul Iu.Gagarin; Splaiul râului Nistru etc., amenajarea lor, în unele cazuri cu posibila extindere, cu accentuarea caracteristicilor originii naturale şi antropice a acestor cadre cu propunerea noilor sisteme în ţesutul urban.
3. Analiza axelor şi nodurilor principale de transport cu gestionarea infrastructurii pentru teritoriile ocupate de clădirile importante ale oraşului. Acest cadru surprinde geometria planului şi determină tendinţele de dezvoltare teritorială a urbei riverane. Propunerea noilor accese va lua în considerente traseele pietonale în detrimentul legăturii tisulare.
4. Folosirea nanotehnologiilor la toate nivelurile (arhitectură, infrastructură, inginerie) prin

utilizarea eficientă a resurselor alternative, implementarea caselor pasive, reutilizarea materialelor de construcţii reciclate etc.

Modelul teoretic reprezintă un rezultat eficient al cercetărilor similare ajustat la oraşul fluvial Tiraspol, care poate fi analizat şi de publicul larg prin anchetarea populaţiei, acesta fiind un liant între mediul ştiinţific specializat şi societatea tiraspoleană.

În cazul cercetării sistemului ecofuncţional la nivel de clădire, rolul gestionării peisajului urban se reduce la proiectarea de către arhitecţi şi ingineri. Sistemul dat trebuie să fie cercetat de toţi actorii oraşului: în primul rând de cetăţeni şi administraţia locală, arhitecţi, esteticieni, urbanişti, ingineri, peisagişti, geografi, hidrologi, economişti, silvicultori, agronomi, istorici şi antropologi (fig.A4.1) după A.A.Gavrilidis [238].

Modelul teoretic de dezvoltare al sistemului ecofuncţional al oraşelor Tiraspol şi Bender, în premieră, a fost cercetat de arhitectul V.Smirnov 1969 (schema A4.4). Urbanistul a analizat faleza râului Nistru şi conexiunea fluviului cu trama stradală a oraşelor (rectangulară la Tiraspol şi evantai la Bender), precum şi tendinţele de dezvoltare a suburbiilor Parcani şi Târnauca, amplasate între ele, cu posibila reorganizare a fluxului de ocolire a transportului, prin contopirea oraşelor [165, p.104], care a fost punctul de pornire al unui studiu de cercetare executat de КННИИПГ în 1971, or.Kiev [7, 8]. Soluţia fuziunii acestor oraşe nu a fost realizată şi a rămas doar la nivel de cercetare (schema A2.5).

O altă variantă a sistemului ecofuncţional a fost reprezentată în PUG al or.Tiraspol, elaborat de INCPUP între anii 1985-1989. Potenţialul industrial, 25% din RSSM [9, p.6], al oraşelor Bender şi Tiraspol şi-a lăsat amprenta asupra sistematizării planimetrice a oraşului, precum şi bilanţul teritorial – 2623 ha (din 1983) cu extinderea până la 3629 ha (pentru anul 2000) [9, p.61]. Propunerea aceasta bazată pe datele geologice din 1980 ignora potenţialul ecologic al fluviului, accentuând doar configuraţia albiei râului prin gruparea edificiilor într-o compoziţie geometrică specifică urbanizării sovietice, cu mărirea cartierelor zonei istorice prin lărgirea străzilor şi formarea bulevardelor (schema A4.5).

Ambele propuneri reprezintă idei bazate pe studii fundamentale de dezvoltare economică, teritorială, cu structurarea populaţiei pe grupe de vârstă şi tendinţe demografice, cerinţe sociale etc., dar care au rămas neutilizare. Perioada de tranziţie a condiţionat dezvoltarea urbană, devenită haotică şi neomogenă, a înţelegerii binomului oraş-natură, ceea ce necesită elaborarea unui nou model teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional (schema A4.7).

Funcţiile urbane necesare habitatului, supuse cerinţelor economice (consumul excesiv şi goana după profit), au condus la dezvoltarea rapidă a oraşului Tiraspol în anii 1970-1985 datorită industrializării în masă a construcţiei clădirilor şi edificiilor, modificării şi colonizării albiei

râului Nistru şi lipsei de cumpătare a utilizării resurselor naturale, folosirea celor mai agresive materiale de construcţie faţă de mediul natural existent. Actualmente, criza economică, politică şi moral-socială în tot arealul spaţiului postsovietic influenţează direct modul de abordare a problemelor în domeniul arhitecturii şi urbanismului. Abordarea funcţională şi ecologică vizează configuraţia spaţiului urban, relaţia dintre structurile existente şi cele noi şi mediul dat raportate la suportul financiar. Alegerea corectă a tipologiei formelor arhitecturale, funcţiei edificiilor, folosirea materialelor pentru diverse structuri, amplasarea lor armonioasă în spaţiul natural reprezintă succesul binomului oraş-natură.

Analiza performanţelor proiectării şi realizării diferitor sisteme ecofuncţionale la nivel mondial, racordate la caracteristicile identificate ale râului Nistru, a permis conturarea acestui model format din 5 tipuri de obiective arhitecturale cu funcţii şi dimensiuni diferite (schema A4.8), care pot fi folosite pentru determinarea identităţii arhitecturale a oraşului (tab.4.3).

Tabelul nr.4.3. Elementele modelului de dezvoltare a sistemului ecofuncţional al or.Tiraspol

Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional al oraşului Tiraspol				
Elementul nr. 1	***Elementul nr. 2***	***Elementul nr. 3***	***Elementul nr. 4***	***Elementul nr. 5***
Obiective adaptive	*Obiective solitare*	*Obiective pe cursivă*	*Obiective în reţea*	*Obiective în complex*
Structuri mobile, shimbătoare	Edificii punctiforme, compacte	Clădiri de-a lungul taolei fluviului	Sistem de construcţii interconectate	Ansamblu de edificii şi clădiri

Elementul nr.1. Obiective arhitecturale adaptive. Mobilitatea elementelor date permite corespunderea adaptării lor la nivelul schimbător al apei în râul Nistru (în perioade extreme: revărsare sau secetă), precum şi strămutării acestor obiective pe malurile opuse, cât şi de-a lungul arterei acvatice. Obiectivele adaptive sunt legătura hibridă dintre funcţia lor (ex. locuinţă) şi ambarcaţiunea cu motor, care permite evitarea intersecţiei de fluxuri şi a bruiajului vizual. Acest tip are nevoie de cele mai mici gabarite (suprafaţa ocupată de obiectiv 10-100 m.p.) şi o capacitate care variază între 1-10 persoane. Elementului dat îi este caracteristică următoarea tipologie: casă unifamilială, bază plutitoare pentru pescari, terasă pentru cafenea etc.

Drept exemplu poate servi casa unifamilială realizată de biroul „SA Friday" din Portugalia, 2015, proiectată modular, cu o lăţime de 10 m şi o lungime de 10-18 m [239]. Proiectul-model al edificiului presupune folosirea materialelor eco şi a instalaţiei de epurare a apelor uzate, care reduc amprenta de carbon cu minim de energie în exploatare (tab. A4.1).

Elementul nr.2. Obiective arhitecturale solitare. Acest element presupune amplasarea edificiilor „punctiforme" care îndeplinesc funcţia de accente sau dominante (fie de înălţime, culoare sau mărime) cu facilităţi de agrement sau deservire, capacitate mică (2-20 de persoane) şi o suprafaţa ocupată de obiectiv ≥600 m². Ele permit dezvoltarea pe verticală, cu capacitatea de a mări posibilitatea amenajării ariilor naturale, ce ar permite păstrarea bazei peisajere a oraşului. Obiectivele solitare au capacitatea de a accentua axele compoziţionale corespunzătoare perspectivelor şi perceperea corectă a spaţiului public-urban deschis. Obiectivelor solitare li se potrivesc forme arhitecturale compacte cu diverse funcţii: cafenele, campinguri ş.a.

Un caz tipic care întruneşte caracteristicile elementului dat se regăseşte în or.Graz, Austria [240], unde malurile opuse ale r.Mur sunt conectate prin podul pietonal. La mijlocul podului se află cafeneaua „Aiola Island" cu zona plajei, 2003, arh.V.Acconci (tab. A4.1).

Elementul nr.3. Obiective arhitecturale pe cursivă. Structuri sau grupuri de edificii cu menire locativă, comercială, business etc. extinse de-a lungul oricărei baze peisajere a oraşului. În cazul nostru, paralel cu splaiul râului Nistru. Taola accentuată a fluviului în partea centrală a oraşului Tiraspol permite organizarea clădirilor pe cursivă, care ar identifica arhitectura specifică sistemului ecofuncţional şi al caracteristicilor locului. Acestui element îi corespund următoarele tipuri de obiective: locuinţe, hoteluri, centre pentru copii şi facilităţi de recreare pentru tineret şi turism, edificii sportive. Capacitatea lor variază între 20-70 persoane, cu S ≥ 1000 m.p.

De exemplu: clădirile pe cursivă în alte oraşe europene cum ar fi splaiul r.Tamisa în Londra, r.Tajo în Lisabona, r.Sena în Paris etc. Reamenajarea malurilor în oraşului Tiraspol poate fi un adevărat catalizator al dezvoltării urbane durabile (tab. A4.1).

Elementul nr.4. Obiective arhitecturale în reţea. Reprezintă un grup de edificii cu mici dimensiuni destinate agrementului şi turismului, legate într-un sistem de accese pietonale interconectate de transport, trasee cu noduri şi distanţa dintre ele 200-5000 m. Tipurile caracteristice acestor elemente corespund următoarelor funcţiuni: zone de recreare, structuri de pescuit, campinguri şi buticuri comerciale, platforme de vizionare panoramică, staţiunile transportului navigabil. Capacitatea unui singur element poate fi de 5-10 persoane, capacitatea totală inclusă în reţea 20-400 oameni, suprafaţa ocupată de sistemul dat aproximativ 1000 m.p.

Cel mai frecvent exemplu de amplasare a edificiilor într-un sistem de plasă sau reţea pe o arteră acvatică servesc staţiunile de bărci şi feriboturi cu funcţia de a lega malurile. Transportul acvatic public din Budapesta reprezintă una din cele mai navigabile reţele urbane (tab. A4.1).

Elementul nr.5. Obiective arhitecturale în complex. Edificii multifuncţionale cu scopuri de recreare, sport, locuire. Toate funcţiile pot fi adăpostite într-o unitate separată (de tip centralizat, planimetrie compactă) sau în câteva volume interconectate (blocuri sau pavilioane

separate). Acestui principiu de amplasare îi corespunde un spectru larg din tipologia obiectivelor arhitecturale: complexuri de agrement, complex sportiv, centru de fitness, SPA, sănătate; centre de cercetare, complexe pentru copii şi tineret; complex de locuinţe colective cu infrastructura sa etc. Capacitatea complexului 100-300 persoane, suprafaţa ocupată 20-60 ha (tab. A4.1).

Spiritul locului şi accentuarea meandrului fluviului le putem observa în cazul complexului olimpic „Lujniki", din Moscova, care ocupă circa 180 ha, 1955, de arh. A. Vlasov, I. Rojin, A. Hreakov, N. Ullas. Teritoriul complexului olimpic reprezintă un ansamblu format din edificii sportive şi parc accentuat de cotul de potcoavă al râului Moscova (tab. A4.1).

4.3. Sistematizarea pe verticală şi orizontală a părţii centrale a oraşului Tiraspol

În cazul aplicării scenariului pentru modelul teoretic al sistemului ecofuncţional cu utilizarea elementelor enumerate vom putea promova o dezvoltare durabilă a oraşului Tiraspol, în paralel cu analiza şi depistarea erorilor în sistematizarea frontului la apă a părţii centrale a oraşului.

Arhitectul Camillo Sitte scria *"...oraşul trebuie să ofere locuitorilor săi, în acelaşi timp, atât siguranţa vieţii, cât şi frumosul..."* [65, p.XIX]. Acest frumos reprezintă nu doar faţade proiectate după legile estetice şi stilistice, dar şi la nivel de sistematizare, amenajare a spaţiilor publice urbane.

Râului Nistru îi revine rolul principal în crearea unui aspect arhitectural excepţional şi unic. Factorii care au influenţat la formarea structurii urbane descrise în capitolele anterioare şi-au lăsat amprenta asupra evoluţiei continue a sistemului urban prin aspectul arhitectural-artistic la perceperea conturului vertical şi orizontal al oraşului. Abordarea valorificării principalei artere acvatice a Republicii Moldova în formarea identităţii altor oraşe fluviale prin exemplul oraşului Tiraspol va deveni un reper pentru studii similare în întreaga ţară.

Compoziţia verticală şi sistematizarea orizontală a părţii centrale a oraşului Tiraspol determină în mare măsură conceptul urbanistic, forma şi identitatea urbei riverane. Expresivitatea ansamblurilor arhitecturale actuale necesită o valorificare în contextul dezvoltării urbane integrate şi stabilirea criteriilor de evaluare a panoramelor şi obiectivelor arhitecturale, luând în considerare metodele şi principiile similare studiate.

Particularităţile arhitecturii clădirilor şi edificiilor în ţesutul urban. Felul în care omul percepe mediul său înconjurător este la fel de important pentru înţelegerea ambiantului ca şi ambiantul în sine [75, p.157] (identificarea fiecărui element, interconexiunea şi amplasarea lor în situl existent). Cea mai importantă şi reprezentativă parte a oraşului Tiraspol este zona de cartiere cu edificii de interes istoric şi arhitectural. Clădirile situate în hotarele centrului trebuie să aibă

cele mai evidenţiate, estetice şi artistice, caracteristici. De aceea, aspectul actual al străzii centrale a oraşului Tiraspol este renovat cu noi obiective arhitecturale, care nu sunt întotdeauna integrate în situl existent prin divizările, stilistica, regimul de înălţimi etc.

Pentru identificare a fost ales un spaţiu urban liniar concret (fragmentul străzii *25 Octombrie 1917*, cuprins între străzile *T.Şevcenko* şi *Iu.Gagarin*), fiind determinate succint elementele care formează ţesutul urban din „inima" oraşului Tiraspol. Pentru o analiză în detaliu a acestui fragment vom clasifica perceperea vizuală a spaţiiolor stradale (fig.A4.2).

Prin intermediul metodei cantitative, identificăm cu exactitate dominanta arhitecturală şi accentele din câmpul arhitectonic (fondalul clădirilor şi edificiilor construite în diferite perioade). În cadrul experimentului au fost stabilite trei etape: 1. Elaborarea unui şir temporal format din 15 cadre vizuale; 2. Convertirea şi analiza acestui şir; 3. Valorificarea matematică a şirului temporal.

Spațiul urban (mediul arhitectural) este perceput de către om printr-un flux de impresii vizuale cu o atmosferă și emoții specifice, toate construite în spaţiu şi timp [86, p.52]. Acest mediu este format din următoarele componente:

- *Proeminenţa (dominanta)* – elementul este descris în termenii locului său sau prin dominanţa structurală asupra împrejurimilor. Descrierile se referă în general la „evidenţierea" elementului într-un tip oarecare [75, p.164].
- *Accentul* – parte sau element al compoziţiei care se evidenţiază dintre celelalte prin una din metodele soluţionării specifice (funcţionale, artistice, conceptuale) [136, p.175] care marchează un accent sau o pronunțare arhitecturală.
- *Fondal* – masa de bază a suprafeţelor care formează câmpul arhitectonic şi creează în întregime o percepere medie a facturii, culorii, masivităţii etc., fiind utile la evidenţierea accentelor şi dominantelor [136, p.175].

Elementele menţionate subliniază procesul contactului vizual al spaţiilor arhitecturale (spaţiu urban din punct de vedere al pietonilor, şoferilor, oaspeţilor, locuitorilor etc.) prin:

- Nivelul de percepţie la distanţe mici – folosit cel mai frecvent, care se caracterizează prin deschiderea succesivă a străzii pe parcursul deplasării omului. Un element al fluxului de impresii vizuale a fost numit „cadru vizual" [86, p.56] de arh.Elena Beleaeva, iar însăşi fluxul – „succesiunea cadrelor vizuale".
- Percepţia panoramică a spaţiilor stradale permite simultan să se perceapă strada în întregime (sau o mare parte din ea). Şi dacă primul nivel de percepţie este caracteristic

tuturor străzilor, al doilea – numai străzilor plasate limitrof suprafeţelor de apă, pieţelor sau de relief accidentat.

Etapa 1. Elaborarea unui şir temporal format din 15 cadre vizuale. Studiul de caz reprezintă succesiunea cadrelor vizuale ale mediului urban din oraşul Tiraspol, şi anume, fragmentul *str.25 Octombrie 1917*, cuprins între străzile *T.Şevcenko* şi *Iu.Gagarin* (11.05.2011, ora 13:30). Perioada este aleasă astfel, încât obiectivele să nu fie ascunse de spaţii verzi (fig.A4.2). În prima etapă a analizei metodei cantitative a succesiunii cadrelor vizuale se propune a converti această succesiune într-un şir temporal (fig.A4.3). Această transformare se poate baza pe rezultatele geometriei integrale. Este dovedit că pentru o descriere clară a imaginii dreptunghiulare cu dimensiuni a×b este suficient vectorul format din patru componente (formula 4.4).

$$a/b, \quad L^2/S, \quad L/a, \quad L/b, \tag{4.4}$$

unde: L – perimetrul liniei ce formează silueta; S – suprafaţa siluetei.

Etapa 2. Convertirea şi analiza acestui şir sau executarea conturului edificiului în cadrul vizual (prin intermediul programului AutoCAD). În studiul de faţă a fost folosit Kcs – coeficientul complexităţii siluetei (formula 4.5).

$$Ksc = L^2/S, \tag{4.5}$$

unde: L – perimetrul liniei siluetei; S – suprafaţa siluetei.

Bitmap-urile (format de fișier al imagini de tip rastru folosit la stocarea imaginilor digitale) [207] care formează o succesiune de cadre vizuale sunt importate în programul AutoCAD prin intermediul comenzii Insert>Raster Image.

Pe imaginea importată se construieşte conturul (fig.A4.4, A4.5) care formează silueta edificiului (comanda „Polyline"). Lungimea liniei care formează silueta (L) şi suprafaţa siluetei (S) sunt calculate folosind comanda „Area", apoi exportate în tabel în Microsoft Excel.

Etapa 3. Valorificarea matematică a şirului temporal prin intermediul programului Microsoft Excel. Şirul temporal Kcs(i), unde i – argument independent (numărul cadrului vizual) – se calculează (tab.4.4) după formula $Ksc = L^2/S$. În graficul dat (fig.A4.7) s-au stabilit trei extreme – cadrul vizual nr.4, edificiul central al Băncii Nistrene ridicat în anii 1980; cadrul nr.10, blocul de studii al Facultăţii Medicină a Universităţii „T.Şevcenko" (demolat în iunie 2015) edificat în 1934, arh.M.Petrov; cadrul nr.13, Edificiul Primăriei oraşului Tiraspol (Casa Sfatului) construit în 1953, arh. S.Vasiliev (fig.A4.6).

La fel au fost calculate unele caracteristici ale acestui şir temporal. Valoarea medie matematică a şirului temporal (formula 4.6) M(Kcs):

$$M(Kcs) = \frac{Kcs(1) + Kcs(2) + ... + Kcs(15)}{15} = 30.83, \quad (4.6)$$

Eroarea medie matematică (formula 4.7) a şirului temporal (δ):

$$\delta = \frac{\sum_{i=1}^{15} (K_{SC}(i) - M(K_{SC}))^2}{15}, \quad (4.7)$$

Astfel, s-a demonstrat că metoda cantitativă (analiza succesiunii cadrelor vizuale ale mediului urban) este adecvată pentru identificarea accentelor şi dominantelor în situl existent.

Măsurile suplimentare în acest studiu sunt o încercare de a efectua analizele compoziţionale din secvenţele de cadre, bazate pe analiza metodei cantitative, care sunt disponibile prin intermediul programului Microsoft Excel.

Concluziile acestui experiment merită să fie luate în consideraţie. Autorul lucrării de faţă susţine ipoteza că omul intră în relaţie cu ambientul său urban mai ales prin intermediul factorilor, implicând amplasarea şi semnificaţia lor.

Centrul oraşului Tiraspol poate fi identificat ca un spaţiu parţial organizat cu calităţi spaţiale ale mediului arhitectural percepute şi clasificate doar prin intermediul contactului vizual direct. Este evident că edificiul Primăriei (cadrul vizual nr.13) a fost proiectat ca o dominantă a străzii *25 Octombrie 1917*, deţinând funcţia şi în perioada actuală. Accentele în situl existent sunt: extremele stabilite în graficul (fig.A4.7)

Tabelul nr. 4.4. Coeficientul complexităţii siluetei (Kcs)

Nr. cadr.	***Suprafaţa (S)***	***Perimetrul (L)***	***Coeficientul (Kcs)***
1	78101	1553	30,88
2	102148	1554	23,64
3	122688	1916	29,92
4	127529	2200	37,95
5	122858	1965	31,42
6	104291	1660	26,42
7	80552	1550	29,82
8	98747	1608	26,18
9	99850	1561	24,40
10	88471	1873	39,65
11	58956	1371	31,88
12	88351	1636	30,29
13	101864	2097	43,16
14	47488	1194	30,02
15	96116	1606	26,83
Valoarea medie matematică			**30,83**

(cadrul vizual nr.4, edificiul băncii şi cadrul nr.10, Facultatea Medicină a Universităţii „T.Şevcenko” din oraşul Tiraspol).

Pentru un studiu similar al analizei metodei cantitative a succesiunii cadrelor vizuale se propune transformarea acestuia într-un şir temporal. La descrierea obiectivelor arhitecturale este necesar a calcula coeficientul complexităţii siluetei (Kcs). Este demonstrat că metoda propusă, efectuată prin intermediul programelor AutoCAD şi Microsoft Excel, ajută la diagnosticul concret de dominante şi accente în situl existent.

Analiza SWOT sau radiografia urbei riverane Tiraspol. Trecerea la începutul anilor ’90 ai secolului XX la o nouă etapă în economia de piaţă a impus statele postsovietice să efectueze o modernizare calitativă în cadrul legislaţiei în toate domeniile. Transnistria, precum şi oraşul Tiraspol, nu este o excepţie. În acest context, pentru o perioadă oarecare au rămas probleme nesoluţionate legate de dezvoltarea planificată a oraşului. Acest fapt se datorează, pe de o parte, necesităţii de a predetermina strategia regiunii cu formarea socioeconomică în ansamblu (la moment aflată în stare de criză) şi, în acelaşi timp, din cauza dificultăţilor de natură tehnică. Deci, în prezent, în domeniul dezvoltării urbane sunt utilizate materialele planificate de dezvoltare a or.Tiraspol elaborate în anii 1985-1990 de INCPUP, după care se conduc specialiştii Institutului de Proiectări din Transnistria ГУППИП.

PUG şi dezvoltarea oraşului Tiraspol până în anul 2000 a fost modificat şi completat în 1990 [9-12]. Transformările în timp au impus corectările conform necesităţilor locuitorilor or.Tiraspol, precum şi dezvoltarea lui, iar conceptele-cheie care şi-au schimbat radical vectorul extinderii au redus la minimum PUG. Analiza SWOT a oraşului Tiraspol trebuie să fie una detaliată a situaţiei în domeniu a tuturor construcţiilor capitale (după regimul de înălţime, starea fizică, valoarea arhitecturală etc.), identificarea domeniilor prioritare de planificare urbană, încadrate într-o bază electronică unică (elaborarea PUG şi PUZ ale or.Tiraspol în versiune vectorială) a celui mai mare punct populat din Transnistria.

SWOT – metodă folosită iniţial doar pentru mediul de afaceri (pentru prima dată este menţionată la Harvard în 1963, autor A.Kenneth [105, p.59-62]), care evidenţiază o reprezentare optimă într-o etapă anumită în proiectarea unei firme, partid, caracterizării instituţiei de stat, pentru sfera ştiinţifică, politică, organizaţii nonprofit, descrierea calităţilor profesionale a unor experţi, trăsăturilor psihologice ale personalităţii etc. În cazul nostru, o vom utiliza pentru determinarea parametrilor arhitecturali şi urbanistici ai oraşului.

În contextul cercetării oraşului Tiraspol, metoda evaluează concomitent factorii de influenţă interni şi externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezenţa fluviului, precum şi amplasarea obiectivelor arhitecturale în relaţia cu fondul existent construit. Varianta deplină a

analizei SWOT pentru diferite compartimente: aspect arhitectural istoric (tab. A4.4), modern (tab. A4.5), transport (tab. A4.6), turism (tab. A4.7). *Puncte forte* (*Strengths)* – resurse superioare şi capacităţi deosebite de care dispune urbea riverană:

- Tiraspol este cel mai tânăr oraş din Republica Moldova (1792) în comparaţie cu alte oraşe riverane (Otaci – prima atestare documentară 1419, Soroca – 12.07.1499, Dubăsari – 1523, Rezina – 05.02.1495, Bender – 02.10.1408);
- cadrul natural-geografic variat (râul Nistru, pădurea Chiţcani, pârâurile „Svetlâi" şi „Limanul Sec" cu un potenţial turistic şi de agrement deosebit prin diversitatea specifică etnoculturală (sporeşte atracţia turiştilor));
- loc ideal pentru recrearea, petrecerea timpului liber – splaiul r. Nistru;
- atracţie turistică sporită de Cetatea Sredinnaia, mănăstirea „Chiţcani", fabrica de vin şi coniac „Kvint", cea mai mare crescătorie de sturioni din UE „Aquatir Sturgeon Complex", complexul serelor de trandafiri, complexul sportiv „Şeriff" etc.

Puncte slabe (Weaknesses) – capacităţi inferioare ale oraşului Tiraspol în raport cu alte oraşe riverane:

- lipsa unei reale planificări urbanistice a PUG, PUZ şi ignorarea prezenţei râului Nistru, ce ar permite dezvoltarea adecvată cu tendinţe mondiale moderne;
- lipsa Registrului monumentelor de arhitectură cu descrierea şi valorificarea lor;
- reabilitarea şi reconstrucţia necorespunzătoare a monumentelor de istorie şi arhitectură;
- promovarea insuficientă prin informaţii limitate privind potenţialul turistic;
- lipsa mijloacelor financiare şi investiţiilor pentru turism;
- infrastructură deficitară cu nivel jos al calităţii drumurilor, lipsa căilor de acces comode, numărului de parcări, lipsa indicatoarelor rutiere, informaţionale, mobilierului urban s.a.

Oportunităţi (Opportunities) – evoluţii favorabile pentru binomul Tiraspol-Nistru, care oferă urbei riverane posibilitatea unei dezvoltări de succes în toate domeniile:

- existenţa legislaţiei privind protejarea patrimoniului arhitectural nevalorificat;
- dezvoltarea or.Tiraspol ca un centru cultural, de învăţământ, turism, de afaceri etc.;
- valorificarea potenţialului turistic din zonă cu amenajarea zonelor de agrement;
- dezvoltarea oraşului cu posibilitatea de a conserva spaţiile verzi existente şi extinderea lor după normele urbanistice actuale în raport cu aspectele estetice;
- dezvoltarea splaiului ca spaţiu public de agrement cu posibilitatea utilizării terenului din zonele limitrofe r.Nistru pentru dezvoltarea imobiliară.

Ameninţări (Threats) – evoluţii nefavorabile ale oraşului Tiraspol cu dezvoltarea lui haotică şi necontrolată:

- migraţia locuitorilor în masă din oraş atât spre zonele limitrofe, cât şi peste hotare;
- orientarea vizitatorilor spre alte ţări, oraşe din cauza calităţii reduse a serviciilor în RM;
- incapacitatea infrastructurii oraşului Tiraspol la adaptarea şi dezvoltarea intensivă;
- lipsa specialiştilor din diferite domenii, a forţei de muncă;
- utilizarea incorectă a fondurilor economice privind diferite domenii (amenajarea stradală, turism etc.) şi poluarea urbană cu afectarea nivelului calităţii mediului înconjurător ş.a.

Prezenta radiografie a analizei SWOT constituie temelia privind realizarea strategiei de dezvoltare durabilă a frontului la apă. Pentru oraşul Tiraspol soluţia de a ameliora Ameninţările şi Punctele slabe ar fi materializarea unui plan de acţiuni împărţit în diverse categorii, domenii şi etape (după durata de timp).

Anchetarea online. Pentru eficacitatea noului plan de dezvoltare durabilă a oraşului Tiraspol este necesară stimularea şi anchetarea persoanele la diferite niveluri: internaţional, naţional şi local în vederea şi depistarea punctelor forte şi slabe ale taolei fluviului Nistru şi ale spaţiului urban în situaţia actuală. În primul rând, interviul trebuie să cuprindă locuitorii băştinaşi după vârstă şi sex cu atragerea atenţiei asupra necesităţilor vitale. După procesarea datelor, administraţia locală trebuie să conlucreze cu specialiştii din diferite domenii: sociologi, urbanişti, arhitecţi, esteticieni, ingineri, peisagişti, geografi, hidrologi, economişti, istorici, antropologi şi chiar cu persoanele din domeniul silviculturii şi agronomiei. Sunt importante relatările şi opiniile profesioniştilor, constituind, într-un fel, o oglindă a relaţiei râu-oraş, precum şi perceperea oraşului de către turişti, vizitatori şi locuitorii oraşului Tiraspol. În cazul cercetării date au fost folosite două tipuri de interviuri:

- Interviul în profunzime. Convorbirea cu experţii a fost examinată prin intermediul metodei „Snowball sampling", ceea ce a permis analiza temeinică a studiului capitolelor cu precizarea perioadei istorice, proiectelor de arhitectură, autorilor. Avantajul acestui tip de interviu constă în recomandarea experţilor de a discuta cu profesioniştii din alte domenii în vederea obţinerii informaţiei specifice, materialelor grafice, bibliografice etc.
- Anchetarea online. Prin intermediul chestionarului-tip, plasat online (formular plasat pe https://docs.google.com/forms/[181]). Rezultatele anchetării au caracter mai mult colectiv (numărul respondenţilor – 47 de actualizări), procesate prin metoda „Filtrului", obţinându-se opinia publică privind perceperea spaţiului splaiului şi atitudinii faţă de râul Nistru. Principalul dezavantaj al sondajului constă într-o multitudine de răspunsuri şi

filtrarea ideilor calitative (tab.A4.7). Raportul anchetării se anexează (fig.A4.8-A4.15).

Chestionarea denotă o atitudine relativ critică la situaţia existentă a valorificării fluviului Nistru. Formularul cuprinde întrebări cu aspect general şi tematic, cu caracter personalizat şi nuanţat individual: locuri semnificative, spaţii preferate vizitate, trasee etc. Chestionarul se bazează pe studiul proiectului-pilot „stART Dâmboviţa" (înţelegerea relaţiei Bucureşti-Dâmboviţa prin amenajarea splaiului [77]), coordonat de Ana Maria Zahariade şi Irina Băncescu cu studenţii de la Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu" [55, p.348]. Procesarea datelor permite să tragem concluzii la fiecare întrebare în parte, şi anume:

Întrebarea nr.1. Ce părere aveţi despre imaginea actuală a splaiului r.Nistru în cadrul oraşului Tiraspol? 74,4% – 47 persoane (fig.A4.8) consideră că splaiul Nistrului în partea centrală a oraşului este într-o stare satisfăcătoare şi bună, însă aproximativ 20% apreciază imaginea actuală nesatisfăcătoare (consideră studenţii şi profesorii din domeniul arhitecturii).

Întrebarea nr.2. Cât de des vă plimbaţi pe splaiul râului Nistru? Din 47 respondenţi 2,1% petrec timpul liber zilnic pe malul Nistrului, ceea ce permite să constatăm că indicele FAR (Funcţia Atractivităţii Riverane) este scăzut. Pentru 13 persoane (27,7%) plimbarea pe malul Nistrului de 2 ori pe săptămână reprezintă o necesitate (fig.A4.9).

Întrebarea nr.3. Care este motivul plimbărilor pe malul râului? (anexa A4, fig.4). Din 45 răspunsuri jumătate (48,9% 22 persoane) au menţionat imaginea pitorească a taolei râului Nistru, pădurea Chiţcani, scuarul *De Vollan*, în partea centrală a oraşului. Analizând demersul anchetării, perceperea vizuală a naturii trebuie accentuată cu elementele din sistemul ecofuncţional propus, racordat la caracteristicile identificate ale fluviului (fig.A4.10).

Întrebarea nr.4. Aveţi un loc preferat pe malul râului Nistru? Sondajul indică podul pietonal (29 persoane din 47) ca cel mai vizitat şi îndrăgit spaţiu urban. Pădurea Chiţcani a fost desemnată de 20 persoane, iar pe locul trei se plasează staţiunea de bărci (11 oameni). Datele statistice precizează principiile urbanistice ale indicelui FAR: principiul *Polifoniei* scăzut (>10%); *Expresivitate arhitecturală* (>20%), care necesită implementarea noilor obiective arhitecturale, precum şi folosirea spaţiului public al râului Nistru (fig.A4.11).

Întrebarea nr.5. Cum arăta splaiul râului Nistru înainte de reconstrucţia majoră a falezei în oraşul Tiraspol? 26,1% – 12 persoane descriu splaiul neamenajat, cu diguri provizorii, care apărau parţial oraşul în timpul inundaţiilor; 26 răspunsuri – 56,5% nu cunosc situaţia urbanistică ancorată la istoria formării oraşului, reconstrucţiei splaiului din anii 1960-1970, existenţa pârâului etc., ceea ce accentuează actualitatea cercetării arhitecturii oraşuluiTiraspol (fig.A4.12).

Întrebarea nr.6. Ce vă deranjează cel mai mult în starea actuală a r.Nistru? Au răspuns doar 12 persoane (26,1%), menţionând apă murdară, contaminarea spaţiilor verzi, poluarea

râului, folosirea în exces a betonului în amenajarea falezei, nivelul scăzut al râului Nistru, lipsa locurilor amenajate pentru ciclişti. Subiectul şi opiniile sunt la momentul anchetării, importante, subliniind necesitatea unui nou model de dezvoltare durabilă.

Întrebarea nr.7. Pentru ce tip de amenajări destinate petrecerii timpului liber aţi opta pe malul r.Nistru? Respondenţii au răspuns similar: edificii de alimentaţie publică: cafenele, restaurante (6 persoane); zone de agrement şi sport: catamarane, scutere, trambuline, terenuri de joacă pentru copii şi adulţi, spaţii amenajate pentru pescuit, Aquapark, echipamente de fitness (9 persoane); spaţii vezi bine echipate: parcuri dotate cu mobilier urban (foişoare acoperite pentru relaxare, mese cu bănci, felinare etc.), bulevarde de-a lungul splaiului, puncte de observare a panoramei râului Nistru, staţiuni de bărci; complexe rezidenţiale (1 persoană); complexe de edificii hoteliere (2 persoane); plajă echipată (3 persoane). Cercetarea anchetării online în spaţiul virtual stabileşte o relaţie între opiniile publicului larg şi necesităţile oraşului privind faleza râului Nistru.

Întrebarea nr.8. Trebuie să se extindă oraşul Tiraspol pe malul drept al Nistrului? Din 45 răspunsuri – 30 persoane (66,7%) au menţionat necesitatea extinderii oraşului pe malul drept al râului Nistru. Dacă opiniile publicului vor fi luate în calcul, propunerea contopirii oraşelor Bender şi Tiraspol după arhitectul Victor Smirnov nu va rămâne doar o variantă utopică. Confortul urban este definit nu doar prin organizarea arhitectural-peisajgistică, creând un mediu urban confortabil cu ingrediente naturale, dar şi de opiniile locuitorilor din acest mediu (fig.A4.13).

Întrebarea nr.9. Acceptaţi existenţa plajei în zona centrală a oraşului Tiraspol? Barometrul sondajului (67,4% – 31 persoane) indică banală folosirea potenţialului fluviului într-un oraş (navigarea, pescuitul şi scăldatul). Scenariile implementării noilor tendinţe social-culturale (folosirea spaţiului public în vederea petrecerii festivalurilor, flash-moburilor, evenimentelor periodice etc.), modelele de dezvoltare (ecofuncţional, amplasarea noilor obiective arhitecturale, indicele FAR) vor permite identificarea estetică a arhitecturii cu imagine unică a oraşului fluvial Tiraspol. Locul amplasării plajei necesită un studiu după exemplele similare ale oraşelor fluviale. S-ar putea ca prin intermediul anchetării online, efectuate în spirit similar, să se schimbe concepţia generală, iar conştiinţa civică şi atitudinea faţă de splaiul Nistrului ca spaţiu public principal s-ar dezvolta cu timpul (fig.A4.14).

Întrebarea nr.10. Mai sunt necesare noi legături de acces cu malul drept (poduri pietonale şi pentru transport, feribot etc.)? Dacă da, ce fel şi unde? Barometrul investighează propuneri de accese ale cheiurilor Nistrului. În urma sondajului (26 răspunsuri – 65%) se

consideră că oraşul nu este îndestulat cu legături, iar în cazul extinderii oraşului pe malul drept se optează pentru noi accese de comunicare pentru pietoni şi transport (fig.A4.15).

La sondaj au participat 53,3% persoane angajate în câmpul muncii, 33,3% studenţi, 13,4% – elevi, pensionari, şomeri, casnice. În urma chestionării s-a constatat că participanţii au avut o atitudine critică faţă de situaţia existentă a râului Nistru în oraşul Tiraspol şi sugestii de îmbunătăţire, concepte în plasarea noilor obiective arhitecturale. Subiectele au fost aranjate de la aspectele generale privind istoria, reconstrucţia splaiului până le cele personalizate: locuri semnificative, trasee îndrăgite etc.

Baremul sondajului a fost un prilej de a observa, a înţelege şi a evidenţia aspectele legate de faleza râului Nistru de publicul larg.

Dezvoltarea oraşului Tiraspol în ritm alert, cu monotonia spaţiului cartierelor rezidenţiale şi brutalitatea intervenţiilor din perioada sovietică şi postsovietică în fragmentele istorice, subliniază tensiunea şi rezonanţele negative ale aspectului urban.

În concepţia locuitorilor, privirea generală lipseşte, arhitectura oraşului conectată la potenţialul unei artere fluviale este percepută fragmentar, secvenţial, parţial, chiar, divizată. Nistrul devine o succesiune a cadrelor vizuale limitate cu perspective fixe sesizate de pe podul pietonal, feribot etc., locuri unice unde omul descoperă imaginile binomului oraş-apă. Feedback-ul vizual se produce în majoritatea cazurilor transversal, mai rar de-a lungul apei, ceea ce denotă ignorarea principiului atractivităţii urbane.

În urma cercetării malurilor Nistrului în limitele oraşului Tiraspol, precum şi a teritoriilor limitrofe, se doreşte şi elaborarea unui ghid – Regulament de urbanism al localităţilor fluviale din RM, pe înţelesul nu numai a specialiştilor în domeniul arhitecturii şi urbanismului, dar şi pentru locuitori şi investitori – un document transparent şi uşor accesibil, comunicat în presă şi mediatizat care să fie pe înţelesul conducerii administrativ-teritoriale şi a populaţiei acestor oraşe riverane. Studiul să fie continuat la dorinţa comunităţii locale: cu organizarea meselor rotunde, cu ore de educaţie în şcoli de profil specializat şi consultaţii pe domenii specializate.

PUG al oraşului Tiraspol şi dreptul/obligaţia la proiectarea splaiului râului Nistru nu ţine doar de competenţa arhitecţilor şi urbaniştilor. Aceste propuneri trebuie să devină cunoscute public, cu anchetarea la diferite niveluri (internaţional, naţional şi local), cu luarea în consideraţie a intereselor şi conflictelor din zonă, în scopul valorificării optime a potenţialului oraşului fluvial Tiraspol.

Aceste modalităţi de investigaţie (proces şi proceduri) reprezintă noi posibilităţi de abordare a problemelor oraşului Tiraspol în soluţionarea evoluţiei arhitectural-urbanistice în plin acord cu contextul generos al mediului său natural.

4.4. Concluzii la capitolul 4

Aşezarea oraşului Tiraspol articulează locul oferit de natură, în cazul nostru taola râului Nistru, având forma geometrică determinată de artera acvatică. Aşa cum Nistrul întotdeauna transformă linia meandrului, tot aşa or.Tiraspol îşi remodelează permanent interfaţa falezei şi spaţiile urbane limitrofe. Transformările în timp, unele din ele le putem considera ca metamorfoze, altele – mutaţii, au condiţionat corectări privind necesităţile habitatului fluvial într-o continuă transformare arhitecturală, cum este de fapt mediul urban modern.

Condiţiile nefavorabile pentru arhitectura şi urbanismul or.Tiraspol la moment includ: utilizarea nesustenabilă a resurselor naturale; dezvoltarea haotică şi neuniformă a ţesutului urban în zona Nistrului; fragmentarea teritorială; lipsa elementelor de peisaj; insuficienţa obiectivelor arhitecturale pentru agrement şi turism situate pe apă; inexpresivitatea aspectului arhitectural-artistic etc.

În capitolul de faţă s-a investigat posibilitatea dezvoltării zonei sensibile a binomului oraş-apă (Tiraspol-Nistru), evoluţia acestuia în timp, forma în care se conturează extinderea lui la începutul sec.XXI, precum şi dimensiunea şi complexitatea fenomenului extinderii frontului la apă. În acest capitol este expusă stratificarea principiilor şi modelelor teoretice raportate şi aplicate la spaţiile urbane existente în vederea dezvoltării durabile.

Principiile de organizare a spaţiilor arhitecturale noi, precum şi cercetarea sistemului eco-funcţional trebuie să cuprindă toate palierele posibile: locuitorii de diferite vârste şi necesităţi; actorii administraţiei la nivel internaţional, naţional şi local; profesionişti: arhitecţi, istorici, urbanişti, ingineri, peisagişti, geografi, hidrologi, economişti ş.a. în vederea gestionării peisajului urban al zonei de studiu.

Analiza anchetării online racordată la caracteristicile identificate ale râului Nistru a permis conturarea lacunelor privind apartenenţa spaţiului public vizavi de modelul ecofuncţional. Propunerile şi ideile intervievaţilor au caracter cantitativ şi necesită o „filtrare”, conturând necesităţile, interesele şi conflictele care ar trebui luate în calcul la elaborarea Planului urbanistic general şi Planulului urbanistic zonal de dezvoltare a oraşului Tiraspol. Acest barem sociologic reflectă abordarea problemelor oraşului şi soluţionarea lor în paralel cu propunerile profesioniştilor, ceea ce va permite identificarea similitudinii dintre soluţia arhitectural-urbanistică şi mediul natural. PUG şi PUZ eficient şi durabil depinde de eficienţa legislaţiei; funcţionalitatea sistemului urban; atractivitatea arhitecturală şi naturală; sustenabilitate.

În acest capitol al tezei venim cu o propunere de recuperare şi reconfigurare a zonei urbane adiacente Nistrului, ce se manifestă într-un model teoretic de dezvoltare durabilă, în care se pune preţ pe imagine, simbol, identitate urbană, memorie şi semnificaţie a oraşului.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Scopul demersului ştiinţific propus în teză a fost de a stabili factorii ce au contribuit la constituirea arhitecturii oraşului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pe malul fluviului Nistru pentru a determina principiile de formare a modelului arhitectural optim al dezvoltării urbei. Acest scop a fost obţinut prin soluţionarea obiectivelor studiate în raport cu elucidarea evoluţiei arhitectural-urbanistice a or.Tiraspol şi sistematizării tipologice a fondului construit: carcasei şi ţesutului urban care a condus la următoarele concluzii:

1. Prima sarcină ce se cerea soluţionată consta în stabilirea etapelor de evoluţie arhitectural-urbană şi căutarea factorilor care au determinat amplasamentul, coordonatele şi parametrii geografici şi conceptuali ai fondării localităţii urbane riverane:

a) Oraşul Tiraspol a fost amplasat lângă cetatea Sredinnaia, prioritate având caracterul militar al aşezării, devenit vorstadt. Apariţia cetăţii bastionare în 1792 pe o buclă largă a cursului Nistrului, a fost necesară pentru a crea opoziţie cetăţii Bender (Tighina), aflată pe malul drept al Nistrului, stăpânită de Poarta Otomană. Drumul care lega cetatea, orientat dinspre est spre poarta de acces, pe teritoriul oraşului a devenit strada principală. În corespundere cu teoria urbană neoclasică, intrată în vogă în urbanismul rus, au fost trasate cartierele cu parcelarea în proprietăţi imobiliare egale, formând structura ortogonală a oraşului. Pe strada principală erau amplasate clădirile eclesiastice, silueta cărora era percepută vizual dinspre fluviu [71, p. 137-142], la fel, este marcată de conectarea la linia de cale ferată a Rusiei, trasată tangenţial spre nord-est de aşezare.

b) A doua etapă arhitectural-urbanistică coincide cu prima fază a puterii sovietice, corespunzătoare perioadei interbelice în Europa, Tiraspolul fiind ales drept capitală a RSSAM. În structura urbană a Tiraspolului apare un nou centru urban, rezultat al implementării ideologiei socialiste, alcătuit din clădiri cu funcţii educativ-culturale: Universitatea Pedagogică, clădirea Teatrului Dramatic ş.a. Amplasarea noului centru urban nu a fost concepută în raport cu factorul primordial – cursul Nistrului, formând o axă compoziţională nouă, orientată spre adâncul cartierului de locuinţe, construite de-a lungul ei. În oraş au fost construite blocuri de locuit cu apartamente, înălţimea cărora atingea 3-4 etaje. Au luat un nou avânt întreprinderile industriale, stilistica dominantă a epocii devenind constructivismul rus. Bisericile au fost demolate, pe locul lor fiind construite clădiri cu funcţii social-publice (ex.: Palatul de Stării Civile, anii 1930-1935, str.*Lunacearskogo* 26, reconstruit în 1986-1987 de arh. A.Naroliski, ing. M.Solovei).

c) A treia etapă arhitectural-urbanistică a constituirii arhitecturii oraşului Tiraspol se suprapune cu faza a doua a perioadei sovietice, care se divizează în postbelică şi

modernismul socialist. În perioada postbelică au fost reconstruite clădirile distruse de război, înălţate edificii noi publice cu un larg spectru tipologic: şcoli, spitale, sedii administrative etc., cu proiectarea arhitecturii în spiritul realismului socialist. În perioada modernismului socialist, în arhitectura clădirilor sunt scoase în evidenţă programele funcţionale ale edificiilor, folosirea noilor materiale de construcţie, răspândirea proiectelor-model de edificii etc., dar au fost construite şi clădiri publice cu arhitectură monumentală cu valoare de unicat: Cinematograful Tiraspol, Palatul Pionierilor etc. Începută iniţial ca o modalitate de rivalitate agresivă belicistă între oraşele aflate în opoziţie reciprocă Tiraspol-Tighina, în această perioadă este programată apropierea treptată dintre ele rezultatul fiind aşteptat ca o aglomeraţie urbană. Deşi nerealizată, ideea a condus la o soluţie urbanistică de unicat, parţial valorificată arhitectural. Din punct de vedere urbanistic este avantajată partea centrală a oraşului, cu deschidere spre splaiul Nistrului şi spre zona de recreaţie de pe malul drept, într-o integrare a arhitecturii, sculpturii monumentale şi a mediului natural înnobilat.

d) Arhitectura în a patra etapă, când Tiraspol devine capitala autoproclamatei, secesionistei RMN, s-a impus prin construcţii gigantice amplasate la periferia oraşului: Complexul sportiv „Sheriff"; crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex" etc.

2. În urma analizei arhitectural-urbanistice a evoluţiei spaţiale a oraşului Tiraspol au fost definiţi parametrii arhitecturali prioritari ai oraşului: artera acvatică, splaiul, zona cu vegetaţie verde, întreprinderile industriale, marile complexe tehnologice – ceea ce a determinat zonarea funcţională a organismului urban.

3. O continuitate a aspectului oraşului este evaluarea soluţiei urbanistice cu zonarea funcţională a teritoriului în raport cu prezenţa fluviului: amplasarea clădirilor monumentale în partea deschisă vederii dinspre fluviu analizate de autorul tezei de faţă [73, p.214-219]. Centrul urban a continuat la intersecţia axelor – strada principală şi zona verde a pârâului Limanul Sec.

4. Raportul, în dependenţă de cerinţele normative, dintre carcasă şi textură, dintre textură şi vegetaţie. Zone interdependente de artera acvatică sunt centrele publice şi de agrement, fondul locativ cu înălţimea maximă posibilă pentru oraş şi tehnologia actuală, spaţiile verzi şi zonele industriale etc., posibilitatea de manevre a transportul public şi privat. A fost posibilă sistematizarea tipologică a ţesutului urban şi valorificarea lui în secţiune diacronică. Astfel, modalităţile de amplasare a clădirilor au urmat celor anterioare, creându-se principii rigide de utilizare a priorităţilor oferite de amplasarea în apropierea spaţiul splaiului fluviului, dar cu schimbarea tipologiei clădirilor favorizate de amplasament. Locul arhitecturii ecleziastice distruse în anii puterii sovietice a fost ocupat de clădiri monumentale cu funcţii publice.

5. În urma stabilirii factorilor de atracţie a amplasamentului şi arhitecturii clădirilor, ca parametri şi tipologie, şi a luării în consideraţie a opiniei publice ştiinţifice şi a preferinţelor locuitorilor-respondenţi, a fost elaborat modelul teoretic cu prognosticul dezvoltării şi a extinderii oraşului Tiraspol. Astfel, este recomandată continuitatea utilizării malului r.Nistru pentru amplasarea habitatului cu blocuri de locuinţe cu infrastructura necesară, ce va continua valorificarea splaiului în scopul organizării zonei de recreaţie şi amenajarea accesului spre frontul la apă. Modelul teoretic de amplasare a noilor obiective arhitecturale în or.Tiraspol a fost descris de autorul tezei în Meridian Ingineresc, 3(62), p.66-70 UTM, Chişinău, ISSN 1683-853X, 2016.

6. Studiul efectuat, prin coroborarea rezultatelor cercetării arhitectural-urbanistice a or.Tiraspol cu cercetările similare ale oraşelor riverane de pe mapamond, mai ales din Europa şi Asia, a permis determinarea soluţiilor şi procedeelor comune în ajustarea organismului urban la condiţiile naturale ale amplasamentului şi, concomitent, soluţiile de unicat în crearea aspectului inconfundabil al Tiraspolului. Printre acestea din urmă se remarcă gruparea clădirilor publice, în armonie artistică cu sculptura monumentală în zona centrală cu acces spre fluviu, cu silueta şi aspectul integral apreciate vizual dinspre spaţiul fluviului.

Recomandări. Rezultatele cercetărilor asupra oraşului riveran Tiraspol obţinute în această teză constau în evaluarea de perspectivă profesionistă şi etică a lor care ar putea fi utilizate în cercetările viitoare, vizând următoarele obiective:

1. Studierea obiectivelor arhitecturale (cercetate în capitolul II; o atenţie deosebită se va atrage arhitecturii până în 1917), stilistica cărora merită să fie cercetată minuţios cu includerea în Registrul patrimoniului arhitectural al oraşului Tiraspol şi protejarea lor (actualmente, Registrul include 66 obiective [196]).
2. Propuneri privind formarea şi consolidarea zonei istorice cu stabilirea hotarelor conform Hotărârii Guvernului RM nr.1009 din 05.10.2000 despre aprobarea Regulamentului privind zonele protejate naturale şi construite [195].
3. Editarea monografiei şi elaborarea platformei electronice cu sistematizarea informaţiei asupra monumentelor de arhitectură situate în zona istorică a oraşului Tiraspol. Materialul studiat va fi stocat într-o bază de date destinată publicului larg în vederea popularizării şi specialiştilor în domeniu pentru cercetarea profundă a localităţii. Cercetarea va include fotografii, studii grafice, date istorice, prototipuri, materiale specifice etc. [200].

BIBLIOGRAFIE

Arhiva INCPUP (Institutul Naţional de Cercetări şi Proiectări Urbanproiect)

Planuri generale PUZ, PUD etc. (arhiva INCPUP)

1. Объект №159/80.899. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 1. Молдгипрострой, 1962 г.
2. Объект №159/80.900. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 2. Молдгипрострой, 1962 г.
3. Объект №159/80.900. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 3. Молдгипрострой, 1962 г.
4. Объект №159/80.902. г.Тирасполь. Жилой фонд. Инвентаризационная ведомость. Книга 4. Молдгипрострой, 1962 г.
5. Объект №159/80.903. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 5. Молдгипрострой, 1962 г.
6. Объект №.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1970 г.
7. Объект № 311.71.204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 1. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
8. Объект № 311.71. 204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 2. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
9. Объект № 12290/85. г.Тирасполь. Генеральный план. Основные положения. Том 3. Молдгипрострой, 1985 г.
10. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 1. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
11. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 2. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
12. Объект №13263/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1989 г.
13. Obiectul nr.14254/96. Proiectul amenajării teritoriului RM. Schema or.Tiraspol. Situaţia existentă. INCPUP, 1996.

Edificii şi clădiri (arhiva INCPUP)

14. Объект № 12144. Вариант 1. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
15. Объект № 12144. Вариант 2. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.

16. Объект № 12144. Вариант 3. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
17. Объект № 12144. Вариант 4. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
18. Объект № 12781-4. Паспорт цветового решения фасадов. Жилой квартал, ограниченный ул.К.Либнехта, Котовского, Советской, Коммунистической в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1976 г.
19. Объект № 11750. Здание Тираспольского ГОРКОМа Партии и Городского Совета Народных Депутатов. Молдгипрострой, 1978 г.
20. Объект № 12025-АС. Дворец Культуры с залом на 1000 мест Тираспольского ХБО. Молдгипрострой, 1980 г.
21. Объект № 7715/1974-1. Дом Пионеров, г.Тирасполь. Молдгипрострой, 1974-1978 гг.
22. Объект № 8188-АС-1-28. 80-квартирный жилой дом с магазином в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1968 г.
23. Объект № 11931/82-1. Экспериментальный крупнопанельный 16-этажный 2-секционный 128-квартирный жилой дом, г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1983 г.

Arhiva ANRM (Arhiva Naţională a Republicii Moldova)

24. Ф.11, оп.1, д.805. план Тирасполя за 1903 г.
25. Ф.11, оп.1, д. 804, план Тирасполя за 1913 г.
26. Ф.145, д.6, 1946-1948 гг., Тираспольское строительро-монтажное управление №4 завода Кирова.
27. Ф.69, д.4, 1954-1956 гг., Тираспольский строительно-монтажный участок треста Местпромстрой.
28. Ф.Р-648, д.45, 1920-1921 гг., Тираспольский Тираспольский уездный революцион-ный комитет.
29. Ф.95, д.154, 1946-1970 гг., Отдел главного архитектора Тираспольского Горисполкома.
30. Ф.103, д.443, 1945-1970 гг., Отдел капитального строительства Тираспольского Горисполкома.
31. Ф.50, д.443, 1945-1970 гг., Тираспольский строительный трест.
32. Ф.91, д.326, 1947-1967 гг., Тираспольское строительное управление №28.

Arhiva MIET (Muzeul de Istorie şi Etnografie din Tiraspol)

33. Ф.18 д.7691. Оперно-драматический театр на 1000 мест в г.Тирасполе. Личный архив Д.Палатник.

Arhiva MNAM (Muzeului Naţional de Artă al Moldovei)

Sectorul Grafica naţională Registru Patrimoniu (RP)

34. RP 4975. nr.17481. Alexandr Foiniţki. Peisaj urban. Creion, 1935.
35. RP 4511. nr.2377. Ghenadi Zâkov. Construcţia staţiei de pompare. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color, 1958.
36. RP 3118. nr.1947. Ghenadi Zâkov. Zidurile cetăţii din Tiraspol, linogravură color, 1958.
37. RP 3810. nr.2127. Ghenadi Zâkov. Uzinele de conserve (Tiraspolul industrial), linogravură color, 1959.
38. RP 4509. nr.4372. Ghenadi Zâkov. La cariera de piatră, linogravură color, 1960.
39. RP 4509. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color, 1961.
40. RP 4512. nr.2378. Ghenadi Zâkov. Splai nou. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color, 1961.
41. RP 4510. nr.2290. Ghenadi Zâkov. Debarcaderul din Tiraspol. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color, 1961.
42. RP 4375. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color, 1961.
43. RP nr.4373. 2288. Ghenadi Zâkov. Tiraspolul se construieşte, linogravură color, 1961.
44. RP nr.4686. 2451. Ghenadi Zâkov. Construcţia teatrului, linogravură color, 1961

Sectorul Grafica naţională Fondul Auxiliar (FA)

45. FA 5232. nr.17511. Alexandr Foiniţki. Peisaj cu pavilion. Schiţe din album cu 9 foi, 1935.
46. FA 4919. nr.17475. Alexandr Foiniţki. Peisaj urban. Schiţe din album cu 9 foi, 1935.

Serviciul Management Documentaţie şi Arhivă din Transnistria

47. Ф.896 д.32. – fondul personal al lui Vladimir Poluşin, План Тираспольской крепости с форштатом 1826 г.
48. Ф.2, 01, д.5. План места Тирасполя 1933 г.

Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia)

ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив

49. Ф.349, оп.39, д.1129. Raportul lucrărilor executate la cetatea de mijloc din anii 1794-1797, 1803, 1808, 1819-1821, 1826, 1830, 1832-1835, 1843, 1847, 1853-1856, 1865.

În limba română

50. Alpopi C. *Elemente de urbanism.* Bucureşti: Editura UAUIM, 2008. -264 p.
51. Băncescu I. *Dreptul la Dunăre. Mal public sau privat?*. În: ACUM 3 (Artă, Comunităţi Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.288-301.
52. Băncescu I. *Interfaţa oraş-apă ca spaţiu public. Studiu de caz de pe litoralul românesc: Eforie Nord.* În: ACUM 2 (Artă, Comunităţi Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.64-87.
53. Băncescu I. *Noua urbanitate europeană. Apa generatoare de spaţiu public.* În: ACUM 3 (Artă, Comunităţi Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.342-353.
54. Băncescu I. *Problematica frontului la apă. Aspecte ale evoluţiei litoralului românesc în perioada comunistă.* Teză de doctorat, Bucureşti: Editura UAUIM, 2012.
55. Băncescu I. *stART dâmboviţa.* În: ACUM 2 (Artă, Comunităţi Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.348-361.
56. Colesnic Iu. *Chişinău*. Enciclopedie. Chişinău: Editura Museum, 1997. -569 p.
57. Cosma D., Petrescu R. *Dezvoltarea spaţială durabilă a fronturilor la apă din punctul de vedere al anvelopării spaţiale.* În: Moduri contemporane de anvelopare a spaţiului. Expoziţiile mondiale, Vol. 2, nr. 2. Bucureşti: Editura UAUIM, 2012, p.202-220.
58. Criticos M. Băncescu I. *Limbaj arhitectural 1. Note de curs*. Bucureşti: Editura UAIM, 2007-2008. -51 p.
59. Demcenco N. ş.a. *Monumente de istorie şi cultură din Republica Moldova*. Chişinău: Editura Ştiinţa, 1994. -190 p.
60. Lăzărescu C. *Arhitectura şi viaţa oraşelor.* Ediţia a 2-a. Bucureşti: Editura Tehnică, 1996. -292 p.
61. Nesterov T. *Studiu privind situaţia oraşelor istorice din Republica Moldova*. Chişinău: Editura Plai Resurse AO, 2008. -160 p.
62. Podlesnaia N. *Pictura monumentala din Basarabia şi RSS Moldovenească.* Teză de doctor în studiul artelor si culturologie. Chişinău, 2015. -265p.
63. Popescu T. *Spaţiul public în secţiune verticală. Cazul Dâmboviţa.* În: ACUM 4 (Artă, Comunităţi Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.130-135.

64. Rădulescu D. *Arhitectura centrelor culturale moderne.* Bucureşti: Editura Tehnică, 1996. -342 p.
65. Sitte C. *Arta construirii oraşelor. Urbanismul după principiile sale artistice.* (în original: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen.* 1 ediţie, Berlin, 1889), traducere în română Rodica şi Mihai Eftenie, Hanna Derer. Bucureşti: Editura Tehnică, 1992.-144 p.
66. Şlapac M. *Arta urbanismului în Republica Moldova. Privire de ansamblu*. Chişinău: Editura Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 2008. -272 p.
67. Şlapac M. *François Paul Sainte de Wollant, constructor de fortificaţii.* În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Garomont, 2015, p.36-45.
68. Şlapac M. *The bastioned fortress from Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Princeps, 2011, p.25-35.
69. Şlapac M. *Cetăţile bastionare din Moldova*. *Privire de ansamblu*. Chişinău: Editura ARC, 2016. -372 p.
70. Tronciu S. *Arhitectura bisericilor-rotonde din Basarabia.* Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului şi amenajării teritoriului*. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2012, p.220-226.
71. Tronciu S. *Arhitectura ecleziastică din Tiraspol.* În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Princeps, 2011, p. 137-142.
72. Tronciu S. *Biserica comemorativă „Sf.Andrei" din cetatea Tiraspol.* În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Garomont, 2012, p. 151-156.
73. Tronciu S. *Determinarea dominantelor în situl urban (Fragmentul străzii 25 Octombrie 1917, oraşul Tiraspol).* Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului şi amenajării teritoriului*. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2012, p. 214-219.
74. Tronciu S., Nesterov T. *Oraşele fluviale în Republica Moldova (de pe râul Nistru).* Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului şi amenajării teritoriului*. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2010, p.155-160.
75. Trişcu Ia., Zahariade A.M. *Semnificație și comportament în cadrul construit*. Traducere din limba engleză Geoffrey Broadbent, Richard Bunt, Thomas Llorens. Bucureşti: Editura Tehnică, 1985. -338 p.

76. Turcin D., Dobrominski M. *10 ani RASSM.* (Imagini Goţcosic I. Galterin V.). Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1934. -263 p.
77. Zahariade A.M., Băncescu I. *stART dâmboviţa.* Bucureşti: Editura UAUIM, 2007. -100 p.

În limba rusă

78. Абдуллаева С.М. *Архитектурные особенности развития прибрежных городов реки Куры.* În: *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.* Тамбов: Издательство Грамота, 2012, стр.14-17.
79. Адамович В.В., Бархин Б.Г. и др. *Архитектурное проектирование общественных зданий.* Москва: Издательство Стройиздат, 1984. -543 стр.
80. Антюфеев В. А. *Архитектурно-пространственная организация объектов отдыха и туризма в пойменно-дельтовых образованиях (на примере Волго-Ахтубинской поймы).* Москва: Автореферат по специальности Архитектура, 2007. -28 стр.
81. Афанасьев-Чужбинский А.С. *Поездка в южную Россию.* Очерки Днестра. Санкт-Петербург: Книгоиздательство Герман Гоппе, 1893. -438 стр.
82. Баев О.М. *Век под крылом белого аиста.* Тирасполь: Издательство Druckhaus Gummersbach, Wagener GmbH, 1997. -368 стр.
83. Бантыш-Каменский Д.Н. *Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию.* Москва: Издательство Губернская типогрфия А.Решетникова, 1810. -192 стр.
84. Баранов Н.В. и др. *Архитектура античного мира. Греция и Рим. Всеобщая история архитектуры в 12-ти томах*. Москва: Издательство Стройиздат, 1973. -712 стр.
85. Белкин А.Н. *Ландшафтная архитектура Молдавии.* Кишинев: Издательство Картя молдовеняскэ, 1976. -128 стр.
86. Беляева Е.Л. Архитектурно-пространственная среда города как объект зрительного восприятия. Москва: Стройиздат, 1977. -65 стр.
87. Богдан В., Лункарь И. *Архитектура Тирасполя в контексте сформировавшихся эстетических критериев городской среды*. Выпуск 2 *Искусствознание*, Тирасполь: Издательство Приднестровского Университета, 2006, стр.74-83.
88. Богнибов Е.А. *Пути развития архитектуры советской Молдавии 1940 – середины 1970 годов (на материале архитектуры общественных зданий и сооружений).* Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1976. -16 стр.
89. Вакула Н. *Памятники Тирасполя.* Материалы докладов научной конференции Из истории родного города, Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1998, стр.50-53.

90. Вакула Н. *Тирасполь – город на Днестре.* Материалы докладов Научной Конференции *Из истории родного города*. Тирасполь, 1997, стр.3-10.
91. Вартичан И.К. *Молдавская Советская Социалистическая Республика*. Кишинев: Издательство Главная редакция Молдавской Советской энциклопедии, 1979. -496 стр.
92. Воробьев В.В. *Градостроительная организация прибрежных зон в системе зарегулированой реки (на примере Днепра).* Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1985. -22 стр.
93. Воронина О.Н. *Ландшафтная архитектура малых рек города Нижнего Новгорода.* Н. Новгород: Полиграфцентр ННГАСУ, 2013. -263 стр.
94. Горштейн В. *Архитектурно-планировочная организация застройки центральной части малых городов Молдавской ССР.* Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976, стр.34-46.
95. Григорьев В.А. *Модель планировочной структуры крупного города в условиях долинно-речного ландшафта Сибири (Эколого-градостроительный аспект).* Автореферат по специальности Архитектура, Новосибирск, 2004. -28 стр.
96. Гриценко И.С. *Размещение промышленных и транспортных зон в объедененных городах Тирасполь-Бендеры.* Материалы докладов, Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976. стр.313-314.
97. Гуськова Е.В. *Принципы архитектурной ревитализации приречных пространств (из опыта России и Франции).* Автореферат по специальности Архитектура, Нижний Новгород, 2010. -24 стр.
98. Демидов А.Н. *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году,* Москва: Издательство Типография Александра Семена, 1853. -543 стр.
99. Демурова Т.В. *Потенциал малой реки на примере Борзовки в Нижнем Новгороде.* Инновации в ландшафтной архитектуре. Материалы VII научно-практической конференции, Нижний Новгород: Издательство ННГАСУ, 2011, стр.30-32.
100. Демченко Н.А. и др. *Свод памятников Истории и культуры МССР. Северная зона.* Кишинев: Издательство Штиинца, 1987. -868 стр.
101. Добреньков В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования.* Москва: Издательство Инфра-М, 2004. -768 стр.
102. Дорох Т.П. *Памятные места Тирасполя*. Тирасполь: Издательство Творческая студия - Фотожурналист, 1992.-34 стр.

103. Дуничкин И.В., Корнева Е.Н. *Реабилитация и благоустройство набережных реки Москвы: системный подход.* Казань: Издательство Известия КГАСУ, № 6(18), 2008, стр.76-85 http://terraplan.ru/pdf/ecoreal_18_reabil.pdf.
104. Дымченко Н.В. *Тираспольский живописец Михаил Балан*. Тирасполь: Издательство Типар, 1999. -12 стр.
105. Загородников А.Н. *Управление общественными связями в бизнесе.* гл.3 «SWOT-анализ: сущность, цель, содержание». Москва: Издательство Крокус, 2013, стр.59-62.
106. Захаров О.Н. *Архитектурные панорамы Невских берегов, Ленинград*: Издательство Стройиздат, 1984. -320 стр.
107. Зингер Л.С., Орлова М.А. *Искусство народов СССР от Великой Октябрьской социалистической революции до 1941 года.* Том 7. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1972. -438 стр.
108. Зингер Л.С., Веймарн Б.В. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР в период Великой Отечественной войны и до конца 1950-х годов.* Том 8. Москва: Издательство Изобразительное Искусство, 1977. -486 стр.
109. Зингер Л.С., Веймарн Б.В., Сопоцинский О.И. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР 1960-1977 годов.* Том 9. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1982. -407 стр.
110. Кароткая К.М. *Благоустройство прибрежного фронта в Нью-Йорке*. Архитектурный журнал *Архитектура и время.* №3, Москва: Издательство Пресса России, 2015, стр.18-22.
111. Кашлева М.Н., Мельничук А.А. *Музеи Приднестровья*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2015. -76 стр.
112. Колойденко И., Погольша Н. *Лица столицы, или 100-летию М.Е. Петрова посвящается…* Журнал Караван №5 (327), Тирасполь, 2009, стр.7.
113. Колотовкин А.В., Эльтман И.С., Педаш Г.А. *Архитектура Советской Молдавии*, Кишинёв: Издательство Стройиздат, 1973. -88 стр.
114. Колотовкин А.В., Шойхет С.М., Эльтман И.С. *Архитектура Советской Молдавии*. Москва: Издательство Стройиздат, 1987. -319 стр.
115. Константинов А.С. *Принципы формирования городских прибрежных территорий.* IV Международная студенческая электронная научная конференция *Инновации в ландшафтной архитектуре.* Нижний Новгород: Издательство ННГАСУ, 2011, стр.1-5 https://www.rae.ru/forum2012/pdf/1425.pdf.

116. Кривенко А., Симаченко Р., Черданцев В. *Историко-архитектурое наследие г.Тирасполя*. Журнал Приднестровское наследие, Тирасполь, 2010, стр.30-36.
117. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Диссертация по специальности 18.00.01 – теория и история архитектуры, Москва, 1987. -150 стр.
118. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1987. -24 стр.
119. Кузь А.В. *Творческий поиск зодчих Молдавии*. Журнал *Новое в архитектуре*. Москва: Стройиздат, 1987, стр.83-106.
120. Куклев В., фото Круцко Б., Ананьиной Т., Капнина В. *Тирасполь. Город на Днестре*, Кишинёв: Издательство Тимпул, 1972. -44 стр.
121. Лазарева Н.В. *Архитектурно-ландшафтная организация долин малых рек в городах. (На примере городов Московской области.* Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1990. -23 стр.
122. Литвинчук И. *Каменная память Тирасполя //* Газета *Приднестровский Университет*. Тирасполь, 19.11.2012, стр.5.
123. Лукомская И.О. *Взаимодействия архитектуры и ландшафта в урбанизированных долинных пространствах карпатских рек.* Международный электронный научно-образовательный журнал по научно-методическим аспектам архитектурного образования AMIT (*Architecture and Modern Information Technologies, МАРХИ*), nr.3 (24) 2013, стр.1-18. http://www.marhi.ru/AMIT/2013/3kvart13/lukomska/lukomska.pdf.
124. Лункарь И. *Архитектурно-градостроительные тенденции XX века, их некоторое влияние на формирование архитектурно-пространственного облика города Тирасполя.* Журнал *Приднестровское наследие,* Тирасполь, 2008, стр.107-112.
125. Лупашку В.М. *Научные агропромышленные центры Молдовы (градостроительные аспекты)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1992. -23 стр.
126. Марецкий С.К. *Тирасполь – историко-географический очерк*. Кишинёв: Шкоала советикэ, 1958. -104 стр.
127. Маруня Е. *Франц де Воллан и Тираспольская крепость*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*. Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1997, стр.11-20.
128. Мельничук А.А. *Город на Днестре – Тирасполь*, Бендеры: Издательство Полиграфист, 2007.
129. Мельничук А.А. *Город на Днестре – Тирасполь.* Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*, Тирасполь: Издательство ПГУ, 2003.

130. Мельничук А.А. *Из историиправославных церквей г.Тирасполя.* Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*, Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1998, стр.8-11.
131. Мельничук А.А., Бондарева В.Л. *Тирасполь. 220 лет*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2012. -262 стр.
132. Мельничук. А.А. *Хранители истории. К 50-летию Тираспольского Музеяю Краткий путеводител*ь. Тирасполь: Издательство «Медиант», 2008. -40 стр.
133. Моисеенко З. *Архитектура жилых домов Молдавии.* Кишинев, Картя молдовеняскэ, 1973. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняска», 1967. -93 стр.
134. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр Федорович*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1980. -44 стр.
135. Милютин Н.А. *Проблема Строительства Социалистических Городов. Основные Вопросы. Рациональной планировки и строительства населенных мест.* Москва: Издательство Ленинград 1930. -90 стр.
136. Минервин Г.Б. и др. *Дизайн архитектурной среды.* Москва: Издательство Архитектура-С, 2006. -504 стр.
137. Оселко Н.Э. *Планировочное развитие приречной территории крупнейшего столичного города*. Диссертация по специальности 18.00.04 Градостроительство, планировка сельских населенных пунктов. Москва, 2001. -181 стр.
138. Ожегов С. *Типовое и поворотное строительствов России в XVIII – XIX веках.* Москва: Издательство Стройиздат, 1984. -168 стр.
139. Осятинский А.И. *Строительство городов на Волге*. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1965. -192 стр.
140. Паламарь А. и др. *Православные храмы Приднестровья*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2011. -56 стр.
141. Педаш Г.А., Эльтман И.С. *Градостроительство Молдавии.* Кишинёв: Издательство Картя молдовеняскэ, 1968. -76 стр.
142. Погольша Н. *Памятники и монументы Тирасполя*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.83-85.
143. Погольша Н., Колойденко И. *Дань гению*, Журнал *Караван.* Тирасполь, 2011, №19 (446), с.16.
144. Погольша Н., Колойденко И. *Последний бой он трудый самый...* Журнал *Караван,* №13 (335). Тирасполь, 2009, стр.11.
145. Погольша Н., Колойденко И. *На поле Бородинском*. Журнал *Караван,* №9 (331),

Тирасполь, 2010, стр.10.

146. Погольша Н., Колойденко И. *Промышленное сердце Тирасполя*. Журнал *Караван*, №8 (330), Тирасполь, 2010, стр.6.
147. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 1. Тирасполь: Реклиз-Эолис, Лада, 1995. -496 стр.
148. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 2. Тирасполь : Реклиз-Эолис, Лада, 1997. -994 стр.
149. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий: Библиографический справочник.* Бендеры: Полиграфист, 2004. -368 стр.
150. Полянских А.Г., Тымчишин В.В. *Тираспольский район*. Фото: Молодченко А.И., Черницкий Н.И. Кишинёв: Издательство Картя молдовеняскэ, 1966.-116 стр.
151. Рудакова О. *Городские кладбища в сруктуре города*. Журнал *Приднестровское наследие*, Тирасполь, 2009, стр.119-121.
152. Рудяга В.И., Мельничук А.А *Вечерний Тирасполь*. Тирасполь: Издательство «10 масттерская», 2010. -15 стр.
153. Саваренская Т.Ф. *Архитектурно-планировочные вопросы формирования прибрежной территории в городах, расположенных у рек*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1964, -24 стр.
154. Саваренская Т.Ф. *История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды.* Учебник для вузов. Москва: Стройиздат, 1984. -376 стр.
155. Саваренская Т.Ф. и др. *История градостроительного искусства. Поздний феодализм и капитализм*. Учебник для вузов. Москва: Стройиздат, 1989. -390 стр.
156. Саваренская Т.Ф. *Западноевропейское градостроительство XVII – XIX веков. Эстетические и теоретические предпосылки.* Москва: Стройиздат, 1987. -191 стр.
157. Садковская О.Е. *Архитектурно-планировочная организация ландшафтов зарегулированных рек малых и средних городов юга России*. Интернет-ВестникВолгГАСУ. №1 (10), 2010, http://vestnik.vgasu.ru/attachments/Sadkovskaya-2010_1(10).pdf, стр.30-35.
158. Сирик В. *По рельсам чугунным*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*. Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1997, стр.37-53.
159. Скальковский А.А. *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1731-1823.* Часть 1. Одесса: Издательство Городская типография, 1836. -294 стр.

160. Скальковский А.А. *Опыт статистического описания Новороссийского края. География, этнография и народосчисление Новороссийского края*. Часть 1. Одесса: В типографии Л. Нитче, 1850. -364 стр.
161. Скальковский А.А. *Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 годах.* // Записки Одесского Общества Истории и Древностей. Одесса: в Городской Типографии, 1844. -273 стр.
162. Слуцкая К.О., и др. *Очерки истории Тирасполя.* 1967. Кишинёв: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1967. -188 стр.
163. Симаченко Р. *Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.* Тирасполь, 2010. -17 стр.
164. Смоленский Н.И. *Теория и методология истории.* Москва: Издательство Образовательно-издательский центр «Академия», 2008. -272 стр.
165. Смирнов В.Ф. *Градостроительство Молдавии XIX-XX вв*. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1975. -147 стр.
166. Смирнов В.Ф. *Некоторые особые возможности укрупнения городов Молдавии.* Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976, стр.271-272.
167. Стороженко А.Я. *Два месяца в дороге по Бессарабии, Молдавии и Валахии в 1829 году.* Москва: Университетская Типография, 1872. -43 стр.
168. Сумароков П.И. *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест.* Москва: Университетская типография, 1800. -250 стр.
169. Тарас. А.Я. *Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века).* Кишинев: Издательство Тимпул, 1987. -247 стр.
170. Тукманова З.Г. *Комплексное формирование водно-зеленых систем города.* Вопросы теории и практики. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Казань: Известия КГАСУ, № 1 (19) 2012, стр.38-45, https://izvestija.kgasu.ru/files/1_2012/38_45_Tukmanova.pdf.
171. Тукманова З.Г. *Рекреационная трансформация прибрежных городских территорий – процесс регенерации от стихийных антропогенно-урбанизированных ландшафтов к позитивно-культурным ландшафтам.* Вопросы теории и практики. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Казань: Известия КазГАСУ, № 2 (16), 2011, стр.69-75, https://izvestija.kgasu.ru/files/2_2011/69_75_Tukmanova.pdf.

172. Филимонов Б. *Синтез архитектуры и монументального искусства в г. Тирасполе*. Искусствознание, выпуск 2. Тирасполь: Издательство Приднестровского Университета, 2006, стр.84-88.
173. Фролов С.С. *Градостроительная реконструкция прибрежных промышленных территорий крупнейших городов (на примере г.Волгограда).* Автореферат по специальности Архитектура, Санкт-Петербург, 2005. -24 стр.
174. Ха Дуи Ань. *Направления преобразования и развития приречных территорий города Ханоя (Вьетнам)*. Автореферат по специальности Архитектура, Санкт-Петербург, 2013. -24 стр.
175. Царан Т. *Неизвестные страницы истории Св. Никольского собора г.Тирасполь*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.76-82.
176. Чудинова Т.С. *Формирование вертикальной композиции исторических центров приречных городов (на примере городов Поволжья).* Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1985. -25 стр.
177. Шмидт А.О. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния.* Часть 2. Санкт-Петербург: Типография Калиновского. 1863. -1022 стр.

Surse web:

178. http://psyfactor.org/lib/k-a.htm_k*онтент-анализ_сущность_задачи_процедуры/,* consultat 30.12.2015.
179. http://c-discurs.ru/methods/kontent-analiz/, consultat 30.12.2015.
180. http://interviu-ok.blogspot.md/2012/05/interviul-ca-tehnica-de-cercetare.html, consultat 15.12.2015.
181. https://docs.google.com/forms/d/1pmEgYcKyell_fluKqZG0eT-RmU1i2IbLgmDp6cCBR7s/viewform, accesat la 30.12.2015.
182. http://www.nadnestre.ru/, accesat la 30.12.2015.
183. http://tiraspol-stolica.narod.ru/ accesat la 10.12.2015.
184. http://bnrm.md/web/ accesat la 15.12.2015.
185. http://tiraspol.tripod.com/Днестровская_правда/, accesat la 30.12.2015.
186. http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html/, accesat la 30.12.2015.
187. http://avaxhome.ws/ebooks/architecture/, accesat la 30.12.2015.
188. http://ebook30.com/architecture/, accesat la 30.12.2015.
189. http://arch-grafika.ru/, accesat la 30.12.2015.
190. http://www.infanata.org/, accesat la 30.12.2015

191. http://www.monument.md/_Patrimoniul_istoric_arhitectural_al_Republicii_Moldova/, accesat la 30.12.2015.
192. http://www.fondcartgeo.md/_fondul_naţional_date_geospaţiale/, accesat la 30.12.2015.
193. http://www.urbanproiect.md/, accesat la 30.12.2015.
194. http://www.vedu.ru/bigencdic/59410/ vizitat 20.10.2011.
195. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=295600, vizitat 20.10.2011.
196. http://zakon-pmr.com/DetailDoc.aspx?document=52138, vizitat 20.10.2011.
197. http://brachka.livejournal.com/brachka/Типовое_здание_послевоенного_сталинского_кинотеатра/, accesat la 12.11.2013.
198. http://www.patrimoniu.asm.md/Biserica_Duminica_Tuturor_Sfinţilor_Chişinău/, Vizitat 21.11.2011.
199. http://www.monument.sit.md/biserici/alexei-mateevici-11/, vizitat 20.10.2011.
200. http://www.monument.sit.md/biserici/circului-6/, vizitat 20.10.2011.
201. http://www.ghidul.ro/parohiateiuldoamneighika/, vizitat 20.10.2011.
202. http://www.hram-kosmadamian.ru/, vizitat 20.10.2011.
203. http://ru.wikipedia.org/Церковь_Великомученицы_Екатерины_Валдай/, vizitat 20.10.2011.
204. http://www.cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/069_Geoagiu.htm, vizitat 20.10.2011.
205. http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_rotundă_din_Leţcani, vizitat 20.10.2011.
206. http://dexonline.ro/definitie/rotonda
207. https://ro.wikipedia.org/wiki/BMP_(format_fi%C8%99ier), accesat la 03.04.2016
208. http://vg9dom.ru/select.php#, consultat 15.01.2017.
209. http://www.olvia.idknet.com/ol175-11-11.htm/, accesat la 17.04.2016.
210. http://river.md/obzor/tiraspol-12-april/, accesat la 17.04.2016.
211. http://diplomba.ru/work/84219/, consultat 22.04.2016.
212. http://kopateli.cc/index.php/files/file/337/, accesat 17.03.2016.
213. http://dednews.ru/2013/01/11/vodonapornaya-bashnya-v-tiraspole/, consultată la 14.03.2016.
214. https://ro.wikipedia.org/wiki/Castel_de_ap`_%C4%83/, consultat la 14.03.2016.
215. http://www.marcochim.ro/news/constructiile-si-clasificarea-lor_17/, consultată la 10.03.2016.
216. http://river.md/gorod/o-chem-moltchat-kamni/, accesat la 10.03.2016.

217. http://www.gmb.md/servicii/acasa/panouri-etalbond.html/, accesat la 10.03.2016.
218. http://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php?title/Тучков Павел Алексеевич/, accesat 10.02.2016.
219. http://poiskstarina.ru/170-o-samom-izvestnom-sredi-kladoiskateley-kartografe-shuberte-ff.html/, accesat 10.02.2016.
220. http://www.etomesto.ru/shubert-map/30-8/, consultat la 10.02.2016.
221. http://sergekot.com/lehner/, accesat la 09.02.2016.
222. http://oldchisinau.com/, vizitat 15.10.2012.
223. http://www.tirasadmin.org/istoriya-goroda-tiraspol/, vizitat 10.03.2015.
224. http://pmrgid.com/o-pmr/tiraspol/, vizitat 20.10.2011.
225. http://www.votpusk.ru/story/article.asp?ID=15024/, vizitat 02.06.2012.
226. http://vestipmr.info/articles/2015/01/27/nasha-istoriya-220-let-nazad-tiraspol-poluchil-status-goroda/, vizitat 20.10.2011.
227. http://nr2.com.ua/News/world_and_russia/muzej-istorii-pridnestrovja-mogut-razmestit-v-byvshej-vodonapornoj-bashne-v-tiraspole-44752.html consultată la 14.03.2016.
228. http://ro.wikipedia.org/wiki/Tiraspol/, accesat la 12.11.2013.
229. http://study.urfu.ru/Aid/Publication/2742/1/Kydryavzcev.pdf, consultat 15.01.2017.
230. https://ru.wikipedia.org/wiki/Тирасполь/, consultat 15.01.2017.
231. http://kinotir.md/o-kinoteatre, consultat 15.01.2017.
232. http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/cph/experts/moldova/laws/housing_code_r.pdf, consultat 15.01.2017.
233. http://www.anpm.ro/dezvoltare-durabila accesat la 18.08/.2016
234. http://www.energiialternative.net/, accesat la 18.08.2016.
235. http://www.archdaily.com/399329/ad-classics-the-plug-in-city-peter-cook-archigram, accesat la 26.08.2016.
236. http://cyberneticzoo.com/walking-machines/1964-walking-city-ron-herron-british/, consultat la 26.08.2016.
237. http://citestealtfel.ro/traieste-altfel/lifestyle/arhitectura-locului, consultat la 29.08.2016.
238. http://www.unibuc.ro/prof/patru-stupariu_i_g/docs/2014/apr/23_11_09_57Curs_6_Athanasios_Gavrilidis.pdf, consultat 08.01.2017.
239. http://www.toteu.ro/casa-plutitoare/, consultat la 05.01.2017.
240. http://viatcheslav.livejournal.com/631425.html, Podul Aiola Island, consultat la 05.01.2017.

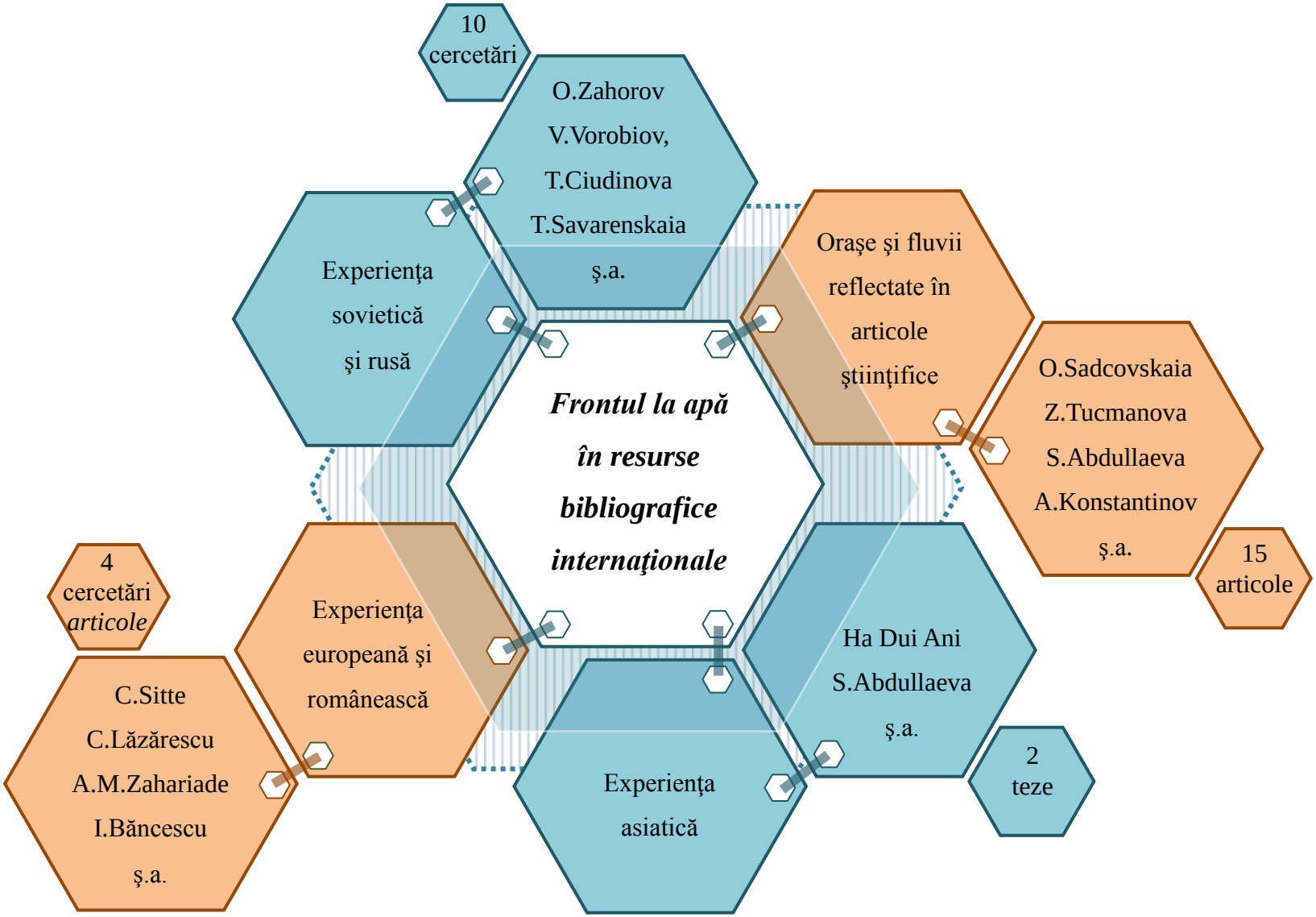
ANEXE

Partea complementară a tezei date cuprinde patru anexe intitulate la fel, ca şi capitolele din partea principală, fiecărui compartiment revenindu-i anexa respectivă. Anexele reflectă, prin surse grafice, descrierea arhitectural-artistică a clădirilor, fiind structurate în tabele şi sistematizate pe perioade, stiluri, arhitecţi, artişti plastici ş.a.

ANEXA 1. RIGORILE ŞI VALENŢELE BIBLIOGRAFIEI ŞI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂŢII ARHITECTURALE A OR.TIRASPOL

Tabelul A.1.1. Analiza succintă a resurselor bibliografice

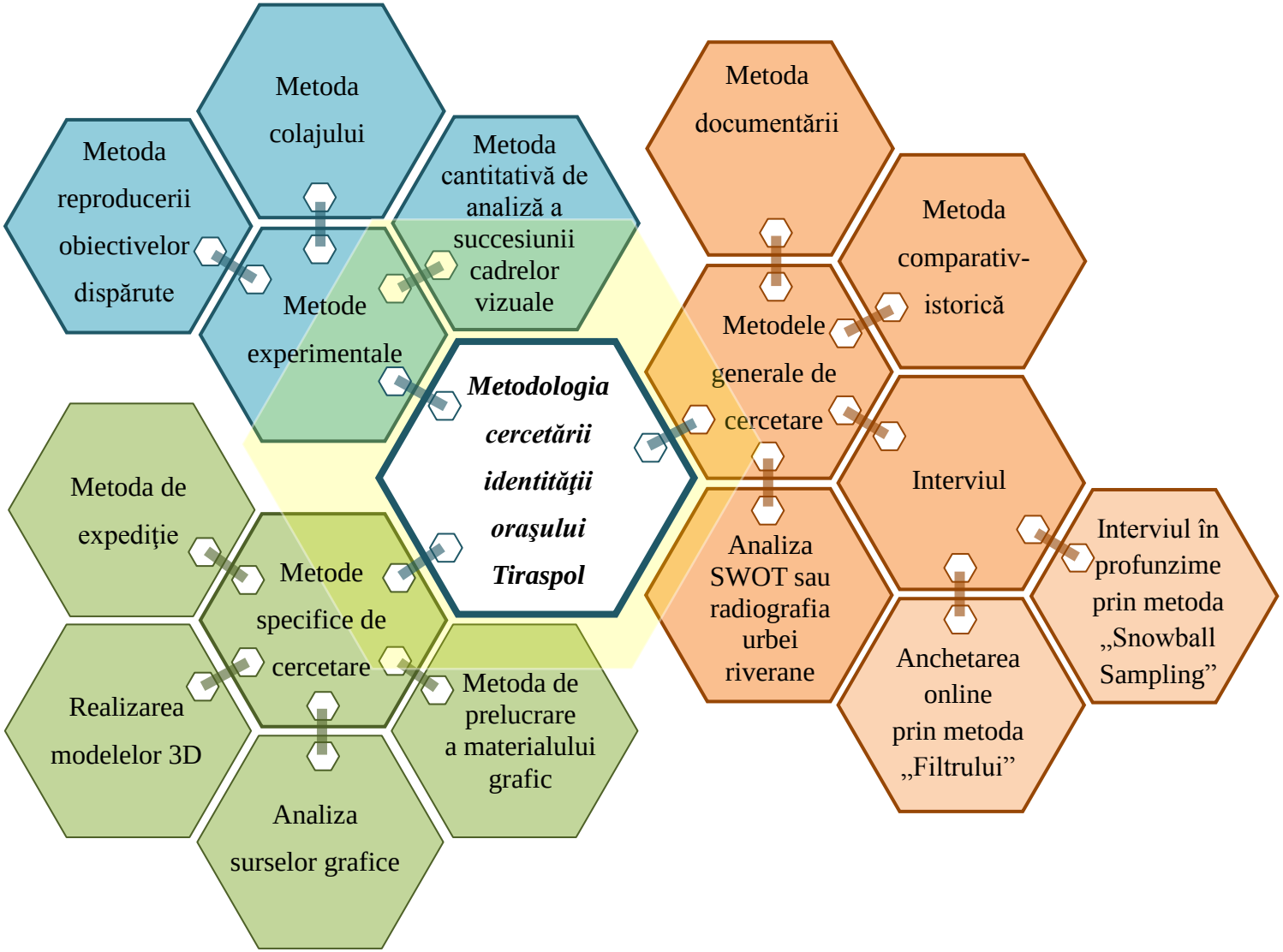
Categoria sursei bibliografice	***Descrierea succintă, date generale***	
Frontul la apă studiat în diferite cercetări de arhitectură şi grupate pe categorii	1	Valoarea elementului natural.
	2	Arhitectura oraşelor fluviale şi elemente de tipologie.
	3	Elemente de arhitectură peisageră şi ecologia localităților fluviale.
	4	Colonizarea fluviului prin intermediul construcţiilor inginereşti.
Oraşe şi fluvii analizate şi reflectate în manuale, monografii, teze etc.	În acest subcapitol au fost analizate peste 20 lucrări ale arhitecților: T.Savarenskaia, A.M.Zahariade, A.Oseatinski, O.Zahorov, V.Vorobiov, T.Ciudinova, N.Lazareva, C.Sitte, N.Oselco, C.Lăzărescu, V.Grigoriev, S.Frolov, I.Băncescu, V. Antiufeev, E.Gusikova, H.D.Ani.	
Articole similare cu caracter publicistic	Subcapitolul dat acordă atenţie publicaţiilor semnificative din ultimii ani privind cercetarea frontului la apă din diferite ţări (peste 20 articole din Rusia, România, Ucraina).	
Oraşul Tiraspol în viziunea arhitecţilor, urbaniştilor, istoricilor şi artiştilor plastici	Cercetarea urbei riverane cu aspecte tipomorfologice se datorează analizei bibliografiei acumulate şi materialului grafic adunat, datelor istorice, statistice etc. privind or.Tiraspol cu dispunerea în ordinea succesiunii în timp, care permite expunerea procesului analitic, cu indicarea autorilor A.Kolotovkin, I.Eltman, G.Pedaş, V.Smirnov, A.Kuzi, M.Şlapac ş.a. (50 lucrări – monografii, teze, filade).	
Articole destinate arhitecturii şi istoriei or.Tiraspol publicate în ziare, reviste, comunicări	Subcapitolul dat la fel în ordine cronologică acordă atenţie publicaţiilor semnificative pentru cercetarea or.Tiraspol şi celor din ultimii ani – istorici N.Vakula, E.Marunea V.Siric ş.a.; arhitecţi V.Bogdan, I.Lunkari, O.Rudakova, V.Cerdanţev, în limba română: T.Nesterov, M.Şlapac, S.Tronciu – 36 articole.	

Schema A1.1. Oraşe fluviale în resursele bibliografice internaţionale (numărul lor)

Tabelul A1.2. Metodele folosite în cercetarea arhitecturii oraşului fluvial Tiraspol

Denumirea metodei de cercetare		***Descrierea succintă a metodei, date generale***
Metode generale de cercetare	Metoda comparativ-istorică	În cazul cercetării urbei riverane, metoda permite analiza rezultatelor imaginii complete privind dezvoltarea oraşului Tiraspol în două faze: perceperea în timp şi spaţiu.
	Metoda documentării	Acumularea şi sistematizarea materialului de arhivă, a materialului bibliografic pentru capitolul I, II şi III.
	Interviul	Anchetarea online analizată prin metoda „Filtrului” p-u publicul larg.
		Interviul în profunzime cu experţi prin metoda „Snowball sampling”.
	Analiza SWOT a or.Tiraspol	Metoda evaluează concomitent factorii de influenţă interni şi externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezenţa fluviului.
Metode experimentale	Metoda cantitativă a succesiunii cadrelor vizuale	Prin intermediul metodei cantitative se identifică cu exactitate dominantele arhitecturale și accentele pe fundalul clădirilor și edificiilor construite în diferite perioade.
	Colajul	Metoda artistică constă în compunerea unui tablou prin alipirea unor elemente eterogene şi crearea posibilităţilor virtuale de încadrare a obiectivelor arhitecturale.
	Reproducerea obiectivelor dispărute	Prin intermediul programului „Autodesk ImageModeler” se pot crea modele tridimensionale plus depunerea texturii din fotografii.
Metode specifice de cercetare	Preluarea materialului grafic	Metoda presupune prelucrarea copiilor, fotografiilor şi imaginilor istorice găsite şi pe parcursul cercetării prin intermediul programului „Adobe Photoshop”.
	Analiza surselor grafice	Aspectele tipomorfologice se datorează examinării materialului grafic cu dispunerea în ordinea succesiunii în timp, care permite în mod expozitiv procesul analitic.
	Realizarea modelelor 3D	În baza desenelor format 2D se permite extrudarea prin construirea conturului obiectivelor.
	Metoda de expediţie	Presupune inspectarea, controlarea şi cercetarea urbelor riverane din Ungaria, Austria, România și RM.

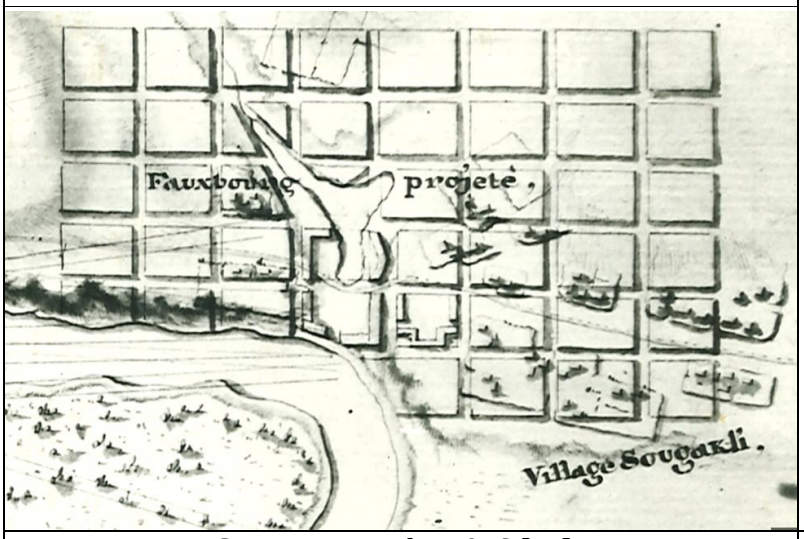
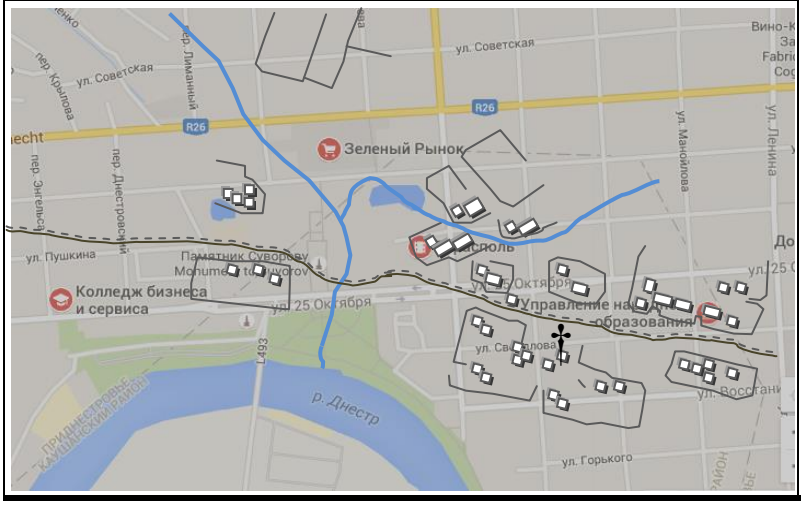

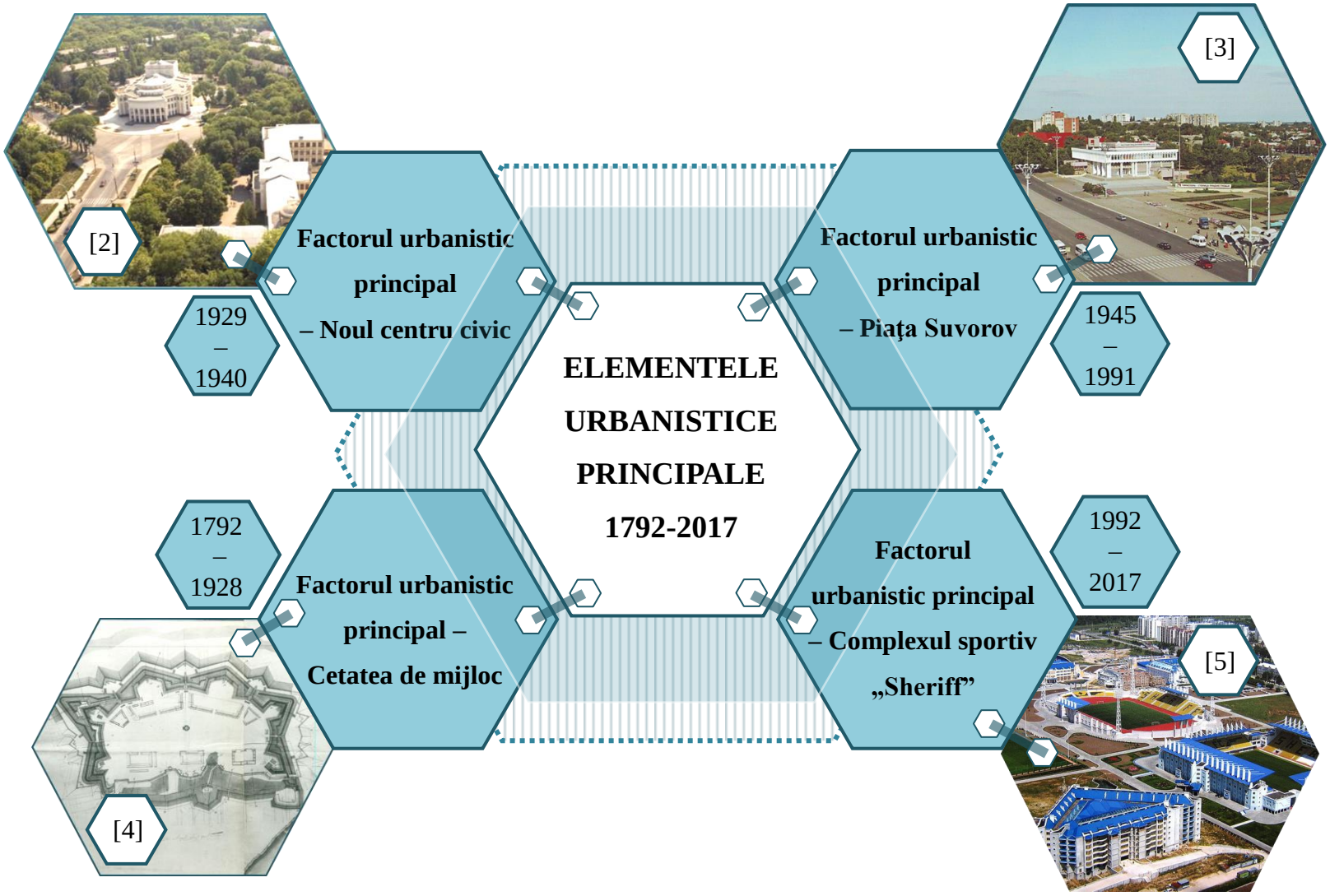
Schema A1.2. Metodologia cercetării identităţii oraşului Tiraspol

ANEXA 2. SITUAŢIA URBANISTICĂ ŞI ARHITECTURA ORAŞULUI TIRASPOL

În anexa 2 sunt folosite materiale vizuale ale oraşului istoric aflate în fondurile Muzeului de Istorie şi Etnografie din oraşul Tiraspol, albumul „Catalog-vederi ale oraşului Tiraspol până în 1917” (în l.rusă «Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.») 2010, elaborat de Rostislav Simacenko din cadrul laboratorului „Cercetări Regionale” (în l.rusă «Региональные исследования» la Universitatea T.Şevcenko din RMN), precum şi imagini din colecţii personale: A.Tihonov, L.Fraiman, E.Smolin, I.Litvinciuk ş.a. Releveele pentru cercetarea arhitecturii din perioada respectivă au fost oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere executate de studenţii Universităţii din oraşul Tiraspol. Fotografiile din anii 2007-2018 sunt efectuate de autorul tezei.

Tabelul A2.1. Amplasarea satului Sucleia Veche şi oraşului Tiraspol

Materialul grafic – plane generale	***Caracteristici generale***
Suprapunerea din 1792 [1] 	Suprapunerea proiectului urbanistic al oraşului Tiraspol (varianta nr.I) cu planul satului Sucleia Veche, 1792. Fragmentul proiectului urbanistic păstrat în Arhiva de stat de istorice militară din Rusia.
Suprapunerea din 2016 [11] 	Suprapunerea planului satului Sucleia Veche cu harta oraşului Tiraspol modern, autor S.Tronciu, 18.03.2016.

Schema A2.1. Elementele urbanistice principale ale oraşului Tiraspol 1792-2018

Tabelul A2.2. Denumirile străzilor vechiului și noului Tiraspol

Tip acces	*Până la 1884*		*1884-1921*		*1921-prezent*	
	În limba română	*În limba rusă*	*În limba română*	*În limba rusă*	*În limba română*	*În limba rusă*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Străzi	Pocitovaia	Почтовая	Pokrovskaia	Покровская	25 Octombrie 1917	25 Октября 1917
	Kazarmennaia	Казарменная	27 Februarie	27 Февраля	Sovetskaia	Советская
	Evreiskaia	Еврейская	Râbnaia	Рыбная	Vostania	Восстания
	Fonarnaia	Фонарная	Vokzalinaia	Вокзальная	Lenin	Ленина
	Privoznaia	Привозная	Komunisticeskaia	Коммунистическая	Manoilov	Манойлов
	-	-	Ciasovennaia	Часовенная	Roza Liuximburg	Роза Люксембург
	-	-	Puşkinskaia	Пушкинская	Puşkin	Пушкин
	-	-	Krasnoiarskaia	Красноярская	Karl Marx	Карл Маркс
	-	-	Remeslennaia	Ремесленная	Karl Liebknecht	Карл Либкнехт
	-	-	Kladbişenskaia	Кладбищенская	9 Ianuarie	9 Января
	-	-	Vâgonnaia	Выгонная	Suvorov	Суворов
	-	-	Bazarnaia	Базарная	Sverdlov	Свердлов
	-	-	Klinţovskaia	Клинцовская	Goriki	Горький
	-	-	Sadovaia	Садовая	1 Mai	1 Мая
	-	-	Sukleiskoe şosse*	Суклейское шоссе	Mira	Мира
	-	-	Dvoreanskaia	Дворянская	Kovski	Котовский

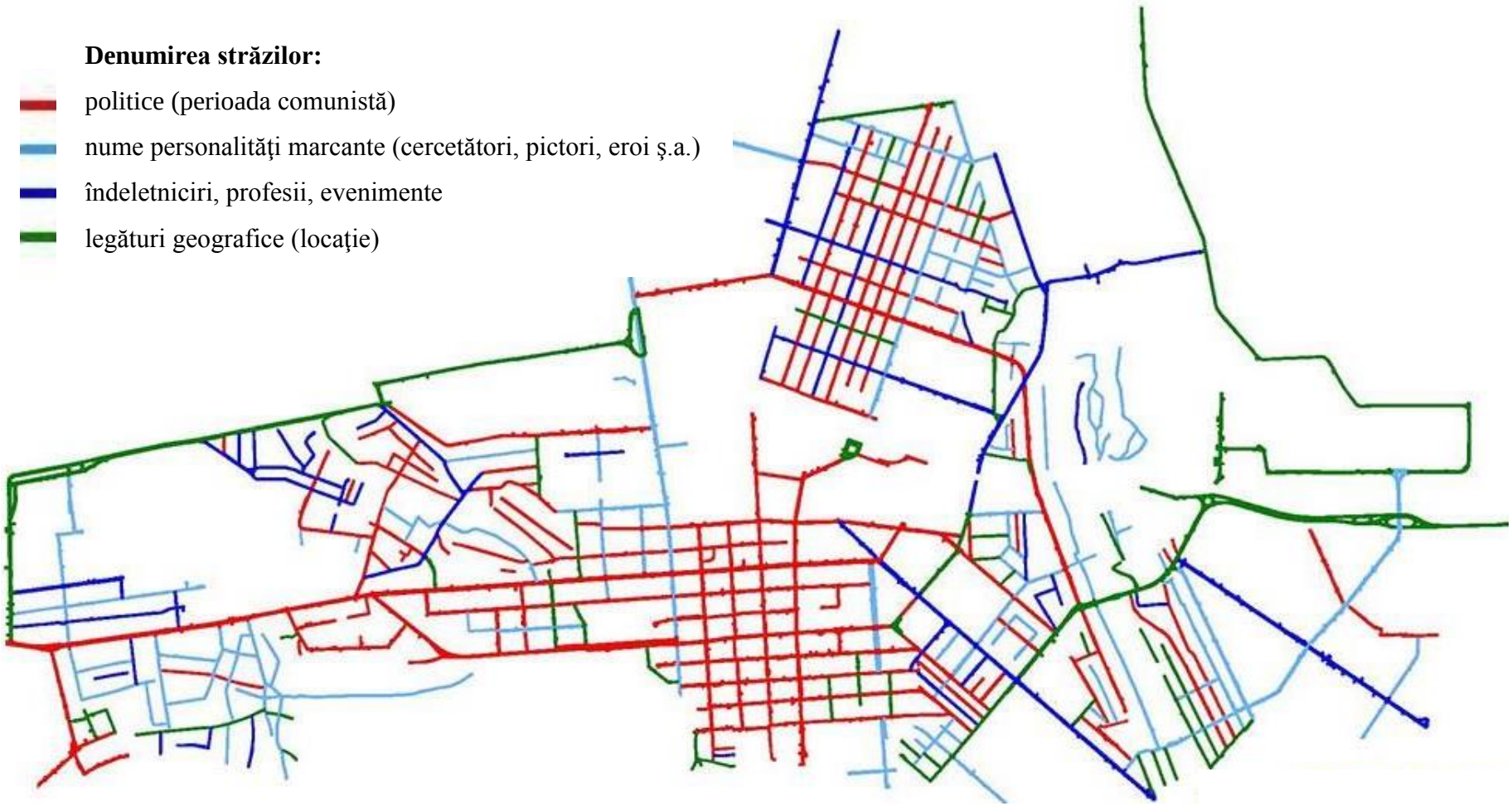
Continuarea tabelului A2.2. Denumirile străzilor vechiului și noului Tiraspol

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Străzi	-	-	Sobornaia	Соборная	Lunacearski	Луначарский
	-	-	Kolodeznaia	Колодезная	Şevcenko	Шевченко
	-	-	Dacinaia*	Дачная	General Şorohin	ген.Шорохин
	-	-	Parkovaia *	Парковая	Poleţki	Полецкий
	-	-	Koliţevoi Proezd*	Кольцевой проезд	General Ostaşenko	Генерал Осташенко
	-	-	Iarmarocinaia	Ярмарочная	8 Martie	8 Марта
Stradele	-	-	Bulivarnâi	Бульварный	Bulevardul Gagarin	Бульвар Гагарина
	-	-	Bulivarnâi	Бульварный	Sportivnâi	Спортивный
	-	-	Pokrovski	Покровский	Naberejnâi	Набережный
	-	-	Kazarmennâi	Казарменный	Sciusev	Щусев
	-	-	Vâgonnâi	Выгонный	Cikalov	Чкалов
	-	-	Krasnâi**	Красный	Bocikovski**	Бочковский
	-	-	Nikolaevski	Николаевский	Engels	Энгельс
	-	-	Krepostnoi**	Крепостной	Hristoforov	Христофоров
	-	-	Bolinicinâi**	Больничный	Hristoforov	Христофоров
	-	-	-	-	Limannâi	Лиманный
	Total	**5 străzi**	**Total**	**31 străzi**	**Total**	**32 străzi**

Notă. Actualmente în oraş sunt 251 străzi dintre care 219 accese au fost denumite o singură dată la apariţia lor, după 1960

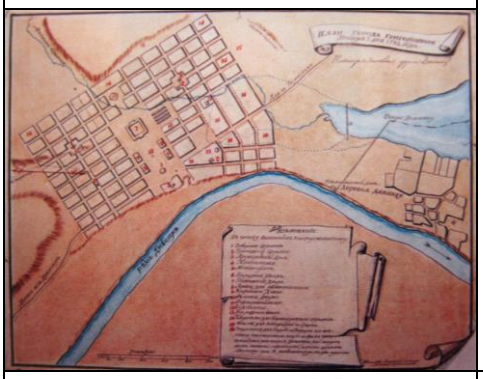
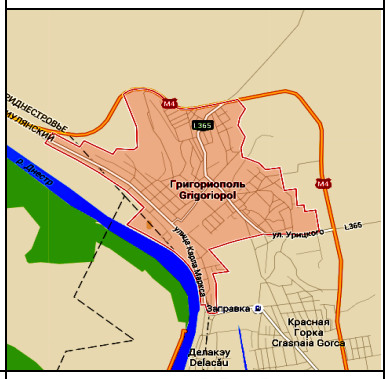
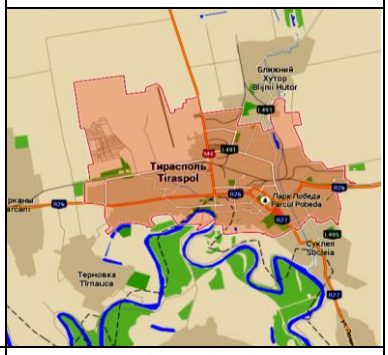
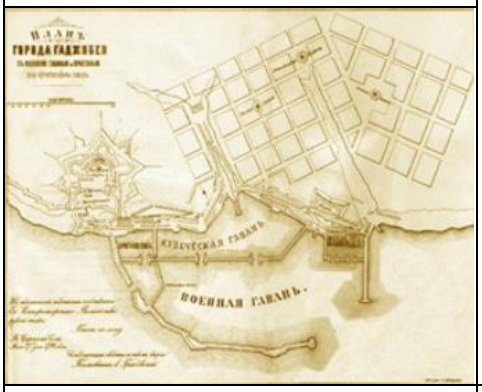
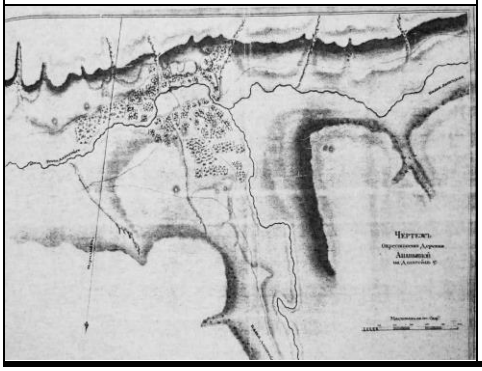
*Străzile au apărut în a doua jum.sec.XX și în același timp au fost redenumite

**Denumirile străzilor necomplete (parţial teritorial)

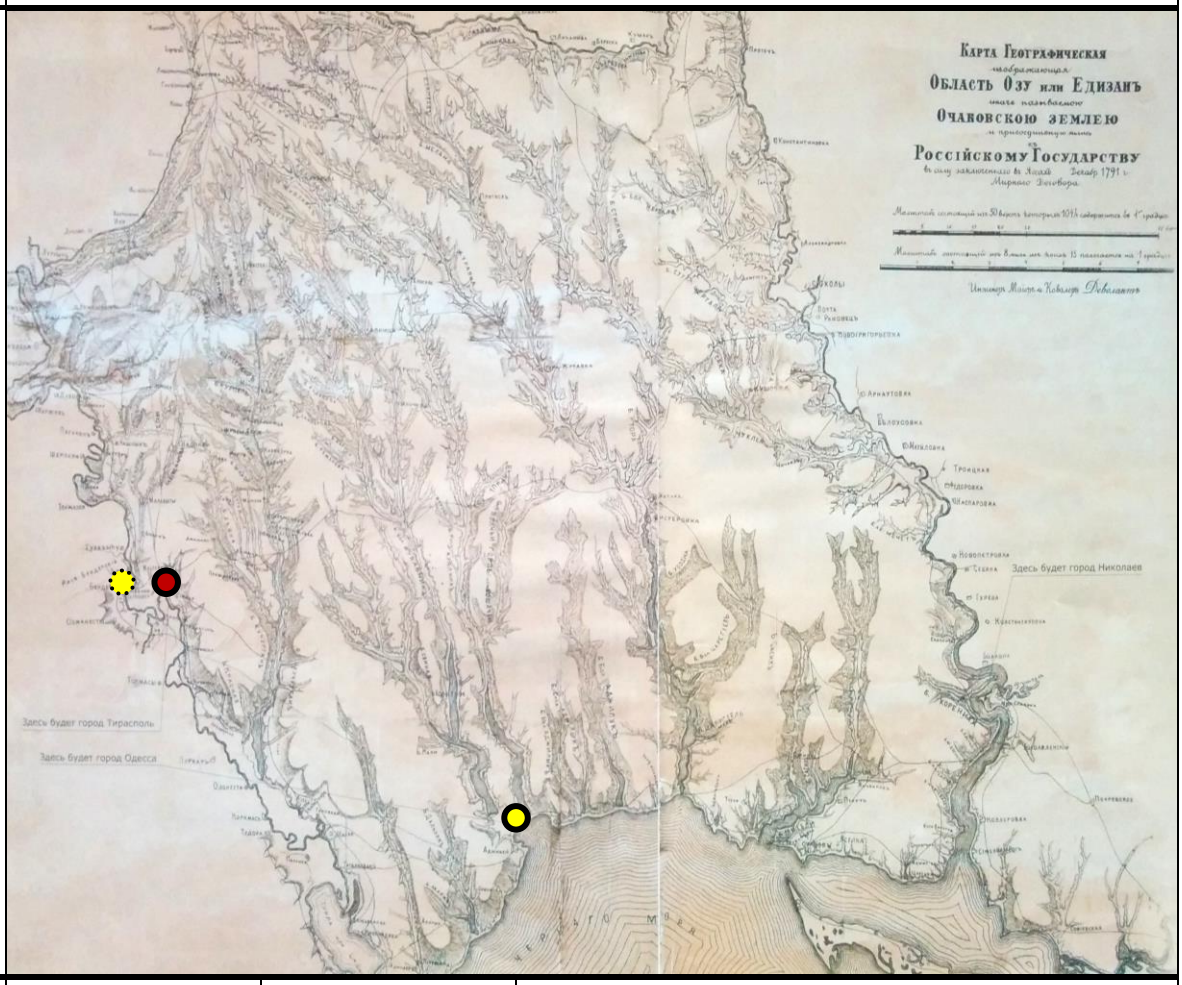

Schema A2.2. Toponimicul străzilor oraşului Tiraspol, 1990. Autorul schemei R.Simancenko [6]

Tabelul A2.3. Proiecte urbanistice (autor François Paul Sainte de Wollant) şi situaţia actuală

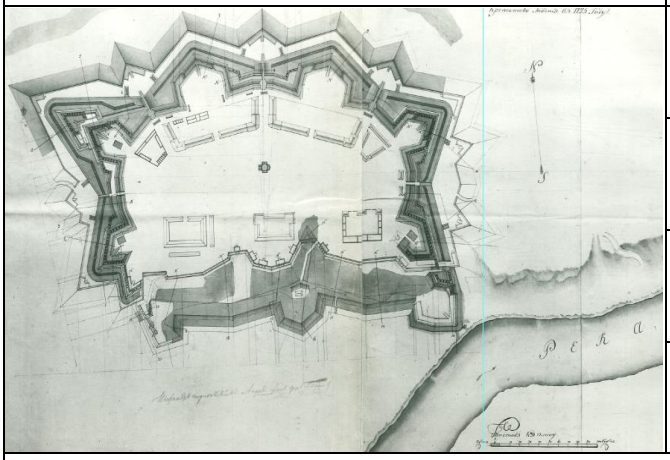
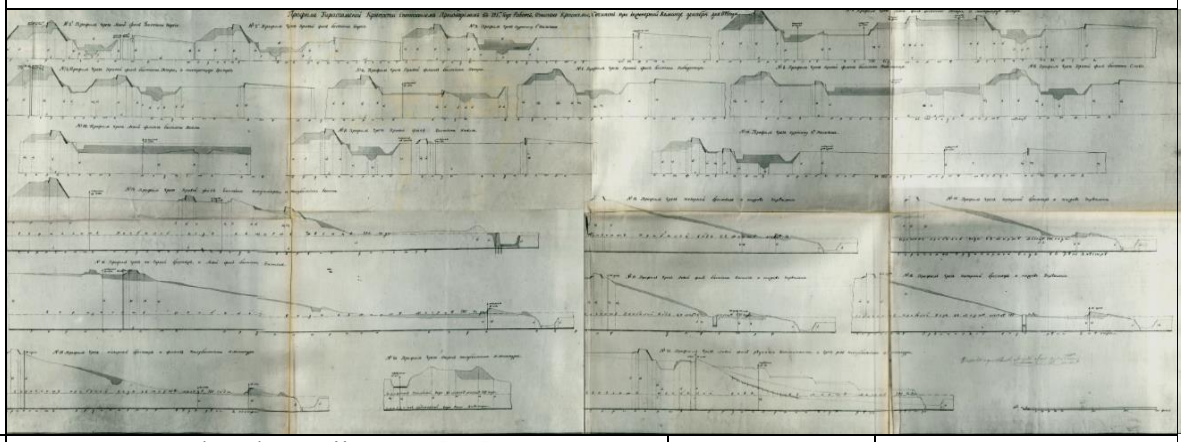
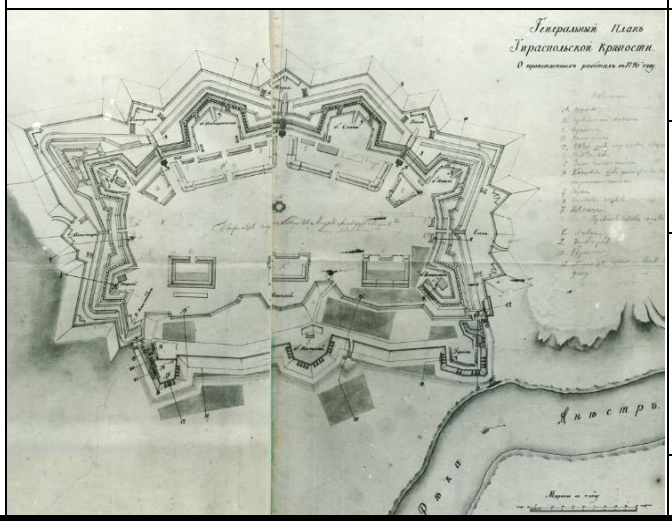
Soluţii urbanistice iniţiale, anul	***Caracteristici generale***	***Hărţi, starea actuală 2017***
Grigoriopol 1792 [7]	Proiectul iniţial implică ansamblul format din clădirile Gostiny Dvor, oraşul magistrat, Consistoriul spiritual, Catedrală. Dispuse simetric două biserici parohiale.	Grigoriopol [10]
		
Tiraspol 1792 [1]	I variantă a proiectului urbanistic, 1792. Proiectarea structurii urbane a avut loc concomitent cu proiectarea cetăţii Sredinnaia, ocupând spaţiul satului Sucleia Veche.	Tiraspol [11]
		
Odessa 1794 [8]	Odesa (în limba turcă Hacıbey) este un important oraş şi port ucrainean situat în nord-vestul Mării Negre.	Odesa [12]
		
Valea Hoţului, Ananiev 1792 [9]	Valea Hoţului (în limba ucraineană Долинське). este localitatea de reşedinţă a comunei Valea Hoţului din raionul Ananiev, regiunea Odesa, Ucraina.	Valea Hoţului, Ananiev [13]
		

Tabelul A2.4. Harta terenurilor cedate Rusiei în urma războiului ruso-turc (1791)

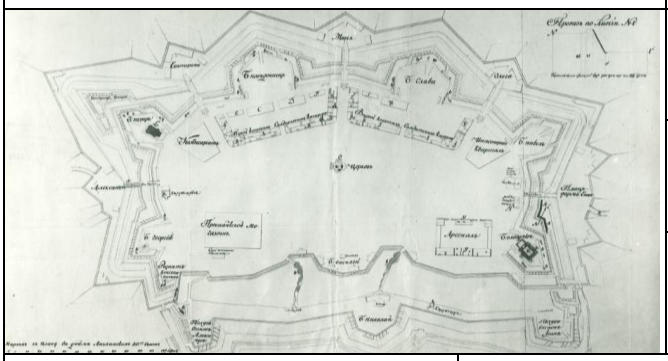
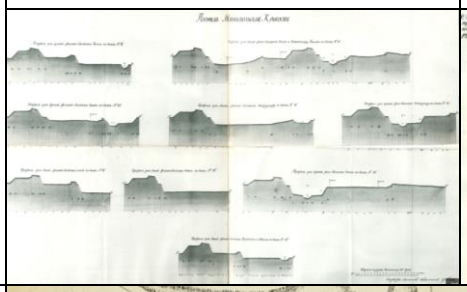
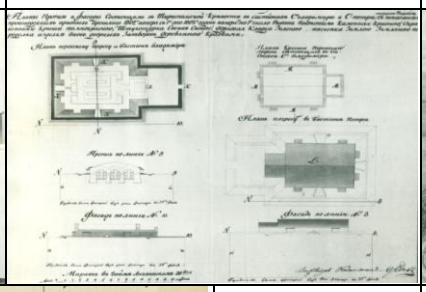
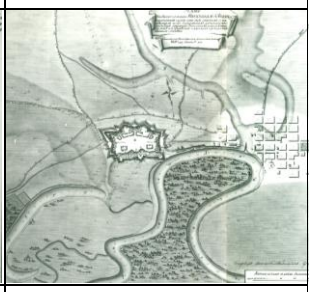
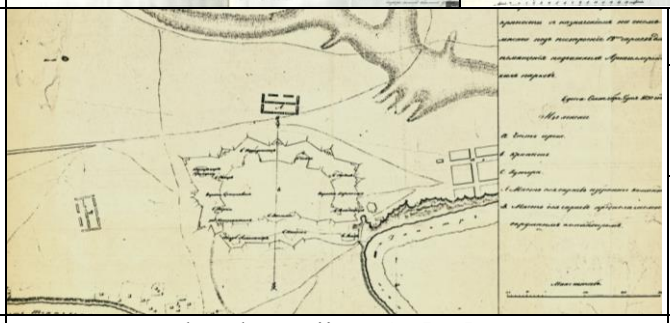
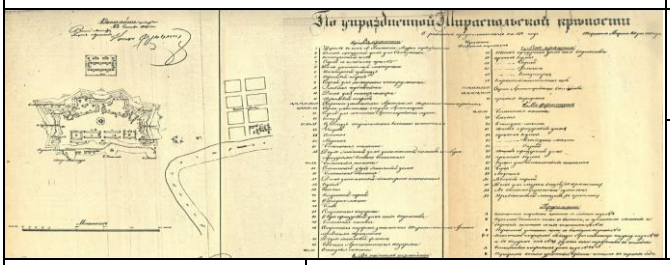
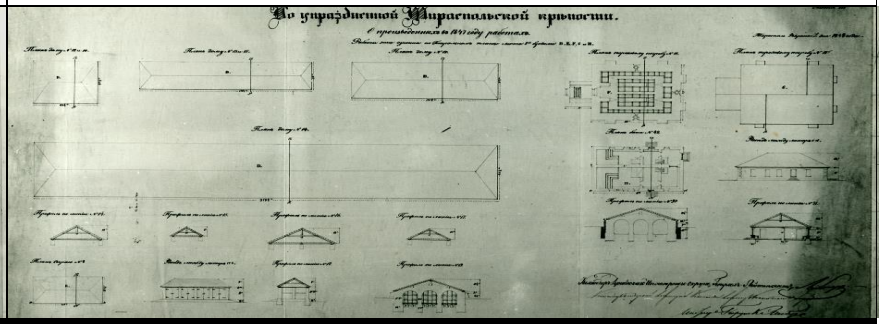
	Materialul grafic – harta geografică [14]				
Regiunea Oceakov din cadrul Imperiului Rus					
Perioada	***Tipul documentului***	***Autorul hărţii***	***Semne convenţionale***		
			●	●	○
Decembrie 1791	harta geografică a regiunii Oceakov	Inginerul militar François Paul Sainte de Wollant	Oraşul Bender	Oraşul Tiraspol	Oraşul Odesa
			atestat documentar la 08.10.1408	va apărea în anul 1792	va apărea în anul 1794

Notă. Din punct de vedere economic şi politic, Imperiu Rus avea nevoie de ieşire la mările Neagră şi Mediterană (Марецкий С.К. Тирасполь – историко-географический очерк. Кишинёв: Шкоалэ советикэ, 1958, p.22).

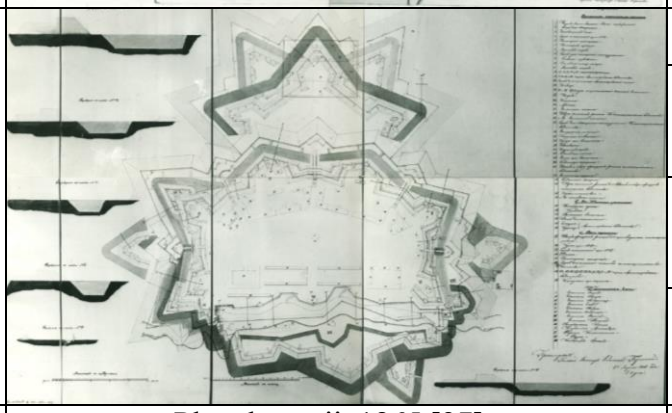
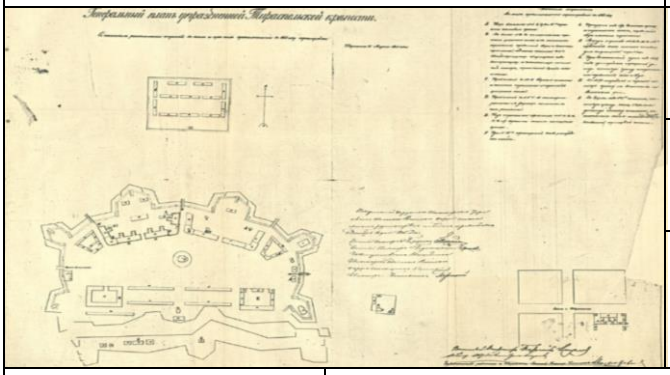
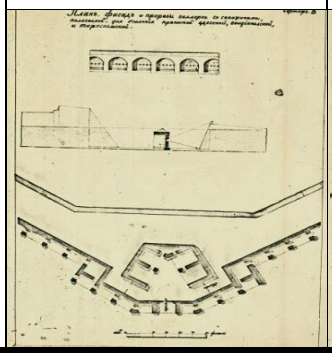
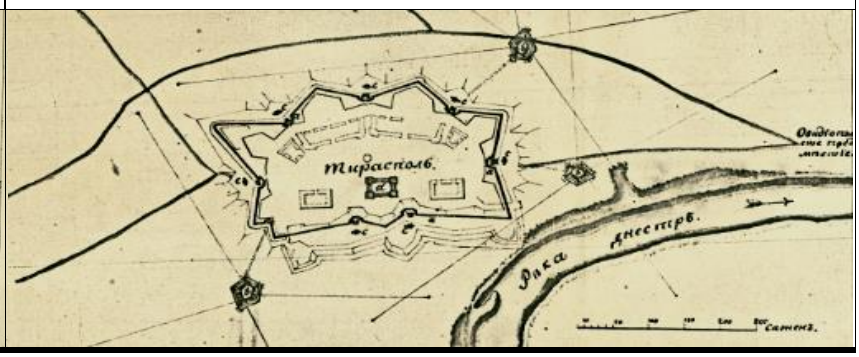
Tabelul A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

Nr. d/o	*Plane generale, proiecte, dări de seamă etc.*	*Caracteristici generale*	
1	*2*	*3*	
1*	Planul cetăţii, 1795 [4]	**Anul**	1795
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Realizare	Ing.locotenent colonel Andrei fon der Planiţ
		Centrul compoziţional	Biserica tip rotondă Sf.Andrei
		Porţile principale	Herson, Bratslav şi porţile Vestice
	Profilele cetăţii Tiraspol, 1795 [15]		
			
2	Planul cetăţii, 1795 [16]	**Anul**	1796
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Pieţele de arme	Elena, Olga, Maria, Ekaterina, Alexandra
		Bastioane	Sf. Vladimir, Pavel, Slava, Pobedonoseţ, Piotr, Gheorghi, Niocolai, Vasili
		Semibastioane	SIoan şi Alexandr

Continuarea tabelului A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

<table>
<tr><th>1</th><th colspan="2">2</th><th colspan="2">3</th></tr>
<tr><td rowspan="6">3</td><td colspan="2">Planul cetăţii, 1803 [17]</td><td>Anul</td><td>23.11.1803</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="3"> </td><td>Tipul documentului</td><td>Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii</td></tr>
<tr><td>Realizare</td><td>Conductor de clasa I Fedoseev</td></tr>
<tr><td>Desene suplementare</td><td>Bastionul Vladimir, profile ş.a.</td></tr>
<tr><td>Profilele cetăţii Tiraspol [18]</td><td>Bastionul Sf.Vladimir [19]</td><td colspan="2">Plan general [20]</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td rowspan="3">4
[21]</td><td colspan="2" rowspan="3"> </td><td>Anul</td><td>05 .09.1830</td></tr>
<tr><td>Tipul documentului</td><td>Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii</td></tr>
<tr><td>Realizare</td><td>Conductor de clasa a II-a Evdokimov</td></tr>
<tr><td rowspan="5">5</td><td colspan="2">Planul cetăţii, 1847 [22]</td><td>Anul</td><td>20.03.1847</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2"> </td><td>Tipul documentului</td><td>Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii</td></tr>
<tr><td>Realizare</td><td>conductorul de clasa a II-a Kalinin</td></tr>
<tr><td>Detaliu, 1847 [23]</td><td colspan="3">Desene tehnice la edificiile auxiliare, 1847 [24]</td></tr>
<tr><td> </td><td colspan="3"> </td></tr>
</table>

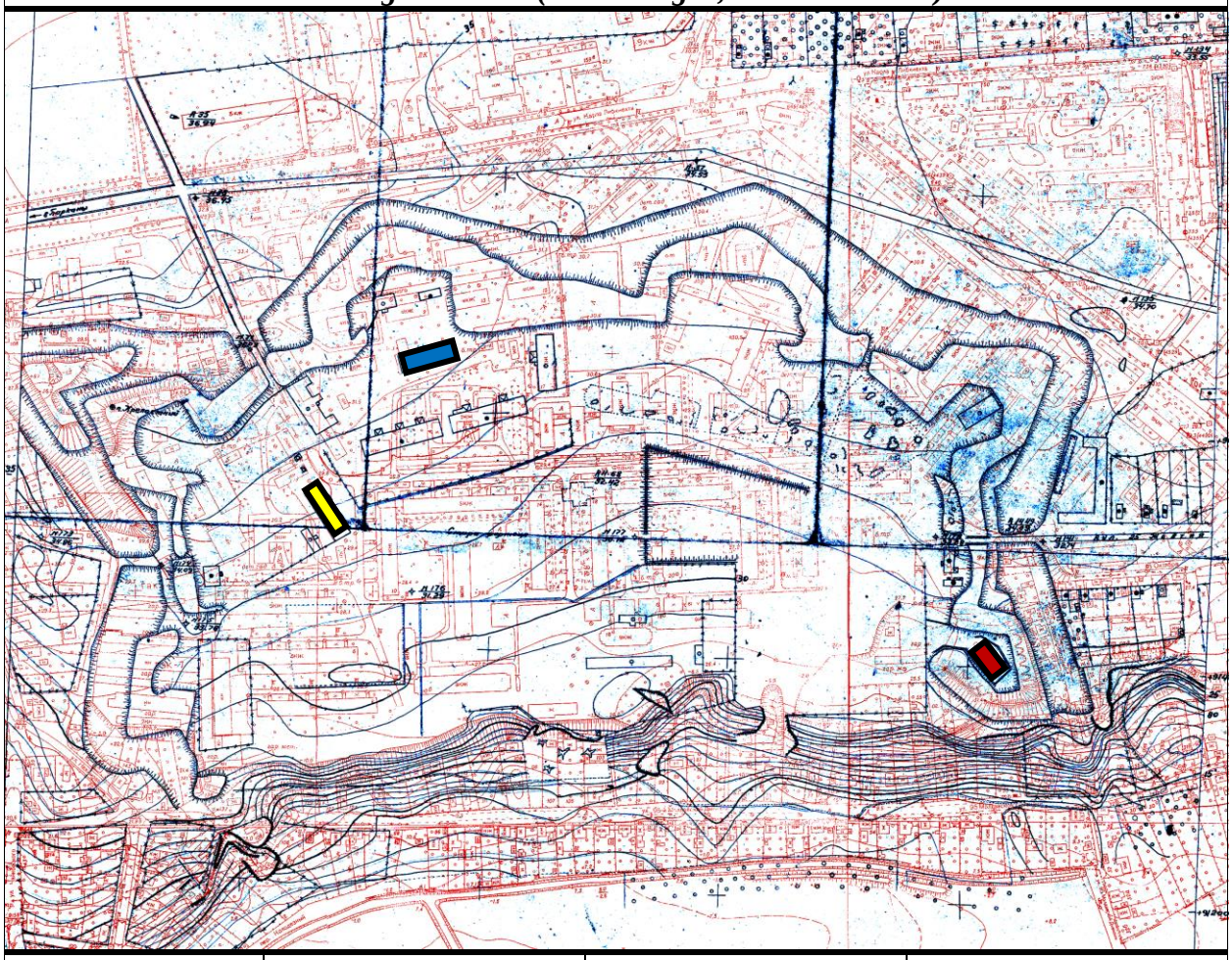
Continuarea tabelului A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

1	*2*	*3*	
6 [25]		**Anul**	23.03.1856
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Realizare	Conductorul de clasa a II-a Efimov
		Document aprobat de	Inginerul locotenent colonel Scvorţov
7 [26]		**Anul**	02.04.1856
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Denumirea documentului	Reconstrucţia şi perfecţionarea cetăţii
		Realizare	Inginerul-capitan Treteski, or.Odesa
8	Planul cetăţii, 1865 [27]	**Anul**	25.08.1865
		Denumirea documentului	Planul general al cetăţii suprimate
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Realizare	Inginerul-Capitan de câmp Treteski
	Galeriile** [28]	Proiect-prounere de întărire**, 1865 [29]	
			

Notă. *Planul cetăţii este parte componentă a primului plan general al Tiraspolului din 1795

**Elemente propuse (faţade, secţiuni, plan-tip etc.) ale cetăţilor din Odesa, Ovidiopol

Tabelul A2.6. Construcţiile păstrate din cadrul cetăţii Sredinnaia

Planul general din (1980 – negru, 1933 – albastru)			
			
Semne convenţionale			
Edificiile depistate	Casa de locuit a ofițerilor	Cazarma soldaţilor	bastionul Sfântului Vladimir
Perioada	prima jum.sec.XIX	prima jum.sec.XIX	1792
Adresa actuală	stradela *Raevski* nr.4	stradela *Raevski* nr.11	strada *Fediko* nr.28a
Aspectul actual al obiectivelor arhitecturale			
Foto de S.Tronciu	20.10.2015	20.10.2015	20.10.2015

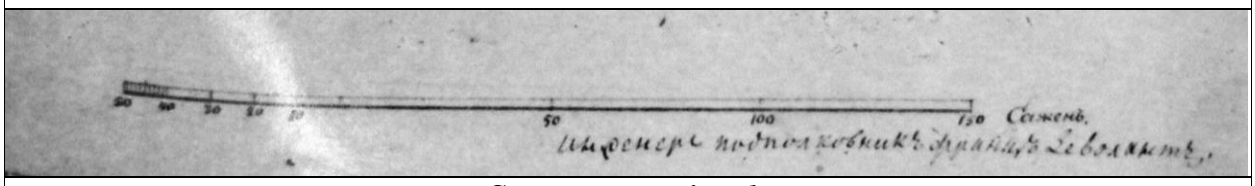
Notă. Colajul suprapus, compus din două hărţi (harta din 1933 şi 1980) executat de cartograful Rostislav Simacenko (Centrul de Cercetare ООО НПЦ «Мониторинг»).

Tabelul A2.7. Primul plan general al oraşului Tiraspol

Planul general din 1792 [30]

Detalii ale documentului (scara, numele autorului) [31]

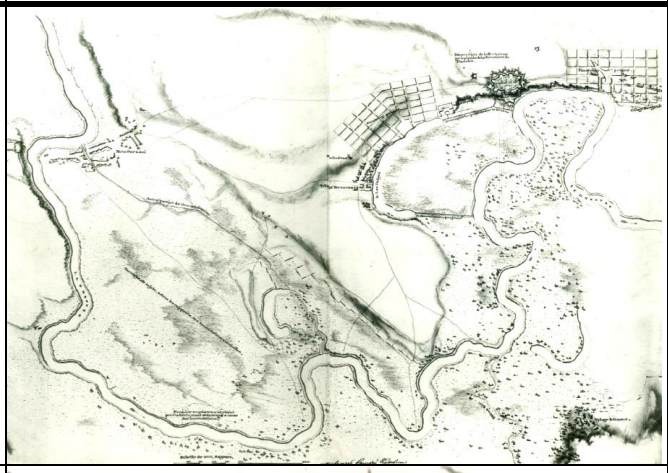
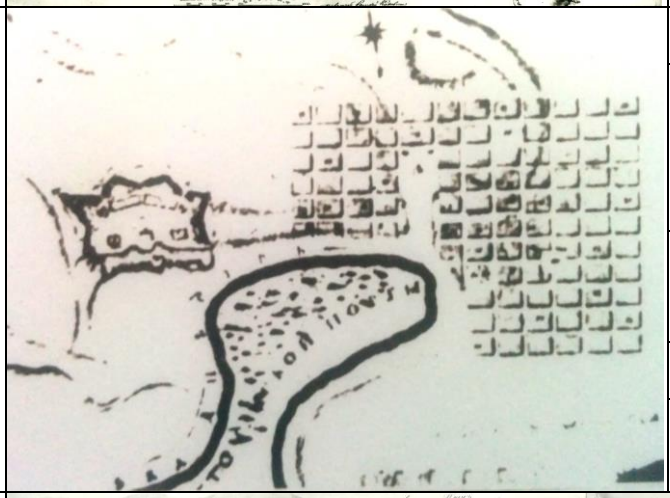
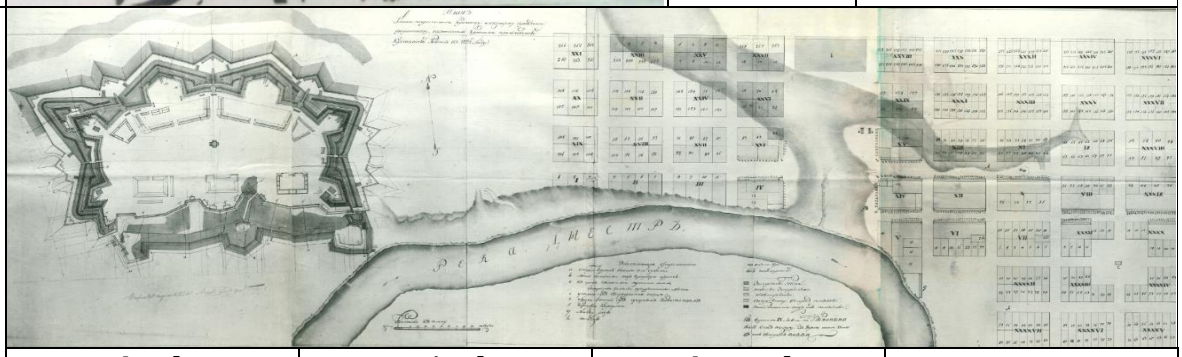

Semne convenţionale

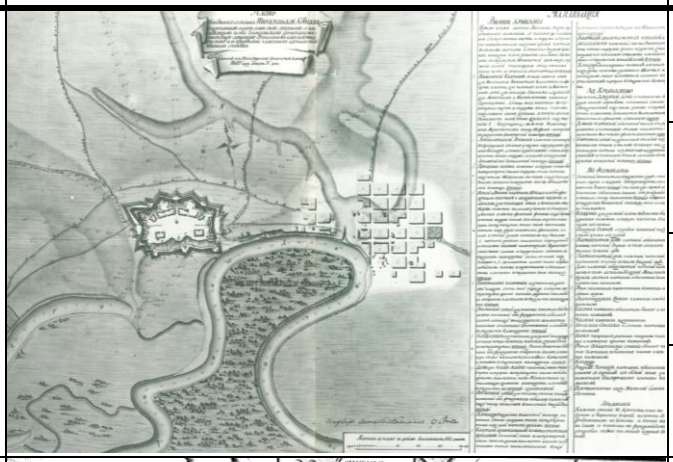
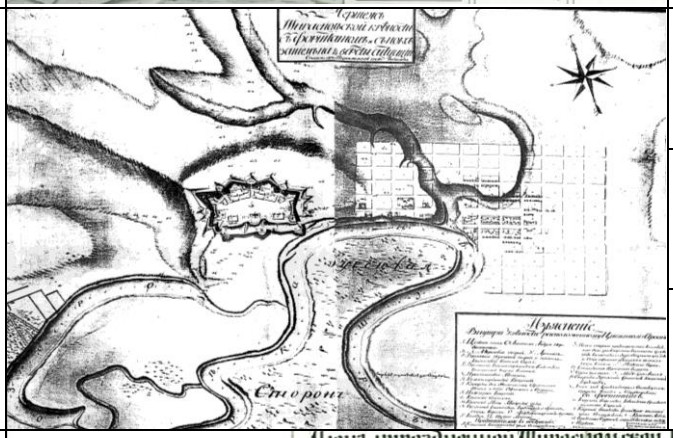
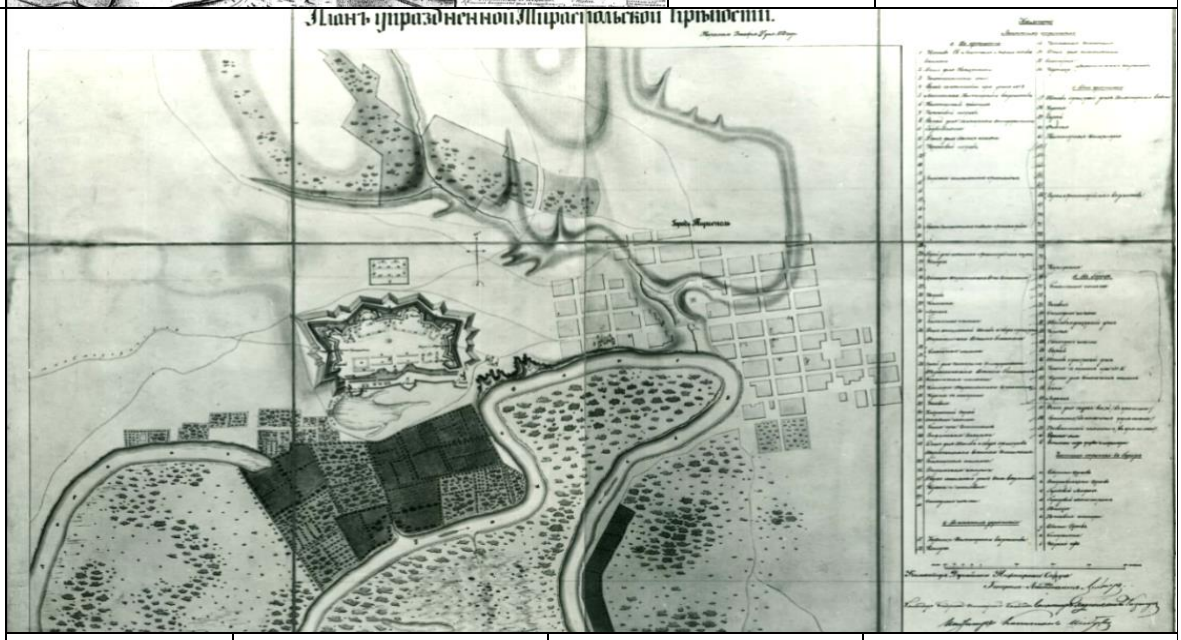
					
Biserica rusă	Primăria municipiului	Piscină	Piaţa de animale	Biserica grecească	Biserica armeană

Notă. Planul general, aprobat de Ecaterina a II-a, elaborat de François Paul Sainte de Wollant în 1792, includea amplasarea primăriei, bisericii ruse, piscinei (toate amplasate pe axul compoziţional), pieţei de animale cu carantină. Proiectarea structurii urbane a avut loc concomitent cu proiectarea cetăţii Sredinnaia prin două propuneri urbanistice în vederea întăririi hotarelor sud-vestice ale Imperiului Rus, ocupând spaţiul satului Sucleia Veche.

Tabelul A2.8. Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol (1792-1928)

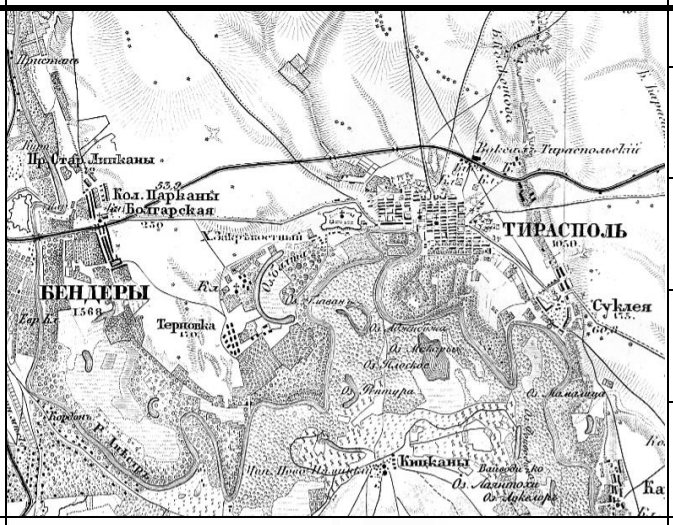
<table>
<tr><th>Nr. d/o</th><th colspan="4">Plane generale, proiecte, dări de seamă etc.</th><th colspan="2">Caracteristici generale</th></tr>
<tr><td>1</td><td colspan="4">2</td><td colspan="2">3</td></tr>
<tr><td rowspan="4">1
[1]</td><td colspan="4" rowspan="4"> </td><td>Anul</td><td>1792</td></tr>
<tr><td>Tipul documentului</td><td>I variantă a proiectului urbanistic cetate-oraș</td></tr>
<tr><td>Realizare</td><td>François Paul Sainte de Wollant</td></tr>
<tr><td>Nr.de cartiere</td><td>80 cartiere locative</td></tr>
<tr><td rowspan="4">2
[32]</td><td colspan="4" rowspan="4"> </td><td>Anul</td><td>1792</td></tr>
<tr><td>Tipul documentului</td><td>A II-a variantă a proiectului urbanistic cetate-oraș</td></tr>
<tr><td>Realizare</td><td>François Paul Sainte de Wollant</td></tr>
<tr><td>Nr.de cartiere</td><td>100 cartiere</td></tr>
<tr><td rowspan="3">3
[4]</td><td colspan="6"> </td></tr>
<tr><td>Anul, perioada</td><td colspan="2">Tipul documentului</td><td>Autorul documentului</td><td colspan="2">Nr. de cartiere</td></tr>
<tr><td>1795</td><td colspan="2">Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii şi oraşului în baza variantei II</td><td>Inginerul locotenent-colonel Andrei fon der Planiţ</td><td colspan="2">XI, XIII, XV, XVI, XIX, XXIII – XVII şi XXIX (42 parcele)</td></tr>
</table>

Continuarea tabelului A2.8. Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*
4 [33]		**Anul**	31.01.1803
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Realizare	Inginerul-capitan Hamescoi
		Dominantele urbei	Arhitectura ecliziastică şi edificiile publice
5 [34]		**Anul**	1826
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii
		Nr.de cartiere	30 cartiere ocupate de construcţii
6 [35]			

Anul, perioada	**Tipul documentului**	**Autorul documentului**	**Element semificativ**
21.2.1853	Raportul lucrărilor de edificare a cetăţii	Inginerul al regiunii dunărene A.Lehner	Mărirea podului peste pârâul Limanul Sec

Continuarea tabelului A2.8. Situaţia urbanistică a oraşului Tiraspol (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*
7 [36]		**Anul**	1868-1877
		Realizare	Ing. T.Schubert şi P.Tuchkov
		Nr. planşei	Rândul XXX, planşa nr.8
		Autorul documentului	Ivanov, Buiniţki, Baruzdin şi Socolov
		Element semnificativ	calea ferată, ing.belgian Ziuber
8 [37]		**Anul**	1903
		Tipul documentului	Planul oraşului Tiraspol cu aşezările: Кирпичная, Закрепостная şi Калкатовая Балка
		Autorul documentului	Inspectorul de terenuri M.V.Gajulo
		Nr.de cartiere	113 de cartiere

Notă. Analizând planele generale până în anul 1903, putem constata că trama stradală a fost dezvoltată cu maxim exactitate (conform proiectului), dar arhitectura, precum şi amplasarea obiectivelor (mai ales edificiile publice) este haotică. Rezolvarea interiorului cartierelor privind accesele, deservirea şi amplasarea edificiilor secundare rămâne nesoluţionată. Doar în ultimul plan general – 1903, se încearcă să se reglementeze denumirile străzilor, exactitatea cartierelor, precum şi plasarea edificiilor-cheie ale oraşului. Un rol semnificativ a jucat acest plan servind drept baza proiectării reţelelor de telefonie (noiembrie 1907) şi electricitate (ianuarie 1914). Iar valoarea urbanistică a fluviului Nistru, precum şi relaţia spaţiu public-râu este practic ignorată.

Schema A2.3. Amplasarea locuinţelor (mij.sec.XIX-înc.sec.XX) în situaţia urbanistică existentă

Descrierea locuinţelor unifamiliale cu un singur nivel. Casele individuale sunt edificate preponderent în partea vestică a oraşului Tiraspol (drept axă serveşte podul din piatră edificat în sec.XIX [52, p.519]), fiind amplasate pe străzile *Puşkin, Dnestrovscki, K.Marx, 25 Octombrie 1917* şi *Hristoforov* cu caracteristicile similare: compoziţia faţadelor simetrică, centrul compoziţional – golul de uşă.

Casa de locuit a lui Ivan Sorokopudov (†1933, inspector-geodezist, membru al dumei orăşeneşti din Tiraspol, primar până în 1922), edificată la sf.sec.XIX (tab.A2.9). Locuinţa este situată în sectorul Centru, stradela Dnestrovski nr.7, construită în stil eclectic, ce combină elemente din diferite stiluri. Printre acestea se numără elemente ale clasicismului, detalii caracteristice arhitecturii antice: ghirlande, pilaştri. Compoziţia faţadei este simetrică cu intrarea decorată printr-un portal pe mijloc ce serveşte drept centru compoziţiei. De valoare este vasistasul decorat cu elemente din fier forjat.

Figura A2.1. Elementele arhitecturale ale casei de locuit a lui I.Sorokopudov.
Foto de S.Tronciu, 12.03.2012

Un alt detaliu semnificativ este ancadramentul profilat al ferestrelor cu evidenţierea cheii de boltă decorată cu motive florale. În proiectul de restaurare (arhitecţii I.Litvinciuk şi A.Gnatiuk, 2012) se propune modificarea frontonului ruinat, după pictura lui A.Foiniţcki în 1967 şi schiţa din 1980, care indică prezenţa unei rozete florale pe timpanul frontonului semicircular, precum şi frumuseţea uimitoare a îngrădirii din fier forjat, înlocuită în 1994 cu tablă metalică opacă. Casa oferă o armonie aparte, cu un confort psihologic şi estetic la un nivel înalt, având un singur nivel, datorită raţionalităţii proporţiilor etalate arhitecturii obiectivelor în silueta oraşului, fiind o continuitate şi legătură cu ambientul.

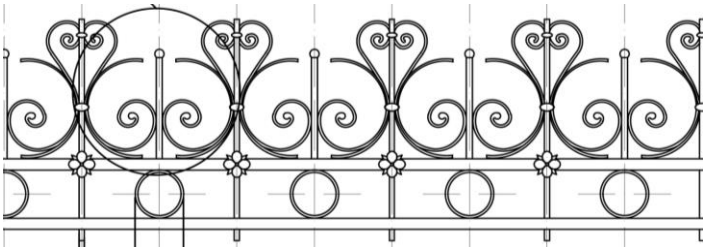

Figura A2.2. Grila din fier forjat a cornişei casei de locuit din str. *Puşkin nr.6.*
Releveul realizat în cadrul practicii didactice de I.Litvinciuk, 2012

Locuinţa preotului F.T.Mahno (slujitorul catedralei Sf.Nicolae [53, p.76]) este amplasată pe o suprafaţă de 0,51 ha din strada *Puşkin* nr.6 (tab.A2.9). Volumul casei reprezintă un paralelipiped în plan cu lăţimea 7,1 m aliniată la stradă. Casa este construită în 1890 din chirpici (cu grosimea pereților de 70 cm). În unele părţi ale casei au rămas ferestrele iniţiale cu design original (cu clape rotunjite). Colţurile casei sunt împodobite cu pilaştri şi elemente decorative laconice proeminente semicirculare în partea de jos (sub cornișa streașinii) și dreptunghiulare, cu o mică incizie semicirculară (în partea de sus). Glaful şi pilaştrii sunt accentuate cu profiluri arhitecturale alcătuite din trei părţi: o placă (porţiunea cea mai proeminentă), talon (mulură) şi o placă, părţile laterale au două suporturi decorative. Cornişa de sub acoperiş este formată din aceleaşi elemente, iar alternanţa lor încheagă aspectul faţadei într-o compoziţie completă şi armonioasă. Cornişa este încununată cu trei aticuri. Cele două laterale sunt egale cu lăţimea pilastrului, cu vârf de piramidă, iar cel central, mai mare de două ori, este finalizat în semicerc. În nişa aticului erau inserate icoane în zilele de sărbători. Suprafeţele superioare ale cornişelor, glafurilor şi aticurilor sunt protejate cu ţiglă metalică. Spaţiul dintre aticuri este decorat cu o grilă metalică decorativă (fig.A2.2). Valoarea istorică a clădirii – memorie vie a catedralei distruse în 1934 care a fost cartea de vizită a oraşului Tiraspol şi care a jucat un rol important în viaţa lui spirituală.

Casă de locuit din strada K.Marx nr.35 (proprietarul locuinţei nu se cunoaşte). Procedeul arhitectural-artistic este similar cu precedentul, la fel este decorat abundent faţada sudică, unde axa de simetrie a compoziţiei trece prin medalion, cornişa este încununată cu trei aticuri şi grile din fier forjat între ele (fig.A2.3).

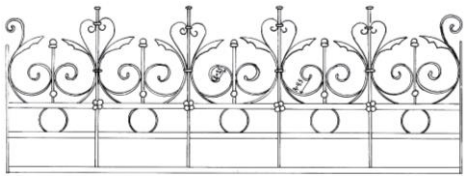

Figura A2.3. Grila din fier forjat a cornişei casei de locuit din str.*K.Marx* nr.35.
Releveul realizat în cadrul practicii didactice de N.Zarubina, 2012

Casă de locuit din str.Şevcenko nr.34 (fosta str.*Kolodeznaia*), în care a locuit slujitorul bisericii *Acoperământul Maicii Domnului* (tab.A2.9) construită în prima jum.secXIX. Faţada principală reprezintă o compoziţie asimetrică împărţită în trei registre prin pilaştri, îmbinând câte două geamuri în fiecare registru, cel din stânga cu accesul în casă pe un soclu înalt. Portalul uşii accentuat prin semicoloane şi încununat cu fronton semicircular. De o frumuseţe deosebită sunt grila metalică decorativă şi copertina deasupra intrării (nu s-au păstrat).

Casa-muzeu a academicianului Nicolai Zelinski (tab.A2.9) este situată în str.*25 Octombrie 1917*, nr.44, locuinţă în care s-a născut şi a locuit cercetătorul şi familia lui până în 1872. Este edificată după tradiţiile arhitecturii în stil eclectic cu nuanţe clasice. Spaţiile dintre geamuri sunt decorate cu pilaştri profilaţi convex pe orizontală, iar geamurile încununate cu sandricuri triunghiulare, Partea de jos a golurilor ornamentate cu pătrate cu colţurile teşite convex circular amplasate în nişe. Actualmente, funcţia edificiului s-a schimbat în muzeistică.

Casa ofiţerului Pavel Liprandi (tab.A2.9) situată pe strada *25 Octombrie 1917* nr.20 are aspect exterior clasic pentru or.Tiraspol, cu elementele: cornişe profilate masive şi plasarea nişei semicirculare pe axa compoziţională cu evidenţierea ancadramentului prin cheia de boltă (fig.A2.4). Pilaştrii stilizaţi încheagă compoziţia faţadei şi redau simţul provincial al urbei. Se presupune deja în 1823 că locuinţa era vizitată de marele poet rus A.Puşkin [51, p.188, 191].

Figura A2.4. Casa ofiţerului Pavel Liprandi. Foto de S.Tronciu, 14.01.2016

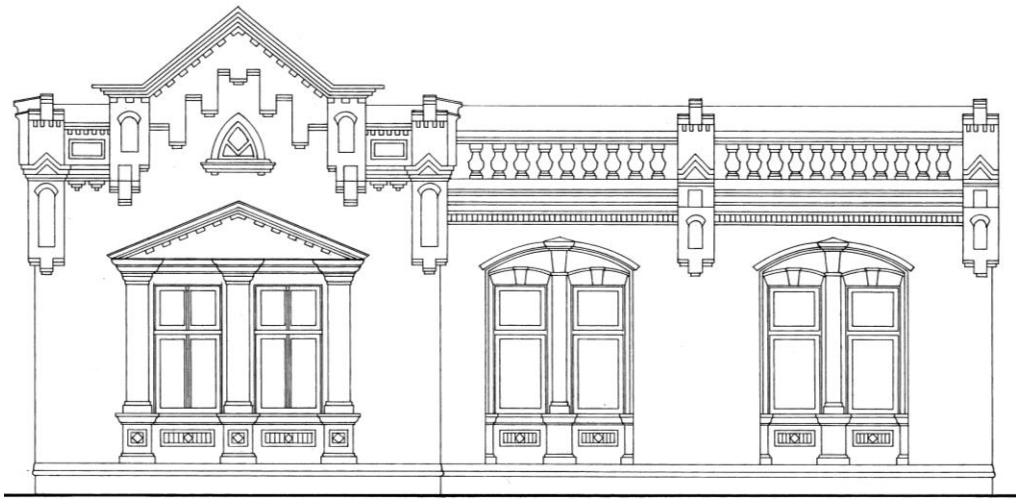

Figura A2.5. Vila moşierului Nicolai Orlai, sf.sec.XIX, ing. Anton Skorupko. Releveul realizat în cadrul practicii didactice de studenţii-arhitecţi E.Vercinskaia, I.Mihailova, 2012

Figura A2.6. Elemente arhitecturale (vila moşierului N.Orlai, sf.sec.XIX).
Foto S.Tronciu, 11.09.2015

Vila moşierului Nicolai Orlai (moşier, preşedintele de tutelă a nobilimii, consilier, a făcut parte din comisia de repartizare a terenurilor din Tiraspol în. sec.XX [52, p.557]) amplasată pe strada *Puşkin* nr.22 (tab.A2.9), edificată la sf.sec.XIX în cele mai frumoase tradiţii ale arhitecturii tiraspolene, construcţia fiind coordonată de arhitectul principal, inginerul zemstvei Anton Skorupko (fig.A2.5). Casa este într-un nivel construit din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă, cu faţada de sud compusă din două părţi: 1. Accentul compoziţiei decorat cu fronton triunghiular cu două geamuri unite printr-un portal şi sandric triunghiular. 2. Partea componentă dreptunghiulară, partea superioară fronton cu două secţii de baluştri (din piatră) despărţite prin coloane decorative, la fel, are patru geamuri comasate câte două, încununate cu sandricuri în arc (fig.A2.6.). Cu mare măiestrie sunt zidite din piatră elementele arhitecturale cornişa, pilaştrii ancadramentele. Actualmente, clădirea aparţine băncii „Tiraspromstroybank". Elemente arhitecturale similare găsim în la vila urbană din strada *25 Octombrie 1917* nr.53 (tab.A2.9) executată în tradiţiile arhitecturii tiraspolene de la sf.sec.XIX. A fost primul sediu al Muzeului de Istorie din or.Tiraspol, fiind demolat mai târziu în vederea amplasării pieţei din centrul oraşului.

Casa de locuit a lui V.D.Rogovoi (moşier, în casa căruia se vindea berea fabricată la uzina grafului D.F.Gheiden din Tâvrovsk, regiunea Viniţa) [52, p.525], stradela *Hristoforov* nr.12 (tab.A2.9). Situată în zona îndrăgită de nobilimea şi intelectualii or.Tiraspol, este construită în anii '70-80 ai sec.XIX. Colţul casei este teşit, caracteristic edificării perioadei respective. Edificiul repetă conturul străzilor cu faţada principală orientată spre strada *Puşkin*, unde anterior a fost amplasată intrarea principală, actualmente transformată în gol de fereastră. Uşa a fost accentuată de două semicoloane decorate rustic în forma stilizată a diamantului cu patru faţete şi o cornişă semicirculară. Capitelul coloanelor, este efectuat neobişnuit pentru stilul clasic. Deschiderile geamurilor subliniate prin următoarele elemente: ancadrament şi sandric (fig.A2.7).

Figura A2.7. Elemente arhitecturale (casa de locuit a lui V.Rogovoi).

Foto S.Tronciu, 14.01.2016

Vila urbană din stradela Hristoforov nr.6. (tab.A2.9) construită la sf.sec.XIX reprezintă o construcţie edificată în stil eclectic. Compoziţia faţadei este dictată de stricteţea simetriei cu axa prin deschiderea golului de uşă. Intrarea, precum şi copertina iniţială nu s-au păstrat – centrul compoziţional prin decorarea bogată profilată a uşii şi a vasistasului. Partea superioară a ferestrelor dreptunghiulare este decorată prin cornişa semicirculară situată între pilaştri.

Vila urbană din strada Vosstania (fosta str.*Râbnaia*) nr.57 (tab.A2.9) construită la sf.sec.XIX înc.sec.XX, după proiectul ing.A.Skorupko, care deţinea funcţia de arhitect-şef al oraşului. Vila este unietajată, edificată prin îmbinarea cotileţului şi cărămizii în stil eclectic cu nuanţe ale pinaclului bisericilor în stil neogotic. Cu iscusinţă erau executate din piatră elementele arhitecturale precum: ancadramentele geamurilor, cornişa şi partea inferioară decorată cu denticule, pilaştri. Faţada de sud (principală) este simetrică cu golul uşii pe axa compoziţiei. Ferestrele laterale sunt decorate cu pilaştri cu nişe în arc frânt gotic. Partea superioară a grinzilor de goluri este în arc cu evidenţierea cheii de boltă. Edificiul actual este tencuit şi vopsit, găzduind Dispensarul dermato-venerologic din oraşul Tiraspol (fig.A2.8).

Figura A2.8. Elemente arhitecturale (vila urbană din stradela *Hristoforov* nr.6).
Foto S.Tronciu, 14.01.2016

Descrierea locuinţelor colective (unele cu funcţiuni publice) multietajate. Asemenea obiective sunt edificate preponderent în partea estică a Tiraspolului numită „Monastârok” [52, p.519] (drept axă serveşte pârâul „Limanul Sec”) cu amplasarea lor pe străzile *Şevcenko* şi *Sverdlov* cu caracteristicile similare: tronsonul dotat cu scara ce duce la apartamentele amplasate la etaj, cele de la parter cu ieşiri separate în curte.

Casa de locuit a lui S.G.Kizer (tab.A2.9) situată actualmente la colţul cartierului, cu faţadele aliniate spre linia roşie a străzilor *Şevcenko* (nr.12a) şi *Sverdlov.* Casa-Kizer a fost edificată între anii 1904-1909 şi reprezintă una dintre puţinele case cu mansardă din această perioadă în or.Tiraspol. La parterul locuinţei proprietarul a deschis magazine: de tutun [52, p.533], mezeluri, gastronomie [52, p.534], cărţi şi farmacie. Intrarea principală la parter este

efectuată prin colţul clădirii teşit orientat spre intersecţia străzilor. Planul edificiului are o compoziţie asimetrică cu axa longitudinală paralel străzii *Şevcenko*. Geamurile etajului sunt rectangulare, iar la etaj în arc, faţadele decorate cu pilaştri. În anii ’80 ai secolului trecut a fost modificat acoperişul, distruse lucarnele cu profil în „zacomară”, mărit nivelul doi. La începutul anilor 2000, proprietarii au distrus semnificativ aspectul autentic al faţadei, individualitatea clădirii istorice fiind pierdută (fig.A2.9).

Figura A2.9. Casa de locuit a lui S.G.Kizer. Modificarea aspectului exterior în timp. Foto 1917 [42, p.13], foto de R.Simacenko 2002 [54], foto de S.Tronciu, 14.01.2016

Casa de raport din strada Sverdlov nr.1 (tab.A2.9) este construită până 1920. Edificiul este compus din trei tronsoane în plan dreptunghiular cu casa scării amplasată în partea de nord-vest a tronsonului cu dimensiunea de 16 m. La parter apartamentele au ieşire directă în curte, dar în interior s-a păstrat scara de lemn ce duce la etaj. Faţada principală (orientată spre sud) este decorată în tradiţiile clasice perioadei şi regiunii respective. La parter, portalul intrării în casa colectivă este decorat rustic cu imitarea zidăriei şi cu evidenţierea cheii de boltă tip pană la toate golurile parterului. Partea superioară a etajului este decorată prin pilaştri ce accentuează golurile geamurilor, încununate cu sandric rectangular golurile din mijloc şi sandric triunghiular geamurile laterale (fig.A2.10).

Figura A2.10. Casa de raport din strada *Sverdlov* nr.1, înc.sec.XX.
Foto de S.Tronciu, 14.01.2016

Casa de raport cu fabrica de paste a lui S.Falikevici (preşedinte al Asociaţiei economice şi împrumuturi din oraşul Tiraspol, înc.sec.XIX [51, p.476]) din strada *Sverdlov* nr.15 (tab.A2.9), Construcţia edificată între anii 1870-1880 reprezintă o locuinţă în două niveluri, cu două tronsoane şi intrările în edificiu din curte. Apartamentele etajului au scară exterioară separată din fier forjat ce duce la galeria comună (actualmente acoperită). Accesul în curte se efectuează prin gangul amplasat pe axa de simetrie a compoziţiei faţadei principale orientate spre sud. Pilaştrii gangului, precum şi cei de capăt, sunt decoraţi rustic în forma stilizată a diamantului cu patru faţete. În perioada sovietică a fost distrusă partea superioară a clădirii (frontoanele, aticurile şi grila decorativă din fier forjat), s-a păstrat cornişa bogat profilată cu denticule.

Casa de raport din strada Lunacearski nr.21 (tab.A2.9.), 1914. Edificată într-o manieră excepţională pentru or.Tiraspol prin combinarea stilului Art Nouveau (capitelurile pilaştrilor) şi *Neoclasic*, cu o curte interioară caracteristică oraşului Odesa. Brâul de suporturi decorative în şir metric accentuează cornişa bogat profilată sub acoperişul casei, precum şi simetria compoziţională a edificiului. Gangul edificiului este amplasat pe axa simetriei cu accesul limitat prin intermediul porţii din fier forjat, fiind înlocuită în anii 2010 (fig.A2.11). Parterul se

delimitează de etaj printr-un motiv sculptat ornamental grecesc – meandru, format din linii frânte, sugerând stilizarea valurilor de apă (actualmente s-a păstrat doar deasupra gangului).

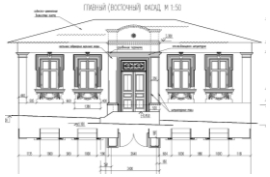
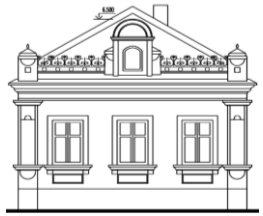
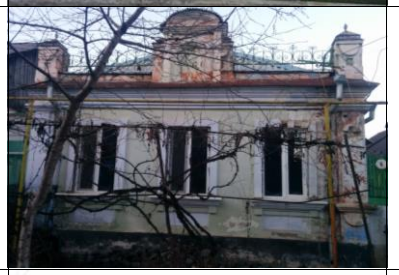
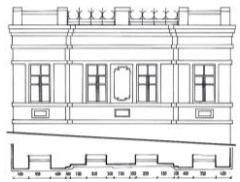
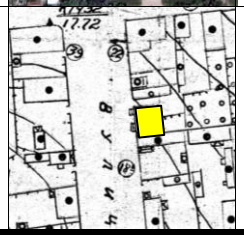
Figura A2.11. Casa de raport din strada Lunacearski nr.21,1914.
Foto de S.Tronciu, 14.01.2016, foto 23.07.2008 [54]

Casa de locuit a ofiţerilor unităţii militare [54, p.27] staţionate pe teritoriul cetăţii Tiraspol (tab.A2.9.). Apartamentele slujitorilor spitalului militar din stradela *Raevski* nr.4 au fost construite în prima jum.XIX. Faţada este rezolvată în stil clasic, cu compoziţia simetrică în trei registre câte şase geamuri fiecare la parter şi etaj împărţit prin două rezalituri profilate la parter cu intrările ce duc în casa scării, încununate cu frontoane triunghiulare şi amplasarea golurilor circulare pe timpane.

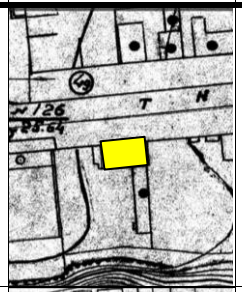
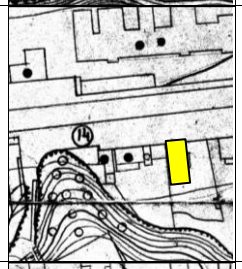
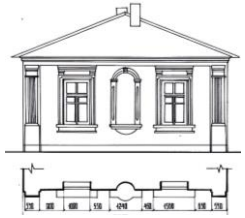
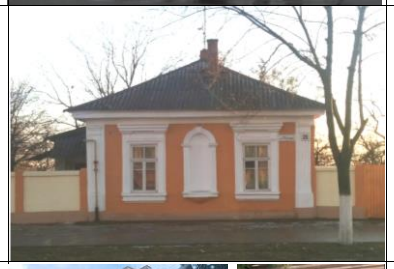
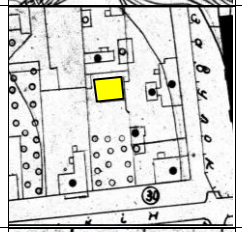
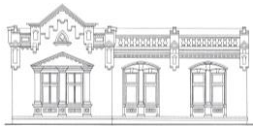
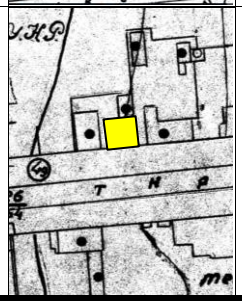
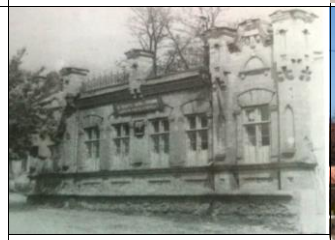
Edificiul cazărmii regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan (tab.A2.9.) este amplasat actualmente în sectorul „Krasnâe Kazarmî” (în l.rusă «Красные казармы»), str.*Cosmonauţilor* nr.28. A fost construit la sf.sec.XIX şi ocupat de regimentul dat. Cazărmile unităţilor militare se construiau la periferiile oraşului. Astăzi, datorită creşterii şi extinderii sectorului respectiv, casa s-a trezit în zona centrală rezidenţială a cartierului. Faţadele sunt rezolvate în stilul arhitectural neoclasic rus caracteristic secolului XIX. Are două niveluri, cu o compoziţie practic simetrică cu partea centrală a rezalitului accentuat prin încununarea frontonului bogat decorat şi golul circular amplasat pe timpanul lui. Sub acoperiş este situată cornişa cu denticule. Partea superioară a grinzilor geamurilor este în formă de arc cu evidenţierea cheii de boltă doar la etaj.

Aceste locuinţe sunt remarcabile nu numai prin arhitectura lor aparte, dar pentru întregul Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraş rus provincial la scară mică. De asemenea, se pune accent pe identitatea oraşului. Având în vedere istoria bogată, clădirile merită a fi înscrise în Registrul monumentelor de importanţă naţională şi locală, precum şi a crea o zonă de protecţie pentru a asigura conservarea acestora.

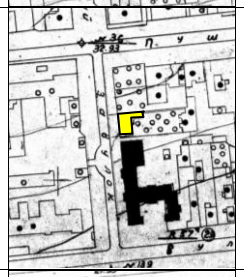
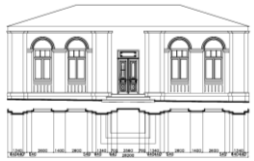
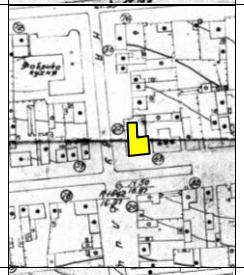
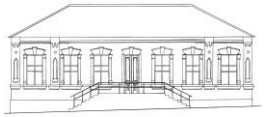
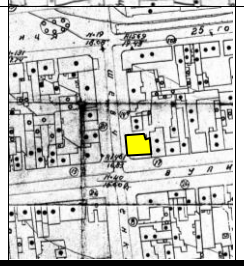
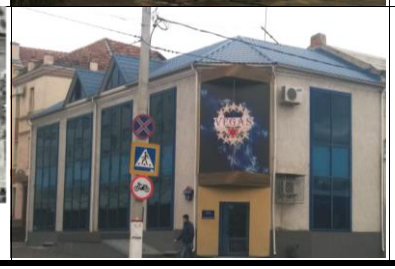
Tabelul A2.9. Case de locuit (1792-1928)

Nr. d/o	***Edificiul, adresa***	***Anul edificării***	***Planul general***	***Sursa plan. gen.***	***Faţadă, imagine istorică, releveul****	***Foto (starea actuală)***	***Sursa imaginii***
1	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***	***8***
1**	Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela *Dnestrovski* nr.7	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Locuinţa preotului Mahno, str.*Puşkin* nr.6	1890		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Casă de locuit, str.*K.Marx* nr.35 (fosta strada *Krasnoiarskaia*)	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4**	Casă de locuit, str.*Şevcenko* nr.34 (fosta strada *Kolodeznaia*)	Prima jumătate a secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de I. Litvinciuk 2011 [39]

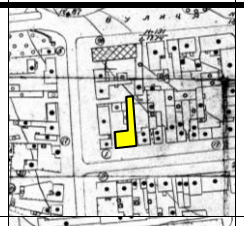
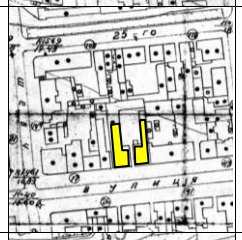
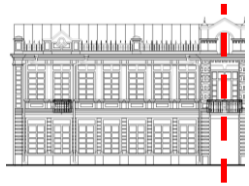
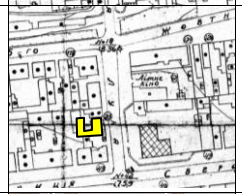
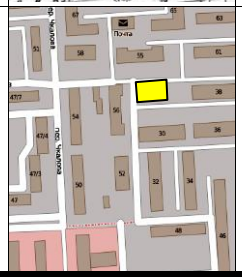
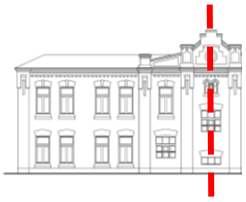
Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
5**	Casa-Muzeu a academicianului Nicolai Zelinski, str. *25 Octombrie 1917* nr.44	Până în 1872		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.01.2015
6	Casa ofițerului Pavel Liprandi, str. *25 Octombrie 1917* nr.20	Până în 1823		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
7	***Vila moşierului Nicolai Orlai,*** strada *Puşkin* nr.22	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
8***	***Vilă urbană,*** str.*25 Octombrie 1917,* nr.53 A fost primul sediu al MIET	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]	 demolat, 1970 [40, p.2]		Foto 12.12.2012 [41]

Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
9**	Casa lui V.Rogovoi str.*Hristoforov* nr.12 (fosta stradelă *Bolinicinâi*)	Anii 1870-1880		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
10	Vilă urbană str.*Hristoforov* nr.6 (fosta stradelă *Bolinicinâi*)	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
11**	Vilă urbană, strada *Vosstania* nr.57 (fosta str.*Râbnaia*)	Începutul secolului XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
12*	Locuinţa lui S.Kizer str.*Şevcenko* nr.12a (fosta stradă *Kolodeznaia*)	Anii 1904-1909		Planul general, 1933 [38]	 [42, p.13]		Foto de S.Tronciu 20.01.2015

Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
13*	Casa de raport strada *Sverdlov*, nr.1 (fosta str. *Bazarnaia*)	Până în 1920		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
14*	Casa de raport a lui S.Falikevici (cu fabrica de paste), str.*Sverdlov* nr.15	Anii 1870-1880		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
15*	Casa de raport str.*Lunacearski* nr.21 (fosta str.*Sobornaia*)	1914		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
16	Cazărmile regimentului nr.8. Astrahan, strada *Cosmonauţilor* nr.28	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere, executate de studenţii Universităţii din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parţial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

Figura A2.12. Casa zemstvei, ing.A.Skorupko, 1903. Releveul realizat în cadrul practicii didactice de studentul Ilia Litvinciuk, 2012

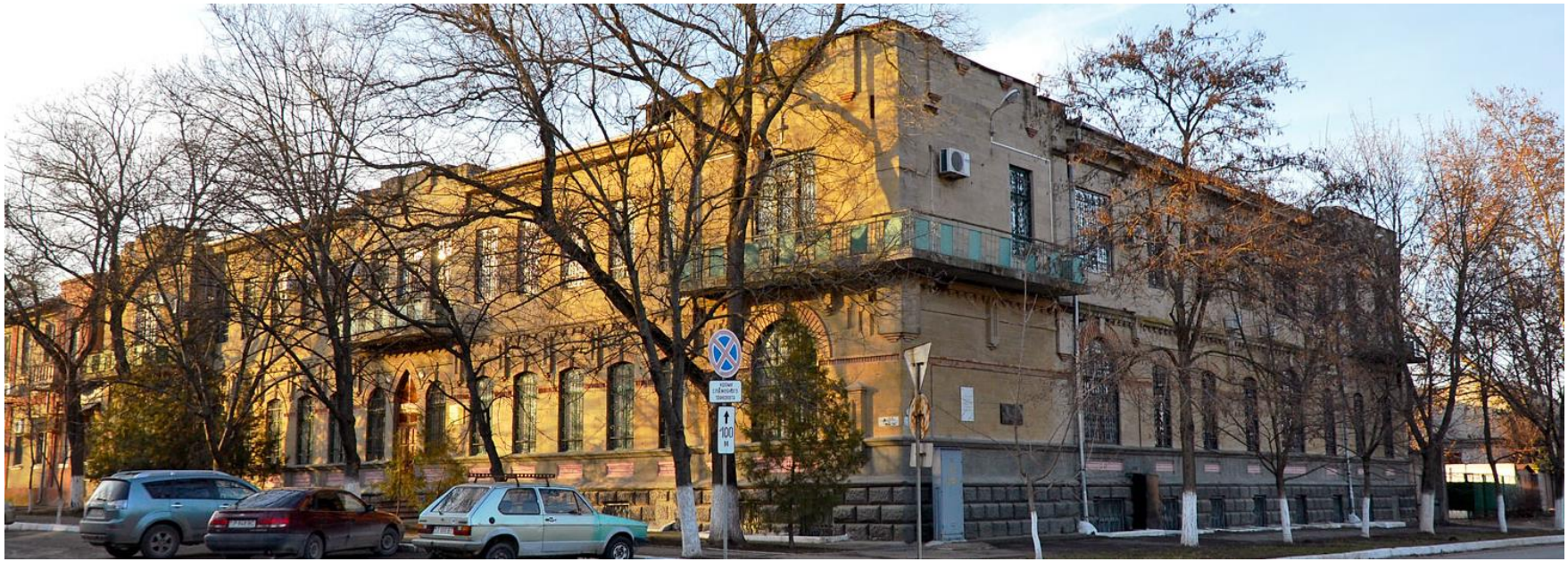
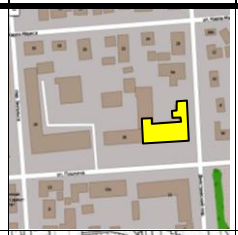
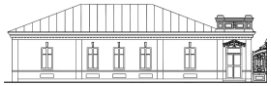
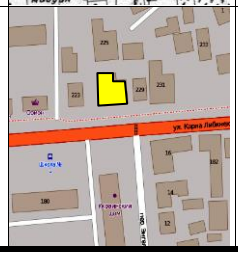
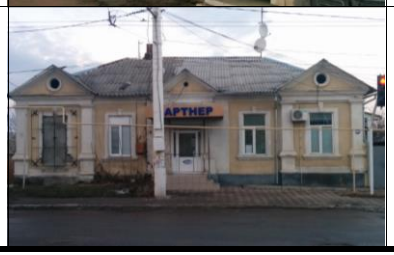
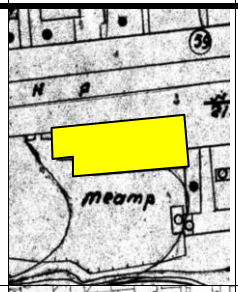
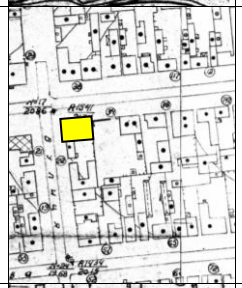
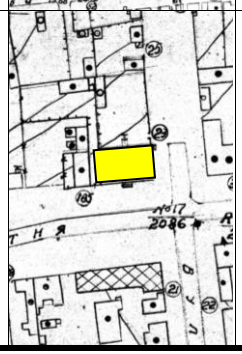
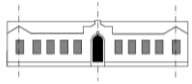
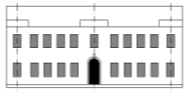

Figura A2.13. Casa zemstvei, actualmente Ministerul Sănătăţii şi Protecţiei Sociale din RMN. Foto 04.02.2015 [43]

Tabelul A2.10. Arhitectura edificiilor administrative (1792-1928)

Nr. d/o	***Edificiul, adresa***	***Anul constr., autorul***	***Planul general***	***Sursa plan. gen.***	***Faţadă, imagine istorică, releveul****	***Foto (starea actuală)***	***Sursa imaginii***
1	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***	***8***
1**	Casa zemstvei, strada *Puşkin* nr.18	Inginerul Anton Skorupko, 1903		Planul general, 2018 [11]	 [42, p.7]		Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Consiliul local al or.Tiraspol, strada *Lunacearski* nr.24	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Edificiul asociaţiei (clubul) ofiţerilor regimentului nr.8 str.*K.Marx* nr.1a	1890		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4**	Cancelaria regimentului nr.8, str. *K.Liebknecht* nr.231a	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Continuarea tabelului A2.10. Arhitectura edificiilor administrative (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
5**	Casa adunării obşteşti, strada *25 Octombrie 1917* nr.46 (fosta strada *Pokrovskaia*)	Începutul secolului XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
6**	Casa adunărilor nobilimii strada *25 Octombrie 1917*, nr.98 (fosta *Pokrovskaia*)	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
7**	Clubul comercianţilor, strada *25 Octombrie 1917* nr.75 (fosta strada *Pokrovskaia*)	Sfârşitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]	 Faza I – iniţială		Foto de S.Tronciu vara 2007
					 Faza II – anii 1930		Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere, executate de studenţii Universităţii din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parţial modificat

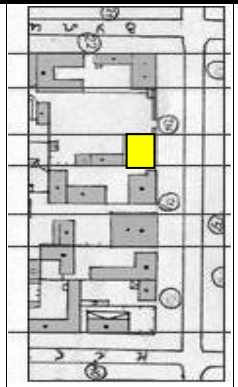
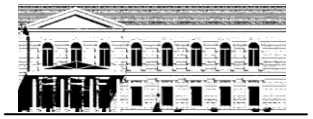
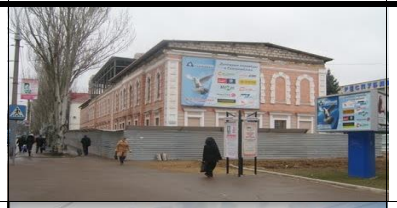
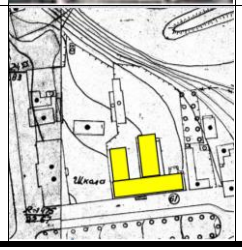

Figura A2.14.Gimnaziul de fete, 1900,
inginer Anton Scorupko [42, p.13]

Figura A2.15. Gimnaziul cu profil real (cu studii în limba engleză),
foto 04.02.2015 [44]

Tabelul A2.11. Arhitectura edificiilor de învăţământ din oraşul Tiraspol (1792-1928)

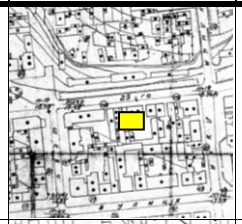
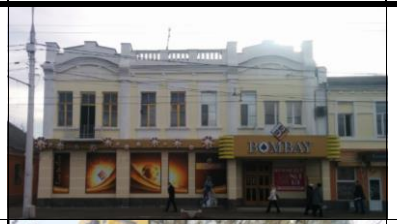
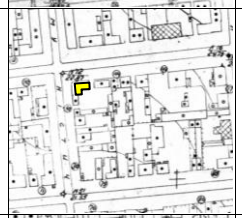
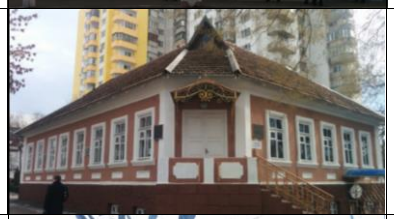
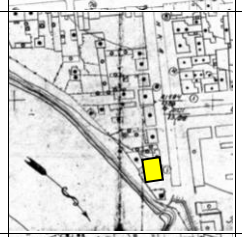
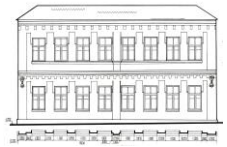
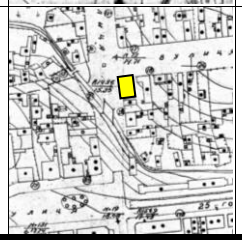
Nr. d/o	***Instituţia de învăţământ, adresa***	***Anul constr., autorul***	***Planul general***	***Sursa plan. gen.***	***Faţadă, imagine istorică, releveul****	***Foto (starea actuală)***	***Sursa imaginii***
1*	Şcoala (în l.rusă „Высшее начальное училище”), str.*25 Octombrie 1917* nr.98	Secolul XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 2005
					Edificiul este comasat cu casa adunărilor nobilimii în anii1960		Foto iulie 2016 [45]
2**	Gimnaziul de fete str.*Bocikovski* nr.2 (fosta str. *Krasnâi*)	1900, inginer Anton Scorupko		Planul general, 2018 [11]	 [42, p.6]		Foto de S.Tronciu 04.04.2006
3***	Colegiul cu profil real pentru băieţi, str.*25 Octombrie 1917* nr.80	fondat în august 1812		Planul general, 1933 [38]	 [42, p.15]		Foto de S.Tronciu 04.04.2006

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere, executate de studenţii Universităţii din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parţial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

Tabelul A2.12. Arhitectura edificiilor hoteliere (1792-1928)

Nr. d/o	***Edificiul, adresa***	***Anul constr., autorul***	***Planul general***	***Sursa plan. gen.***	***Faţadă, imagine istorică, releveul****	***Foto (starea actuală)***	***Sursa imaginii***
1**	Hotelul „Passage” str.*25 Octombrie 1917* nr.78.	Deat în exploatare 01.11.1914		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Hotel „Paris”, str.*25 Octombrie 1917* nr.34	Secolul XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Hanul lui A.Kuzneţov, strada *Şevcenko*, nr.7	1917		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4***	Hanul „Ursu” (în l.rusă «Медведь»), strada *Roza Luxemburg*, nr.10	Sf. sec.XIX înc.sec.XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 04.04.2006

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere, executate de studenţii Universităţii din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parţial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

Figura A2.16. Pasajul comercial „Pokrovski”, 1914.

Foto înc.sec.XX [42, p.6], 05.03.2014 [46], 14.01.2016 autor S.Tronciu

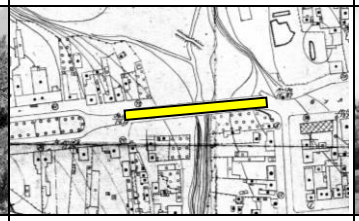
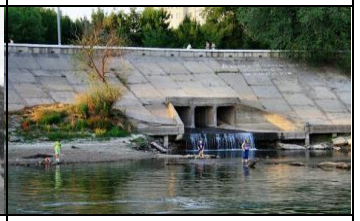
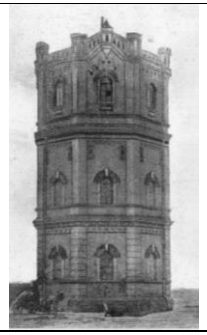
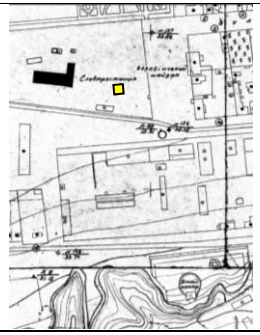
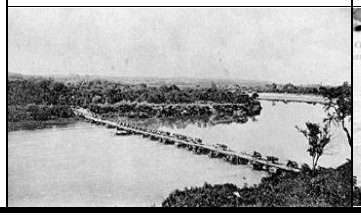
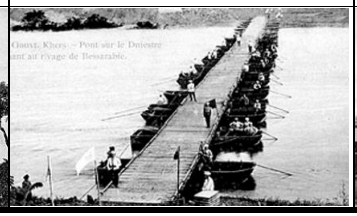
Figura A2.17. Proiect de restaurare propus de de asociaţa „Patrimoniul Transnistriei”condus de arh.I.Litvinciuk, 2014

Figura A2.18. Pasaje comerciale din Rusia.

Or.Klin [47], sec.XVIII, or.Vologda sec.XVIII [48], or.Vladimir, sec.XVIII [49]

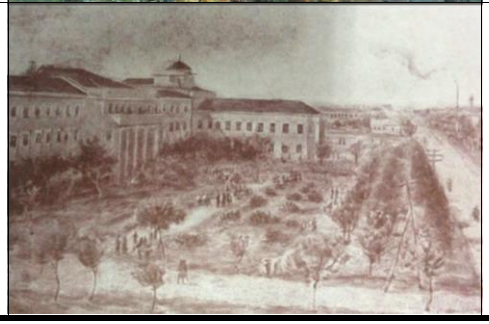
Tabelul A2.13. Arhitectura construcţiilor inginereşti (1792-1928)

Nr. d/o	***Amplasamentul construcţiei***	***Caracteristici generale (plane generale, imagini de epocă, foto)***			
1*	Podul din piatră edificat în sec.XIX, a fost situat pe fosta stradă *Pokrovskaia*	Foto anii 1960 [50]	Plan general,1933 [38]	Foto din 1908 [42, p.10]	Foto de S.Tronciu, 2012
					
2**	Castelul de apă (turn de apă) construit la sf.sec.XIX	Foto 1912-1917 [50]	Plan general,1933 [38]	Foto1946-1947 [50]	Foto de S.Tronciu, 2012
					
3**	Feribotul, debarcaderul şi podul plutitor, sec.XIX	1908 [42, p.5]	1908-1917 [42, p.11]	Foto 1920 [42, p.10]	Înc.sec.XX [42, p.11]
					

Notă. *Construcţiile dispărute (demolate)

**Aspectul arhitectural modificat

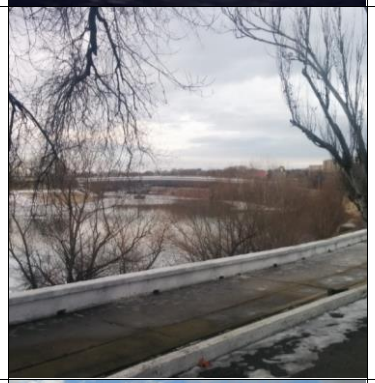
Tabelul A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foinitki

Nr. d/o	***Pictură, schiţă, desen etc.***	***Perioada, tehnica***	***Obiectivul arhitectural, anul edificării***	***Starea actuală***	***Adresa edificiului***
1	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***
1*		Anii 1930, shiţă în tuş	Capela-monument 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea (03 august 1913)	Capela demolată în anii 1930 conform ordinului din 28 martie 1931	Scuarul cinematografului „Tiraspol”
2*		Anii 1930, acuarelă	Panorama Tiraspolului cu biserica „Sf.Nicolae” şi „Acoperământul Maicii Domnului”		Piaţa „Alexandr Suvorov”. Foto 02.09.2011 [56]
3		1935, Acuarelă [58, p.15]	Institutul Pedagogic din oraşul Tiraspol (1933-1937)		Universitatea „T.Şevcenko”, strada *25 Octombrie 1917*, nr.107. Foto 1949 [57]

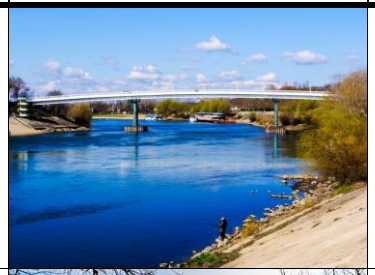
Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foinitki

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
4		1930, pictură [61, p.38]	Teatrul de vară, 1934, strada *25 Octombrie 1917* nr.54		Actualmente Casă de cultură, 1950. Foto de S.Tronciu 01.06.2015
5		1932, acuarelă [59, p.30]	Primul Teatru Dramatic Republican „Maxim Gorki” (1934-1936) arhitect G.Gotghelf Strada *25 Octombrie 1917* nr.130		Strada *25 Octombrie 1917*, nr.130. Foto de S.Tronciu 14.10.2015
6		1935, shiţă în creion [60, p.345]			Teatrul Dramatic „Nadejda Aroneţkaia”. Foto de S.Tronciu 2007

Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foinitki

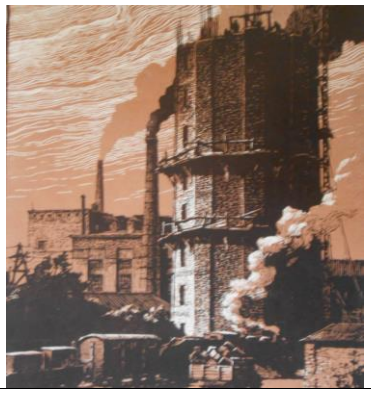
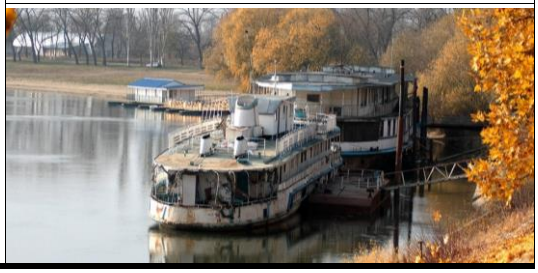
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
7		Anii 1930, acuarelă [58, p.3]	Teatru Dramatic Republican din RASSM (1934-1936)		Teatrul Dramatic „Nadejda Aroneţkaia”, str.*25 Octombrie 1917,* nr.130 Foto de S.Tronciu 25.11.2013
8		1945, ulei [58, p.10]	Panorama râului Nistrului, stradela *Naberejnâi*		Splaiul râului Nistru, partea estică a oraşului Tiraspol. Foto de S.Tronciu 14.01.2016
9*		1938, acuarelă	Vederea străzii *Puşkin* spre castelul de apă		Teritoriul fostei uzine „P.Tkacenko”. Foto 17.08. 2009 [61]

Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foinitki

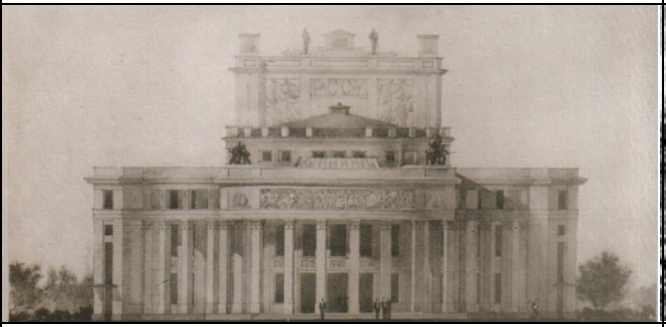
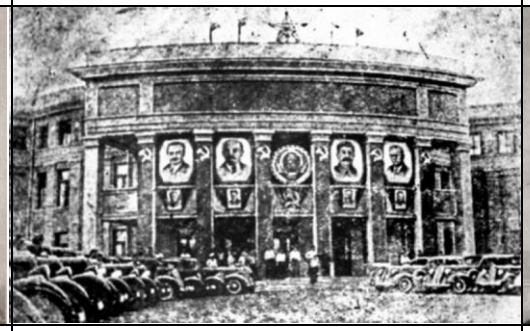
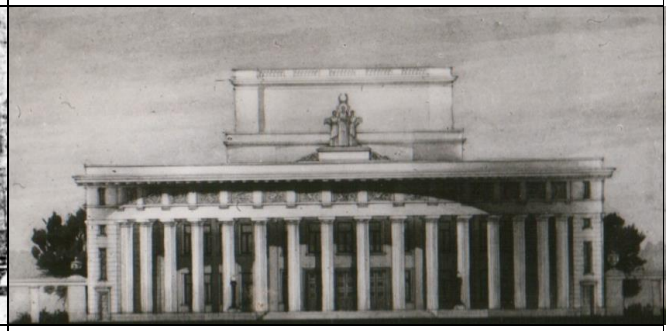
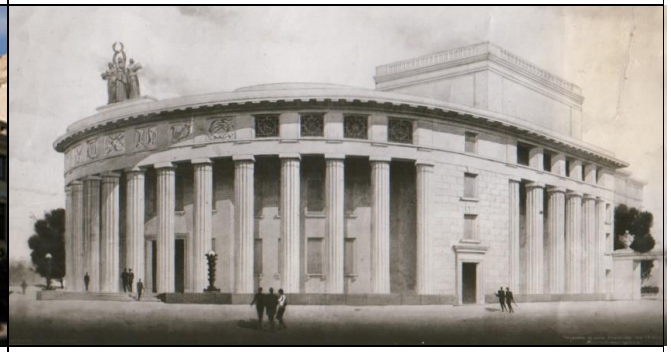
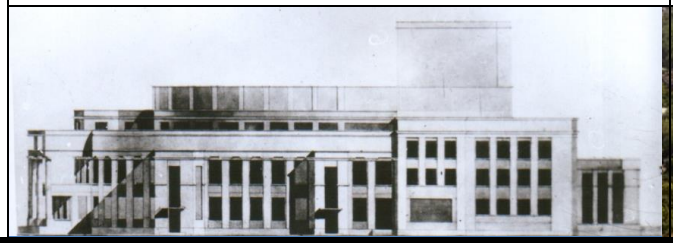
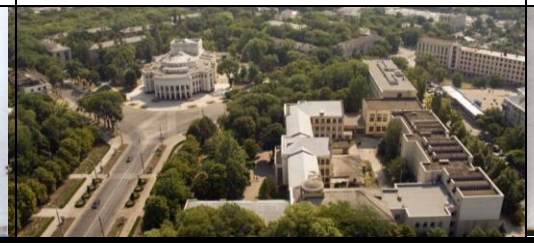
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
10*		Anii 1940, acuarelă	Panorama Nistrului, stradela *Naberejnâi*		Vedere de pe malul stâng al râului Nistru. Foto 02.04.2015 [62]
11*		Anii 1940, guaş	Splaiul râului Nistru, stradela *Naberejnâi*		Splaiul râului Nistru Partea estică a oraşului Tiraspol. Foto de S.Tronciu 02.02.2015
12		1967, acuarelă, [63]	Casa lui Ivan Sorokopudov, edificat la sf.sec.XIX		Stradela *Dnestrovski* nr.7 Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Schiţe rare păstrate în colecţia personală a lui Victor Radovanov, membru al Asociaţiei pictorilor din Transnistria. Pictorul Alexandr Foinitkii a locuit în oraşul Tiraspol peste 40 ani şi este numit cronicarul oraşului. Creaţia sa ilustrează mediul urban cu toate transformările petrecute în timp.

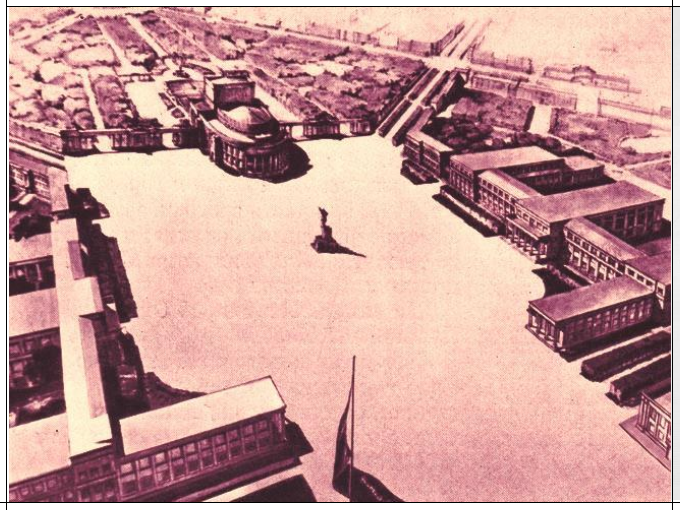
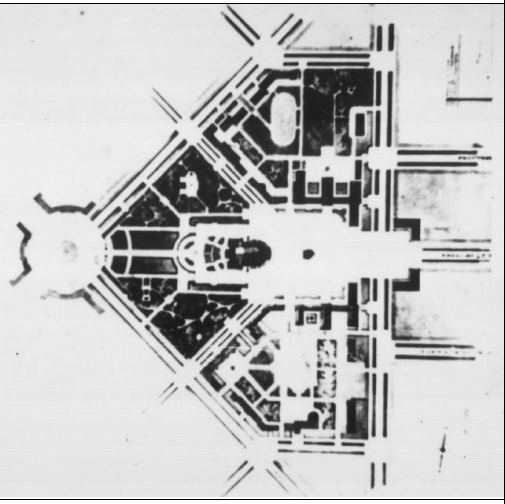
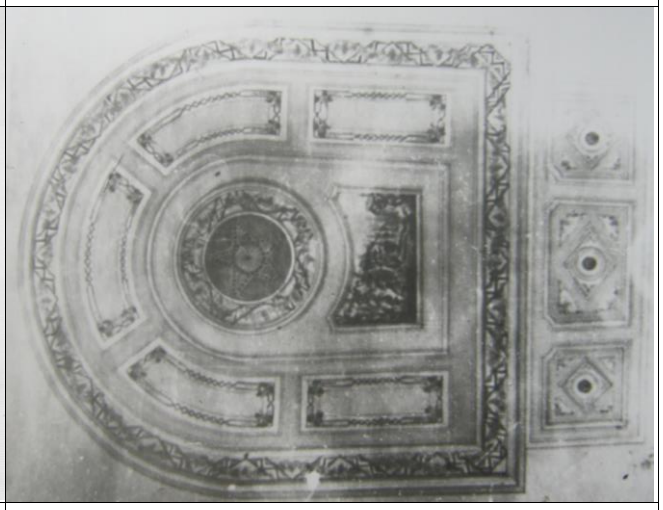
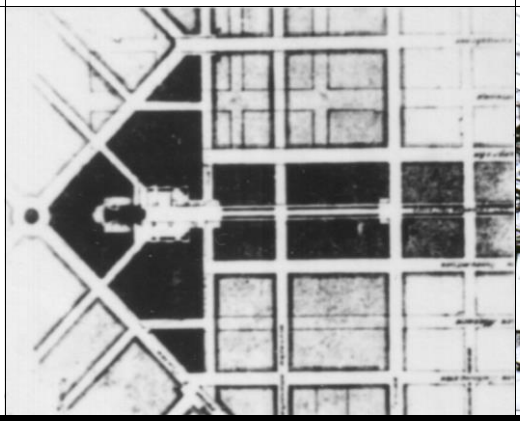
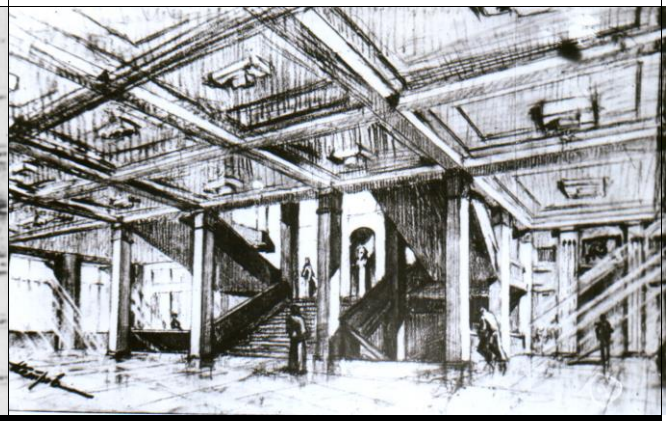
Tabelul A2.15. Arhitectura or. Tiraspol în creaţia pictorului Ghenadi Zâkov (n.1931-†2013)

Nr. d/o	***Pictură, schiţă, desen***	***Perioada, tehnica***	***Starea actuală a sitului***
1	[64] 	1961, splai nou, linogravură	Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	[65] 	1959-1961 Tiraspol se construieşte, linogravură	Foto 17.08. 2009 [69]
3	[66] 	1958, construcţia staţiei de pompare, linogravură	Foto 2009 [70]
4	[67] 	1961, noi cartiere lângă cetate, linogravură	Foto 2015 [71]
5	[68] 	1961, debarcader în Tiraspol, linogravură	Foto 03.11.2012 [72]

Tabelul A2.16. Teatrul Dramatic „Nadejda Aroneţkaia” din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Varianta nr. 1. Proiectul de reabilitare, arh. I.Şmurun, şi D.Palatnic, 1963***	***Imagini de epocă/ actuale***	***Varianta nr. 2. Proiectul de reabilitare, arh. I.Şmurun, şi D.Palatnic, 1963***
1	Varianta nr.1. Faţada principală, 1963 [74]	Foto 1939 [73]	Varianta nr.2. Faţada principală, 1963 [74]
			
2	Varianta nr.1. Perspectiva teatrului, 1963 [74]	Foto de S.Tronciu 2010	Varianta nr.2. Perspectiva teatrului, 1963 [74]
			
3	Varianta nr.1. Faţada laterală, 1963 [74]	Înacadrare în sit 2003 [75]	Varianta nr.2. Faţada laterală, 1963 [74]
			

Tabelul A2.17. Factorul urbanistic principal – noul centru civic, arh. M.Petrov, T.Gotghelf, D.Kovalenko, anii 1930

Nr. d/o	***Vederi ai noului centru civic (imagini de proiect)***	***Plan general (imagini de proiect)***	***Elemente de interior (imagini de proiect)***
1	Piaţa Teatrală [77, p.122]	Binomul Teatru-universitate [32, p.26]	Tavanul sălii pentru spectacol [74]
			
2	Vedere spre strada *25 Octobrie 1917* [77, p.122]	Spaţii verzi [32, p.26]	Holul teatrului [74]
			

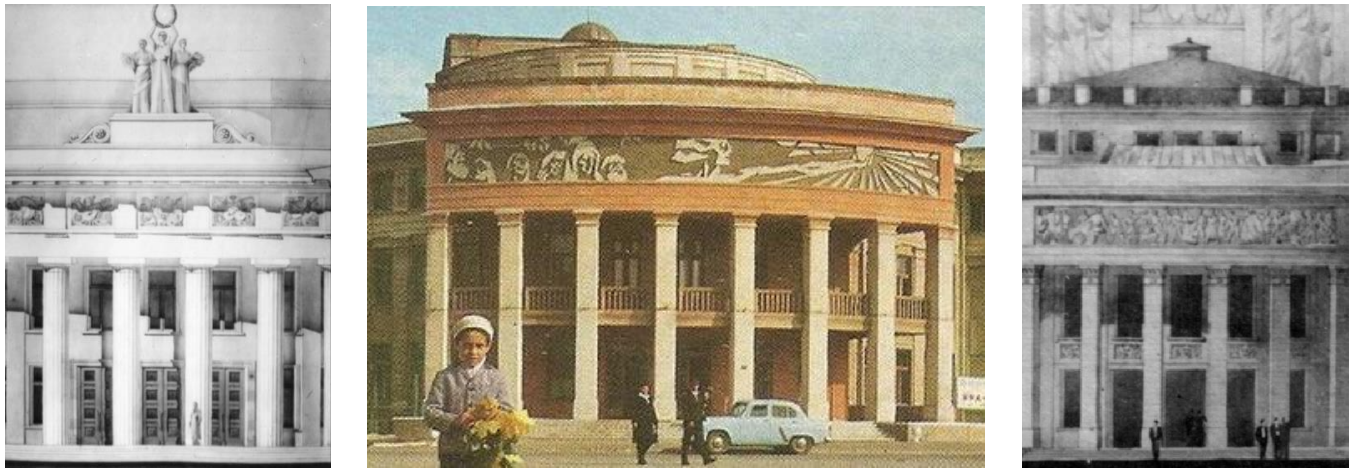

Figura A2.19. Elementele din faţada principală a Teatrului Dramatic din or.Tiraspol.

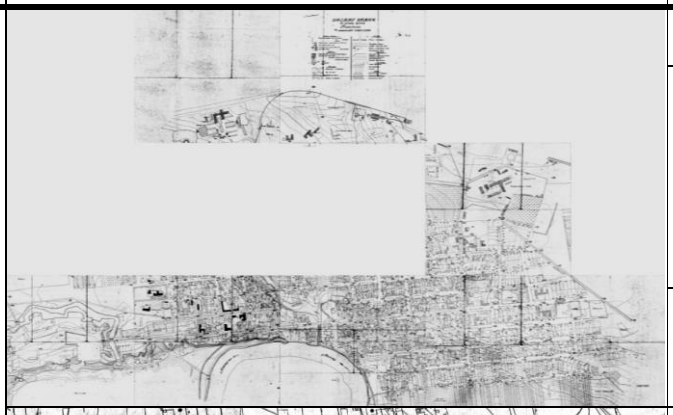
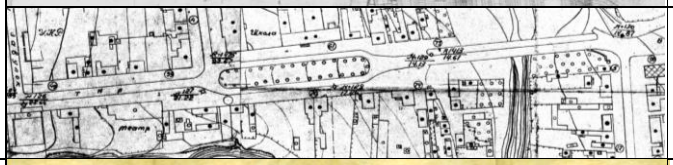
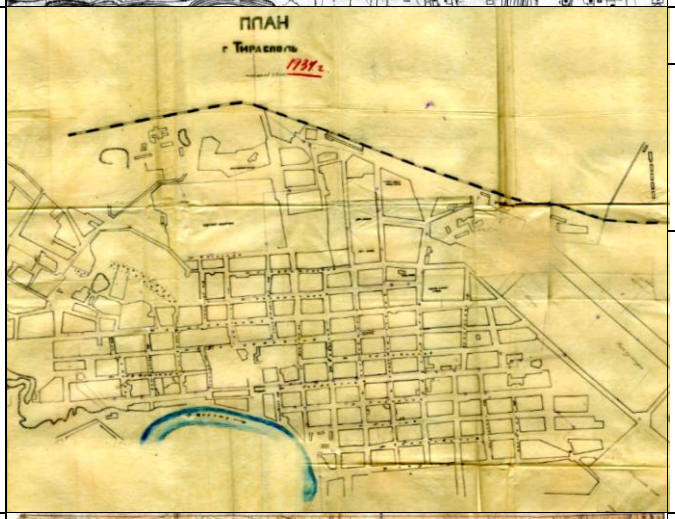
Friză în tehnica sgraffito, autor A.David, 1965 [76]. Friză după arh. I.Şmurun, şi D.Palatnic, 1963 [74]

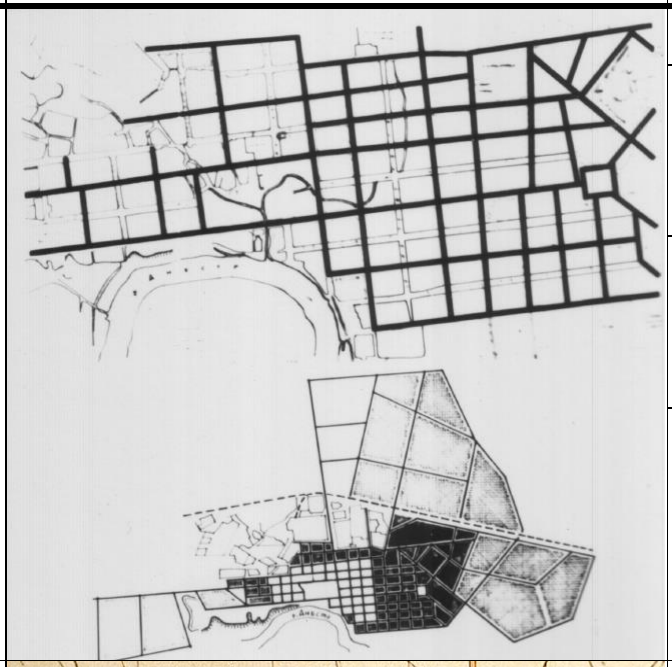
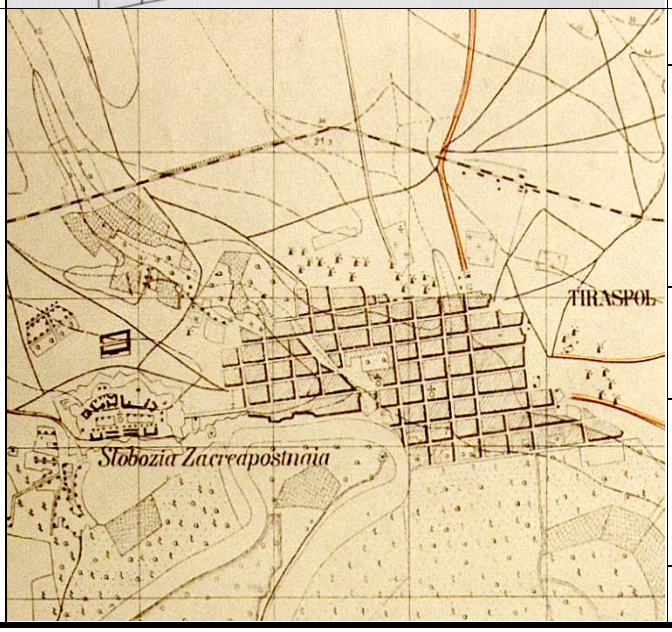
Figura A2.20. Interioarele Teatrului Dramatic din or.Tiraspol.

Sala pentru spectacol şi foaierul teatrului, arh. I.Şmurun, şi D.Palatnic, 1963 [74]

Tabelul A2.18. Situaţia urbanistică a or.Tiraspol (1929-1940)

Nr. d/o	*Materialul grafic (plane generale, proiecte, dări de seamă)*	*Caracteristici generale*	
1	*2*	*3*	
1 [78]		**Anul**	1933
		Denumirea documentului	Planul general al or.Tiraspol, 1933(în l.rusă «План места Тирасполя 1933г.»)
		Autorul documentului	inginerii Lev Zorin şi Valentin Cocio
		Fragmentul hărţii	
2*		**Anul**	1934
		Proiect	de aprovizionare cu apă (tip: captare de luncă) şi canalizare.
		Semne convenţionale	hidranţi antiincendiari, bazine de acumulare, prize la captarea apei cişmele etc.
3*		**Anul**	17 ianuarie 1935
		Tipul documentului	Proiectul de consolidare a malului râului Nistru
		Organizaţia	Institutul „Укр-коммунводстрой”
		Fragmentul hărţii	

Continuarea tabelului A2.18. Situaţia urbanistică a or.Tiraspol (1929-1940)

1	*2*	*3*	*4*
4 [32]		**Anul**	1937**
		Tipul documentului	PUG de reconstrucţie şi dezvoltare a capitalei
		Autorul documentului	cond.P.Haustov, arh.D.Pilipenko, ing.I.Kornet
		Organizaţia	Institutul de Proiectări şi Cercetări din oraşul Kiev, Ucraina
5 [79]		**Anul**	Februarie 1941
		Tipul documentului	Hatra militară (Rußland Bessarabien) 1:25000, Germania
		Prototipul documentului	Planul de tragere 1:20000
		Proiectat de:	Institutul Geografic Militar din România (1920)
		Nr.planşei	6071

Notă. *Plane generale din colecţia personală a lui Rostislav Simacenko, membru al laboratorului „Cercetări Regionale” (în l.rusă «Региональные исследования» din Universitatea T.Şevcenko din RMN)

**PUG de reconstrucţie şi dezvoltare a capitalei (1937) şi descrierea arhitecturii în detalii este valorificat şi sistematizat în teza de doctor „Становление Молдавской Архитектуры (192-1940-е гг.)” de Anatoli Kuzi

Figura A2.21. Locunţă colectivă din strada *A.Puşkin* nr.20.

Foto anii 1950 [32, p.17], foto de S.Tronciu 14.01.2016

Figura A2.22. Casă de locuit cu patru niveluri, arh.Matlak, Bersan, 1933.

Foto de S.Tronciu 20.10.2015

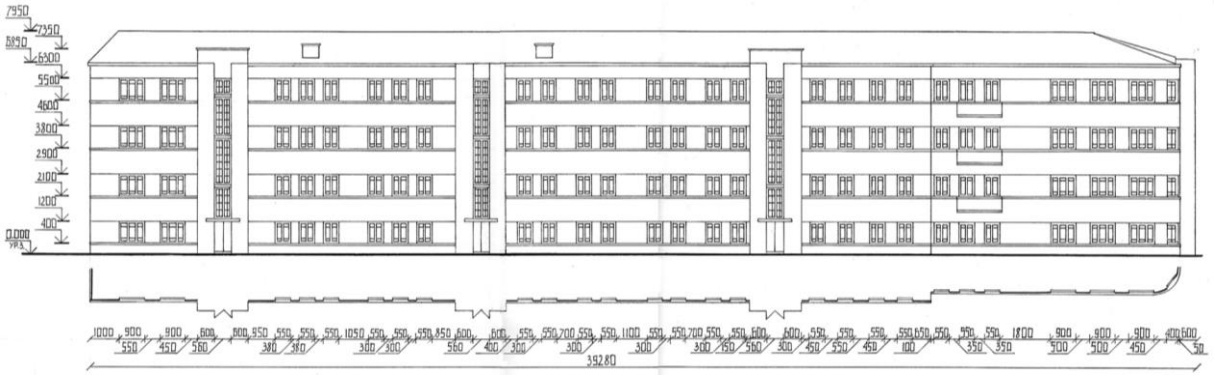

Figura A2.23. Releveul casei de locuit din strada *A.Puşkin* nr.20

realizat în cadrul practicii didactice de I.Mihailova, 2012

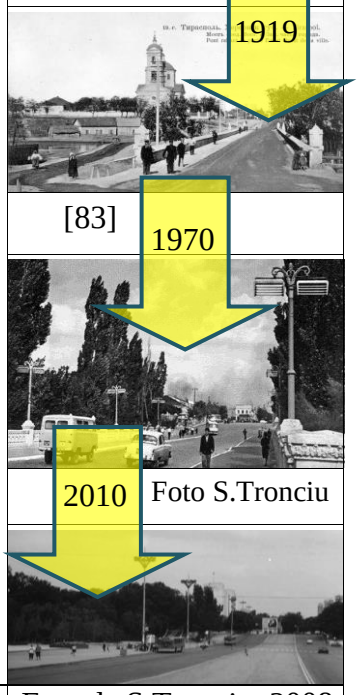

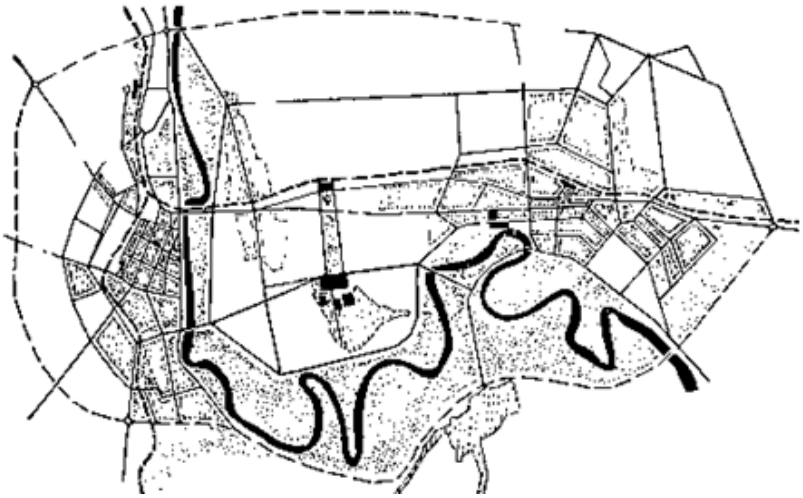
Figura A2.24. Proiect-model nr.104 „Şcoală medie de cultură generală”. Oficiul stare civilă str.*Lunacearski* nr.26, şcoala nr.11, str.*K.Liebknecht* nr.185, liceul str.*K.Marx* nr.14. Foto de S.Tronciu 2010, 2016, 2014

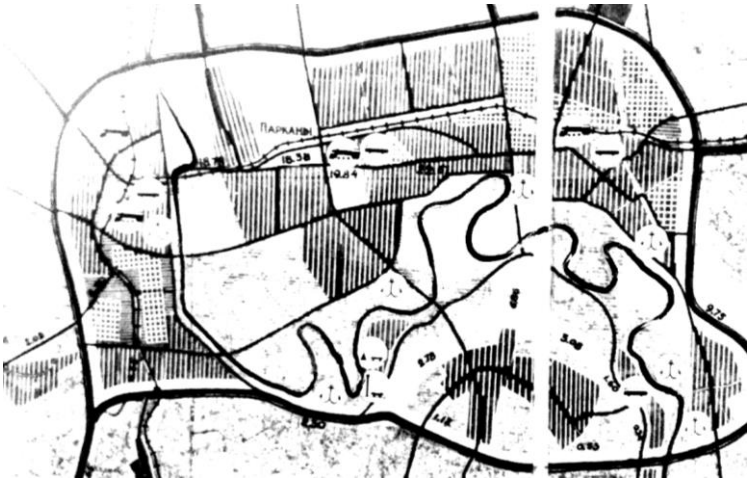
Figura A2.25. Proiect-model (Institutul de Proiectări „Шкілпроект НКО УСРР”, Ucraina) Ucraina: or.Kramatorosk [80], or.Makeevka [81], or.Kiev [82]

Tabelul A2.19. Factorul urbanistic principal – Piaţa Suvorov

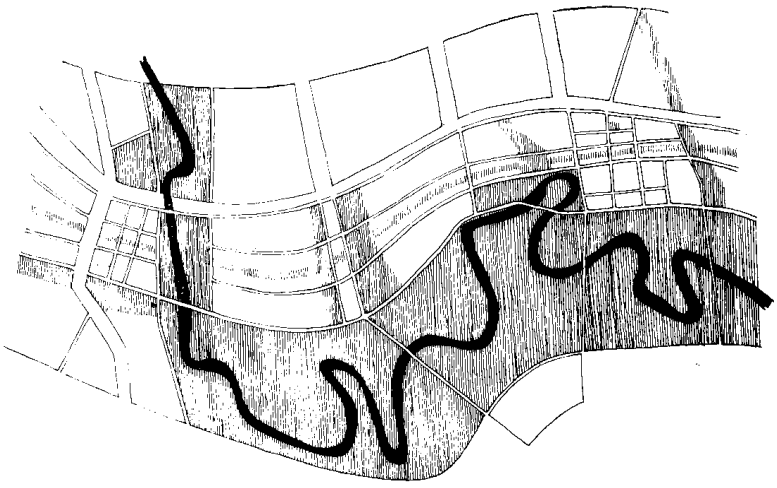
Nr. d/o	*Plan general, vederi google earth*	*Date generale*	*Aspectul pieţei*
1	Plan general, 1974 [82] 	Piaţa Suvorov a devenit locul manifestaţiilor principale al întregului oraş. Cuprinsă între stradela *Naberejnâi* şi str.*T.Şevcenko,* 13120 m.p.	[42, p.10]
2	Fragmentul oraşului Tiraspol [11] 	Monumentul ecvestru al generalisimului Suvorov, 23.11.1979, sculptori Vladimir şi Valentin Artamonov, arh.Ia.Drujinin şi Iu.Cisteakov	Foto de S.Tronciu, 2008
3	Foto 2014 [3] 	Foto 2009 [83] 	

Schema A2.4. Varianta fuziunii oraşelor Tiraspol şi Bender după V.Smirnov, 1969 [84, p.107]

Schema A2.5. Varianta fuziunii oraşelor Tiraspol şi Bender, după AŞP T.Dovjenko şi IŞP N.Selţer, 1971 [85, p.142]

Schema A2.6. Varianta fuziunii oraşelor Tiraspol şi Bender după A.Belkin, 1976 [86, p.47]

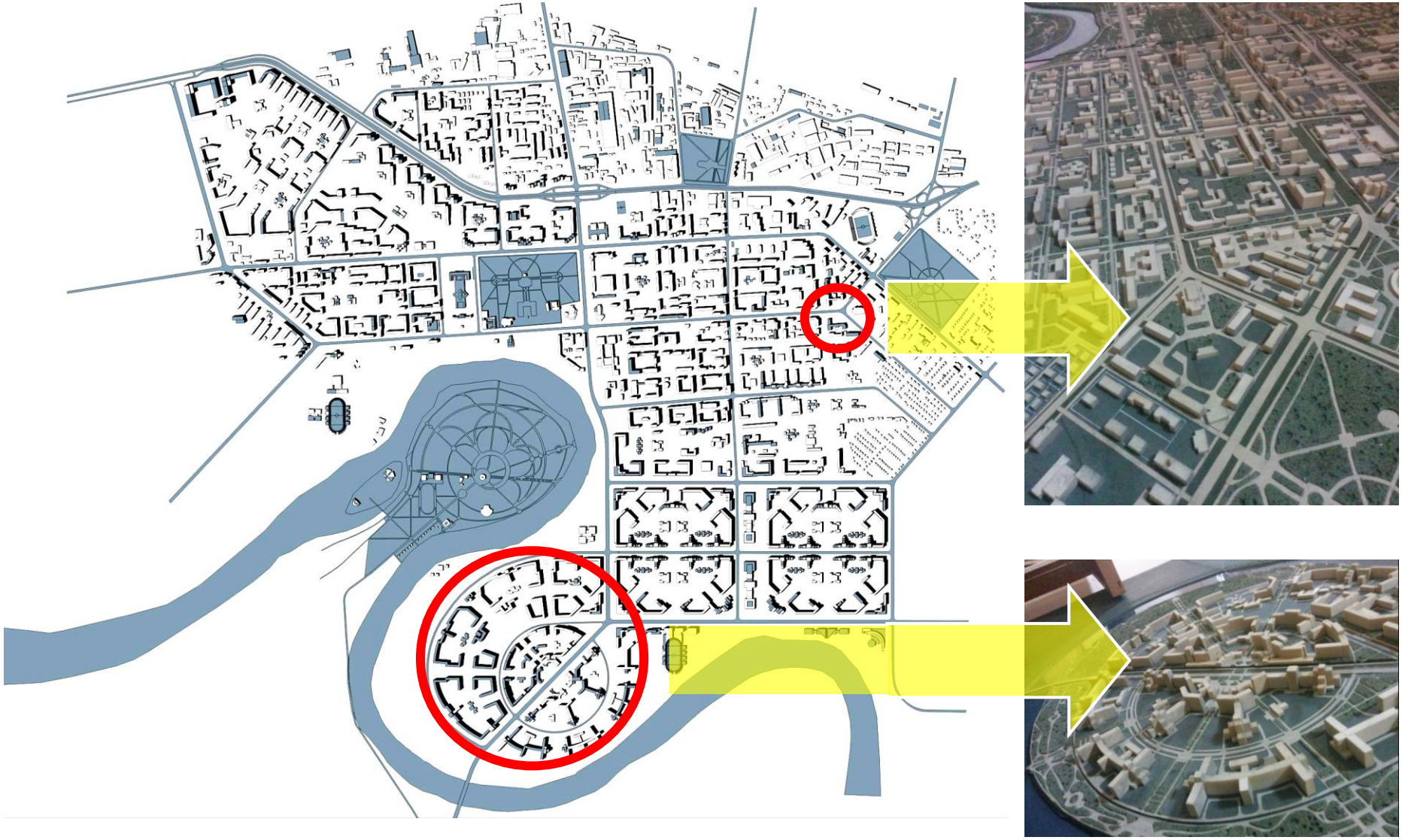

Figura A2.26. Plan de detaliu al părţii centrale a or.Tiraspol [89],
arh.I.Mihalachi şi B.Miselski, 1985. Macheta planului general, foto de S.Tronciu 10.05.2015

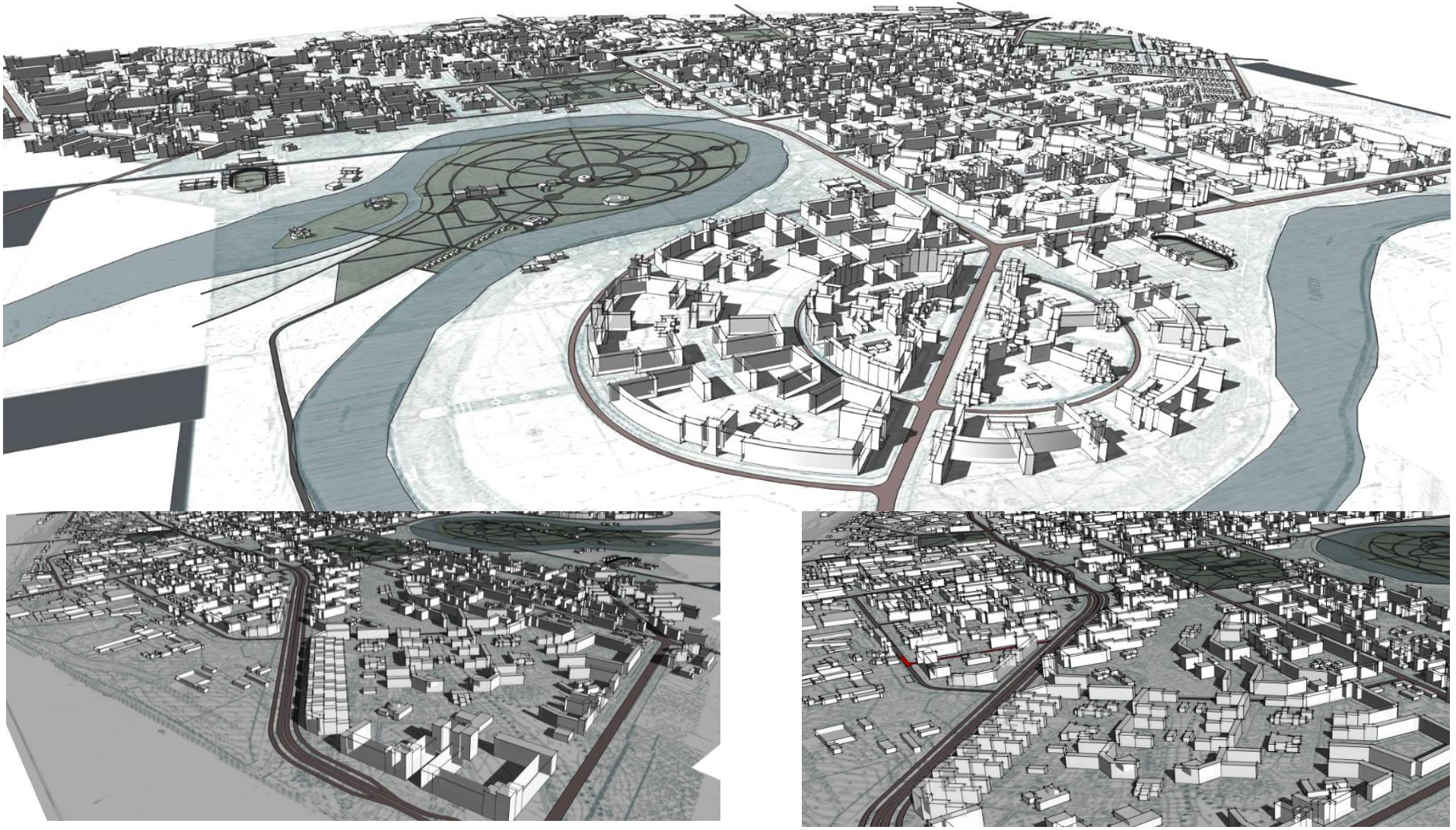
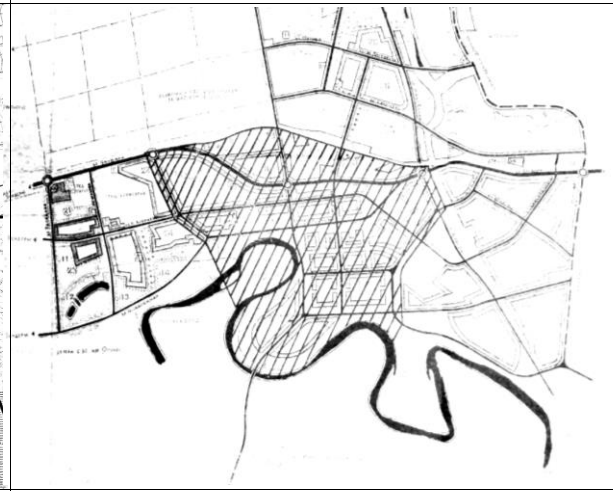
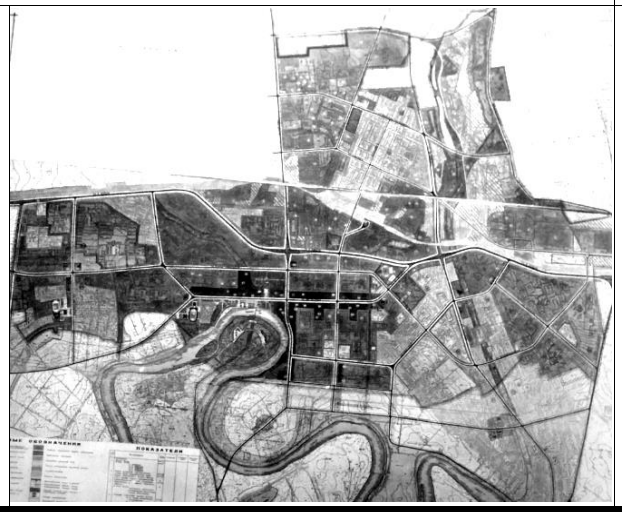
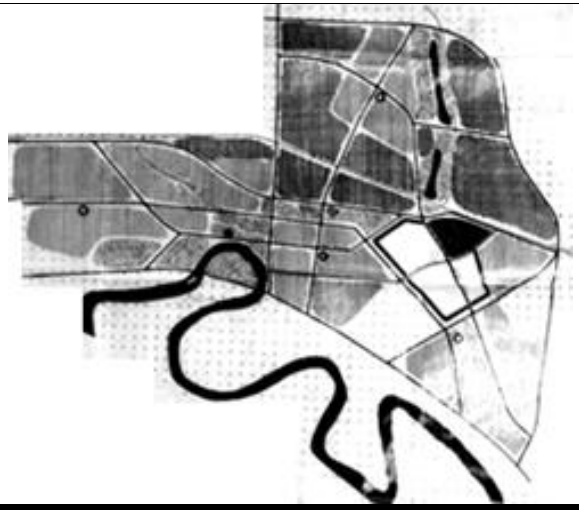
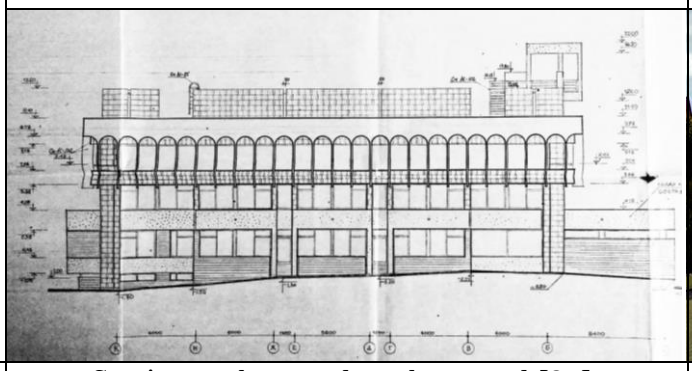
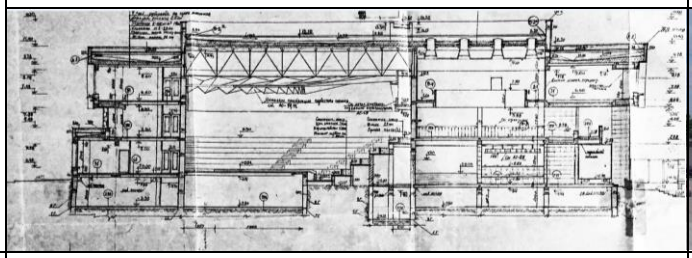
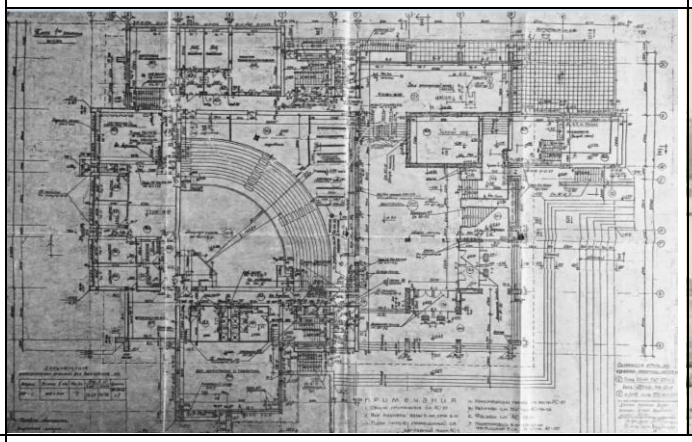

Figura A2.27. Plan de detaliu al părţii centrale a or.Tiraspol (INCPUP) [89]. Modelul 3D, arh.S.Tronciu

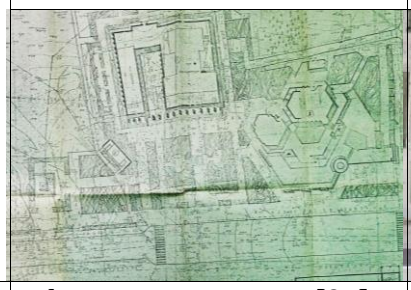
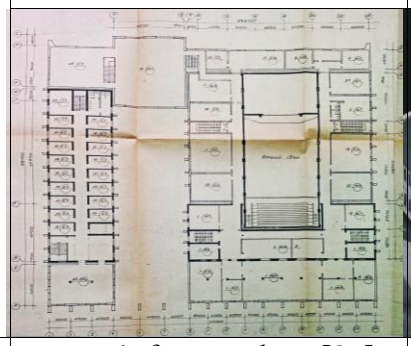
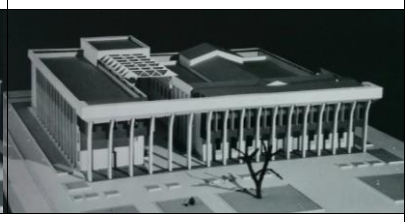
Tabelul A2.20. Zonarea funcţională a oraşului Tiraspol

Denumirea proiectului	***Planul oraşului Tiraspol***	***Planul oraşului Tiraspol***	***Denumire aproiectului***
Proiectul nr.12290/89, Volumul II. 1989 [88]		Proiectul nr.13263/ПДП, 1989 [89]	
Proiectul nr.12290/89. Lucrări suplimentare privind planul general al or.Tiraspol. Vol.II. Date generale, completări, INCP „UrbanProiect”			Proiectul nr.13263/ПДП. Plan de detaliu al părţii centrale a or.Tiraspol , INCP„UrbanProiect”
Proiectul nr.12290/89, Volumul I. 1989 [87]		Proiectul nr.159/ПДП, 1970 [90]	
Proiectul nr.12290/89. Lucrări suplimentare privind planul general al or.Tiraspol. Vol.I. Date generale, completări, INCP „UrbanProiect”			Proiectul nr.59/ПДП. Plan de detaliu a părţii centrale al or.Tiraspol , INCP„UrbanProiect”

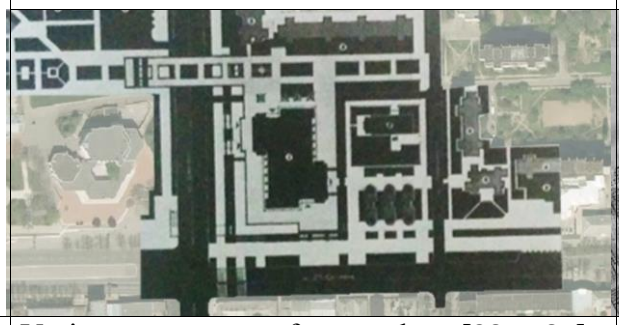
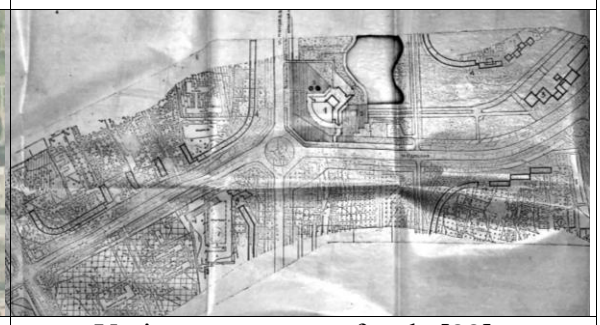
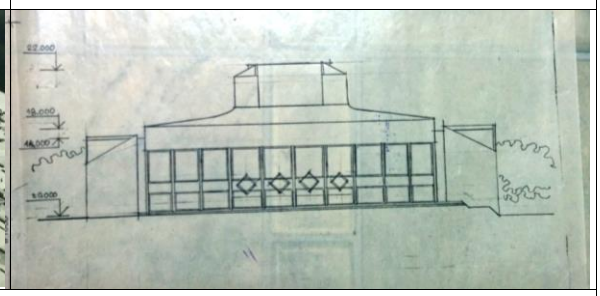
Tabelul A2.21. Palatul de creaţie pentru copii şi tineret din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Proiectul edificiului (desene tehnice)***	***Imagini caracteristice***
1	Faţada principală [91]	Foto 2014 [92]
		
2	Secţiunea obiectivului arhitectural [91]	Incadrare în situl urban, 2015 [93]
		
3	Plan etaj [91]	Foto 1976 [94]
		
4	Date generale despre proiect	
	Obiectivul reprezintă proiectul-model 264-19-5 pentru Palatul Pionierilor cu capacitatea de 340 persoane, arh.T.Zaikina, V.Buinov, ing.A.Kolesnikov (1970) propus de Institutul de Proiectări din Moscova (în l.rusă *ЦНИИЭТ учебных зданий*), care a stat la baza proiectului Palatului de creaţie pentru copii şi tineret" fostul Palat al Pionierilor) din strada *25 Octombrie 1917*, 1980, după arh.V.Sumişevski, Sokolinikov, Mitiunin, inginer Blinder din INCP „UrbanProiect".	

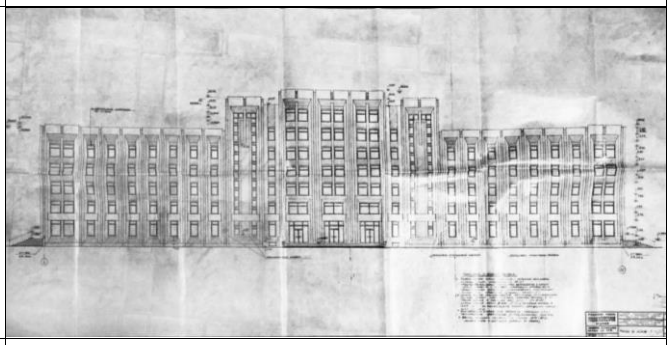
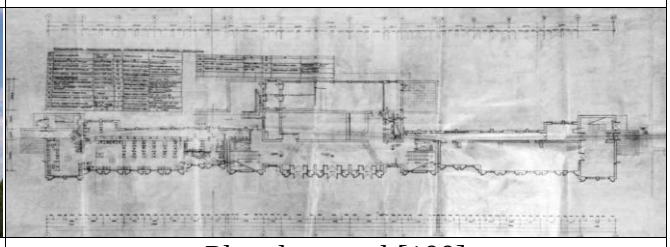
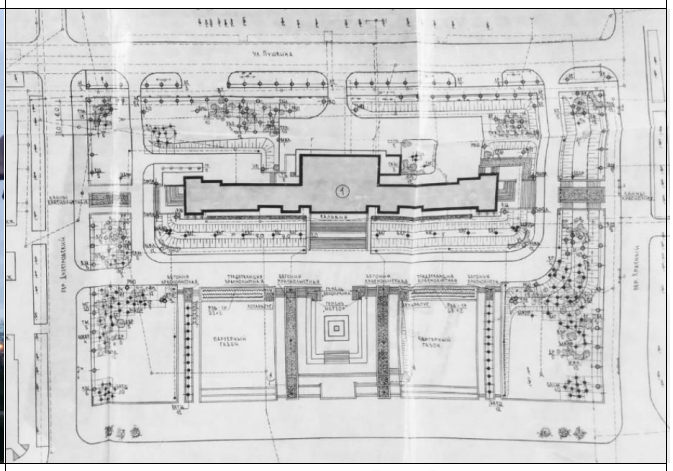
Tabelul A2.22. Proiectul şcolii muzicale din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Proiectul edificiului (desene tehnice caracteristice)***		
1	Plan general propunere [95]	Splan general actual [11]	Foto de S.Tronciu 2016
			
2	Plan parter propunere [95]	Macheta sitului existent [95]	Foto de S.Tronciu 2016
			
3	Var.nr.1, foto machetă [95]	Var.nr.2, foto machetă [96]	Var.nr.3, foto machetă [97]
			
4	Foto de S.Tronciu 2014		
			
5	Date generale despre proiect		
	Proiectul nr. 12144. Cuprinde 4 variante de renovare a Şcolii muzicale pentru copii P.Ceaikovski cu comasarea Palatului de cultură, situat în strada *25 Octombrie 1917* nr.54, arhitecţi: A.Koltovkin, S.Şoihet, A.Cerdanţev, A.Dubrovski, A.Turanski, L.Iarovenko, S. Proscureacov şi ing.G.Bondari, N.Rubanskaia, din cadrul INCPUP UrbanProiect, 1981.		

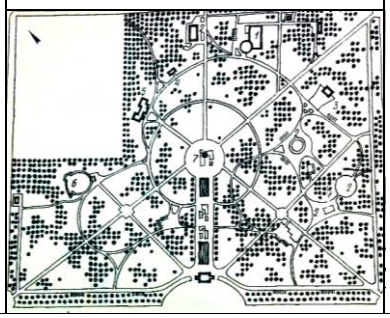
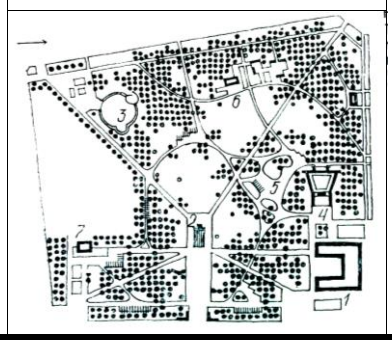
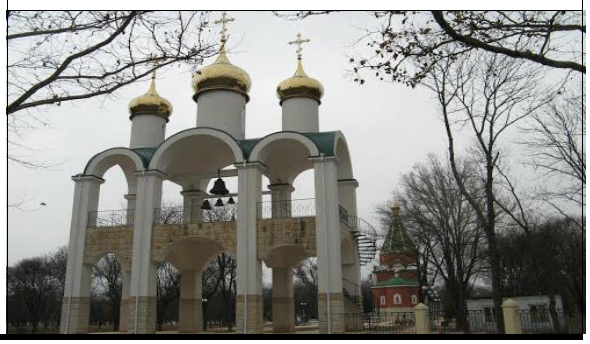
Tabelul A2.23. Proiecte nerealizate în oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Proiectul Complexului comercial „Tiras”***	***Palatul de cultură al fabricii textile din oraşul Tiraspol***
1	Pl.general, str.*25 Octobbrie 1917*, 2010 [11]	Plan general, str. Odesa 2010 [11]
		
2	Plan general, propunere [98, p.83]	Macheta sitului existent [99]
		
3	Variantă-propunere, foto machetă [98, p.84]	Variantă-propunere faţadă [99]
		
Date generale despre proiect		
4	Proiect nominalizat în categoria „Cel mai reuşit proiect al anului 1987” la concursul organizat la Moscova, unde au fost expuse 6 proiecte din RSSM (2 pentru Tiraspol – magazin universal şi hotelul „Inturis”), arhitecţi V.Kapli, V.Repeniuk, inginer T.Derkancenko.	Proiectul nr. 12025-AC. Palatul de cultură pentru 1000 spectatori pentru fabrica de textile, arhitecţii: V.Kapli, Moseiko, ing. Şibko, din cadrul INCPUP UrbanProiect, 1980. Proiect nerealiazat.

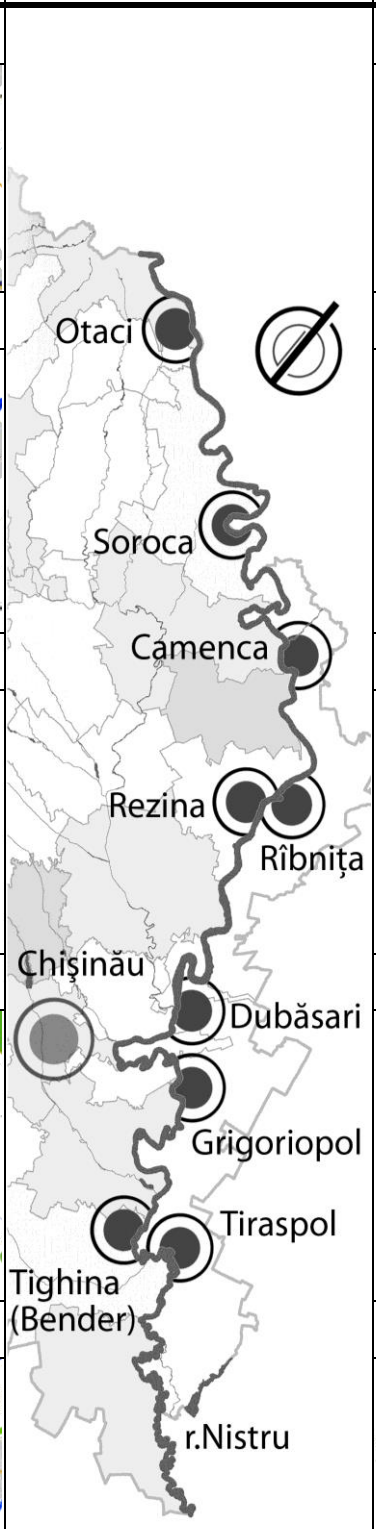
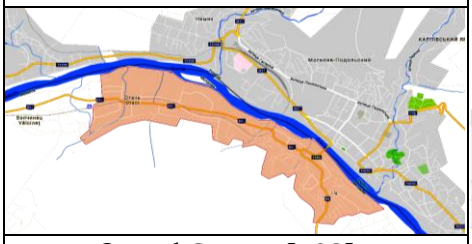
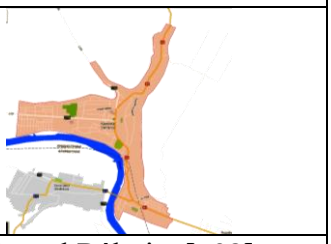
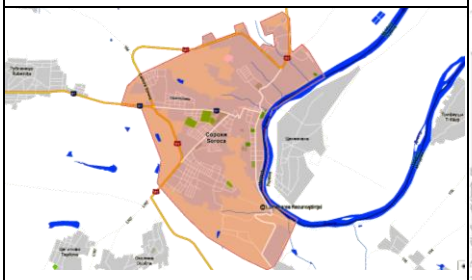
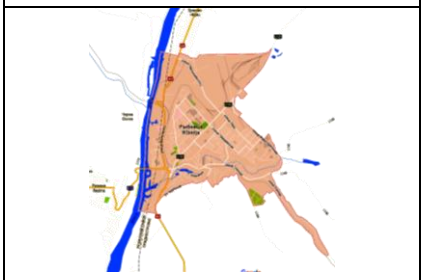
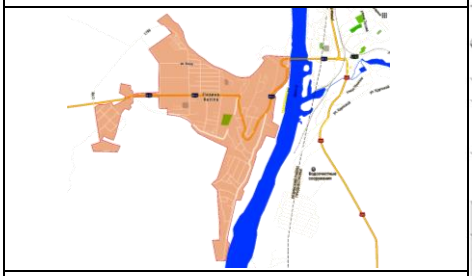
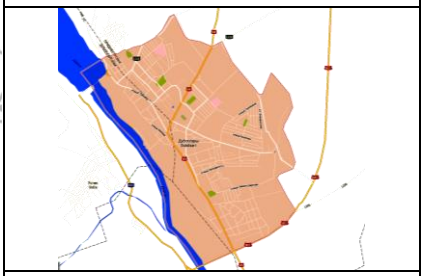
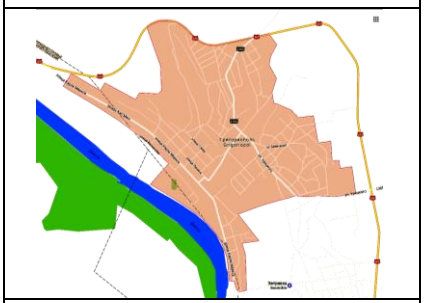
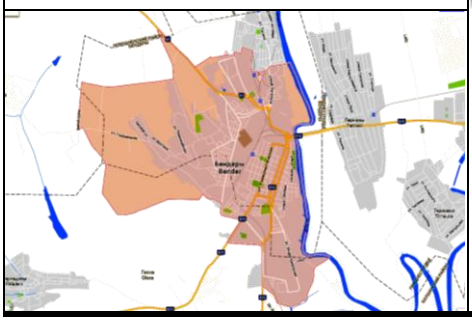
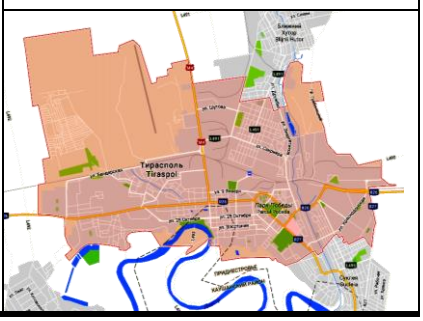
Tabelul A2.24. Arhitectura clădirilor administrative

Nr. d/o	***Fotografii, date generale***	***Proiectul edificiului (desene tehnice caracteristice)***
1	Date generale	Faţada obiectivului, proiect [100]
	Casa Guvernului şi Consiliului Suprem al Transnistriei (în l.rusă *Горком Коммунистической партии Молдавии*), arh. S.Homa, Dubrovski, Burnos, ing.Bondari din cadrul INCPUP „UrbanProiect”, 1980	
2	Foto 2010 [101]	Plan parter, proiect [100]
		
3	Foto de S.Tronciu 17.11.2015	Planul general [100]
		
4	Foto 2010 [102]	Foto 2010 [103]
		

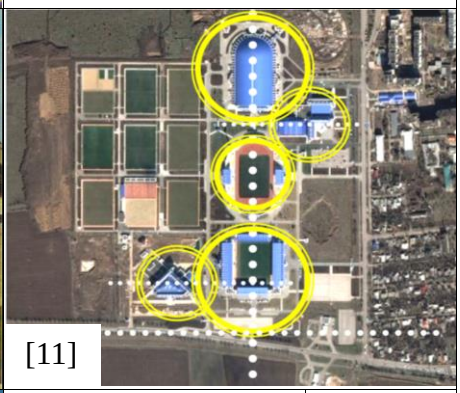
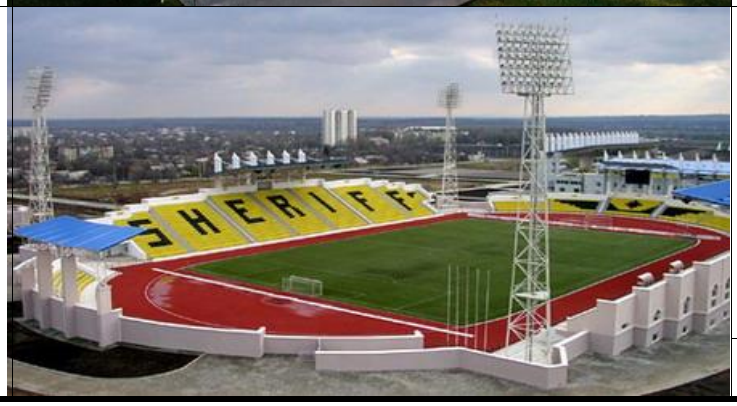
Tabelul A2.25. Grădinile publice din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Plan general***	***Descriere succintă***	***Fotografii de epocă şi vederi actuale***
Grădina publică „Biruinţa” (în l.rusă «Победа») din strada Mira			
1	Pl.general al parcului [11] [86, p.94] 	Concept arh. A.Sciusev, 1947, cu monumentul lui G.Kotovski, sculptor L.Dubinovschi, 1960, cu o suprafaţă de 6 ha, reconstruit în 1969 de arh.G.Cisteakova, filiala IPROCOM din or.Tiraspol	Porţile principale, anii 1970 [104] Foto 2017 [105]
Grădina publică „S.Kirov”din strada V.Lenin			
2	Pl.general al parcului [11] [86, p.93] 	Cu o suprafață de 6 ha reprezintă un poligon neregulat cu monumentul lui *S.Kirov* situat la intersecția diagonalelor aleilor amplasat pe teritoriul cimitirului, reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova	Arcul-poartă, foto de S.Tronciu, 2009 Poartă-clopotniţă, foto de S.Tronciu, 2016

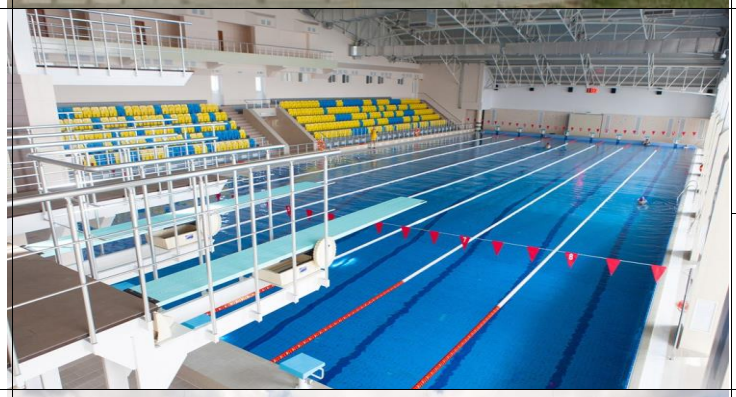
Tabelul A2.26. Oraşele amplasate pe râul Nistru în RM

Planul oraşului fluvial	***Oraşele amplasate pe r.Nistru în cadrul RM***	***Planul oraşului fluvial***
Oraşul Otaci [106]		Oraşul Camenca [107]
		
Oraşul Soroca [108]		Oraşul Râbniţa [109]
		
Oraşul Rezina [110]		Oraşul Dubăsari [111]
		
Oraşul Chişinău [112]		Oraşul Grigoriopol [10]
		
Oraşul Bender [113]		Oraşul Tiraspol [11]
		

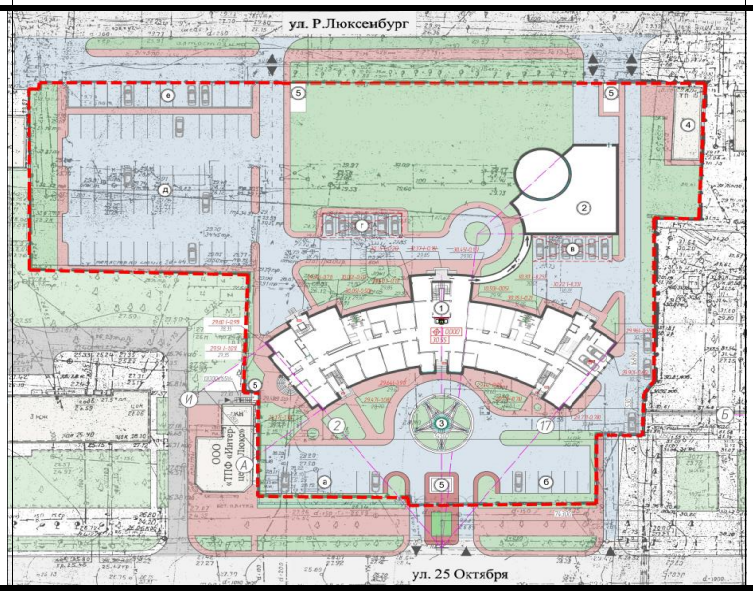
Tabelul A2.27. Factorul urbanistic principal – Complexul sportiv „Sheriff”

Nr. d/o	***Desene tehnice, foto***	***Date generale***	
1	***2***	***3***	
1 [114]		Complexul sportiv „Sheriff”, arh.*P.Iablonski*, este un nou cartier, care reprezintă o nouă imagine modernă a urbei. Ansamblul este dictat de axul principal, trasat perpendicular accesului principal ce duce spre Tiraspol şi ocupă 40 ha.	
2 [115]		 [11]	
3 [116]		Arena principală a fost deschisă în iulie 2002 în conformitate cu recomandările tehnice ale UEFA	13300 locuri
		Mărimea terenului	105×6 m
4 [117]		Arena mică a fost deschisă în septembrie 2002 şi are marcajul pentru 6 benzi de alergare pe perimetrul arenei	9300 locuri
		Mărimea terenului	105×68 m

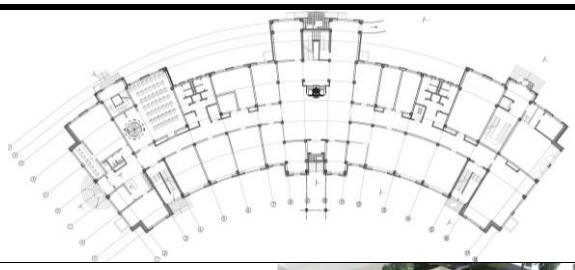
Continuarea tabelului A2.27. Factorul urbanistic principal – Complexul sportiv „Sheriff”

1	*2*	*3*	
5 [118]		Arena acoperită deschisă în 2004	3570 locuri
		Înălțimea construcţiei	37 metri
6 [119]		În februarie 2013 a fost deschis un bazin de înot acoperit	50 metri cu 8 benzi
		Adâncimea căzii bazinului de înot acoperit	1,8 – 4,6 metri
7 [120]		Academia include o sală de sport	24×42 metri
		Academia fotbalului are 2 cafenele	180 locuri
			80 locuri

Tabelul A2.28. Oficiul central al companiei „Sheriff”

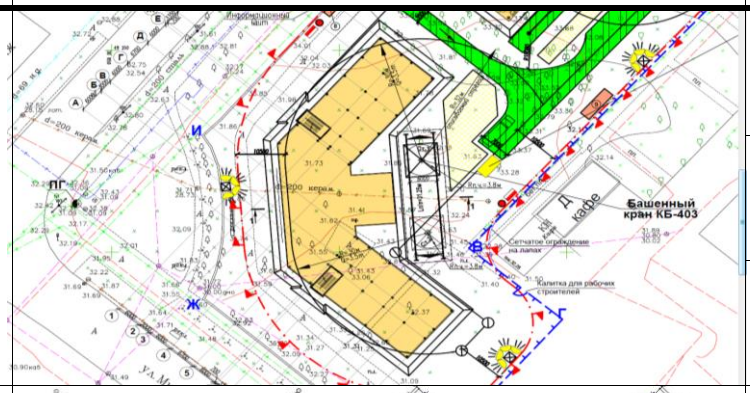
Nr. d/o	*Desene tehnice, foto*	*Date generale*
1	*2*	*3*
1*		Oficiul central al companiei „Sheriff” se află în faza de construcţie, în situl de pe str.*25 Octombrie 1917* nr.99, este eliberat în vederea acestui obiectiv amplasat pe o linie cu Casa Primăriei (arh.S.Vasiliev, 1956), proiectat în stilul Ampir Sovietic, cu trei rezalite, cele laterale secundare.

Continuarea tabelului A2.28. Oficiul central al companiei „Sheriff”

1	*2*	*3*	
2*		S terenului	1486.1 m²
		S totală a obiectivului	7026.9 m²
		S utilă	7307.0 m²
3*		Volumul construit + 0.000	30925.8 m³
		Volumul construit - 0.000	6761.75 m³
		Bloc administrativ	5 etaje +subsol
4*		Bloc alimentar	2 et.+subsol
		Parcare pentru administraţie (acoperită)	12 locuri
5*		Parcare supraterană pentru vizitatori	86 locuri
		Post pază	4 constr.
		Arh. principal al proiectului	D.Afanasiev
		Arhitecţii proiectului	A.Kalaraşciuk, M.Maidan
6		Ing. proiectului	O.Borşcenko
		Atelierul de proiectări , anul	„Polifaur”, 2014
		Foto de S.Tronciu	10.10.2017

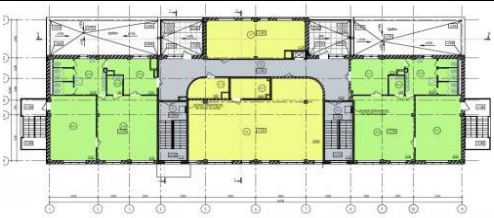
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licenţa nr.0021208)

Tabelul A2.29. Facultatea Medicină din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Desene tehnice, foto***	***Date generale***	
1*		Adresa obiectivului	Str.*Mira* nr.33
		Suprafaţa terenului	4649.7 m²
		Suprafaţa construită	1678.0 m²
2*		Subsol	Depozite
		Parter	Aulă p-u 150 pers.
		Etaj tip	60 m² (auditorii)
3*		Numărul de etaje	3 etaje + subsol
4*		Facultatea cuprinde 3 catedre	Anatomie
			Morfologie si biologie
			Fiziologie şi farmacologie
5		Capacitatea obiectivului	480 studenţi
		Foto de S.Tronciu	20.09.2015
6		Beneficiarul obiectivului	«Евразийская интеграция»
		Foto de S.Tronciu	10.10.2017

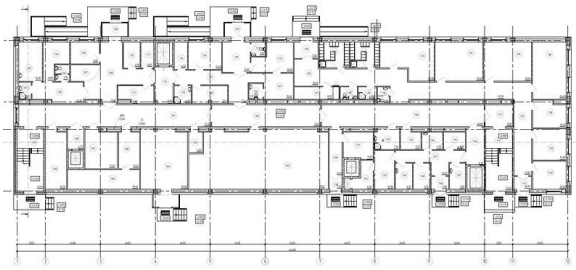
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [121]

Tabelul A2.30. Grădiniţa de copii nr.11 din or. Tiraspol

Nr. d/o	*Desene tehnice, foto*	*Date generale*	
1*		Adresa obiectivului	Strada *Negruzzi* nr.3A
		S terenului	2772.4 m²
		Suprafaţa construită	919.8 m²
2*		Plan parter	Spaţii pentru 3 grupe-creşă, bucătărie, izolator medical
3*		Plan etaj 1	Spaţii pentru 3 grupe-medii, încăperi administrative
4*		Plan etaj 2	Spaţii pentru 2 grupe-preşcolare, sala de sport şi muzică
5*		Nr. de etaje	3 + subsol
		Capacitatea de deservire	150 copii
		Capacitatea maximă	200 copii
6	Foto 01.06.2015 [122]	Foto 01.06.2014 [122]	
			

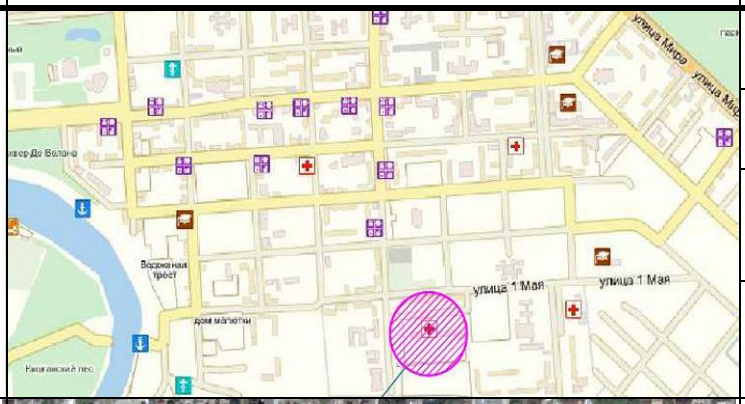
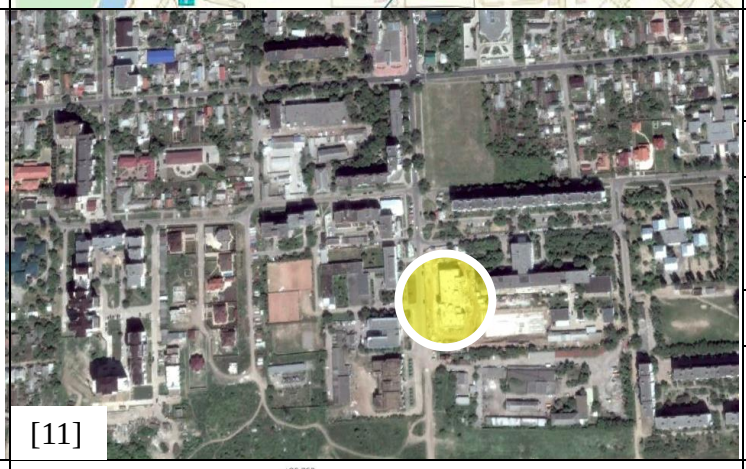
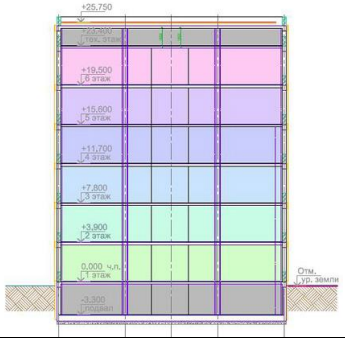
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [123]

Tabelul A2.31. Blocul Chimioterapie

<table>
<tr><th>Nr. d/o</th><th>Desene tehnice, foto</th><th colspan="2">Date generale</th></tr>
<tr><td rowspan="3">1*</td><td rowspan="3"> </td><td>S terenului</td><td>2315.0 m²</td></tr>
<tr><td>S construită</td><td>1312.0 m²</td></tr>
<tr><td>Capacitatea</td><td>26 locuri/pat</td></tr>
<tr><td rowspan="3">2*</td><td rowspan="3"> </td><td rowspan="3">Plan parter</td><td>Secţia de urgenţă</td></tr>
<tr><td>Secţia internare</td></tr>
<tr><td>Tratare ambulatoriu</td></tr>
<tr><td rowspan="2">3*</td><td rowspan="2"> </td><td>Plan etaj</td><td>secţia staţionar (36 locuri/pat)</td></tr>
<tr><td>Capacitate potenţială</td><td>36 locuri/pat</td></tr>
<tr><td rowspan="3">4*</td><td>Perspectiva obiectivului, proiect</td><td colspan="2">Foto de S.Tronciu 10.10.2017</td></tr>
<tr><td> </td><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="3">Etapele de construcţie, foto 2015 [124]</td></tr>
<tr><td>5</td><td> </td><td colspan="2"> </td></tr>
</table>

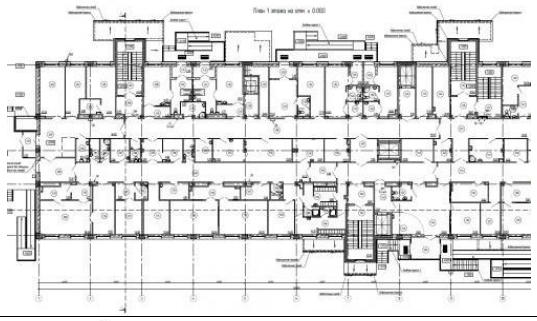
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [124]

Tabelul A2.32. Centrul Medical al Mamei şi Copilului

Nr. d/o	*Desene tehnice, foto*	*Date generale*	
1*		S terenului	de 10595.5 m²
		S construită	2090.5 m²
		Nr. etaje	6 etaje + subsol + etaj tehnic
		Capacitatea de proiectare	80 locuri/pat
2	 [11]	Capacitate potențială	100 locuri/pat
		Etaj 6	Etaj tehnic
		Etaj 5	Blocul de operare, laborator
		Etaj 4	Blocul perinatal
		Etaj 3	Secţia postnatală (25 paturi)
3*		Etaj 2	Secţia patologii gravide (25 paturi)
		Etaj 1	Secţia patologii copii (2x25 paturi)
		Parter	Secţia de internare
		Subsol	Etaj tehnic
4	Imagine de proiect*	Foto 2016 [125]	
			

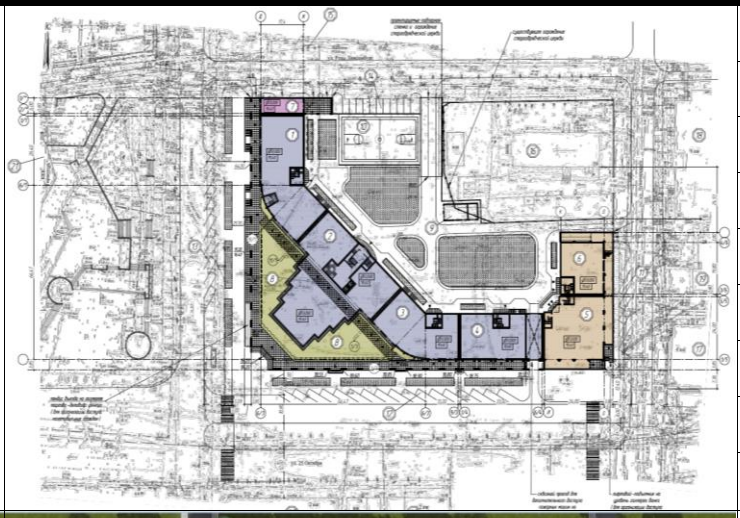
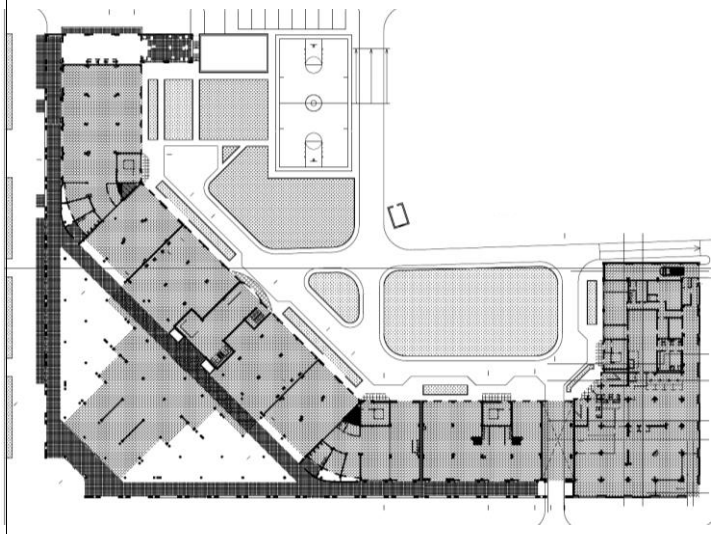
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [125]

Tabelul A2.33. Spitalul pentru copii

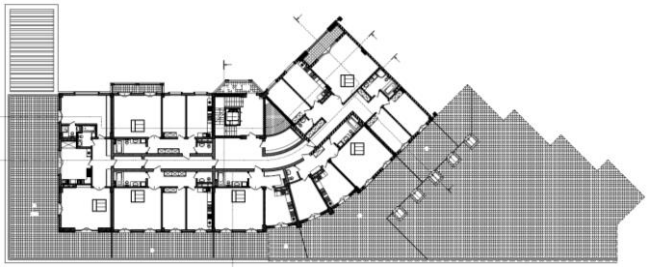
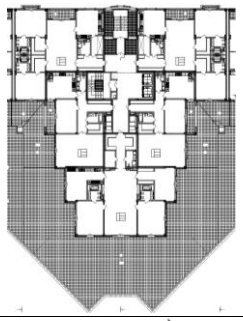
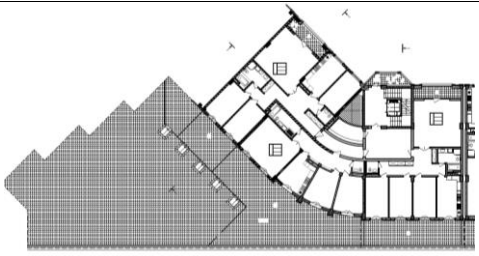
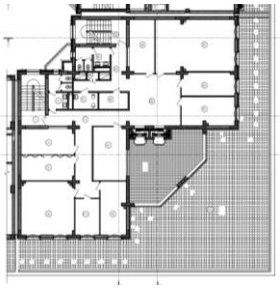
Nr. d/o	*Desene tehnice, foto*	*Date generale*	
1*		S terenului	7324.0 m²
		S construită	1934.0 m²
		Număr de etaje	4 etaje +subsol (etaj tehnic)
2*		Capacitatea	102 locuri/pat
		Parter	Secţia de internare şi reanimare
		Etaj 1, 2	secţia chirurgie
3*		Etaj 3	blocul de operare
		Subsol	Etaj tehnic
4*		Adresa obiectivului arhitectural	Oraşul Tiraspol, strada *1 mai*, nr.58
5	Foto de S.Tronciu 10.10.2017	Foto 2017 [126]	
			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [126]

Tabelul A2.34. Arhitectura clădirilor de locuit (str.*25 Octombrie 1917*)

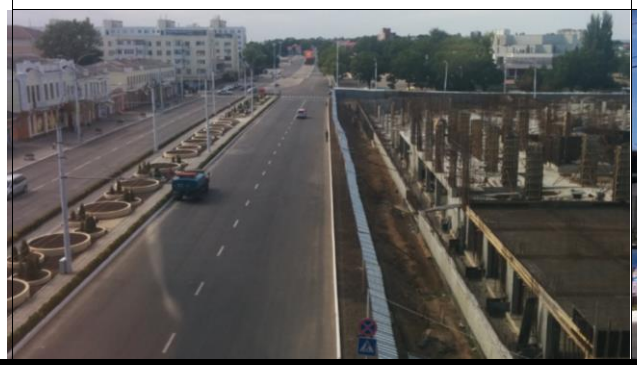
Nr. d/o	***Desene tehnice, foto***	***Date generale***	
1	***2***	***3***	
1*		S teritoriului	1.617 ha
		S construcţiei	8589.27 m²
		Spaţii verzi	2094.1 m²
		Spaţii auto	1490.27m²
		Spaţii pietonale	1178.70 m²
		S teren sportiv	629.74 m²
		Volum constr.	176270.67 m³
		Volum parter	33441.56 m³
		Volum subsol	38651.72 m³
2*		Volum locuinţe	104177.39 m³
		Număr de niveluri	Parter + 9 etaje
		Adresa obiectivului cuprinde un cartier	Strada *25 Octombrie 1917*
			Str. *Şevcenko*
			Str.*R.Liuximburg*
3*		Parterul complexului	Administraţia complexului
			Centru comercial
			Oficiul băncii
		Amenajarea teritoriului	Teren sportiv
			Parcare supraterană – 43 automobile
			Transformator cu generator diesel

Continuarea tabelului A2.34. Arhitectura clădirilor de locuit (str.*25 Octombrie 1917*)

1	***2***	***3***	
4*		Tronsonul nr.1 26,4x17,4m 13,2x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 5 ap.cu 6 camere - 1
5*		Tronsonul nr.2 45x41,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 17 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 7 ap.cu 6 camere - 1
6*		Tronsonul nr.3 13,2x17,4m 13,2x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 5 ap.cu 4 camere - 2
7*		Tronsonul nr.4 33x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 12 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 7
8*		Tronsonul nr.5 24x24m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 11 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 3
9*		Tronsonul nr.6 19,8x17,4	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 4

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licenţa nr.0021208)

Tabelul A2.35. Aspectul arhitectural al clădirilor de locuit (str.*25 Octombrie 1917*)

Nr. d/o	***Vederi, faţade, foto***
10*	Vedere din strada *Roza Liuxemburg*
	
11*	Vedere din strada *25 Octombrie 1917*
	
	Vederi generale, proiect
14*	
15	Foto de S.Tronciu, septembrie 2015 / Foto de S.Tronciu, mai 2016
	

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licenţa nr.0021208)

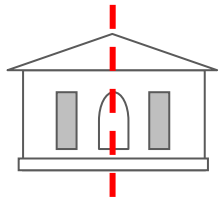
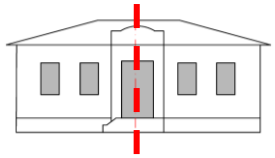
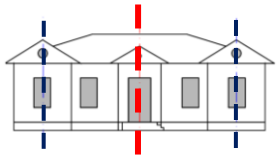
Tabelul A2.36. Arhitectura clădirilor de locuit (str.*K.Liebknecht*)

Nr. d/o	***Desene tehnice, foto***	***Date generale***	
1		Complex situat în strada *Karl Liebknecht*, construit în zona istorică a oraşului Tiraspol – Borodino. Proiect în cadrul biroului „Polifaur”, arhitecţi A.Kalaraşciuk, M.Maidan, inginer O.Borşcenko, 2011.	
2		Plan parter (apartamente)	Cu camere – 20
			Cu 4 camere – 2
3		Plan tip, etaj 4, etaj 3 (apartamente)	Cu 5 camere – 2
			Mansarde – 24
			Mezonet – 8
4		POT	11%
		Procentul spaţii verzi	32.5%
		S teritoriului	4.417 ha
5		S construcţiei	4830.0 m²
		S pavate	2685.0 m²
		S verzi	12490.0 m²
6	Foto, noiembrie 2015 [127]	Foto, martie 2012 [128]	
			

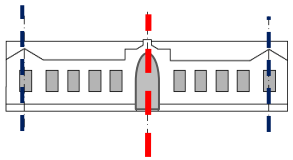
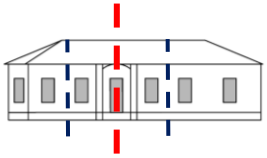
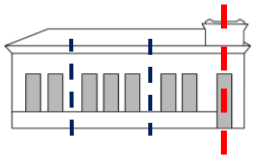
Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licenţa nr.0021208)

ANEXA 3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAŞULUI TIRASPOL

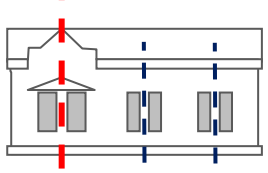
Tabelul A3.1. Analiza tipomorfologică compoziţională a faţadelor (1792-1928)

Nr. d/o	*Shema compoziţională*	*Starea actuală a obiectivului*	*Descrierea succintă*	*Denumirea imobilului, adresa*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
Compoziţie simetrică (şir metric simplu)				
1		Foto de S.Tronciu 2015 	Compoziţie simplă echilibrată simetric (cu 2 goluri de ferestre şi nişă plasată pe axul compoziţional)	Casa ofiţerului Pavel Liprandi, strada *25 Octombrie 1917* nr.20
2		Foto de S.Tronciu 2015 	Compoziţie echilibrată simetric (5 axuri, în centru un rezalit cu intrare)	Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela Dnestrovski nr.7
3		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziţie echilibrată simetrică cu 5 axuri (unul principal şi rezalite laterale subordinate)	Cancelaria regimentului Astrahan, strada *Karl Liebknecht* nr.231a

Continuarea tabelului A3.1. Analiza tipomorfologică compoziţională a faţadelor (1792-1928)

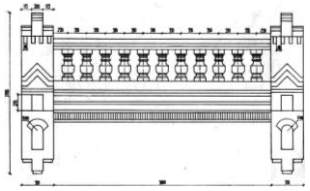
1	*2*	*3*	*4*	*5*
4		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziţie echilibrată simetrică cu trei axe (principală şi laterale subordinate)	Clubul commercianţilor, strada *25 Octombrie 1917* nr.75
Compoziţie asimetrică (şir metric compus)				
5		Foto de S.Tronciu 2015 	Compoziţie asimetrică cu colţ teşit (cu 7 goluri: 6 geamuri+1gol de uşă)	Casa lui V.Rogovoi, stradela *Hristoforov* nr.12
6		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziţie asimetrică (cu 8 axuri: 7 ferestre +1gol de uşă amplasat lateral)	Edificiul asociaţiei (clubul) ofiţerilor regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, strada *Carl Marx* nr.1a

Continuarea tabelului A3.1. Analiza tipomorfologică compoziţională a faţadelor (1792-1928)

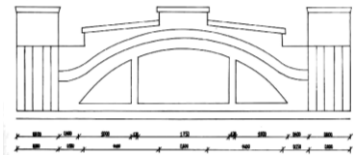
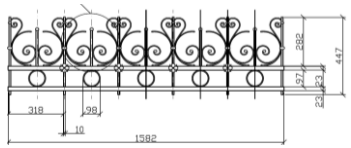
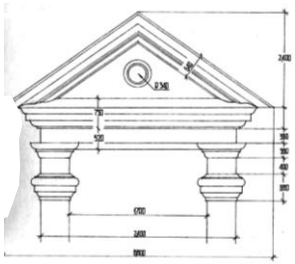
1	*2*	*3*	*4*	*5*
7		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziţie asimetrică (cu 6 goluri de ferestre), grupaţi în 3 axuri compoziţionale	Vila moşierului Nicolai Orlai, strada Puşkin nr.22

Notă. Proprietarul nu avea dreptul la modificările aspectului exterior cu faţada orientată spre stradă, în schimb, interiorul cartierului era adaptat la necesităţile personale, după S.Ojegov [129, p.39].

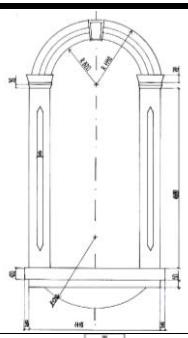
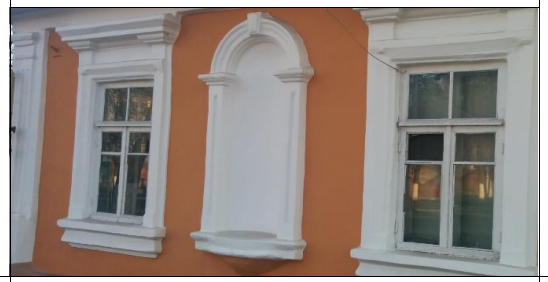
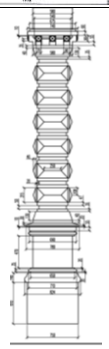
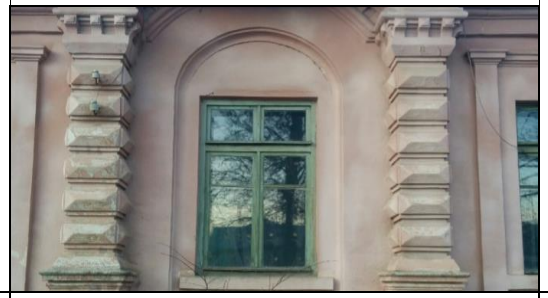
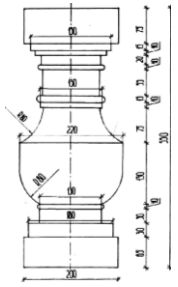
Tabelul A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

Nr. d/o	*Releveul detaliului**	*Starea actuală a elementului*	*Stilul architectural, arhitectul*	*Denumirea imobilului, adresa*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
Elemente arhitecturale de încununare a faţadei				
1		Foto de S.Tronciu 11.09.2015 	Eclectic regional (unica balustadă păstrată), inginer Anton Skorupko	Vila moşierului Nicolai Orlai, strada *Puşkin* nr.22

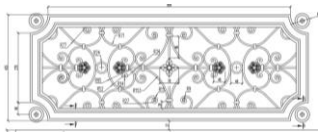
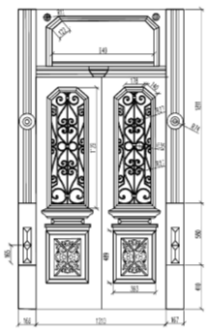
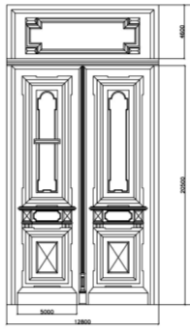
Tabelul A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*
2		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Art Nouveau (frontonul – element unicat pentru Tiraspol), architect necunoscut	Hotelul „Passage”, strada *25 Octombrie 1917* nr.78
3		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Istorism (grilă din fier forjat – element de raritate), architect necunoscut	Locuinţa preotului Mahno, strada *Puşkin* nr.6
4		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Neoclasic (fronton – element tipic stilului), architect necunoscut	Cancelaria regimentului Astrahan, strada *Karl Liebknecht* nr.231a

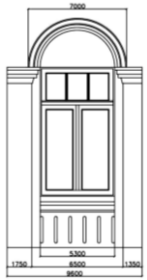
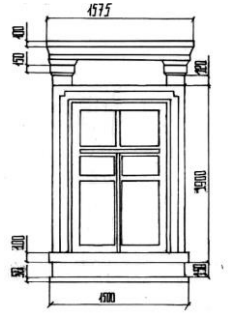
Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*
Elemente arhitecturale decorative				
5		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Clasicism provincial (nişă decorativă – element unicat pentru Tiraspol), architect necunoscut	Casa ofiţerului Pavel Liprandi, strada *25 Octombrie 1917* nr.20
6		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Eclectic regional (pilastru – element de raritate), architect necunoscut	Casa lui V.Rogovoi, stradela *Hristoforov* nr.12
7		Foto de S.Tronciu 11.09.2015 	Eclectic regional (balustru – element unicat din piatră), arhitect Anton Skorupko	Vila moşierului Nicolai Orlai, strada *Puşkin* nr.22

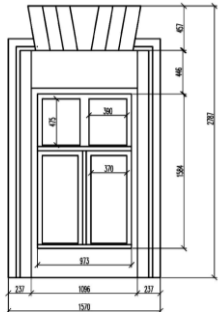
Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

1	*2*	*3*	*4*	*5*
8		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Neoclasic (vasistas – grilă metalică tipică stilului), architect necunoscut	Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela *Dnestrovski* nr.7
Plastica golurilor de uşă				
9		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Istorism (uşă – element de raritate, nu s-a păstrat), architect necunoscut	Casa de raport, strada *Lunacearski* nr.21
10		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Istorism (uşă – element de raritate, nu s-a păstrat), architect necunoscut	Vilă urbană, stradela *Hristoforov* nr.6 (fosta stradela *Bolinicinâi*)

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

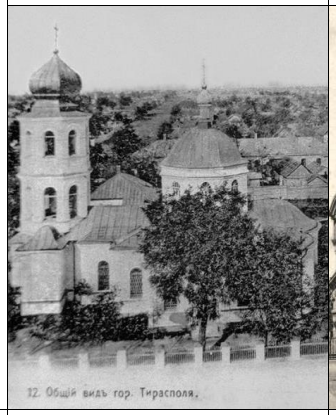
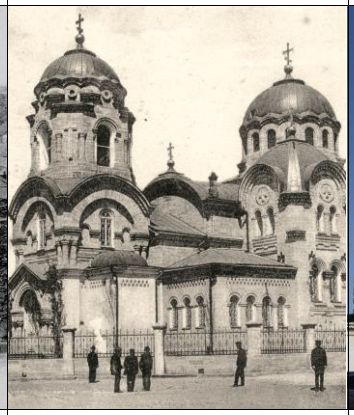
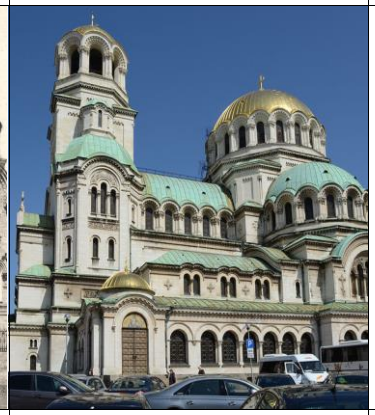
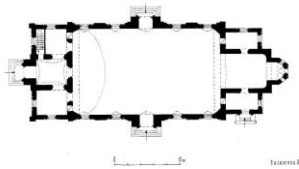
1	*2*	*3*	*4*	*5*
Plastica golurilor de ferestre				
11		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Eclectic cu tendiţe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)	Casa de raport strada *Sverdlov* nr.1
12		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Eclectic cu tendiţe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)	Vila urbană stradela *Hristoforov,* nr.6 (fosta stradela *Bolinicinâi*)
13		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Clasicismul provincial (ancadramentul geamului – element unicat pentru Tiraspol), architect necunoscut	Casa ofițerului Pavel Liprandi, strada *25 Octombrie 1917* nr.20

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfologică a elementelor decorative (1792-1928)

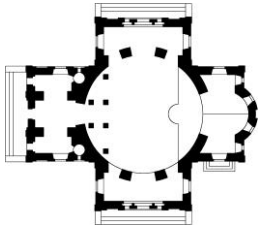
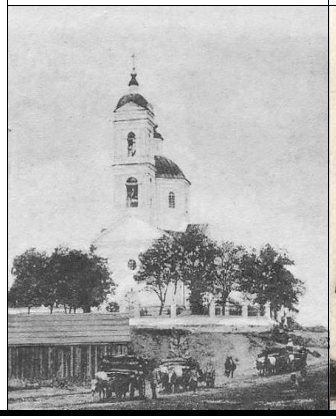
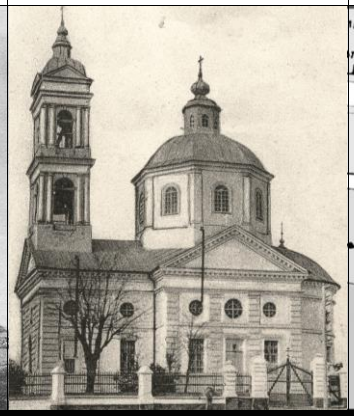
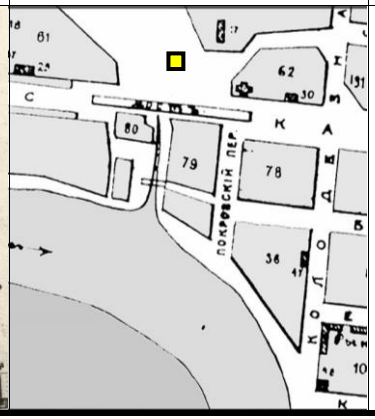
1	*2*	*3*	*4*	*5*
14		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Eclectic cu tendiţe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)	Casa de raport strada *Sverdlov,* nr.1
15		Foto de S.Tronciu 14.01.2016 	Eclectic cu tendiţe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)	Casa de raport strada *Sverdlov,* nr.1

Notă. *Materiale grafice – releveele arhitecturale sunt oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de iniţiere, executate de studenţii universităţii din oraşul Tiraspol

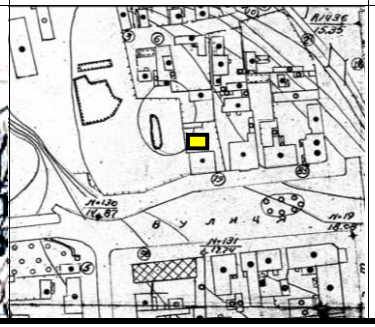
Tabelul A3.3. Arhitectura ecleziastică dispărută din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	***Hramul bisericii, adresa***	***Caracteristici generale (plan, faţadă, prototip, imagini de epocă, stilul arhitectural, note)***			
1	***2***	***3***			
1	Biserica Sfântul Nicolae amplasată la intersecţia străzilor *Sverdlov* şi *Lunacearski*, actualmente Oficiul Stării Civile, cu arhitectura în spiritul stilului empiric sovietic	Foto anii 1900 [42, p.5]	Foto (înc.sec.XX) [42, p.12]	Catedrala A.Nevski din oraşul Sofia [130]	Stilul arhitectural, arhitectul
					Similar curentului de arhitectură ecliziastică în stil neobizantin, arhitect Alex andr Pomerantev
2	Biserica Botezul Domnului a diviziunii nr. 56 Jitomir. Biserica a fost amplasată în partea nord-estică a oraşului, aferentă fortăreţei Sredinnaia	Proiect-model (1900) [131]	Planul bisericii [132]	Foto anii 1920-1930 [42, p.12]	Stilul arhitectural, arhitectul
					Construite peste 100 biserici după modelul elaborat de arhitectul F.M.Verjbiţki

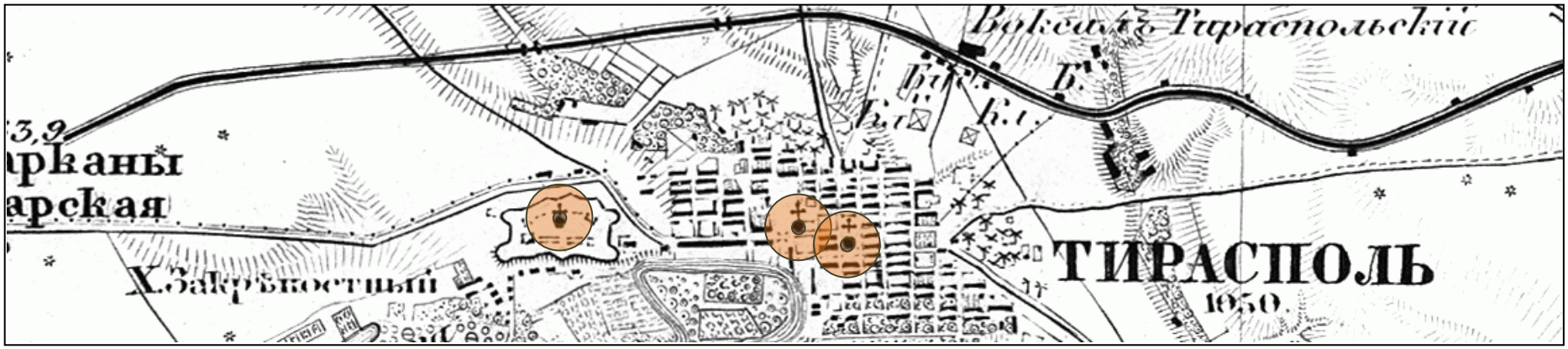
Continuarea tabelului A3.3. Arhitectura ecleziastică dispărută din oraşul Tiraspol

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
3	Biserica Sfântul Andrei din cetatea Sredinnaia. Astăzi este sectorul Borodino al oraşului Tiraspol	Proiect faţadă, 1795 [133]	Planul bisericii după S.Tronciu	Foto anii 1900 [42, p.17]	Tipul construcţii
					Compoziţia spaţial-volumetrică reprezintă o rotondă încununată de o cupolă sferică
4	Biserica Acoperământul Macii Domnului este plasată în centrul oraşului, strada *25 Octombrie 1917*	Foto anii 1900 [42, p.2]	Foto anii 1900 [42, p.12]	Planul general din 1903 [37]	Notă
					Iniţial, locaşul a fost construit din lemn, dar pe o fundaţie de piatră

Continuarea tabelului A3.3. Arhitectura ecleziastică dispărută din oraşul Tiraspol

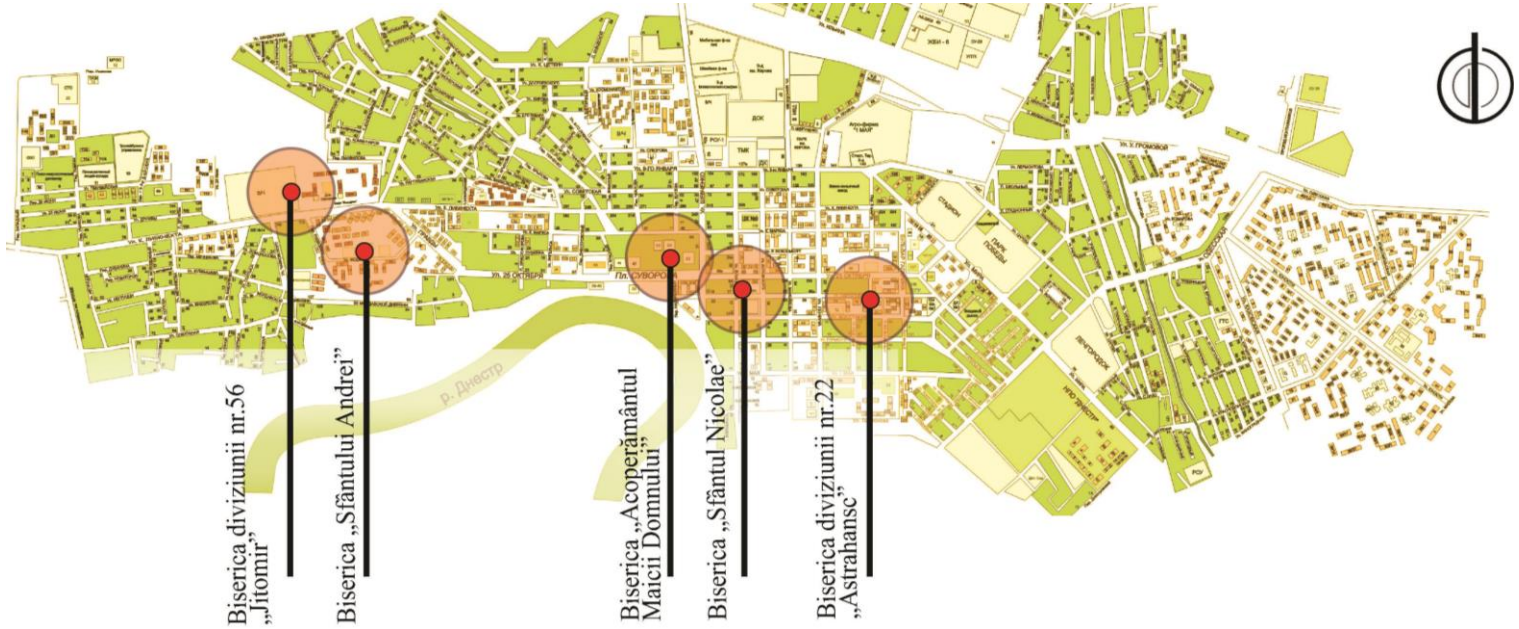
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
5	Capela-monument dedicată 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea, actualmente locul respectiv ocupat de scuarul cinematografului Tiraspol	shiţa în tuş a lui Alexandr Foinitki din anii 1930*		Planul general din 1933 [38]	Notă
					Edificată în trei luni limitrof cu biserica Acoperământul Macii Domnului

Notă. *Schiţe rare păstrate în colecţia personală a lui Victor Radovanov, membru al Asociaţiei pictorilor din Transnistria

Schema A3.1. Harta topografică a or.Tiraspol (1868-1877), F.Schubert şi P.Tuchkov.

Cu indicarea bisericilor Sf.Aandrei, Acoperământul Maicii Domnului şi Sf.Nicolae [134]

Schema A3.2. Planul oraşului Tiraspol (aspectul actual) cu amplasamentul edificiilor de cult distruse, 1930-1970, după S.Tronciu

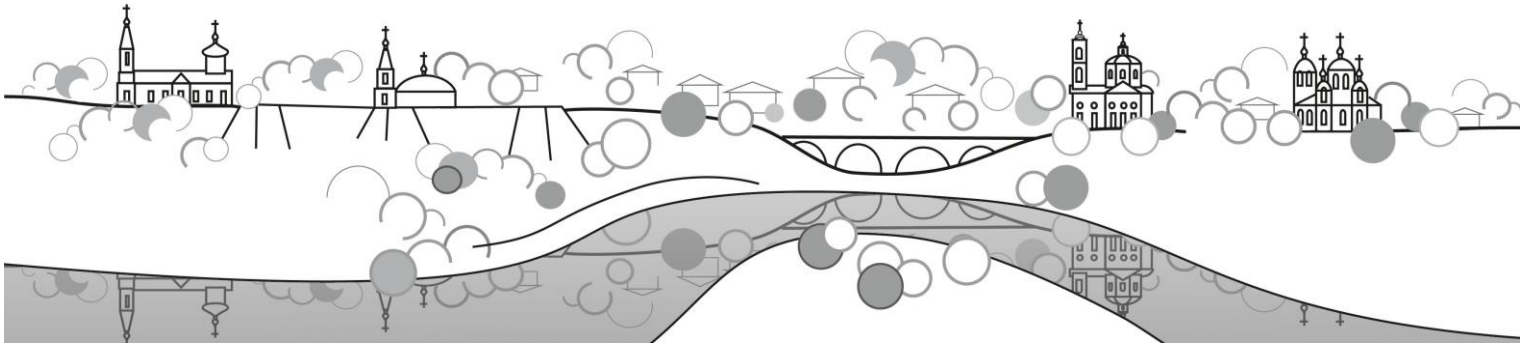
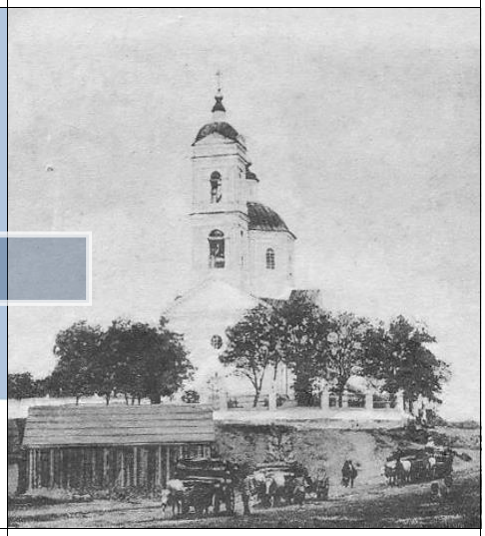
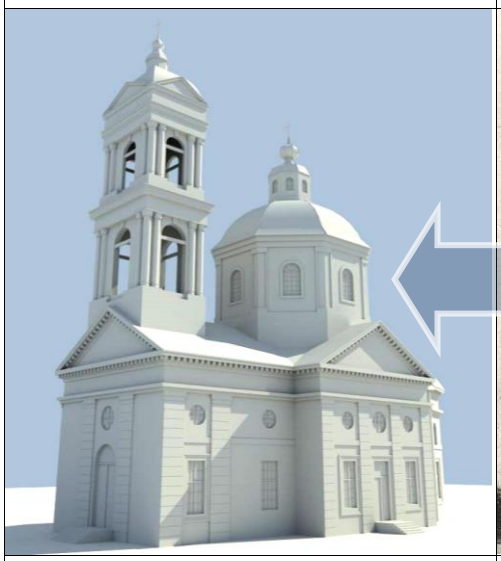
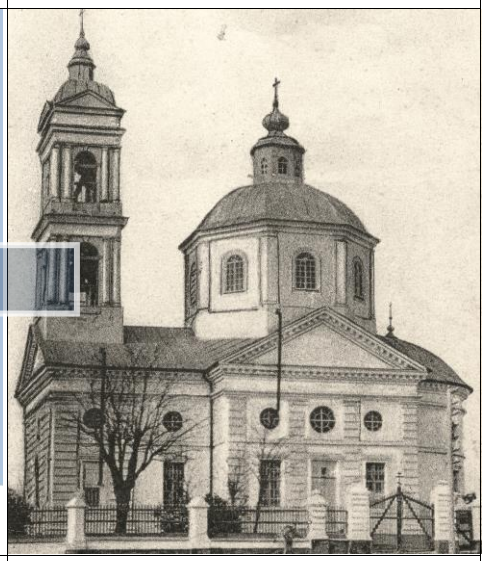

Figura A3.1. Amplasarea bisericilor distruse faţă de râul Nistru, după S.Tronciu

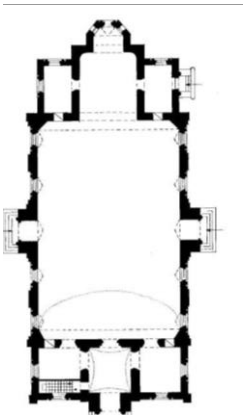

Figura A3.2. Modelul 3d al bisericii Sfântul Nicolae
executat doar după 1 fotografie (înc.sec.XX [42, p.12]), autor S.Tronciu, R.Andronic

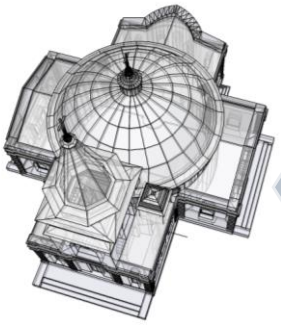
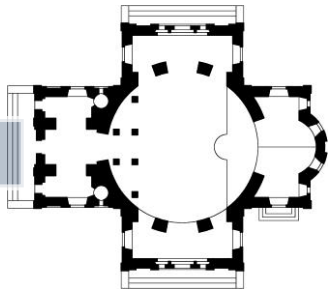
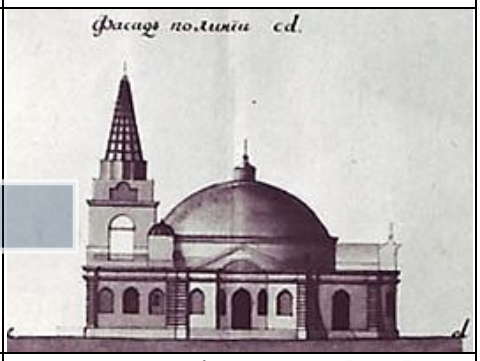
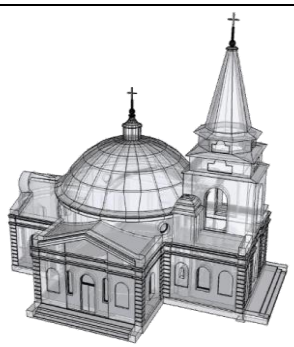
Tabelul A3.4. Reproducerea obiectivelor de cult din oraşul Tiraspol

Nr. d/o	*Biserica, adresa*	*Modelul 3d*	*Fotografii, desene tehnice etc.*
1	*2*	*3*	*4*
1	Biserica cu hramul Acoperământul Macii Domnului a fost plasată în centrul oraşului, pe strada 25 *Octombrie 1917* (fosta stradă *Pokrovskaia*), actualmente scuarul Palatului de cultură	Modelul 3d al biseriicii*	Foto anii 1900 [42, p.2]
			
		Modelul 3d al biseriicii*	Foto anii 1900 [42, p.12]
			
		Modelul 3d al biseriicii*	Foto anii 1900 [42, p.10]
			

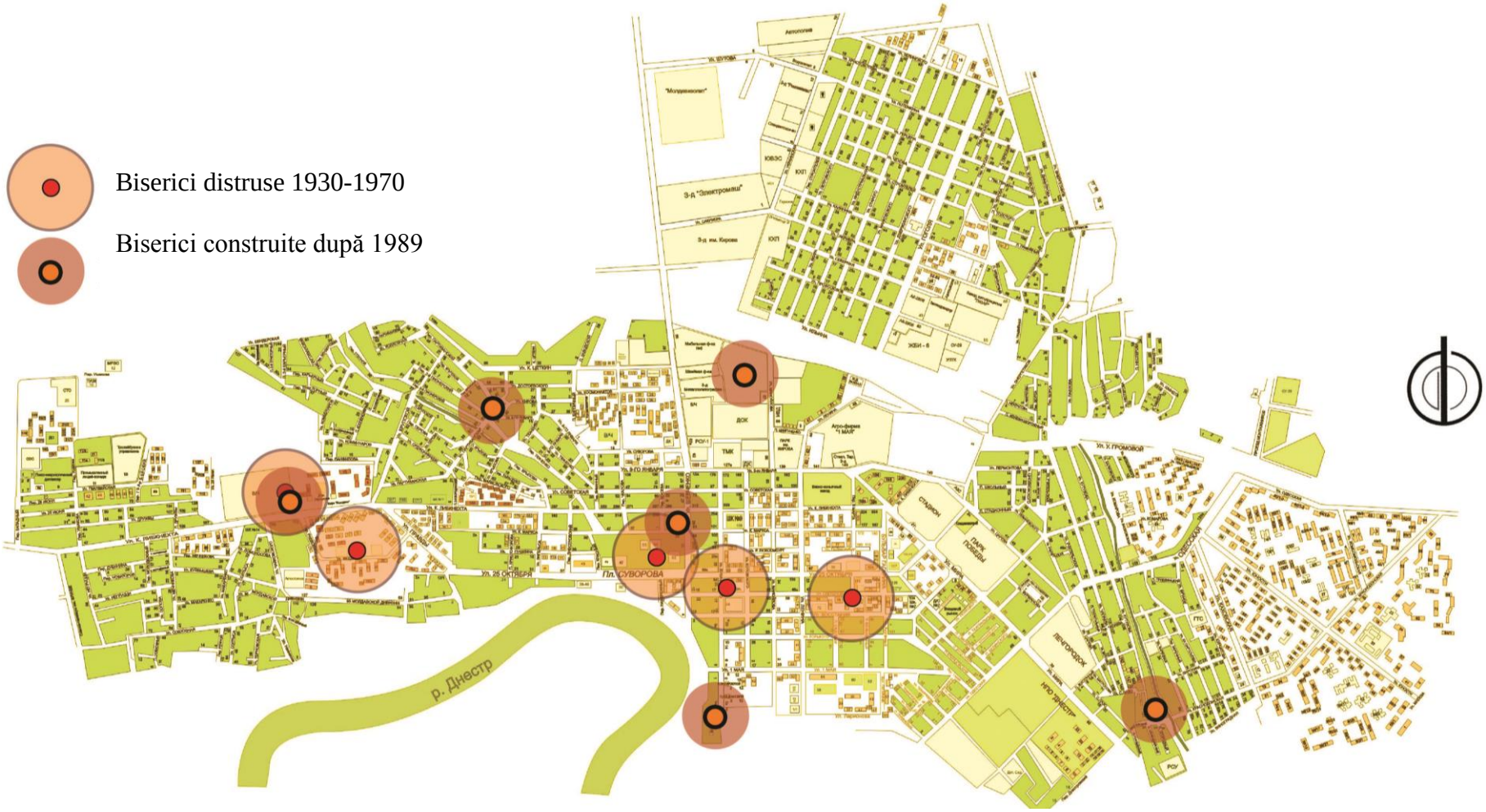
Continuarea tabelului A3.4. Reproducerea obiectivelor de cult din oraşul Tiraspol

1	*2*	*3*	*4*
2	Biserica cu hramul Botezul Domnului a diviziunii nr.56 Jitomir. Ea a fost amplasată în partea nord-estică a oraşului Tiraspol, aferentă fortăreţei Sredinnaia, actualmente spaţiu liber	Modelul 3d al biseriicii*	Planul bisericii [135]
			
		Modelul 3d al biseriicii*	Foto anii 1920-1930 [42, p.12]
			
		Modelul 3d al biseriicii*	Proiect-model (faţadă, 1900) [135]
			

Continuarea tabelului A3.4. Reproducerea obiectivelor de cult din oraşul Tiraspol

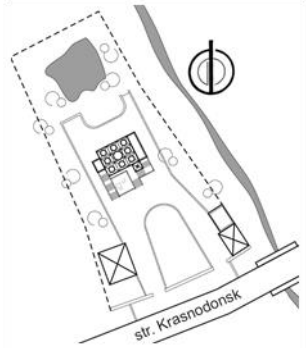
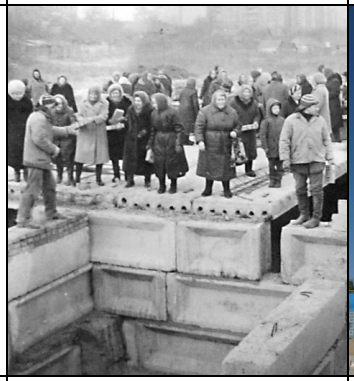
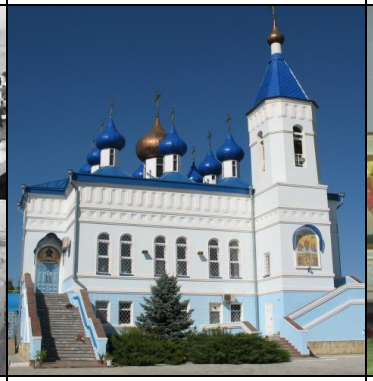
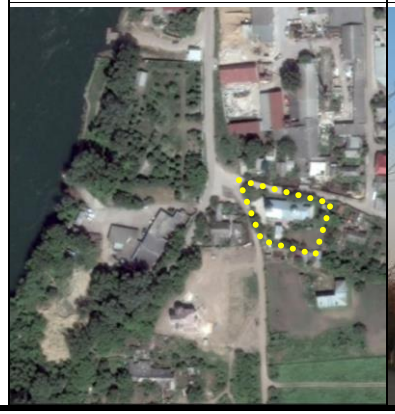
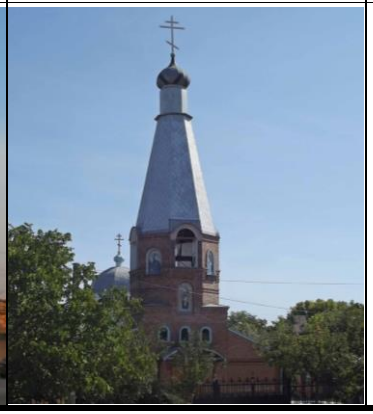
1	*2*	*3*	*4*
4	Biserica cu hramul Sfântul Andrei. Reprezintă centrul compoziţional al cetăţii Sredinnaia. Astăzi este sectorul Borodino al oraşuluiTiraspol	Modelul 3d a biseriicii*	Planul bisericii după S.Tronciu
			
		Modelul 3d a biseriicii*	Foto anii 1900 [42, p.17]
			
		Modelul 3d a biseriicii*	Proiect faţadă, 1795 [133]
			
		Modelul 3d a biseriicii*	Proiect secţiune, 1795 [133]
			

Notă. *Realizarea modelelor 3D în baza desenelor format 2D permite extrudarea prin construirea conturului obiectivelor, autori S.Tronciu şi R.Andronic.

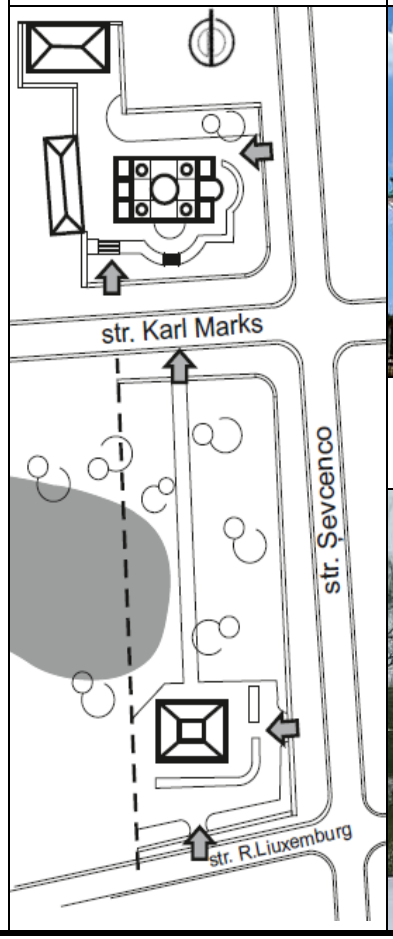
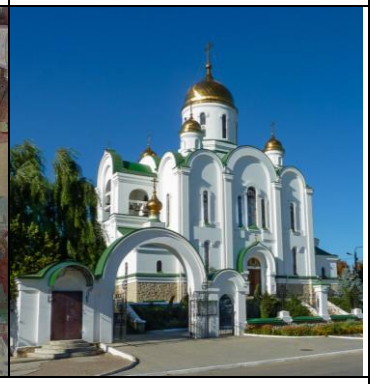

Schema A3.3. Planul general al oraşului Tiraspol (aspectul actual)
cu amplasamentul edificiilor de cult distruse şi edificate după 1989, autor S.Tronciu

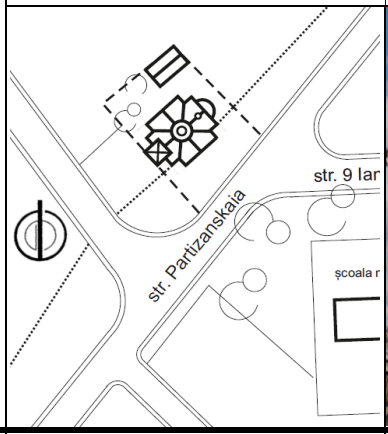
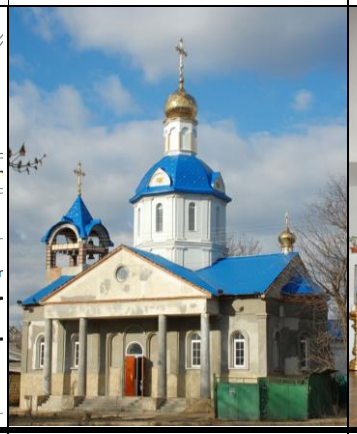
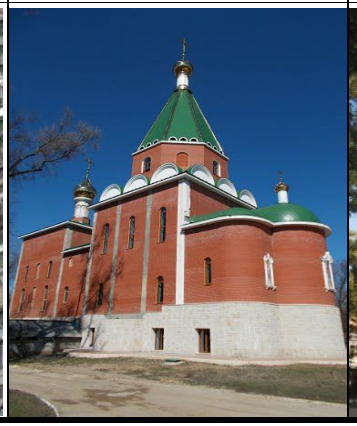
Tabelul A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

Nr. d/o	***Hramul bisericii, adresa***	***Shema planului general***	***Caracteristici generale (faţadă, prototip, imagini, stilul arhitectural, note)***		
1	***2***	***3***	***4***		
1	Biserica Acoperământul Maicii Domnului situată în sud-vestul oraşului, strada *Kutuzov* nr. 201	Plan general după S.Tronciu	Foto oferit de I.Litvinciuk, 1989	Foto de S.Tronciu, 2012	Interior. Foto de S.Tronciu, 2011
					
2	Biserica Sfântul Nicolae situată în partea centrală a Tiraspolului, stradela *Gorplavni* nr.3	Planul general [11]	Foto de S.Tronciu, 2012	Foto de S.Tronciu, 2014	Notă
					Edificiul ecleziastic este amplasat cel mai aproape de artera acvatică faţă de celelalte biserici

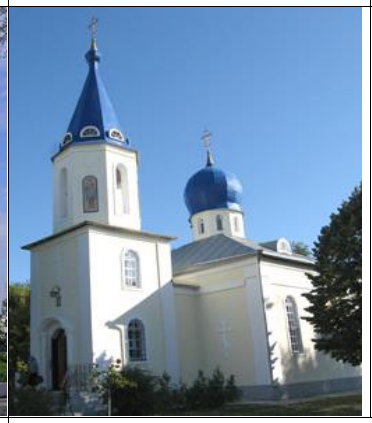
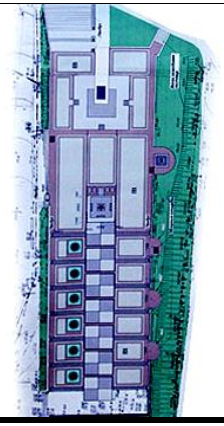
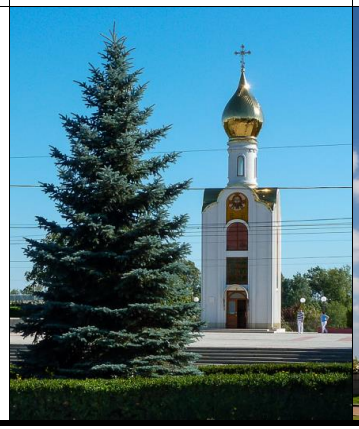
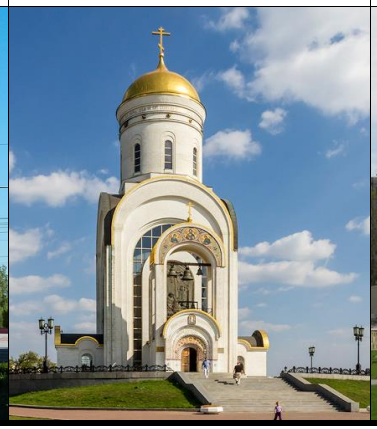
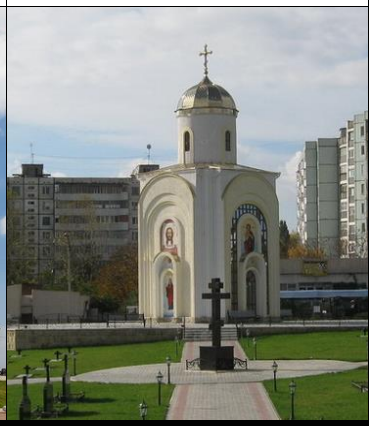
Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

1	*2*	*3*	*4*		
3	Catedrala Nașterea Domnului se consideră a fi principalul edificiu bisericesc, strada *K.Marx* nr.79-81	Plan general după S.Tronciu	Foto 2012 [137]	Interior. Foto de S.Tronciu, 2014	Foto 2015 [138]
					
			Încadrare în sit. Foto 04.02.2014 [139]		
					

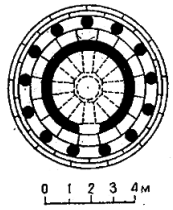
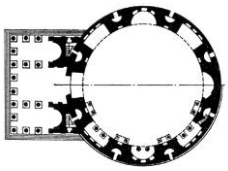
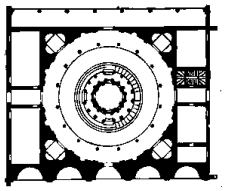
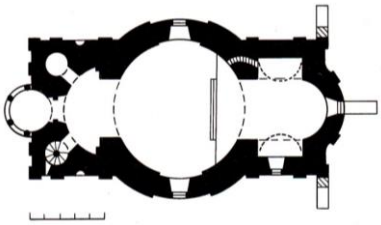
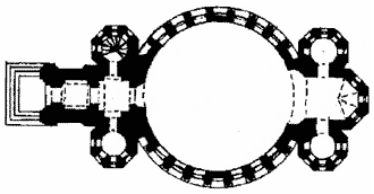
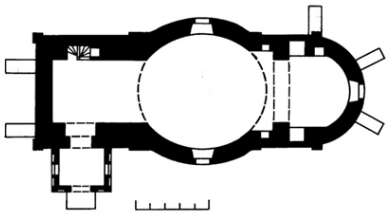
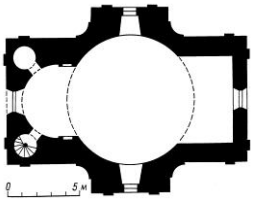
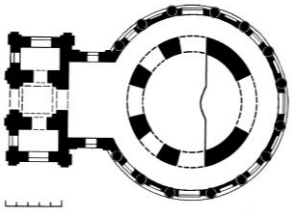
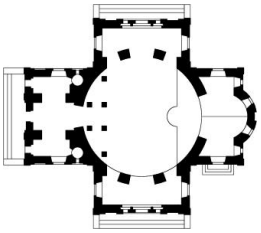
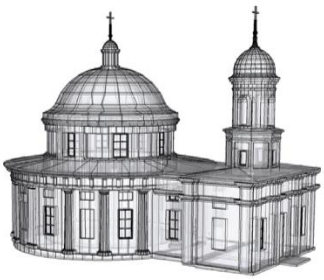
Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

1	*2*	*3*	*4*		
4	Biserica Buna Vestire situată în centrul sectorului Kirpicinaia Slobodka, strada *Partizanskaia*, nr.77	Plan general după S.Tronciu	Foto de S.Tronciu, 2012	Interior. Foto 2012 [140]	Foto de S.Tronciu, 2011
					
5	Biserica Întâmpinarea Domnului (Stratenia). amplasat în centrul parcului Kirov	Planul general [11]	Foto de S.Tronciu, 14.10.2015	Poartă-clopotniţă. Foto de S.Tronciu, 14.10.2015	Poartă-arc, demolată. Foto de S.Tronciu, 2011
					

Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

1	*2*	*3*	*4*		
		Planul general [11]	Foto 2012 [141]	Foto 2014 [142]	Autori
6	Biserica Sfântului Andrei, srada *Karl Liebniecht*				Arhitect A.Miliutenko, inginer Iu.Nesterenko
		Proiectul de reconstrucţie al memorialului (oferit de I.Litvinciuk), 2016	Capela Sf. Gheorghe. Foto de S.Tronciu, 2010	Prototipuri – capele	
				Sf.Gheorghe, or.Moscova [143]	Capela Mântuitorului. Or.Bender, 2007 [144]
7	Capela Sfântului Gheorghe (edificată în 2010-2011), Memorialul Gloriei, oraşul Tiraspol				

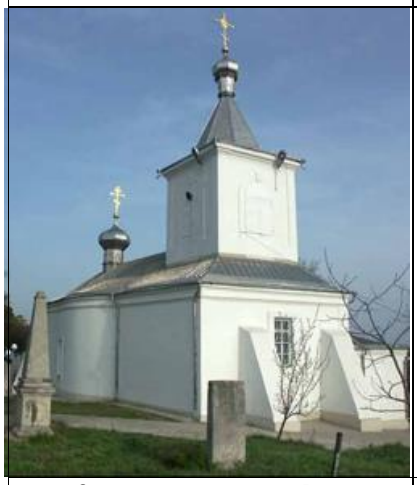
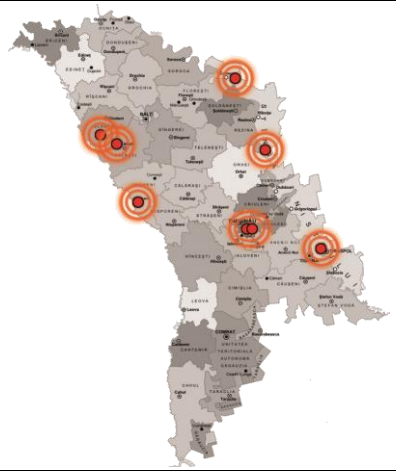
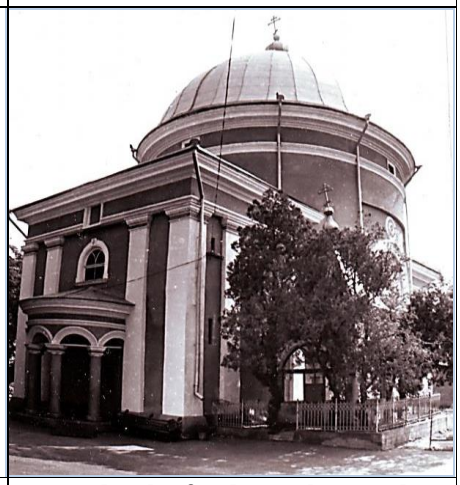
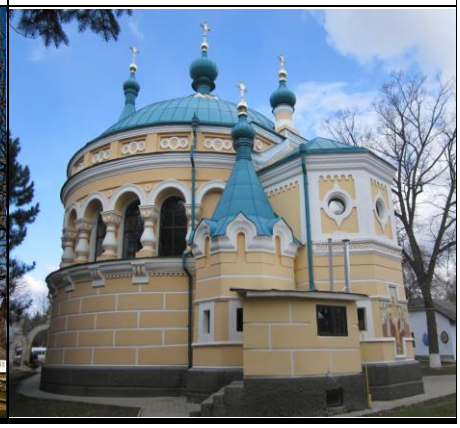
Tabelul A3.6. Planele bisericilor rotonde şi modelul 3D al rotondelor din Basarabia

Rotondele din Grecia şi Italia		
Tholosul din Delphi, Grecia, anul 580 î.Hr. [145]	Panteonul din Roma, Italia, anul 124 [146]	Tempietto din Roma, Italia, D.Bramante, 1502 [147]
		
Rotondele din Republica Moldova		
Biserica Sf.Gheorghe, s.Ciuciulea, 1831*	Paraclisul Sf.Alexandr Nevski, or.Ungheni, 1903*	Biserica Constantin şi Elena, or.Chişinău, 1834*
		
Biserica Tuturor Sfinţilor, s.Drujineni, 1831*	Biserica Tuturor Sfinţilor, or.Chişinău, 1818*	Biserica Sfântul Andrei, 1792, or.Tiraspol, după S.Tronciu
		
Modelarea 3D a bisericilor-rotonde din Republica Moldova		
Biserica Tuturor Sfinţilor, s.Drujineni, 1831**	Biserica Tuturor Sfinţilor, or.Chişinău, 1818**	Biserica Sfântul Andrei, or.Tiraspol, 1792**
		

Notă. *Plane oferite din arhiva personală a T.Nesterov

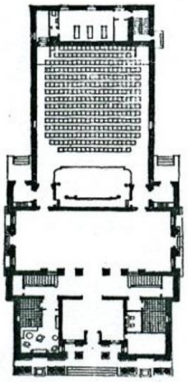
**Modele 3D realizate de S.Tronciu şi R.Andronic

Tabelul A3.7. Rotondele de pe teritoriul Republicii Moldova

Tuturor Sfinţilor, s.Drujineni, 1831. Foto de S.Tronciu, 2016	Tuturor Sfinţilor, or.Chişinău, 1818. Foto de S.Tronciu, 2016	Sfântul Andrei, or.Tiraspol, 1792 [42, p.17]
		
Constantin şi Elena, or.Chişinău, 1834 [148]	Rotondele de pe teritoriul Republicii Moldova	Sf.Gheorghe, s.Ciuciulea, 1831. Foto de T.Nesterov, anii 1990
		
Sf.Cuvioasa Parascheva s.Zăzuleni, 1854. Foto 18.09.2012 [149]	Biserica Acoperământul Maicii Domnului, s.Valea Adâncă, sec.XVII [150]	Paraclisul Sf. Alexandr Nevski, or.Ungheni, 1903. Foto de S.Tronciu 2016
		

Notă. Apariţia rotondelor comemorative pe teritoriul Republicii Moldova evocă amintirea unui eveniment important sau a unei personalităţi marcante.

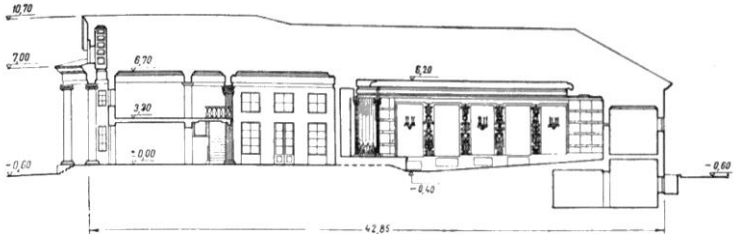
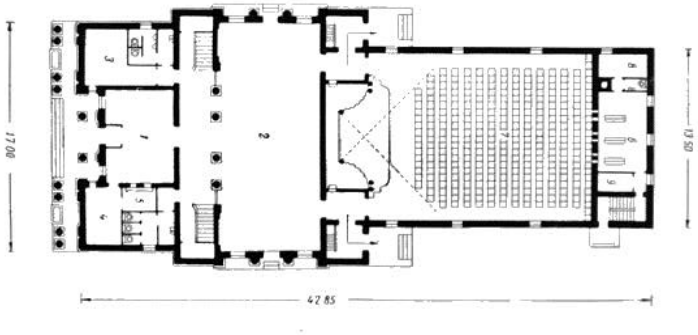
Tabelul A3.8. Proiect-model al uniu cinematograf în diferite oraşe din fosta URSS

Cinematograful “Revoluţia din Octombrie”, or.Tiraspol. Foto de S.Tronciu, 2016	Planul cinematografului [151]
	

Proiect-model adaptat la alte funcţii în diferite ţări

Karaganda, Kazakhstan [151]	Vilnius, Lituania [151]	Angars, Rusia [151]
		
Nijnii Taghil, Rusia [151]	Saransk,Rusia [151]	Tartu, Estonia [151]
		
Perm, Rusia [151]	Voljski, Rusia [151]	Uhta, Rusia [151]
		
Kanaş, Rusia [151]	Safonovo, Rusia [151]	Pinsk, Belorusia [151]
		

Tabelul A3.9. Proiectul-model al cinematografului “Revoluţia din Octombrie” din or.Tiraspol

Nr. d/o	***Amplasament / desene tehnice***	***Fragmentele decorului faţadelor***
1	Amplasarea obiectivului în situl urban existent, strada *Sverdlov* nr.47 [50]	Capitelul coloanei. Foto de S.Tronciu, 2016
		
2	Secţiune. Proiect-model pentru 300 spectatori, arhitect Z.Brod, 1949 [151]	Rozetă, semicirculară. Foto de S.Tronciu, 2016
		
3	Plan parter. Proiect-model pentru 300 spectatori, arh. Z.Brod, 1949 [151]	Nişă decorativă. Foto de S.Tronciu, 2016
		

Notă. Proiectul-model pentru 300 spectatori, arhitect *Zoia Brod* (premiul de gradul I, URSS, 1950), soluţionat în stilul Realismului Socialist.

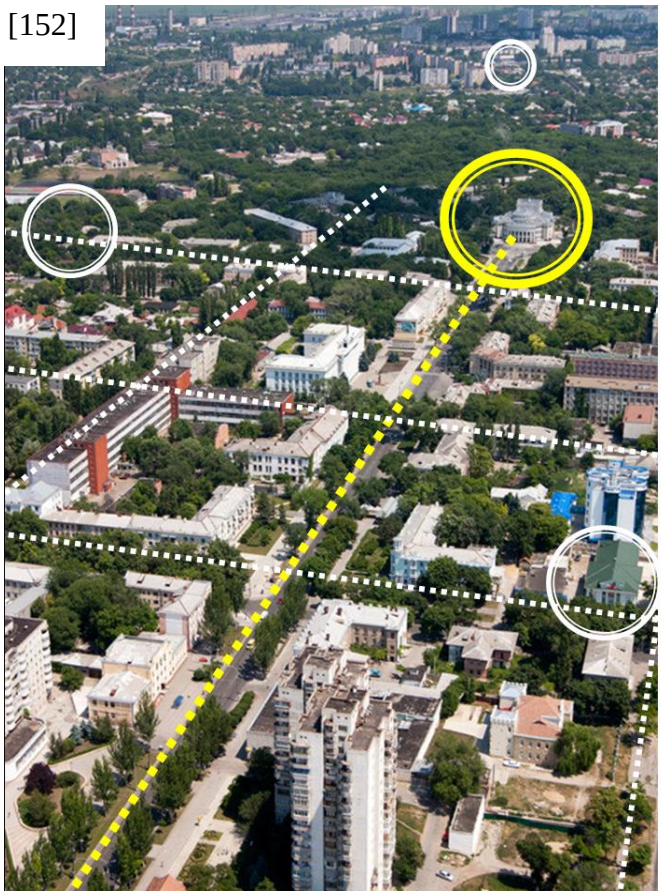

Figura A3.3. Amplasarea edificiilor pentru spectacol în oraşul Tiraspol.

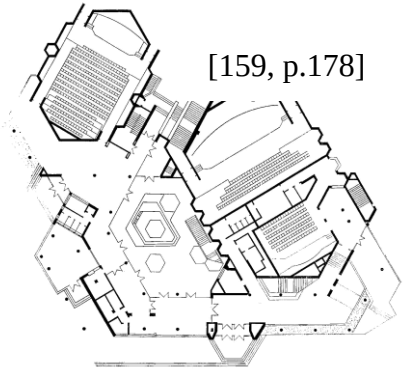
*Foto de S.Tronciu, 2016

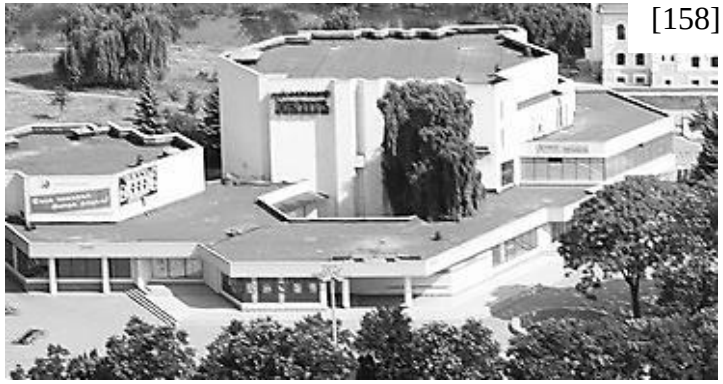
[157]

Foto de S.Tronciu, 2016

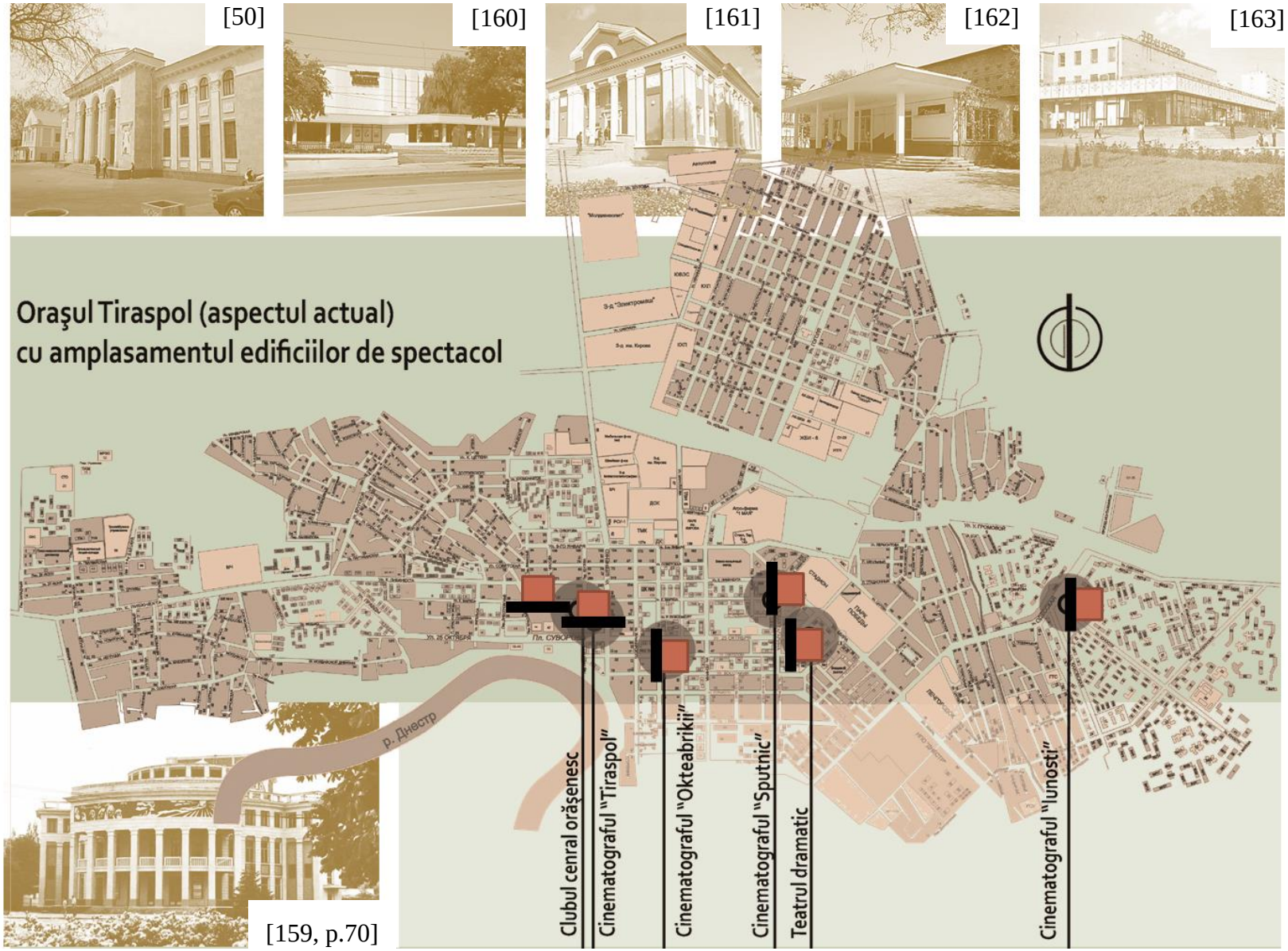

[159, p.178]

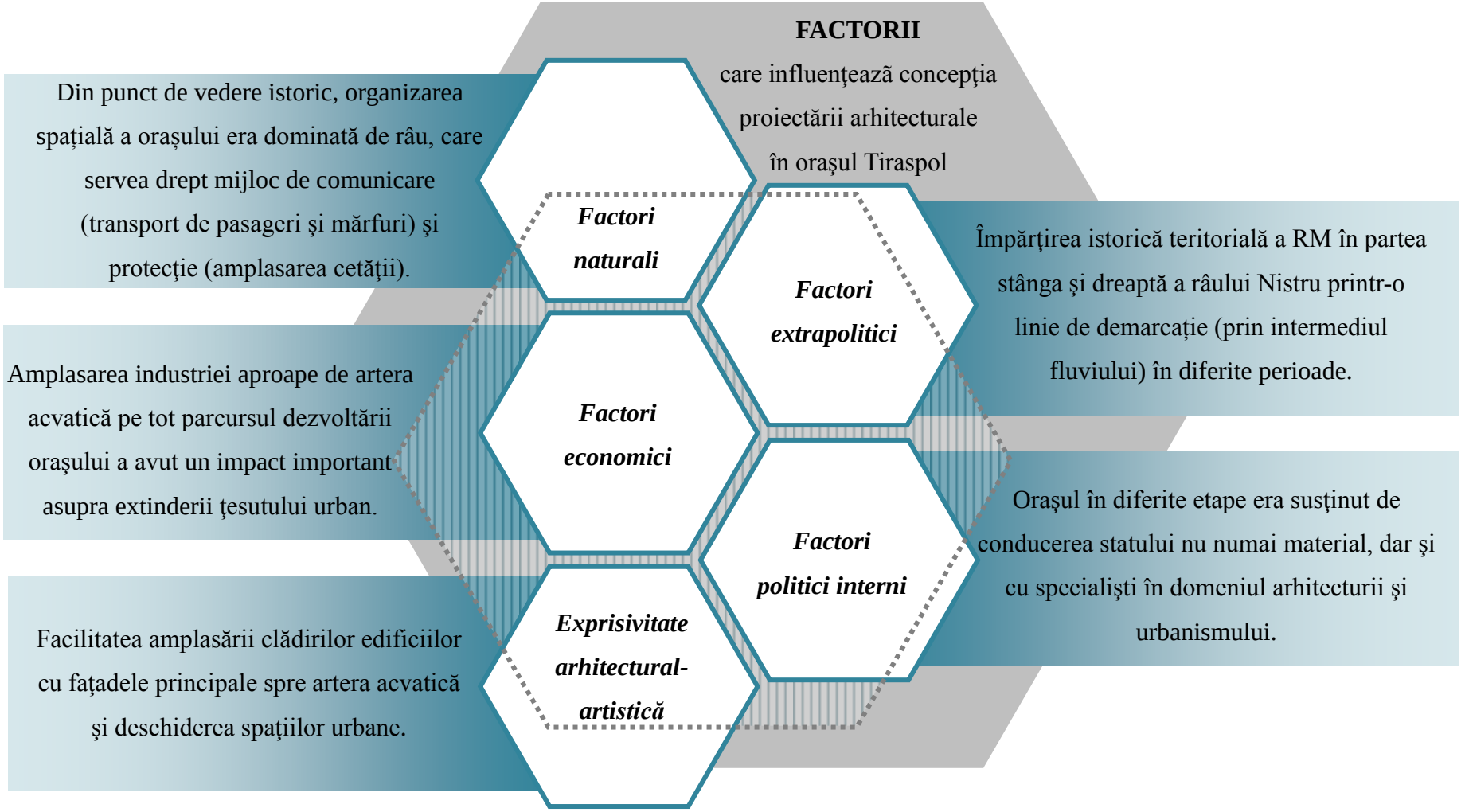
[158]

Figura A3.4. Amplasamentul cinematografului „Tiraspol” în raport cu trama stradală şi vestigiile cetăţii Sredinnaia

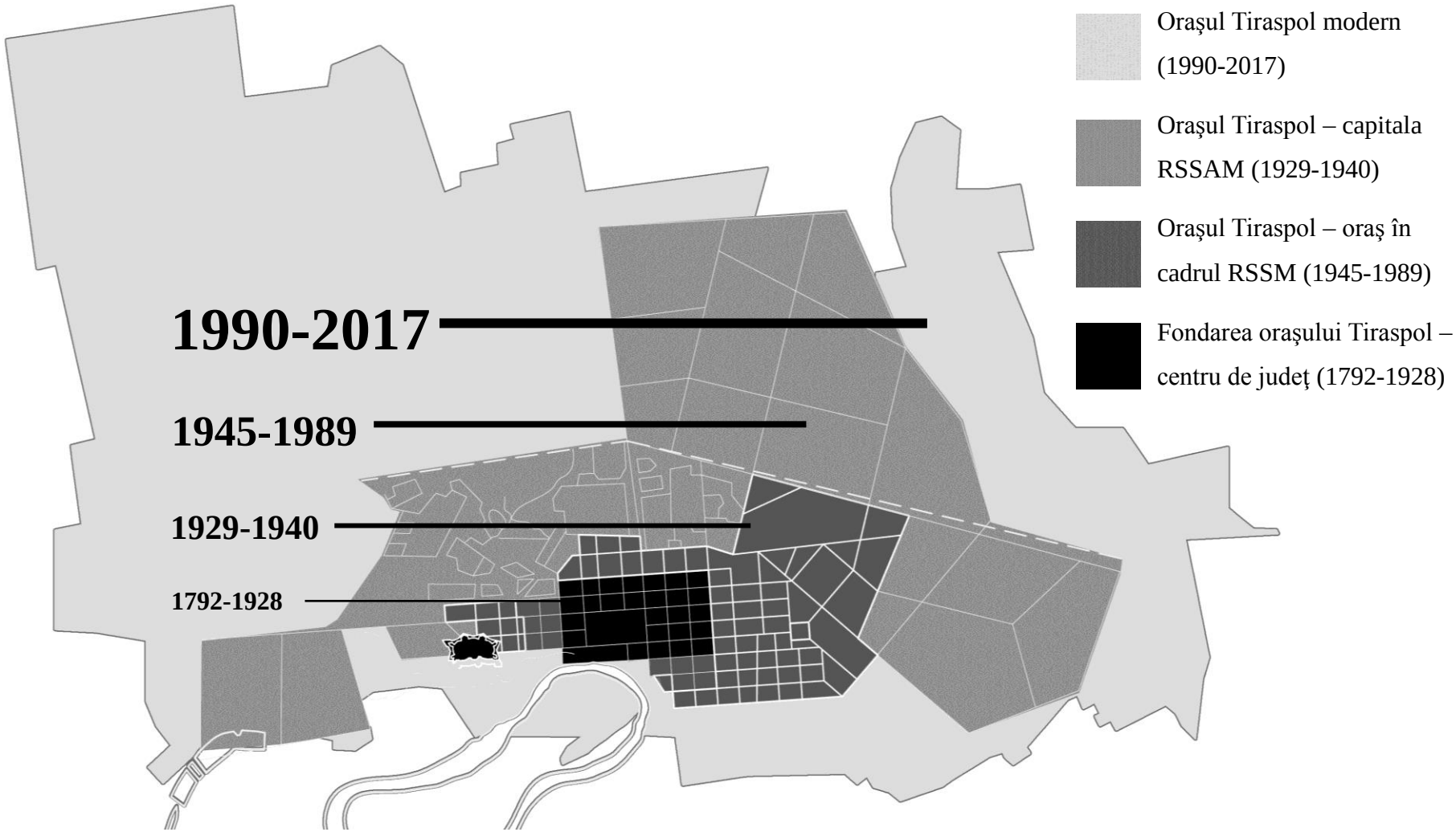

Schema A3.4. Amplasamentul edificiilor de spectacol cu faţadele principale orientate spre râul Nistru. Colaj de S.Tronciu, 2016

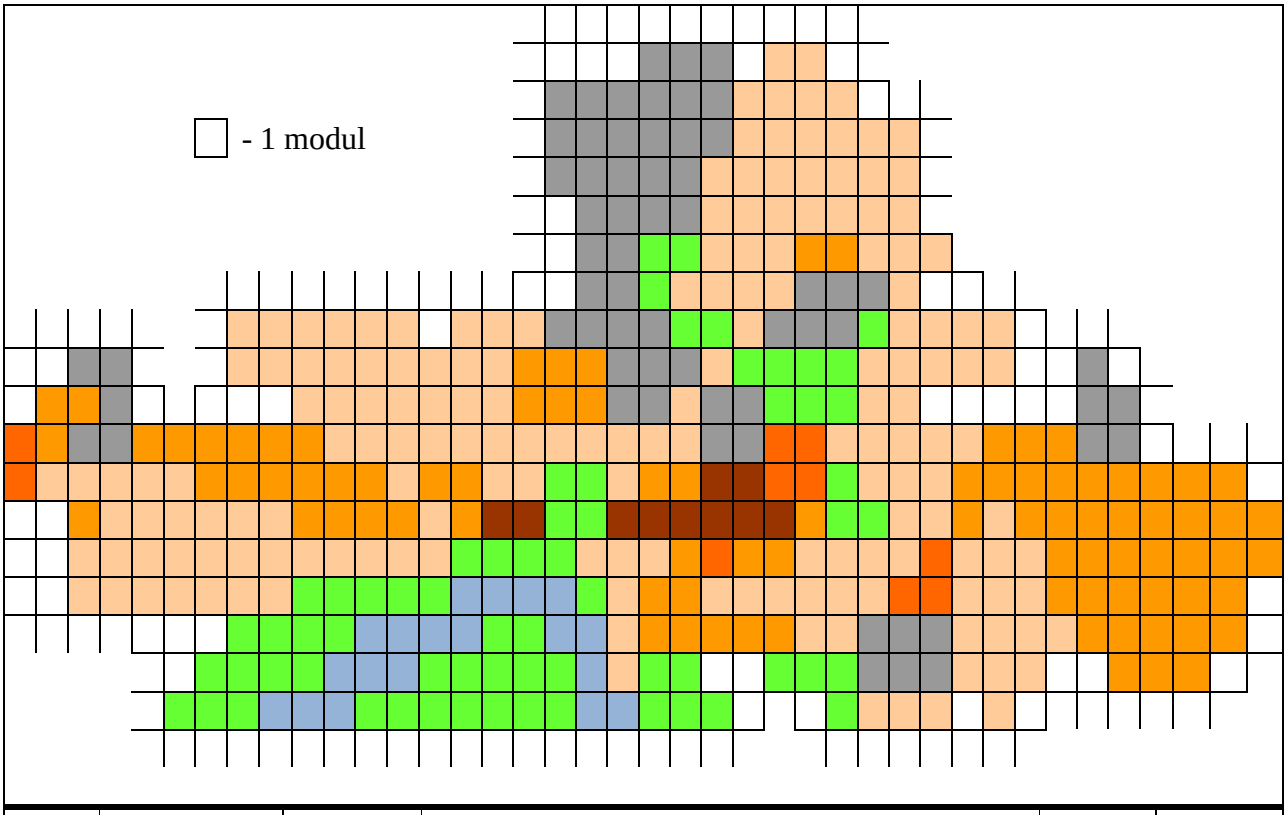
ANEXA 4. DIAGNOSTICA ŞI VALORIFICAREA RELEVANŢEI SPAŢIULUI RIVERAN ÎN ARHITECTURA ORAŞULUI.TIRASPOL

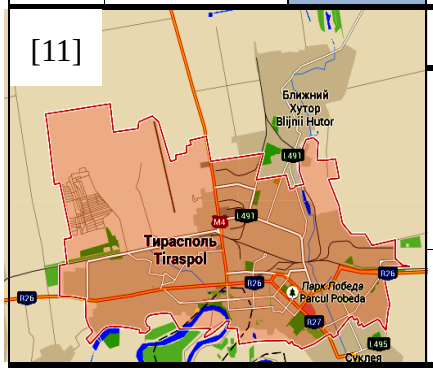

Schema A4.1. Principiile de amplasare şi factorii care influenţează proiectarea arhitecturii edificiilor publice în partea centrală a or.Tiraspol

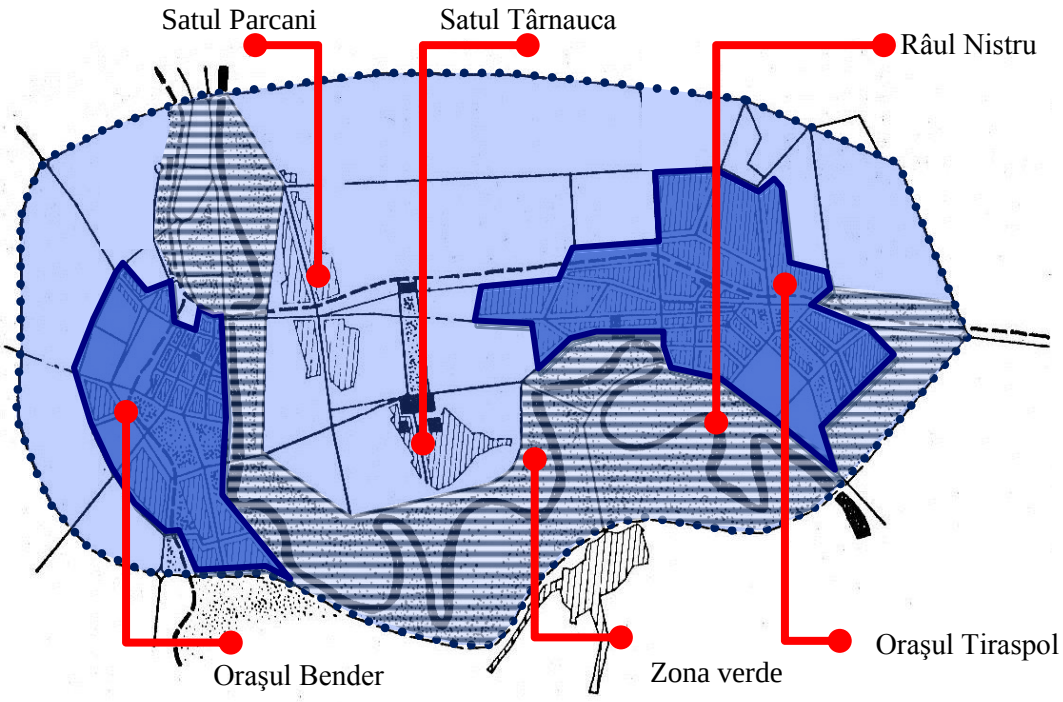

Schema A4.2. Dezvoltarea oraşului Tiraspol şi terenurile ocupate în diferite perioade după arhitectul S.Tronciu, 2017

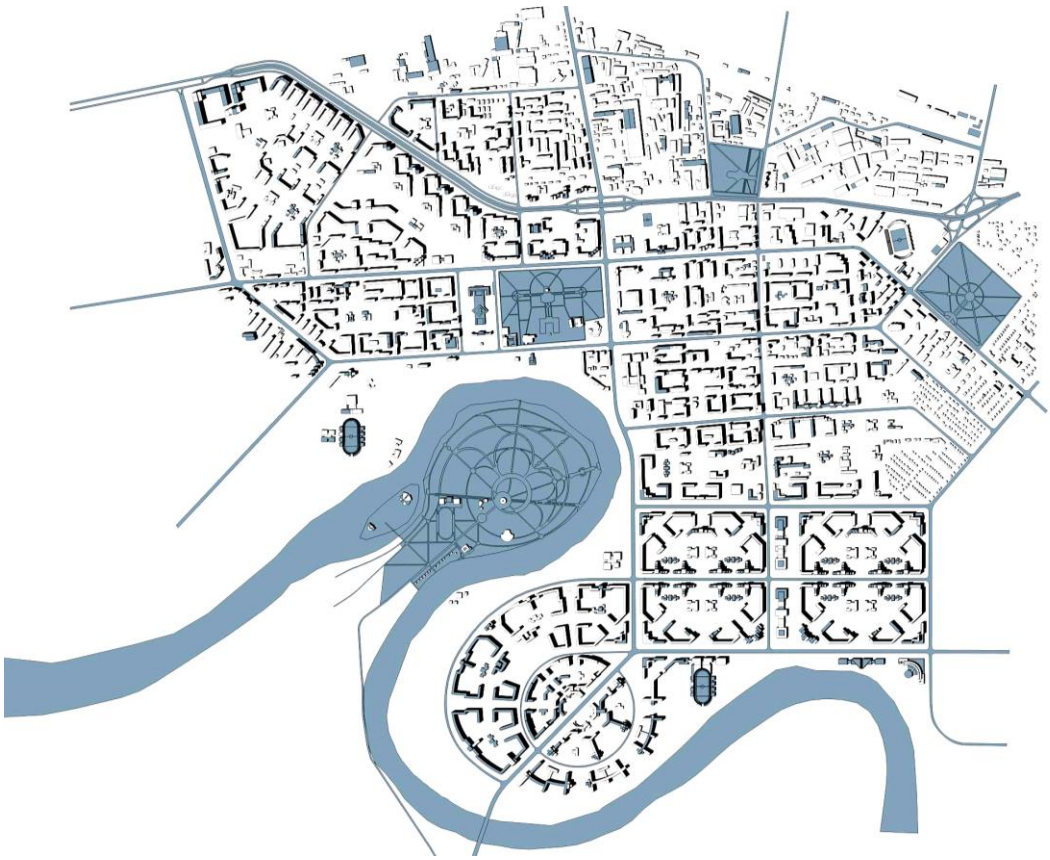

Nr. d/o	*Zone principale*	*Culori folosite*	*Zone secundare*	*% de ocupare*	*Nr. module*
1	Spaţiile locative		Zona clădirilor cu multe niveluri	20.23	85
			Zona locuinţelor cu 1-2 niveluri	39.53	166
2	Edificiile publice		Zona centrului administrativ	2.38	10
			Zona spaţiilor curative (sportive şi medicale)	14.53	61
3	Industrie		Zona teritoriilor industiale	16.66	70
4	Mediu natural		Zona spaţiilor verzi	2.38	10
			Zona arterei acvatice (râul Nistru)	4.29	18
[11] 			***Sistemul ecourban***	***Total pe zone***	***100***	***420***
			Ţesutul urban actual format din carcasa mediului construit	Zona spaţiilor locative	59.76	251
				Zona edificiilor publice	4.76	20
				Zona industrială	14.53	61
			Carcasa mediului natural	Zona mediului natural	20.95	88

Schema A4.3. Zonarea funcţionala a terenurilor ocupate de oraşul Tiraspol după arh.S.Tronciu, 2010

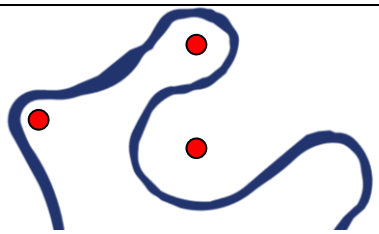
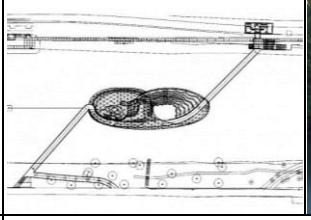
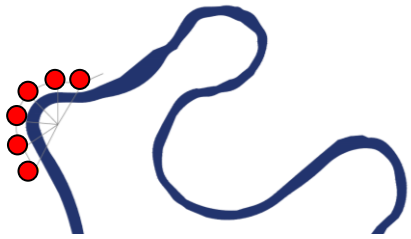
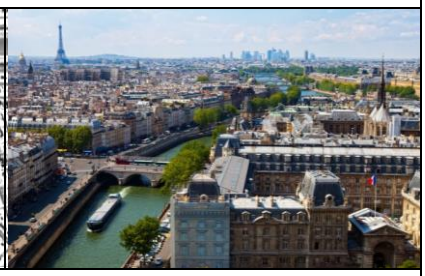
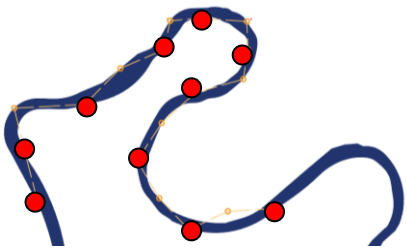
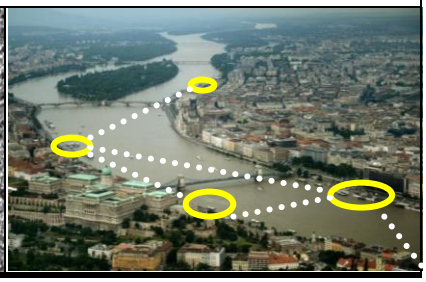

Schema A4.4. Contopirea oraşelor Bender şi Tiraspol
după arhitectul V.Smirnov, 1975 [84, p.107]

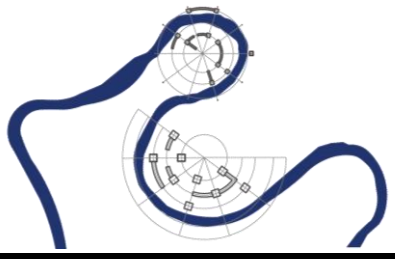
Schema A4.5. PUG şi dezvoltarea or.Tiraspol până în anul 2000
după arh.I.Mihalachi, B.Miseliski (1985-1989), desen de S.Tronciu

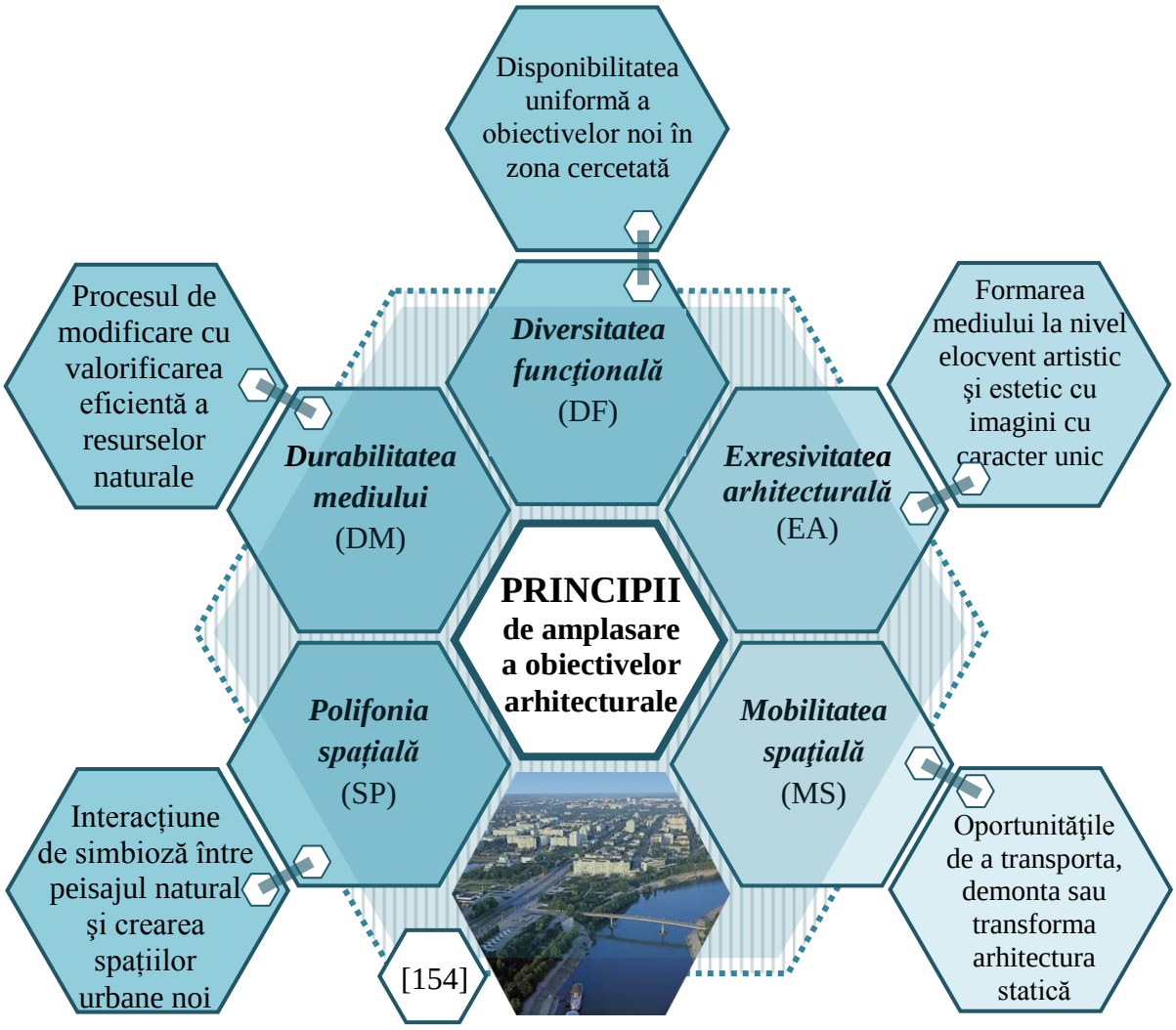
Tabelul A4.1. Elementele modelului teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional

Nr. d/o	***Poziţia în rapor cu râul Nistru / denumirea elementului***	***Elemente similare folosite în alte oraşe fluviale***	
		plan	***exemplu tridimensional***
Elementul nr.1	Obiective arhitecturale „ADAPTIVE”	Casă plutitoare-unifamilială (2015), biroul de proiectări SA Friday, Portugalia [164]	
			
Elementul nr.2	Obiective arhitecturale „SOLITARE”	Podul Aiola Island, or. Graz, Austria, 2003, arhitect Vito Acconci [165]	
			
Elementul nr.3	Obiective arhitecturale pe „CURSIVĂ”	Râul Sena, oraşul Paris [166]	
			
Elementul nr.4	Obiective arhitecturale în „REŢEA”	Râul Dunărea, oraşul Budapesta [167]	
			

Continuarea tabelului A4.1

Elementele modelului teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional

1	*2*	*3*	*4*
Elementul nr.5	Obiective arhitecturale în „COMPLEX”	Complexul olimpic Lujniki, oraşul Moscova, 1955, arhitecți A.Vlasov, I.Rojin, A.Hreakov, N.Ullas [172]	
			

Schema A4.6. Modelul teoretic de amplasare a obiectivelor arhitecturale

Tabelul A4.2. Principiile urbanistice ale indicelui FAR (Funcţia de Activitate Riverană)

		(%)		*Denumirea principiului*	*Descrierea succintă a principiului urbanistic*
Nivelul indicelui FAR (100%)	Principiile principale	60	20	Accesibilitate mobilă (Disponibilitate)	raportată la rolul reţelelor infrastructurii cu asigurarea acceselor utilizatorilor, fără întreruperea comunicaţiilor prin bariere de relief etc.
			20	Confortabilitate urbană (Structurare)	definită prin organizarea arhitectural-peisagistică, creând un mediu urban confortabil cu ingredientele naturale
			20	Expresivitate arhitecturală (Identificare)	formarea imaginii unice memorabile a spaţiului prin intermediul unui obiectiv sau complex arhitectural şi interacţiunea lui cu peisajul
	Principiile urbanistice secundare	40	10	Diversitate funcţională (Multifuncţionalitate)	exprimată prin saturarea spaţiilor multifuncţionale sau obiectivelor arhitecturale în timp şi spaţiu
			10	Varietatea legăturilor (Multinivelare)	formarea legăturilor funcţionale la diferite niveluri de trafic pentru diverse domenii de activitate (monitorizate mecanizat sau destinate pietonilor)
			10	Feedbackul vizual (Comunicativitate)	posibilitatea percepţiei diversităţii cadrelor vizuale cu crearea legăturilor de comunicare
			10	Polifonie Spaţială (Interrelaţionare)	integrarea armonioasă a mediilor: urbanizat cu cel natural (introducerea activă a ingredientelor naturii prin folosirea fântânilor, piscinelor, cascadelor, elementelor de vegetaţie

Suma valorilor (k): în cazul când $\sum k = 20$ – indicele FAR este insuficient; $k = 20 – 40$ – suficient, $k = 40 – 80$ complet; $k \geq 80$ – excepţional.

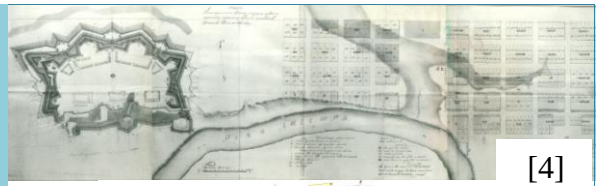
Tabelul A4.3. Palierele structurale ale sistemului ecofuncţional

Nr. d/o	***Denumirea palierului***	***Descrierea palierului structural***
1	Biocenoză (ecosistem)	Complex natural în cadrul căruia biocenoza şi biotopul se condiţionează reciproc [168]
2	Landşaft	Porţiune din mediul geografic cu trăsături proprii
3	Peisaj	Parte, colţ de natură (cuprins dintr-o privire) care formează un ansamblu estetic
4	Peisaj urban (definiţie generală)	Sistem dinamic funcţional-spaţial de interacţiune a elementelor (clădiri, structuri, drumuri, reţele inginereşti, grădini şi parcuri, mijloace de transport), a mediului natural şi caracteristicile social-culturale (se pune accent pe relaţia dintre societate şi mediu) [169]
5	Peisaj urban (în arhitectură şi urbanism)	Sistem spaţial şi estetic racordat la mediul natural prin accentuarea lui (caracteristicile geografice) sau prin amplasarea obiectivelor arhitecturale şi principiilor urbane în contrast
6	Baza peisageră a oraşului (landşaftul urban)	Temeiul pentru complexul de caracteristici geohidrobiomorfologice ale spaţiului urban (în cazul cercetării oraşului fluvial, taola râului şi malurile lui)
7	Carcasa naturală a oraşului	Sistem de spaţii destinate agrementului şi petrecerii timpului liber în oraş, amenajate conform funcţiilor şi caracteristicilor spaţiilor naturale şi antropice: parc, piaţă, grădină, bulevard, râu etc.
8	Carcasa antropică a oraşului	Sistem de subzistenţă de origine umană, format din infrastructura transportului, deservirii şi tehnologii inginereşti ale oraşului [170]
9	Ţesutul urban	Modul de ocupare a terenului cu construcţii şi amenajări, putând avea un caracter continuu sau discontinuu, regulat sau neregulat [171]

STAREA SISTEMULUI ECOFUNCŢIONAL AL ORAŞULUI TIRASPOL

Identitatea spaţiului urban

Evoluţia istorică de la fondare 1792 – 2017

[4]

[11]

Cadrul fizico-geografic cu indicarea hotarelor actuale

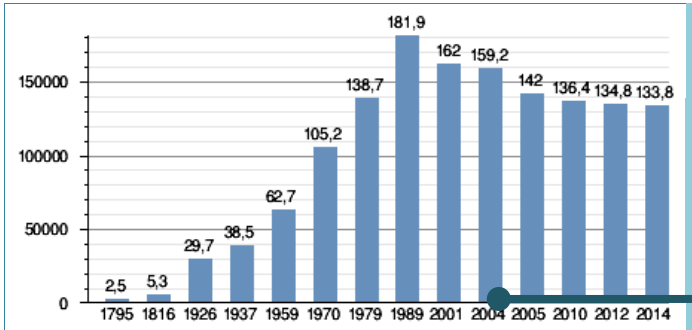
[11]

Patrimoniul arhitectural obiectivele în partea centrală

[174, p.1]

Elementele specifice ale spaţiului urban

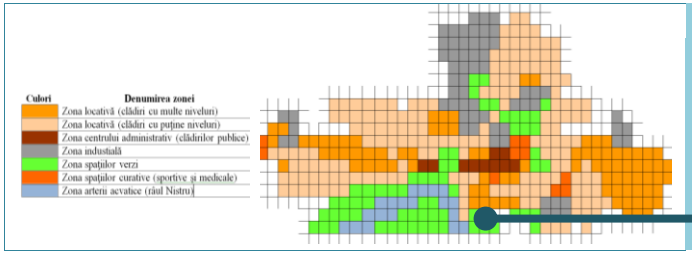

[175]

Date demografice, dinamica populaţiei din oraşul Tiraspol

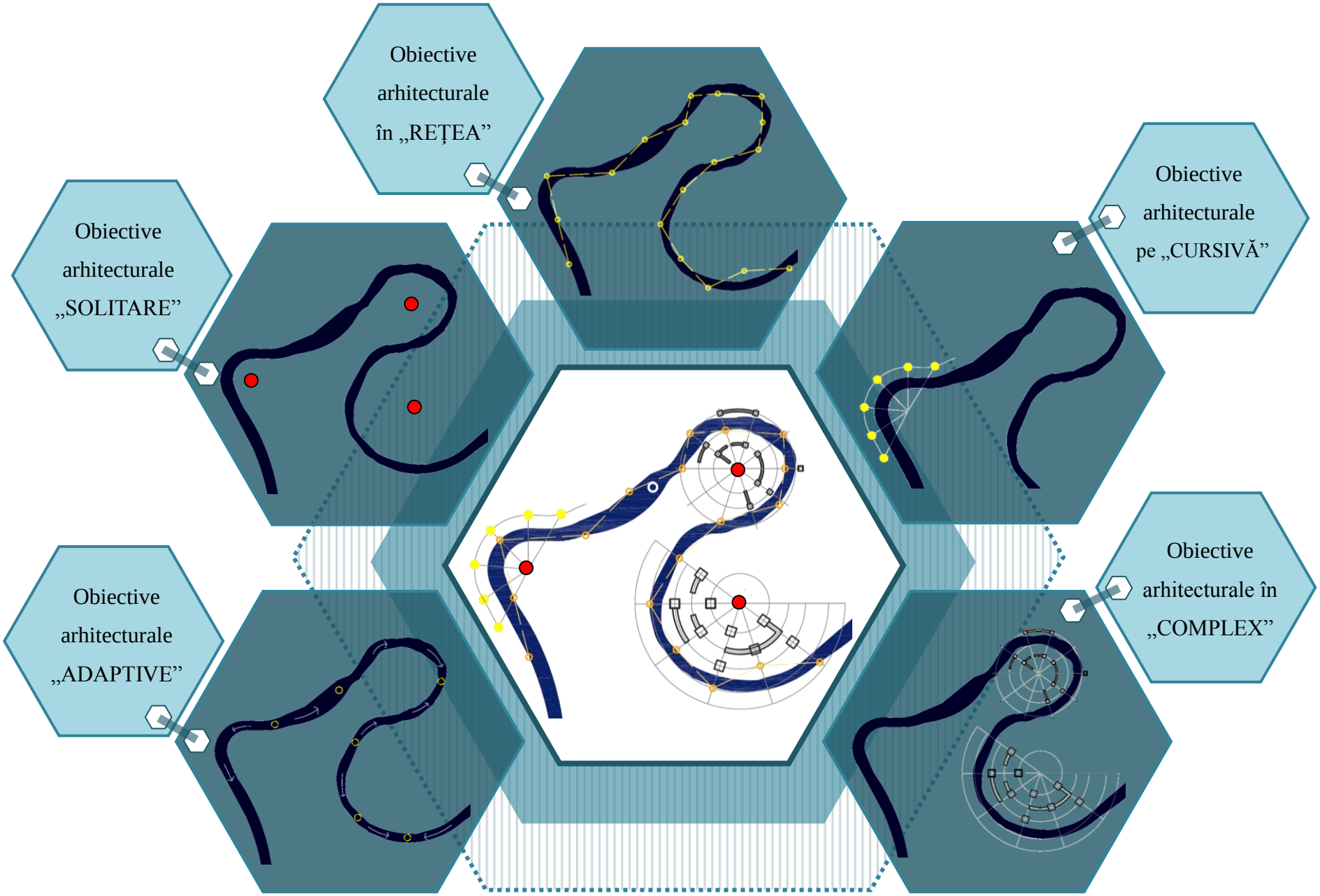
Inginerie mecanică şi prelucrarea metalelor	ЗАО «Электромаш», ЗАО «Молдавизолит» etc.
Industrie uşoară	«Тиротекс», ЗАО «Одема» etc.
Industria materialelor de construcţii	ОАО «Тирстекло», ООО «Тирнистром» etc.
Prelucrarea produselor alimentare	«KVINT», «1 Мая», «Акватир» etc.
Industria lemnului şi mobilei	ООО «Фаворит», ООО «Евростиль» etc.

Caracteristicile economice cu indicarea industriilor şi întreprinderilor

Zonarea funcţională cu indicarea zonelor principale

Schema A4.7. Aspectul sistemului ecofuncţional al or.Tiraspol, după S.Tronciu

Schema A4.8. Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncţional al oraşului Tiraspol

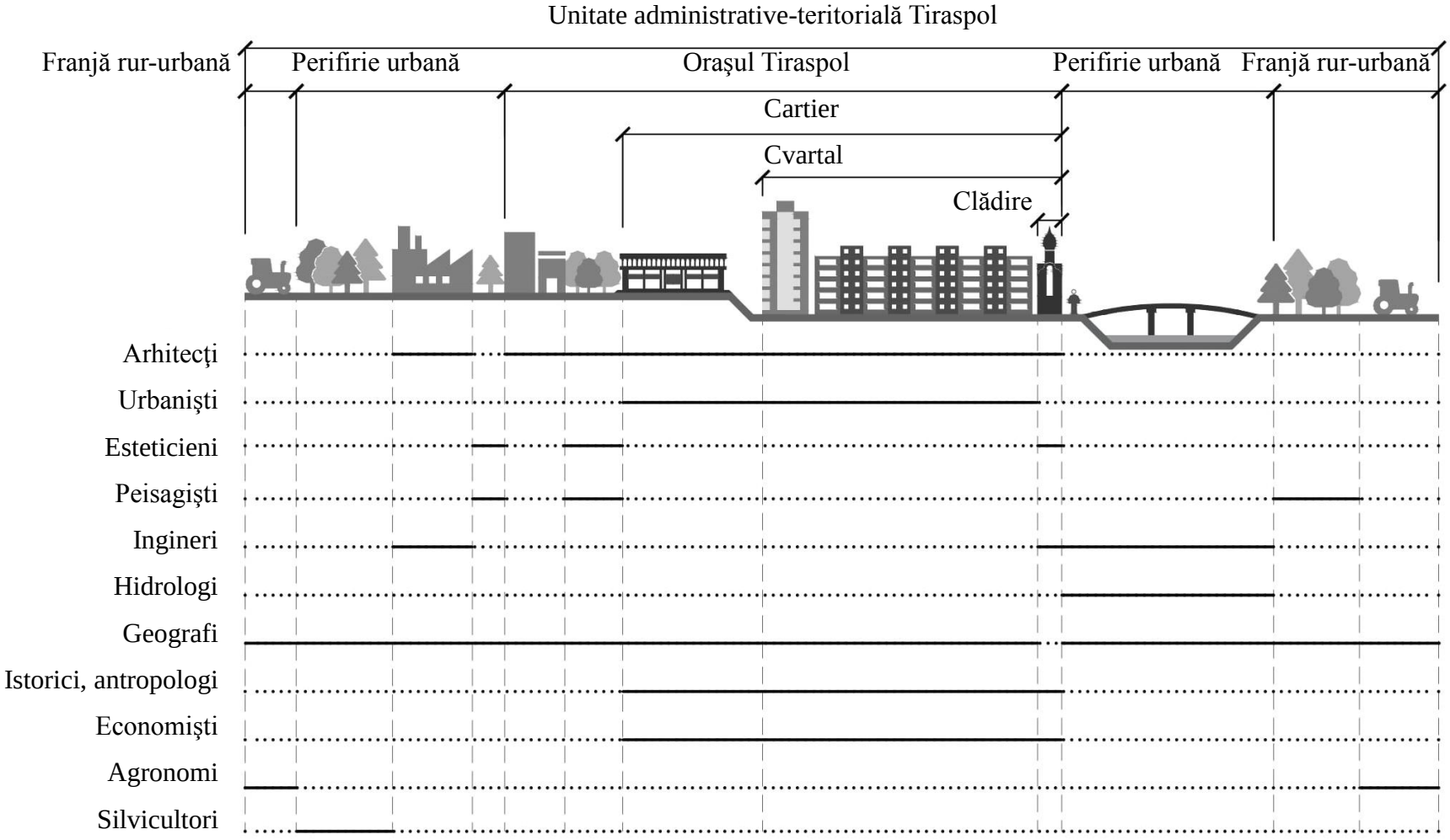
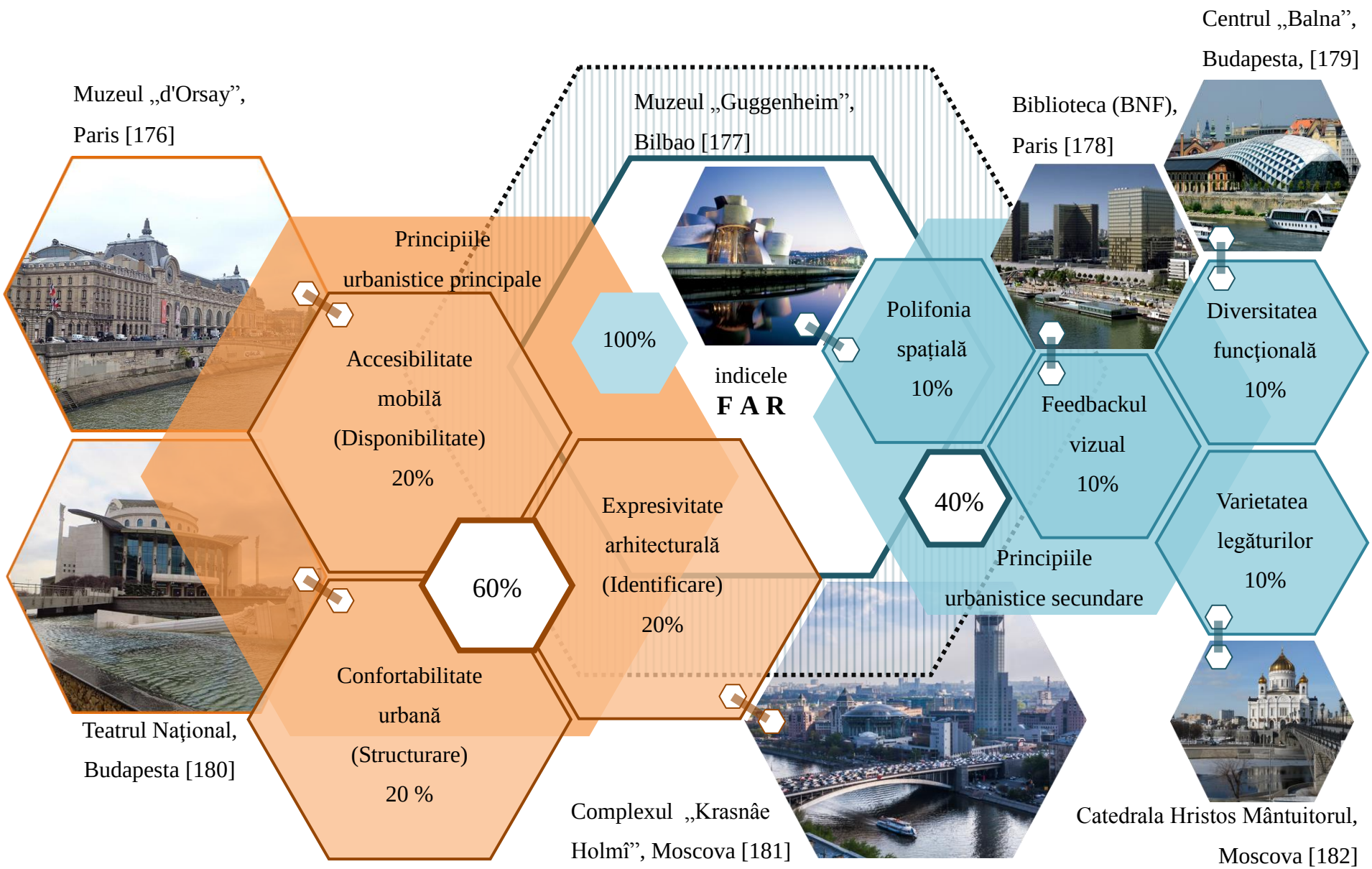

Figura A4.1. Studierea peisajului urban al oraşului Tiraspol, autor S.Tronciu.

Schemă adaptată după cursul „Introducere în ecologia peisajului”, Alexandru Gavrilidis [173]

Schema A4.9. Indicele FAR (Funcţia de Activitate Riverană)

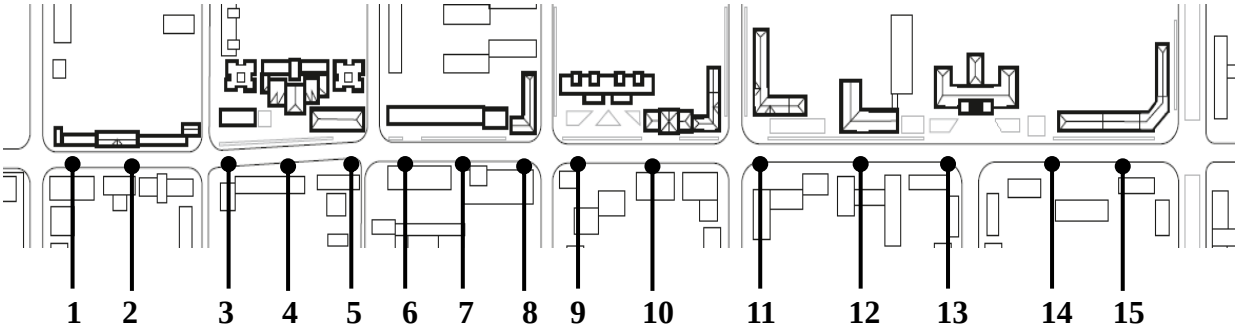

Figura A4.2. Fragmentul str.*25 Octombrie 1917*
(şirul temporal format din 15 cadre vizuale), autor S.Tronciu

Cadrul vizual nr.1 Cadrul vizual nr.2 Cadrul vizual nr.3

Figura A4.3. Exemple de cadre vizuale,
foto de S.Tronciu, 11.05.2011

Cadrul vizual nr.13. Primăria or.Tiraspol

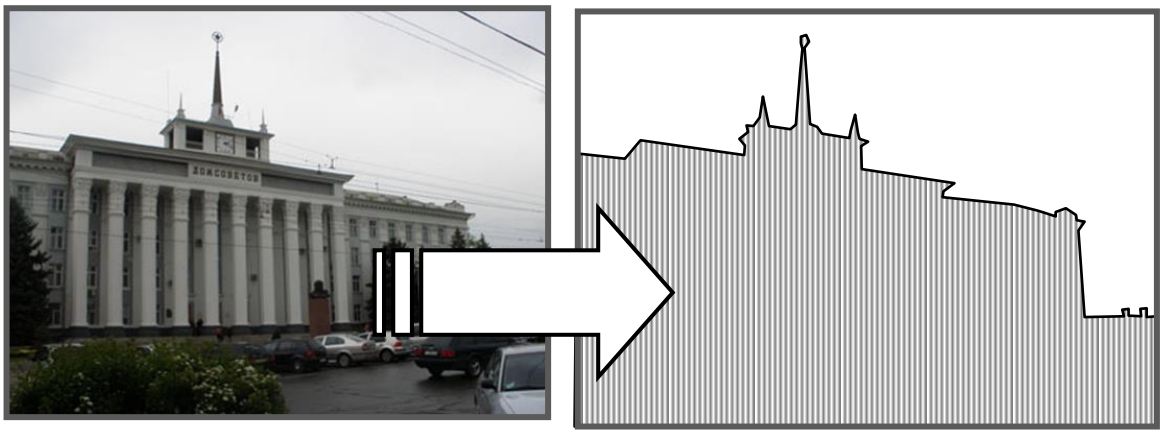

Figura A4.4. Conturarea cadrului vizual nr.13,
foto de S.Tronciu, 11.05.2011

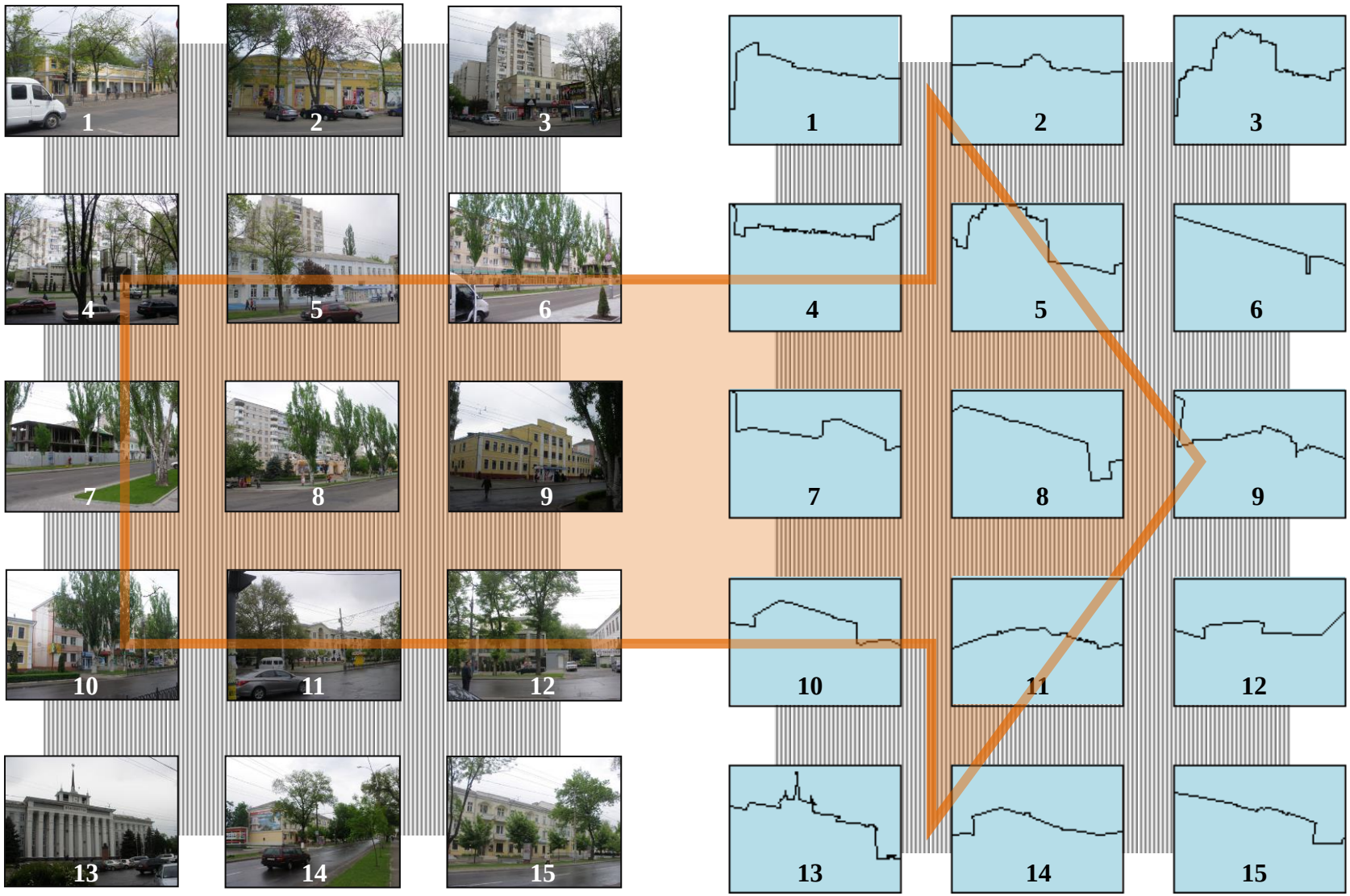

Figura A4.5. Convertirea şirului temporal în contururi,
programul AutoCAD. Foto de S.Tronciu, 11.05.2011

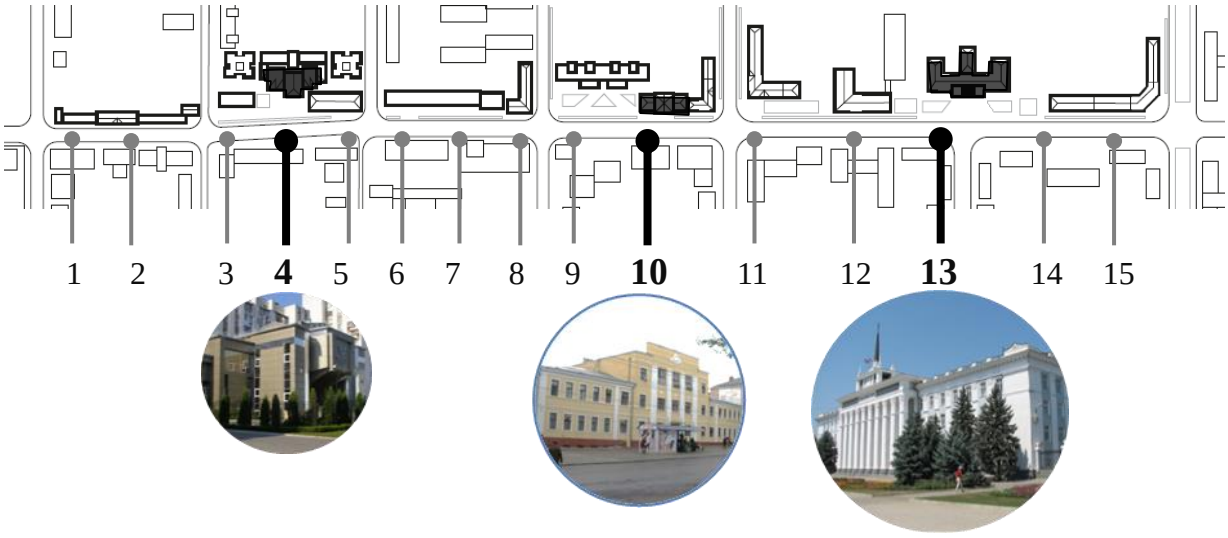

Figura A4.6. Fragmentul str.*25 Octombrie 1917*
cu indicarea accentelor şi dominantei. Foto de S.Tronciu, 2011

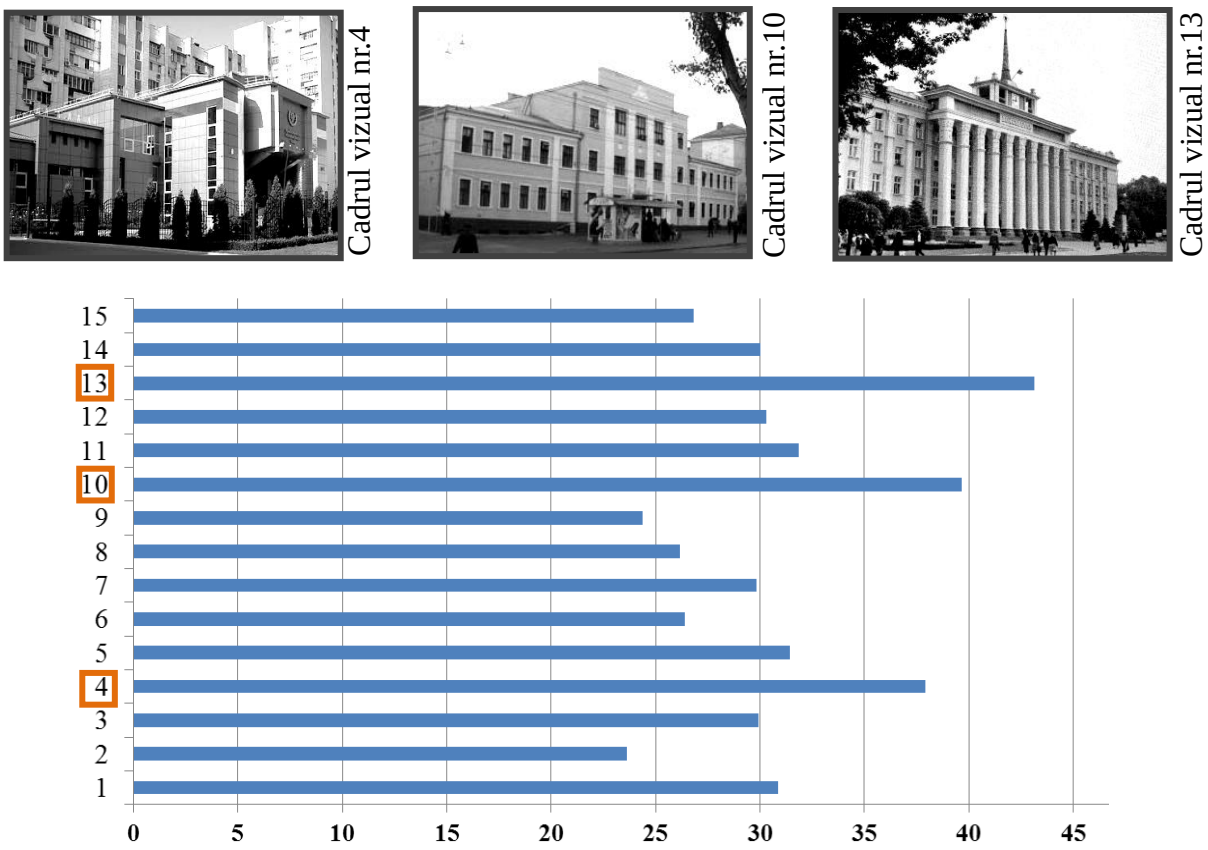

Figura A4.7. Graficul cu indicarea extremităţilor: accente: nr.4 – edificiul băncii; nr.10 – blocul de studii (foto de S.Tronciu, 2011); dominanta nr.13 – edificiul primăriei [159, p.71]

Tabelul A4.4. Analiza SWOT (aspectul arhitectural istoric al oraşului Tiraspol)

Puncte forte* (*Strengths)	***Puncte slabe (Weaknesses)***
• Prezenţa obiectivelor arhitecturale construite până 1917 cu tipologie diversă în partea centrală a oraşului. • Principiul amplasării obiectvelor principale cu faţadele de gală spre râul Nistru. • Starea fizică satisfăcătoare a edificiilor de interes arhitectural-istoric.	• Lipsa registrului cu lista monumentelor de arhitectură cu descrierea şi valorificarea lor (66 obiective). • Starea gravă a cetăţii bastionare (doar un singur bastion „Sf.Vladimir”). • Distrugerea obiectvelor arhitecturale (în 2015, Casa Miliţiei, arh.M.Petrov, str. *25 Octombrie 1917* nr. 125.
Oportunităţi (Opportunities)	***Riscuri (Threats)***
• Valorificarea arhitecturii şi reflectarea aspectului architectural şi pregătirea listei monumentelor pentru aprobarea registrului. • Reconsrucţia cetăţii Sredinnaia din oraşul Tiraspol. • În baza cercetării va fi posibilă elaborarea registrului monumentelor (grupate pe perioade şi importanţă).	• Lipsa materialui grafic în arhivă (distrusă în perioada celui de al doilea război mondial). • Număr limitat de specialişi în domeniul evaluări patrimoniului imobil. • Probleme financiare majore ale sistemului în domeniul construcţiei, renovării şi restaurării.

Tabelul A4.5. Analiza SWOT (aspectul arhitectural modern al oraşului Tiraspol)

Puncte forte (Strengths)	***Puncte slabe (Weaknesses)***
• Existenţa elementelor de patrimoniu arhitectural şi cultural: teatrul „Aroneţkaia”, cinematograful „Tiraspol”, şcoala de pictură pentru copii, complexul sportiv „Seriff” etc. • Existenţa patrimoniului de mediu diversificat: scuarul „de Vollan”, parcul „Biruinţa”, splaiul Nistrului etc. • Existenţa patrimoniului industrial: fabrica de vin şi coniac „Kvint”, crescătoria de sturioni „Aquatir”, complexul serelor de trandafiri.	• Starea de degradare incipientă în care se găsesc unele dintre elementele de arhitectură ca urmare a lipsei fondurilor pentru restaurare. • Lipsa spaţiilor verzi de recreere care necesită îmbunătăţirea şi amenajarea mediului natural. • Lipsa măsurilor de combatere a inundaţiilor râului Nistru în zona centrală a oraşului Tiraspol.

Continuarea tabelului A4.5. Analiza SWOT (aspectul arhitectural modern al oraşului Tiraspol)

Oportunităţi (Opportunities)	***Riscuri (Threats)***
• Mărirea numărului de vizite a obiectivelor arhitecturale din Transnistria. • Vizitarea patrimoniului natural şi industrial, renovarea şi includerea lor în circuitul naţional turistic. • Sporirea veniturilor administraţiei publice locale din vizitarea turiştilor.	• Deteriorarea patrimoniului arhitectural care necesită restaurare imediată. • Degradarea mediului înconjurător, calităţii apei, solului şi a aerului. • Dispariţia elementelor tradiţionale locale în domeniul proiectării de arhitectură.

Tabelul A4.6. Analiza SWOT (accese de transport şi ahitectura oraşului Tiraspol)

Puncte forte* (*Strengths)	***Puncte slabe (Weaknesses)***
• Existenţa reţelei de drumuri naţionale (R26, R27, M4) şi locale care leagă şi acoperă în mod relativ echilibrat teritoriul or. Tiraspol. • Existenţa reţelei căii ferate ce asigură legătura cu RM şi Ucraina. • Existenţa transportului navigabil: staţiuni de bărci, feribot.	• Ponderea parcului învechit de autovehicule pentru călători. • Infrastructura şi reţeaua de transport suburban este inadecvată cerinţelor moderne. • Insuficienţa utilizării transportului fluvial / feroviar de mărfuri şi călători.
Oportunităţi (Opportunities)	***Riscuri (Threats)***
• Reabilitarea, modernizarea şi creşterea numărului staţiilor mijloacelor de transport în comun. • Creşterea ponderii deţinute de către transportul naval şi feroviar. • Crearea nodului intermodal pe Nistru.	• Redirecţionarea unei părţi a transportului feroviar. • Costuri ridicate în transportul de mărfuri ce reduc eficienţa şi diminuează cererea de transport. • Criza geopolitică şi economică din zonă.

Tabelul A4.6. Analiza SWOT (turismul şi ahitectura oraşului Tiraspol)

Puncte forte* (*Strengths)	***Puncte slabe (Weaknesses)***
1	***2***
• Existenţa potenţialului turistic şi patrimoniului architectural nevalorificat	• Promovarea insuficientă pe plan naţional a potenţialului turistic din or. Tiraspol,

Continuarea tabelului A4.6. Analiza SWOT (turismul şi ahitectura oraşului Tiraspol)

1	*2*
(cetatea, mănăstirea Chiţcani etc.). • Existenţa reţelei de comunicaţii rutiere care poate fi dezvoltată şi modernizată. • Organizarea vizitelor la crescătoria de sturioni „Aquatir”, complexul serelor de trandafiri etc.	ritm lent de organizare a festivalurilor, evenimentelor etc. • Dezvoltarea redusă a turismului rural şi capacitatea de cazare redusă. • Lipsa fondurilor de investiţii pentru modernizarea infrastructurii.
Oportunităţi (Opportunities)	***Riscuri (Threats)***
• Atracţia pe care o reprezintă fondurile de pescuit din râul Nistru. • Valorificarea turistică a vestigiilor istorice din zonă şi posibilităţi de dezvoltare a agroturismului. • Capacitatea de atragere şi utilizare a fondurilor UE pentru dezvoltare.	• Migraţia foarte mică şi instabilitatea economică din RM. • Lipsa strategiei de promovare a tursimului local şi naţional. • Concurenţa cu zonele cunoscute din RM şi dificultăţi inpuse de regimul de administrare teritorial-locală.

Tabelul A4.7. Chestionarul evaluării opiniilor locuitorilor şi oaspeţilor or.Tiraspol

Nr. o/d	***Întrebarea din chestionar privind identificarea cunoaşterii spaţiului public al splaiului râului Nistru***
1	Ce părere aveţi despre imaginea actuală a splaiului r.Nistru în cadrul oraşului Tiraspol?
2	Cât de des vă plimbaţi pe splaiul râului Nistru?
3	Care este motivul plimbărilor pe malul râului?
4	Aveţi un loc preferat pe malul râului Nistru?
5	Cum arăta splaiul râului Nistru înainte de reconstrucţia majoră a falezei în or.Tiraspol?
6	Ce vă deranjează cel mai mult în starea actuală a r.Nistru?
7	Pentru ce tip de amenajări destinate petrecerii timpului liber aţi opta pe malul r.Nistru?
8	Trebuie să se extindă oraşul Tiraspol pe malul drept al Nistrului?
9	Acceptaţi existenţa plajei în zona centrală a oraşului Tiraspol?
10	Mai sunt necesare noi legături de acces cu malul drept (poduri pietonale şi pentru transport, feribot etc.)?

Notă. Chestionarul a fost plasat pe reţelele de socializare 30.12.2015 [183]

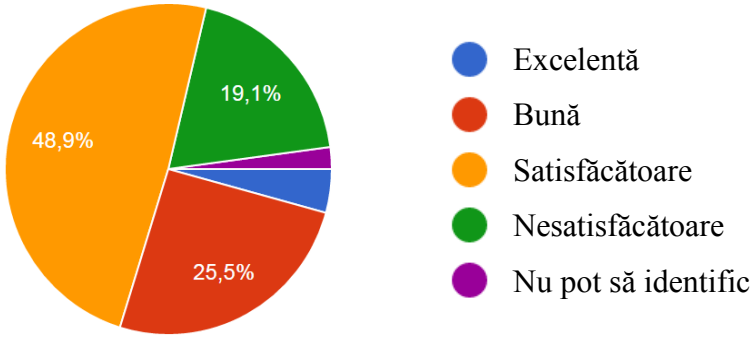

Figura A4.8. Imaginea actuală a splaiului râului Nistru în cadrul oraşului Tiraspol

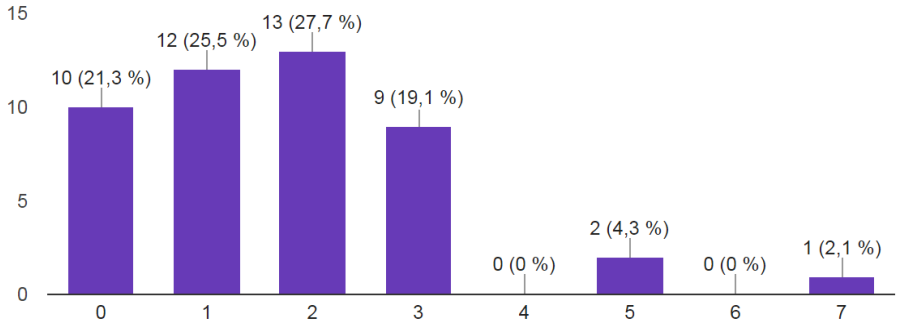

Figura A4.9. Frecvenţa plimbărilor în cursul săptămânii

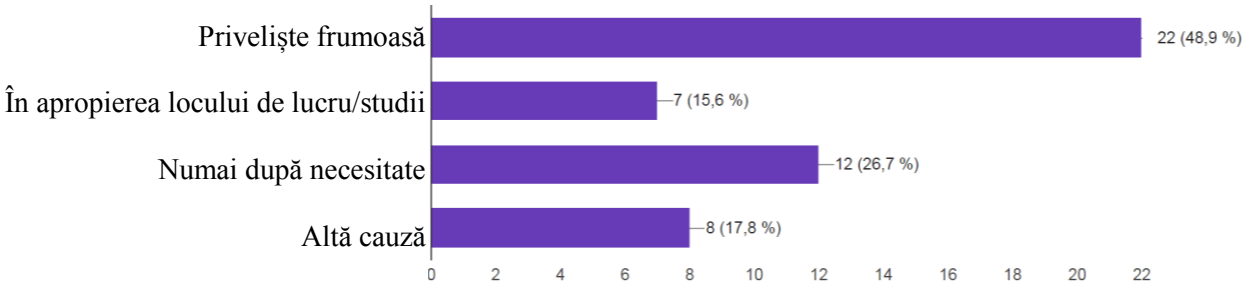

Figura A4.10. Motivele plimbărilor în apropierea falezei Nistrului

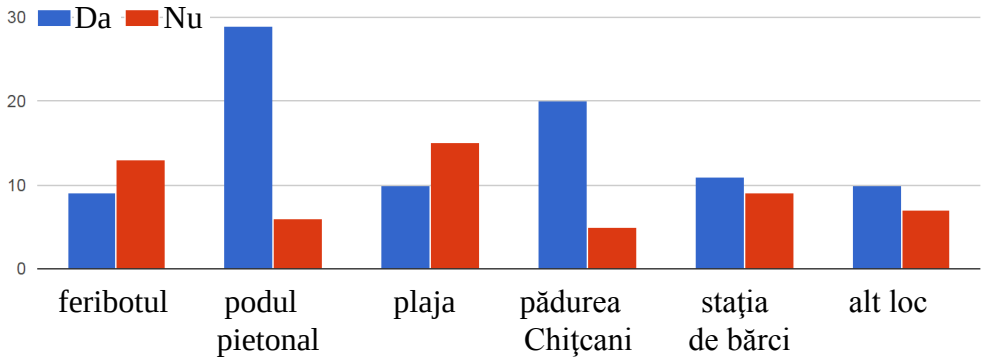

Figura A4.11. Locul apreciat de vizitatorii şi locuitorii oraşului Tiraspol

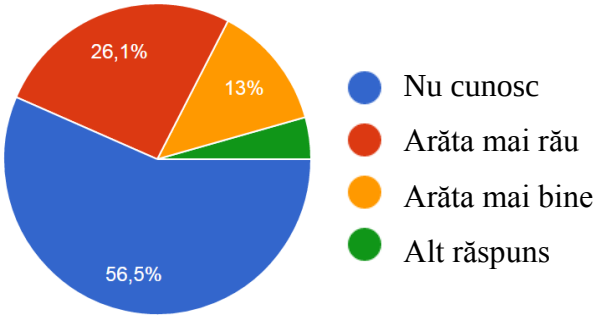

Figura A4.12. Date privind reconstrucţia majoră a falezei în or. Tiraspol

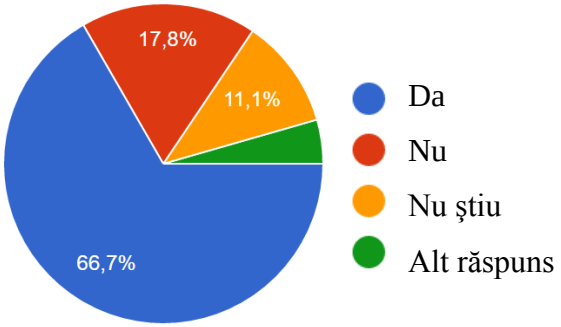

Figura A4.13. Sondajul privind extinderiea or.Tiraspol pe malul drept al r.Nistru

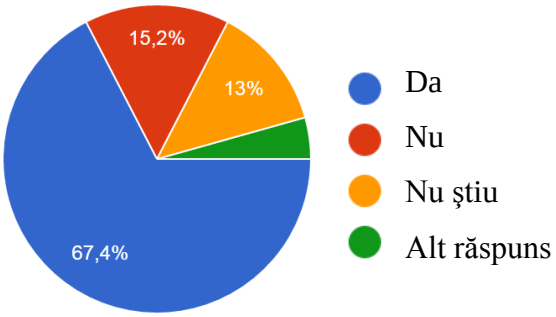

Figura A4.14. Rezultatele privind prezenţa plajei în partea centrală a or.Tiraspol

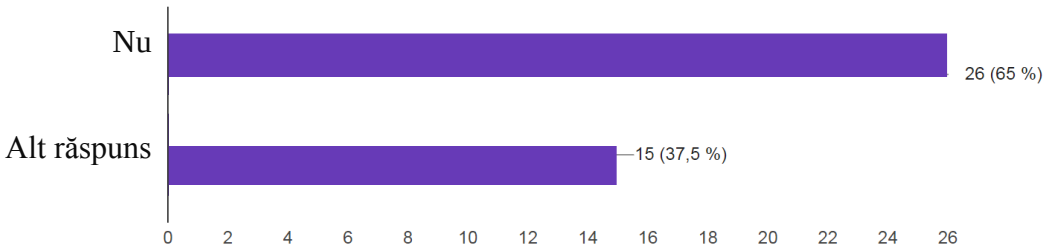

Figura A4.15. Necesitatea noilor accese peste râul Nistru

SURSE BIBLIOGRAFICE, IMAGINI (ANEXE)

1. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1129, л.1, 2.
2. http://wikimapia.org/238944/ru/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80#/photo/925297, consultat 10.10.2018.
3. https://yandex.kz/collections/card/59d7f7f92321f200cf7c2943/, consultat 10.10.2018.
4. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1134, л.1-4.
5. http://www.fc-sheriff.com/ru/vse/ekskursiya-po-sportkompleksu/, consultat 10.10.2018.
6. https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/a.1434483576763035/1943411722536882/?type=3&theater, consultat 10.10.2018.
7. https://kehilalinks.jewishgen.org/Grigoriopol/HIS_History.asp?, consultat 10.10.2018.
8. http://omr.gov.ua/ru/map/, consultat 10.10.2018.
9. http://ofam.od.ua/pdf/article/shkhalahov-kalendar-ananiev.pdf, consultat 10.10.2018.
10. https://www.google.ru/maps/place/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C/@47.1505079,29.2591985,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c9421b02a888f1:0x4207f7c52f2c73ea!8m2!3d47.152262!4d29.2993832, consultat 10.10.2018.
11. https://www.google.ru/maps/place/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C/data=!4m2!3m1!1s0x40c902e8fd3f4cbf:0xfffe2ce60be34818?sa=X&ved=2ahUKEwiLo6LhupfeAhXmposKHZJMAGMQ8gEwF3oECAsQCw, consultat 10.10.2018.
12. https://www.google.ru/maps/place/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0,+%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F+%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C,+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+65000/@46.4598865,30.5717043,11z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c6318a0b864c43:0x129f8fe28cf2176c!8m2!3d46.482526!4d30.7233095, consultat 10.10.2018.
13. https://www.google.ru/maps/place/%D0%94%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5,+%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F+%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C,+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+6644

2/@47.5432161,29.8555218,12z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cec7678459cfb3:0x577f83a8498d8bdc!8m2!3d47.5296619!4d29.9222597, consultat 10.10.2018.

14. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DeVoullan.jpg, consultat 10.10.2018.
15. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив.. Ф.349, оп.39, д.1135, л.1-8.
16. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1136, л.1, 2.
17. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1201, л.1.
18. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.119801, л.1-4.
19. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1206, л.1.
20. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1196, л.1,2.
21. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1380, л.1.
22. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1384, л.1-3.
23. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1385, л.1.
24. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1650, л.1.
25. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1418, л.1,2.
26. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1411, л.1-4.
27. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1655, л.1-3.
28. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1656, л.1.
29. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1657, л.1.

30. https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1760027527541970/1760026967542026/?type=3&theater, consultat 10.10.2018.
31. https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1760027527541970/1760026537542069/?type=3&theater, consultat 10.10.2018.
32. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Диссертация по специальности 18.00.01 – теория и история архитектуры, Москва, 1987, том 2 таблица №5.
33. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Фонд 349, оп.39, д.1196, л.1, 2
34. Arhiva din Transnistria (RMN). ЦДА ПМР, Фонд 896, д.32, л.1.
35. Arhiva ANIMR (Arhiva Naţională de Istorice Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1400, л.1,2.
36. http://www.etomesto.ru/shubert-map/30-8/, consultat 10.10.2018.
37. Arhiva ANRM (Arhiva Naţională a Republicii Moldova). Ф.11, оп.1, д.805. План Тирасполя за 1903 г.
38. Arhiva din Transnistria (RMN). ЦДА ПМР, Ф.2, 01, д.5.
39. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1856929311033349&set=p.1856929311033349&type=3&theater&ifg=1, consultat 10.10.2018.
40. Мельничук. А.А. Хранители истории. К 50-летию Тираспольского Музеяю Краткий путеводитель. Тирасполь: Издательство «Медиант», 2008, стр.1.
41. http://domofoto.ru/photo/232/ , consultat 10.10.2018.
42. Симаченко Р. *Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.* Тирасполь, 2010 (D2-08 б/н Базарная улица). – 17 стр.
43. http://domofoto.ru/photo/3093/, consultat 10.10.2018.
44. http://domofoto.ru/photo/3747/, consultat 27.10.2018.
45. https://www.google.ru/maps/uv?hl=ru&pb=!1s0x40c902f0b34d1c03:0x3bc96c41ccc112fa!2m22!2m2!1i80!2i80!3m1!2i20!16m16!1b1!2m2!1m1!1e1!2m2!1m1!1e3!2m2!1m1!1e5!2m2!1m1!1e4!2m2!1m1!1e6!3m1!7e115!4shttps://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipM0gheFSKsU4XxelYExfAOsE05kKBdTigcIWbt3%3Dw260-h175-n-k-no!5z0KLQmNCg0JDQodCf0J7Qm9CsINC80LDQs9Cw0LfQuNC9INGA0LXQsNC7INC80LXQsdC10LvRjCAtINCf0L7QuNGB0Log0LIgR29vZ2xl&imagekey=!1e10!2sAF1QipM0gheFSKsU4XxelYExfAOsE05kKBdTigcIWbt3, consultat 27.10.2018.
46. http://besarab.su/photo/sudba-stometrovki-v-tiraspole-reshena/, consultat 27.10.2018.

47. http://old-towns.ru/?page_id=3428, consultat 27.10.2018.
48. https://laperuz.com/torgovye-ryady-v-vologde/, consultat 27.10.2018.
49. http://www.openarium.ru/poi/78424583/, consultat 27.10.2018.
50. https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-1-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/ , consultat 27.10.2018.
51. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 1. Тирасполь: Реклиз-Эолис, Лада, 1995, 496 стр.
52. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре.* Книга 2. Тирасполь : Реклиз-Эолис, Лада, 1997, 994 стр.
53. Царан Т. *Неизвестные страницы истории Св. Никольского собора г.Тирасполь*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.76-82.
54. https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1735400363338020/1735400010004722/?type=3&theater, consultat 27.10.2018.
55. Şlapac M. *The bastioned fortress from Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Princeps, 2011, p.25-35.
56. http://www.wikiwand.com/ru/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D1%8C_%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_(%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C), consultat 27.10.2018.
57. https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-2-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/, consultat 27.10.2018.

58. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1956, 16 стр.
59. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр Федорович*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1968, 44 стр.
60. Зингер Л.С., Веймарн Б.В., Сопоцинский О.И. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР 1960-1977 годов.* Том 9. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1982, 407 стр.
61. http://mroo-mirotvorec.ru/news/24/, consultat 27.10.2018.
62. http://besarab.su/photo/vesennij-most/, consultat 27.10.2018.
63. FA 5232. nr.17511. Alexandr Foiniţki. Peisaj cu pavilion. 1935.
64. RP 4512. nr.2378. Ghenadi Zâkov. Splai nou. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color. 1961.
65. RP nr.4373. 2288. Ghenadi Zâkov. Tiraspolul se construieşte, linogravură color. 1961.
66. RP 4511. nr.2377. Ghenadi Zâkov. Construcţia staţiei de pompare. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color. 1958.
67. RP 4375. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color. 1961.
68. RP 4510. nr.2290. Ghenadi Zâkov. Debarcaderul din Tiraspol. Din seria „Tiraspolul se construieşte", linogravură color. 1961.
69. http://disput-pmr.ru/threads/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%A3%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B5-%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B5%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BF%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%B5.4319/page-2, consultat 27.10.2018.
70. http://mroo-mirotvorec.ru/news/24/, consultat 27.10.2018.
71. https://myslo.ru/club/blog/gulbarij/s0WEWC5tHE-asHGzSgy4-w, consultat 27.10.2018.
72. https://aaw.name/en/gallery/tiraspol/109, consultat 27.10.2018.
73. Arhiva Științifică Centrală a AȘM. Fond foto: 00079, 1939.
74. Arhiva MIET (Muzeul de Istorie şi Etnografie din Tiraspol). Ф.18 д.7691. Оперно-драматический театр на 1000 мест в г.Тирасполе. Личный архив Д.Палатник.

75. http://wikimapia.org/238944/ru/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80#/photo/925297, consultat 27.10.2018.
76. https://ok.ru/mirpridnestrovya/topic/66443869099479, consultat 27.10.2018.
77. Turcin D., Dobrominski M. *10 ani RASSM.* (Imagini Goţcosic I. Galterin V.), Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1934, 263 p.
78. Serviciul Management Documentaţie şi Arhivă din Transnistria. Ф.2, 01, д.5. План места Тирасполя 1933 г.
79. http://kopateli.cc/index.php/files/file/337/, consultat 27.10.2016.
80. http://domofoto.ru/photo/25639/, consultat 27.10.2018.
81. http://domofoto.ru/photo/34722/, consultat 27.10.2018.
82. Proiectul nr.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. INPCP UrbanProiect, date topografice, 1974.
83. https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-6-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/, consultat 27.10.2018.
84. Смирнов В.Ф. *Градостроительство Молдавии XIX-XX вв*. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1975, 147 стр.
85. Arhiva INCPUP. Объект № 311.71. 204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 2. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
86. Белкин А.Н. *Ландшафтная архитектура Молдавии.* Кишинев: Издательство Картя молдовеняскэ, 1976, 128 стр.
87. Arhiva INCPUP. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 1. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
88. Arhiva INCPUP. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 2. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
89. Arhiva INCPUP. Объект №13263/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1989 г.

90. Arhiva INCPUP. Объект №.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1970 г.
91. Arhiva INCPUP. Объект № 7715/1974-1. Дом Пионеров, г.Тирасполь. Молдгипрострой, 1974-1978 гг.
92. http://ddut1.ru/news/2018-08-14-257, consultat 27.10.2018.
93. http://wikimapia.org/1447103/ru/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D1%8C-%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0#/photo/2585997, consultat 27.10.2018.
94. http://ymtram.mashke.org/moldova/tiraspol/1ru.html, consultat 27.10.2018.
95. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 1. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
96. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 2. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
97. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 3. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
98. Кузь А.В. *Творческий поиск зодчих Молдавии*. Журнал *Новое в архитектуре*. Москва: Стройиздат, 1987. стр.83-106.
99. Arhiva INCPUP. Объект № 12025-АС. Дворец Культуры с залом на 1000 мест Тираспольского ХБО. Молдгипрострой, 1980 г.
100. Arhiva INCPUP. Объект № 11750. Здание Тираспольского ГОРКОМа Партии и Городского Совета Народных Депутатов. Молдгипрострой, 1978 г.
101. https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-2-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/, consultat 27.10.2018.
102. https://yandex.com/collections/card/59d805c29f759a00aa7bf657/, consultat 27.10.2018.
103. http://photo-tiraspol.com/var/albums/nabory-otkrytok-Tiraspolya/nabor_otkrytok_tiraspol/03.jpg?m=1407602567, consultat 27.10.2018.
104. http://wikimapia.org/239735/ru/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BA-

%C2%AB%D0%9F%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B0%C2%BB#/photo/1197244, consultat 27.10.2018.

105. https://mapio.net/place/35182474/, consultat 27.10.2018.
106. https://www.google.ru/maps/place/%D0%9E%D1%82%D0%B0%D1%87%D1%8C/@48.4444119,27.7334829,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x47332f83499ba271:0xce866e15c82d184d!8m2!3d48.4518227!4d27.7458705, consultat 27.10.2018.
107. https://www.google.ru/maps/place/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0/@48.0298954,28.6603362,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc5f87602f47cb:0xc67a402c5659a17e!8m2!3d48.0300405!4d28.7001401, consultat 27.10.2018.
108. https://www.google.ru/maps/place/%D0%A1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@48.1542322,28.2545611,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40ccea71d9fefc6f:0xbc57b3e3e898706a!8m2!3d48.1549743!4d28.2870783, consultat 27.10.2018.
109. https://www.google.ru/maps/place/%D0%A0%D1%8B%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.7596982,28.9879306,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc6ce624adfba5:0x19ed4e683c50e00e!8m2!3d47.7665534!4d29.0035224, consultat 27.10.2018.
110. https://www.google.ru/maps/place/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.7423055,28.9389859,14z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc6d585b64d1f1:0x350fd0301d4fc04d!8m2!3d47.7486542!4d28.9612499, consultat 27.10.2018.
111. https://www.google.ru/maps/place/%D0%94%D1%83%D0%B1%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B0%D1%80%D1%8B,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.265035,29.1198201,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c95956d3a0631d:0x97a9cfda85ae0ba3!8m2!3d47.2643942!4d29.1550348, consultat 27.10.2018.
112. https://www.google.ru/maps/place/%D0%9A%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%91%D0%B2,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@46.9999648,28.788137,12z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c97c3628b769a1:0x37d1d6305749dd3c!8m2!3d47.0104529!4d28.8638102, consultat 27.10.2018.
113. https://www.google.ru/maps/place/%D0%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%8B,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@46.8227348,29.4154693,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c9069b90b09d77

:0x39aef411ece296e7!8m2!3d46.8227551!4d29.4620101, consultat 27.10.2018.

114. http://www.fc-sheriff.com/ru/vse/ekskursiya-po-sportkompleksu/, consultat 27.10.2018.
115. http://photo-tiraspol.com/index.php/nabory_Tiraspol/nabor_otkrytok_tiraspol/23, consultat 27.10.2018.
116. http://wikimapia.org/931822/ru/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%A1%D0%9A-%C2%AB%D0%A8%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%84%C2%BB#/photo/2502656, consultat 27.10.2018.
117. http://www.zspu.org/tiraspolskiy-futbolnyiy-klub-sherif-lider-v-moldavskom-chempionate/, consultat 27.10.2018.
118. http://football.hiblogger.net/authors/stadiums/876086.html/thread/4372771, consultat 27.10.2018.
119. https://sheriff-sport.com/swim/, consultat 27.10.2018.
120. https://sheriff-sport.com/academy/, consultat 27.10.2018.
121. http://www.eurasianintegration.ru/node/83, consultat 30.03.2016.
122. http://gov-pmr.org/item/3253, consultat 30.03.2016.
123. http://www.eurasianintegration.ru/node/86, consultat 30.03.2016.
124. http://www.eurasianintegration.ru/node/79, consultat 30.03.2016.
125. http://www.eurasianintegration.ru/node/79, consultat 30.03.2016.
126. http://www.eurasianintegration.ru/node/349, consultat 30.03.2016.
127. http://pmrnews.org/20261-zhiloy-kompleks-vg9.html, consultat 30.03.2016.
128. http://pmrnews.org/20261-zhiloy-kompleks-vg9.html, consultat 30.03.2016.
129. Ожегов С. *Типовое и поворотное строительствов России в XVIII – XIX веках.* Москва: Издательство Стройиздат, 1984, 168 стр.
130. http://www.calatorsauturist.ro/locuri/sofia-moderna/, consultat 30.03.2016.
131. http://www.citywalls.ru/photo217480.html?s=tt2so399nnjuut501vl8ndvtu4, consultat 30.03.2016.
132. http://www.bendery-fortress.com/voinskie-hramy-pridnestrovya-g-bendery, consultat 30.03.2016.
133. http://oldchisinau.com/forum/download/file.php?id=17246&mode=view, consultat 30.03.2016.
134. http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0

%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-46, consultat 30.03.2016.

135. http://www.citywalls.ru/photo217480.html?s=tt2so399nnjuut501vl8ndvtu4, consultat 30.03.2016.
136. https://ru.kwidoo-travel.com/moldavija-pmr-2012-tiraspolj.html, consultat 30.03.2016.
137. https://sobor-tiraspol.com/about.html, consultat 30.03.2016.
138. https://gulaytour.ru/tiraspol.html, consultat 30.03.2016.
139. http://forum-pmr.net/showthread.php?t=9980&page=2, consultat 30.03.2016.
140. http://poputi.su/article.php?id=275, consultat 30.03.2016.
141. http://ngo-ardt.com/turizm-v-pmr/religioznyy-turizm.html, consultat 30.03.2016.
142. http://www.diocese-tiras.org/gallery.php?album=6, consultat 30.03.2016.
143. http://poputi.su/article.php?id=275, consultat 30.03.2016.
144. http://www.thorhundrejser.dk/dagbog/Rumaenien/11%20Transnistrien%20Pridnestrovie%20Munkekloster%20Tiraspol.htm, consultat 30.03.2016.
145. https://www.flickr.com/photos/quadralectics/9621357675, consultat 30.03.2016.
146. https://i0.wp.com/vangogo.co/wp-content/uploads/2017/01/Il-Tempietto-Plan.png?ssl=1, consultat 30.03.2016.
147. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/67/Dehio_1_Pantheon_Floor_plan.jpg, consultat 30.03.2016.
148. http://ortodox.md/biserica-sfintii-imparati-constantin-si-elena-or-chisinau/, consultat 27.10.2018.
149. https://novostipmr.com/ru/news/12-09-18/v-sele-zozulyany-vosstanavlivayut-hram-imeni-paraskevy-serbskoy, consultat 27.10.2018.
150. http://www.zspu.org/selo-valya-adyinka/, consultat 27.10.2018.
151. https://www.liveinternet.ru/users/4085298/post258821395/, consultat 27.10.2018.
152. http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8

%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-59, consultat 27.10.2018.

153. https://ok.ru/teatrtiraspol, consultat 27.10.2018.
154. http://www.stihi.ru/2012/09/27/1254, consultat 27.10.2018.
155. http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-24, consultat 27.10.2018.
156. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1571, consultat 27.10.2018.
157. http://www.e-gorod.ru/Documents/meropr/2017_10_13-15_Tiraspol/tiraspol_2017_10_13-15.htm, consultat 27.10.2018.
158. https://www.youtube.com/watch?v=28JAAGcpzxM, consultat 27.10.2018.
159. Колотовкин А.В., Шойхет С.М., Эльтман И.С. *Архитектура Советской Молдавии*. Москва: Издательство Стройиздат, 1987, 319 стр.
160. https://mapio.net/place/35178775/, consultat 27.10.2018.
161. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1341, consultat 27.10.2018.
162. http://photo-tiraspol.com/index.php/2004-574657810/tiraspol-2004/db_2431, consultat 27.10.2018.
163. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1571, consultat 27.10.2018.
164. https://www.dezeen.com/2015/10/19/floatwing-prefabricated-floating-house-shipped-worldwide-university-of-coimbra-portugal/, consultat 27.10.2018.
165. http://viatcheslav.livejournal.com/631425.html, consultat 27.10.2018.
166. http://www.infobae.com/2016/05/17/1812240-paris-quiere-que-el-sena-este-apto-natacion-los-jjoo-2024/, consultat 27.10.2018.
167. http://rnews.ro/video-inundatii-in-ungaria-dunarea-va-atinge-cote-record-la-sfarsitul-saptamanii_39041.html, consultat 27.10.2018.
168. https://dexonline.ro/definitie/biogeocenoz%C4%83, consultat 13.09.2016.

169. http://www.dezvoltatorimobiliar.ro/blog/arhitectura/peisajul-urban, consultat 08.01.2017.
170. http://studopedia.org/2-85268.html, consultat 08.01.2017.
171. http://documents.tips/documents/11-morfologie-urbana-tesut-urban.html, consultat 08.01.2017.
172. http://moscow.org/moscow_encyclopedia/photoview1380.htm, consultat 08.01.2017.
173. http://www.unibuc.ro/prof/patru-stupariu_i_g/docs/2014/apr/23_11_09_57Curs_6_Athanasios_Gavrilidis.pdf, consultat 08.01.2017
174. Мельничук А.А., Бондарева В.Л. *Тирасполь. 220 лет*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2012, 262 стр.
175. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C, consultat 13.09.2016.
176. https://faroutmagazine.co.uk/paris-musee-dorsay-officially-named-the-worlds-best-museum/, consultat 13.09.2016.
177. http://imagenesdearquitectos.com/imagenes-del-museo-guggenheim-bilbao-del-arquitecto-frank-gehry/, consultat 13.09.2016.
178. https://www.whartonparis.com/experience_penn_in_paris_at_biblioth_que_nationale_de_france, consultat 13.09.2016.
179. https://www.booking.com/hotel/hu/apartman-balna.en-gb.html, consultat 13.09.2016.
180. http://indafoto.hu/joco_fs/image/3362613-a7d6833a, consultat 13.09.2016.
181. http://owlgrizzly.com/rooftour.html, consultat 13.09.2016.
182. https://www.moya-planeta.ru/reports/view/moskvareka_bez_edinoj_ldinki_v_fevrale_19077/?mobile=no, consultat 13.09.2016.
183. https://docs.google.com/forms/d/1pmEgYcKyell_fluKqZG0eT-RmU1i2IbLgmDp6cCBR7s/viewform, consultat 13.09.2016.

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate (cercetarea cuprinde 142 pagini text de bază care include introducere, 4 capitole, concluzii şi recomandări, bibliografie din 240 titluri, volumul total 280 de pagini) în teza de doctorat ***Constituirea arhitecturii oraşului fluvial Tiraspol*** sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice.

Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Tronciu Sergiu

01.03.2019

CURRICULUM VITAE

INFORMAŢII PERSONALE

Nume, prenume: Tronciu Sergiu
Data şi locul naşterii: 20.03.1980, Republica Moldova
Telefon: Gsm: +373 69 074 094
Serv: +373 22 773 038
e-mail: s.tronciu@mail.ru
sergiu.tronciu@arh.utm.md

FORMAREA

Studii medii

1986-1997 Şcoala primară şi şcoala medie din s.Târnauca, r.Slobozia, şi şcoala nr.20 din oraşul Tiraspol (actualmente liceul teoretic *Lucian Blaga*), diploma ACG 037499

1992-1996 Şcoala de artă plastică p-u copii *Alexandr Foiniţki* din oraşul Tiraspol, diploma nr.1184

Studii superioare

Studii ciclul I licenţă

1997-2003 Universitatea Tehnică a Moldovei (UTM), Facultatea Urbanism şi Arhitectură (FUA), specialitatea *Arhitectură*. Titlul obţinut – arhitect licenţiat, diploma AL 0059809

Studii ciclul II master

2003-2004 Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Urbanism şi Arhitectură, specialitatea *Arhitectură*. Titlul obţinut – magistru în arhitectură, diploma AM 004246

Studii ciclul III doctorat

2009-2012 Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Urbanism şi Arhitectură, specialitatea *(18.00.02) 212.01. Arhitectura clădirilor şi edificiilor*

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ

2003-prezent Lector (asistent 2003-2007; universitar 2007-2010; superior 2010-2016; universitar 20016-prezent), Departamentul Arhitectură, Facultatea Urbanism şi Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei. Discipline: *Proiectarea de arhitectură, Tipologia clădirilor (case de locuit, edificii publice), Design urban*

2005-2006 Responsabil pentru fondul didactic, Catedra Arhitectură

2007-prezent Responsabil pentru practica didactică, Departamentul Arhitectură

2014-2015 Formator în cadrul proiectului CONCEPT, fundaţia *Liechtenstein Development Service* (LED) din Republica Moldova

2018-prezent Prodecan pentru activitatea didactică al Facultăţii Urbanism şi Arhitectură din cadrul Universităţii Tehnice a Moldovei

STAGIERI

2012-2013 Universitatea Tehnică a Moldovei, Centrul de formare continuă, Cursuri de recalificare *Psihopedagogie* (900 ore), diploma CRP, Nr.: 0008513

2014 Ungaria, or.Budapesta, Universitatea de Tehnologie şi Economie, Facultatea Arhitectură (05.03.2014-31.05.2014). Conform deciziei Comitetului de Evaluare EW/TGI/BME/ST/35/2013 din 18.03.2013, acceptat de programul EWENT-East-West Action 2 (Erasmus Mundus). Stagiere privind implementarea noilor metode de predare

2016 COMUS University Workshop. Ucraina: oraşele Kiev, Zhovkva, Lutsk, Lvov (în cooperare cu universitatea *St. Etienne* – Franţa, prin oportunitatea unui studiu ce implică oraşele-pilot COMUS (în RM oraşul-pilot – Soroca), octombrie-decembrie 2016

2018 România, or.Iaşi, Universitatea Tehnică *Gheorghe Asachi*, Facultatea Arhitectură (21.05.2018-27.05.2018) GfNA-II-B-Erasmus+ Grant agreement - Staff mobility for teaching and training KA107- 2017. (Erasmus Mundus). Mobilitate de predare

MENŢIUNI

2011 Cel mai bun doctorand al anului 2011, diplomă de gradul III, FUA, UTM, Ministerul Educaţiei al RM http://www.utm.md/senatul/2012/ianuarie-2012/hotar-premii-senat-activ-stiintif-si-altele.pdf

2013 Laureat al anului universitar 2012-2013 în domeniul activităţii didactice. Diplomă de gradul III, FUA, UTM, Ministerul Educaţiei al Republicii Moldova http://www.utm.md/senatul/2013/noiembrie-2013/hot-senat-26-11-13-premii-senat-activ-didactica.pdf

2014 Insigna de Onoare, distincţie supremă a Universităţii Tehnice a Moldovei pentru merite notorii în activitatea ştiinţifico-didactică, contribuţii deosebite în dezvoltarea universităţii şi promovarea imaginii ei la nivel internaţional (Brevet nr. 13-A)

ACTIVITATEA DE CERCETARE

Publicaţii (din 2010)

Indicaţii metodice, îndrumări

1. Îndrumar metodic ***Practica de documentare (de licenţă)***. Coautori Oleinic S., Andronovici D. Chişinău: Secţia Redactare şi Editare a UTM, CZU 378:72(076.5); ISBN 978-9975-45-190-1, 2011.
2. Îndrumar metodic ***Преддипломная практика (лицензионная практика)***. Coautori Oleinic S., Andronovici D. Chişinău: Secţia Redactare şi Editare a UTM, CZU 378:72(076.5); ISBN 978-9975-45-190-2, 2011.
3. ***Glosar de termeni arhitecturali*** (englez – român – rus). Coautor Oleinic S. Secţia Redactare şi Editare a UTM, CZU 72(038)=135.1=111=161.1; ISBN 978-9975-45-231-1, 2013.
4. Indicaţii metodice ***Принципы функционального зонирования общественных зданий***. Coautor Oleinic S. Chişinău: Secţia Redactare şi Editare a UTM, CZU 725.19.012(076.5); ISBN 978-9975-45-362-2, 2015.

Articole ştiinţifice

1. ***Biserica comemorativă Sf. Andrei din cetatea Tiraspol. Studiu de caz*** // Revista Arta / Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, Ed. Garomont, Chişinău, p.144-149, ISSN: 1875-1042 (http://patrimoniu.asm.md/wp-content/uploads/2014/04/arta.-2012.pdf).
2. ***Arhitectura ecleziastică din oraşul Tiraspol*** // Arta / Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, Ed. Princeps, Chişinău, p.144-149, ISSN: 1875-1042 (http://www.arta.md/upimg/2011/docs/arta2011.pdf).
3. ***Identificarea spaţiului urban selectiv***. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii şi urbanismului*, p.112-115, UTM, 22.12.2011. CZU 71/7.01(082); P93; ISBN 978-9975-71-314-6, 2011.
4. ***Determinarea dominantelor în situl urban (fragmentul străzii 25 Octombrie 1917, oraşul Tiraspol)***, Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii şi urbanismului*, UTM, p. 214-219, 15-16.11.2012. CZU 71/7.01(082), ISBN 978-9975-71-314-6.
5. ***Arhitectura bisericilor rotonde din Basarabia***. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii şi urbanismului*, p.220-226, 15-16.11.2012. CZU 71/7.01(082), ISBN 978-9975-71-314-6.
6. ***Oraşele fluviale în Republica Moldova (de pe râul Nistru)***. Coautor *T.Nesterov*. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii şi urbanismului*, p.155-160 UTM, Chişinău, CZU 71(082)=135.1=161.1, ISBN 978-9975-71-011-4, 2010.

Articole publicate

1. Articolul ***Sunetele reînvierii la Tiraspol*** // ziarul *Natura*, publicaţie de ecologie, turism şi cultură, Nr.10 (236), p.8, octombrie 2011.

COMUNICĂRI ÎN CADRUL CONFERINŢELOR CU PARTICIPARE INTERNAŢIONALĂ ŞI NAŢIONALĂ

Rezumatele comunicărilor publicate

1. ***Biserica comemorativă "Sf.Andrei" din cetatea Tiraspol. Studiu de caz,*** Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor, p.102, IPC al AŞM, 31.05-01.06.2012, ISBN 978-9975-4319-6-5; 902+39-+7.0(082).
2. ***Edificiile pentru spectacol din oraşul Tiraspol***, Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională. Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor, p.114, IPC al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 22-24.05.2013, ISBN 978-9975-4319-6-5; 902+39-+7.0(082).
3. ***Specificul arhitecturii clădirilor pentru spectacol din oraşul Tiraspol.*** Simpozionul Internaţional: *Monumentul – tradiţie şi viitor* / Ediţia a XVI-a – secţiunea Viaţa monumentelor – istorie, arhitectură, arheologie, p.45,1 12.10.2014.
(https://issuu.com/oanamarinache/docs/program_monumentul_2015._final).